423

1981
2. szám

1981 JUL

JEL kép

TK

TELEVÍZIÓ RÁDIÓ SAJTÓ

JEL kép

A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS KUTATÓKÖZPONT FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

II. ÉVFOLYAM
2. SZÁM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
Békés Tamás
Cserés Miklós
Fodor Gábor
Forgó Mihály
Hajdú János
Karcagi Sándor
Liszkay Tamás
Matúz Józsefné
Márton Anna
Sándor György
Szecskő Tamás
főszerkesztő
Takács Ferenc
Zentai János

A SZERKESZTŐSÉG MUNKATÁRSAI:
Baló György
Bogdán Éva
Frank Ernőné
Hankiss Ágnes
Juhász Előd
Kondor Katalin
Lázár Guy
Dukáts János
Márton Miklós
főszerk.-h.
Nádai Ferenc
Pető Gábor Pál
S. Nagy Katalin
Varga Zsuzsanna
Wisinger István

Tartalom

Szecskő Tamás: A profizmus dicsérete 3

„Az emberek személyiség után kiáltanak" — *Beszélgetés Pozsgay Imre művelődési miniszterrel* 5

Május 9. a képernyőn 11

Fórum

Vas István Zoltán: Árnyékbokszolás — avagy sportújságírás magyar módra 26

Hozzászólások:

Bocsák Miklós, Magyar Ifjúság 34

Molnár Károly, Új Tükör 37

Szekerez István, Népsport 39

Zsolt Róbert, Magyar Nemzet 40

Gyújtópontban

Tomka Miklós: A tévé és a rádió az idős emberek életében 44

Borisz Grusin: Az igazság mindkét fele 50

Műhelyek, módszerek

Vitray Tamás: Szívhangok — Egy portréfilm születése 54

Türelem, tisztelet, tapintat — *Ruffy Péterrel beszélget Nádor Tamás* 68

Gácsi Sándor: Újságírástól az újságszólásig 77

JEL kép

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest V., Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím: Budapest, 1054 — Pf. 587

E SZÁM SZERZŐI:

Békés Sándor, az MTV Pécsi Körzeti Stúdiójának vezetője; Bocsák Miklós, a Magyar Ifjúság rovatvezetője; Gácsi Sándor, a Magyar Rádió munkatársa; Borisz Grusin, a „Béke és Szocializmus" szerkesztő bizottságának tagja; Kókay György irodalomtörténész, MTA Irodalomtudományi Intézet; Kosáry Domokos történész, MTA Történettudományi Intézet; Molnár Károly, az Új Tükör munkatársa; Nádor Tamás, a Rádió és Televízió Újság olvasószerkesztője; Szabó Miklós, a Magyar Rádió osztályvezetője; Szekeres István, a Népsport főszerkesztő helyettese; Tomka Miklós, a TK munkatársa; Vass István Zoltán, a Magyar Rádió munkatársa; Vitray Tamás, a Magyar Televízió osztályvezetője; Wisinger István, a Magyar Televízió szerkesztő riportere

Múltunk

Kétszáz éves a Magyar Hírmondó 85
Kosáry Domokos: A magyar sajtó születése 86
Kókay György: Az első magyar újságok és az akadémiai törekvések 90
Szabó Miklós „Komoly, de ne gyász-színezetű zenét" — Magyarország német megszállása a Sándor utcából nézve 93

In memoriam

Wisinger István: McLuhanárium 99

Közelkép

Békés Sándor: Szabadság tér a Sörház utcában — Ötéves a tv pécsi stúdiója 104
Helyi rádió- és televízióadók külföldön 110

Szonda

Két rossz közül az egyik — Az amerikai elnökválasztás hazai visszhangja 118
Az ország gazdagabb, mint én 120
Mit hoz a holnap? 122
A művelődési lehetőségekről 124

Tallózó

Könyvekről 127
Lapokból 141
Rövidre fogva 158

Lapozgató

Kína-szindróma 163

A profizmus dicsérete

Folyóiratunk mostani száma tekinthető akár hozzászólásnak is a profizmus kérdéséhez. Elsősorban nem is ott, ahol ankétot tartunk a sportújságírásról, s ahol a hozzászólók akarva-akaratlan beleütköznek a profi—amatőr ellentétpár különféle logikai görcseibe. Lényegesebbnek tartjuk — hiszen a Jel-Kép alapfeladatai közé tartozik —, hogy néhány egyéb cikk, közvetlen vagy közvetett formában, saját szakmánk, az újságírás, a televíziós vagy rádiós munka professzionizmusát latolgatja: Ruffy Péter szakmai vallomása éppúgy, mint Vitray többmenetes mérkőzése Adler Zsiga bácsival, vagy akár Pozsgay Imre megjegyzései a politikusról mint kommunikátorról, s a kommunikátorról mint politikusról.

A profizmus mint fogalom, mint szó, az elmúlt évtizedek vitáinak hatására nemcsak hogy a sportvilághoz kapcsolódott, de meg is keseredett a szánkban. A „professzionizmus" még a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában is ezzel a jelentéssel szerepel: „A sportnak anyagi ellenszolgáltatásért, kenyérkeresetként való űzése." Jellemző az itt idézett példamondat is (a Szótár 1961-ben jelent meg!): „Megszüntettük a professzionizmust." A „professzionista" címszó alatt már gazdagabb jelentést találunk: „Olyan (személy), aki valamely, műkedvelőként vagy kedvtelésből is folytatható foglalatoskodást (elsősorban sportot) hivatásszerűen, megélhetésből, kenyérkeresetből űz; hivatásos." Ebbe a meghatározásba tulajdonképpen már mi is beleférünk: újságírók, rádiósok, televíziósok. S ha a „hivatás" címszóhoz lapozunk, az ottani szómagyarázat már valamennyiünk számára egyértelműen vállalhatóvá teszi a „hivatásos" megjelölést, hiszen a pálya iránti vonzódást, a rátermettséget, a feladatot, a kötelességet, az életcélt stb. egyaránt tartalmazza.

Az újságírószakma legjobbjai valamennyien profik, hivatásosok, a szó leggazdagabb értelmében. És amikor a szakma egészén is számonkérjük, a profizmust — a közönség, ha kimondatlanul is, de nap, mint nap ezt teszi —, a szakszerűség és a felelősség együttes jelenlétét keressük, fürkésszük a cikkekben, műsorokban. Szakszerűséget, amely éppoly kemény összefüggésekben írható le, mint a mérnöki, a közgazdászi vagy a jogászi szakszerűség. Mindenféle „vadzseni" mítosz ellenére, ez tanulható-sőt megtanulandó szakszerűség: az embertömegekre való szimbolikus hatás módszer, tana és etikája. A másik a felelősség: a leírt, a kimondott szó felelőssége, a tények, események, folyamatok és a közöttük levő kapcsolatok megmutatásának felelőssége. Olyan szakmai felelősség ez, amely politikai értékekben fogalmazódik meg; társadalmi elkötelezettség nélkül, a szocializmus eszméinek az egész szakmai munkát átható tudatos vállalása nélkül kiürül, sőt, felelőtlenségbe csaphat át. A mi szakmánkban éppúgy, mint másutt, szakszerűség nélkül a hivatás jószándékú amatőrködéssé válik, s ha a felelősség elemét is kilúgozzuk belőle, kontársággá fajul — a hivatás tagadásává.

A szocialista tömegkommunikáció hazai fejlődésének első szakaszában a hivatás két eleme közül a felelősség vált hangsúlyossá. A fényes szelektől a redakciók pecsétes íróasztalai mögé sodort munkás- és parasztfiatalok úgy érezték, minden leírt betűjükkel osztályukért, a nemzetért, a világért, a világforradalomért vállalnak felelősséget. Azután, persze a korszak pincegádorán lefelé szédülve, a felelősségtudat so-

kuknál eljutott a felelősségre vonást I való félelemig, de a szakma hangsúlyai mindvégig egy erősen átideologizált, normatív etika síkjában maradtak. Nem így az utána következő, a hatvanas évek elejétől mindmáig tartó korszakban; ekkor az újságírók kiválasztásában, képzésében, a szerkesztőségi döntésekben kifejeződő követelmények átlendültek a hűvös tényszerűségek, az újságírás technikája, a „know-how" síkjába. A hangsúlyok a felelősségről a szakszerűségre csúsztak át.

Ez nem vált ugyan kifejezetten kárára tömegkommunikációnknak, hiszen így a lapok, a rádió, s az ekkor megjelenő televízió anyagai a normatív jövőkép mellett a deskriptív — sőt kritikai — „jelenképet" is eljuttathatták közönségükhöz, de az újságíró maga, tevékenységének újrafogalmazásában, az ideológusi szereptől a technikusihoz került közelebb. A szakmai önértékelésben az egyik illúzió a másikat váltotta fel: a politika lelkes, aktív alakítója (ami tulajdonképpen sohasem volt) a politika passzív, de szakszerű végrehajtójává változott (amire tulajdonképpen nem volt szüksége).

A váltás persze nem ilyen modellszerű tisztaságban történt: az egyéni, sokszorosan megkínlódott szerep-átértékelések friss — és már szakmai kódexet valló — újságírónemzedékek pályára kerülésével vegyültek el. Mindennapos tapasztalat, hogy a szerkesztőségekben egymás mellett dolgozó kollégák között is van, aki a felelősség, s van, aki a szakszerűség eleméből származtatja szakmai hitvallását. Ez az egymásmellettiség azonban még nem feltétlenül harmónia: a különböző generációkhoz tartozó újságírók néha ezért beszélnek el egymás feje mellett. Más-más oldalról pedzik a profizmust.

Talán túlságosan sarkítottan fogalmazok — mint ahogyan eddig is tettem —, amikor úgy vélem, hogy az újságíró szakma ebből a szempontból fordulóhoz érkezett. A külön-külön hangsúlyok időszakának vége: hivatásunkban vagy szervesen egymásba építve érvényesítjük a szakszerűségi és a felelősség-elvet, vagy pedig kontárokká válunk valamennyien.

Társadalmunk fejlődése, sőt, az egész világfejlődés a profizmust részesíti előnyben. Itthon az intenzív fejlesztési utak választása, a minőségi jellemzők érvényre juttatása, a teljesítmény-elv és — nem ellenére, hanem épp vele együtt — a szocialista demokrácia értékeinek kibontakoztatása; globálisan az új tömegkommunikációs technológiák — műholdak, kábelek, képernyőszövegek — elterjedése, a szakma reflex-pályáinak ebből következő kényszerű átalakulása, valamint az új hidegháborúnak mindezt körülvevő, s a tömegkommunikációs szakmákat közvetlenül érintő politikai burka elegáns és könnyed — tehát abszolút — profizmust követel az újságírástól. A kommunikációs technika már most tudja azt, amit csak húsz év múlva fogunk kívánni tőle. Az, aki ezt a kívánságot a jövőben — és már a jelenben is — megfogalmazza, az újságíró, a szerkesztő, a kommunikációs tervező, a tájékoztatáspolitikus tehát történelmileg ismét felértékelődik, s ebből a szempontból is profimunkára kényszerül.

Mindez azonban nem automatizmus — ezért is dramatizáltam a jelenlegi szakmai sorsfordulót. Lehet, hogy ismét túlzok, de az ifjú újságírók kiválasztási rendszere fontosabbnak tűnik számomra, mint a technika, amit jelenleg működtetnek, a pályaszocializáció körülményei lényegesebbek, mint az anyagi ösztönzés részkérdései, s a munkabéli tudathasadások megszüntetése életbe vágóbbnak látszik, mint — mondjuk — a második diploma megszerzése.

A profizmus: szakszerűség és felelősség. Az újságíró nem politikus, de nem is technikus. Ám az újságírás része a politikának — ha az újságíró profi-módra műveli.

SZECSKŐ TAMÁS

„Az emberek személyiség után kiáltanak"

Beszélgetés Pozsgay Imre művelődési miniszterrel

A kulturális és oktatási élet irányításában tavaly jelentős átalakítást hajtottak végre. Az új minisztérium létrehozása óta eltelt idő talán elegendő tapasztalatot kínál ahhoz, hogy a tájékoztatás, a tömegkommunikáció és a kulturális élet néhány általános gondját érintő kérdéssel keressük fel Pozsgay Imre művelődési minisztert.

Az amerikai újságírás aforizmája szerint: „a politikusok nem azért szerepelnek szívesen a televízióban, hogy ezzel hatalomhoz, pozícióhoz juthassanak, hanem azért akarnak pozíciót, hatalmat szerezni, hogy a televízióban beszélhessenek." Nálunk ez másképpen van. Ön például miért szerepel jóval kevesebbet a televízióban, mint miniszteri kinevezése előtt?

Politikai gyakorlatunk és egész nyilvánosságunk szerkezete lényegesen eltér attól a nyugati gyakorlattól, amelynek jelenségei ezt az aforizmát szülték. Egyébként sem vágyom arra a reklámízű és hivalkodó megjelenésre, amely a nyugati politikusok életét gyakran jellemzi. S ha ezt előrebocsátottam, akkor talán nem érthető félre, hogy a mi politikusaink nagy nyilvánosság előtti fellépését keveslem, és gyakorlatával elégedetlen vagyok. Úgy tapasztalom, hogy a közéleti emberek egy részénél a rádiós-televíziós szereplés nem mindig jár együtt megfelelő mondanivalóval, vannak, akik nem ismerik a nyilvánosság előtti szereplés fortélyait, nem tudnak nyilatkozni, véleményüket tömören elmondani; nemcsak a megnyilatkozásra alkalmas személyek jutnak nyilvánossághoz! Kialakult egy helytelen egyenlősdi, amelynek következménye, hogy ha valaki az országban közfunkciót visel, akkor azzal együtt jár, hogy időnként — szabályozott formában — meg kell jelennie a nyilvánosság előtt is,

függetlenül attól, hogy éppen van-e fontos mondanivalója, vagy hogy személyes adottságai alkalmassá teszik-e a közszereplésre. Örülhetünk neki, hogy olyan helyzet alakult ki, amelyben az emberek személyiség után kiáltanak, de sajnos a mi közvéleményünk sokszor csak jól adagolt funkciókkal találkozik: a közhivatalnok személyisége helyett a beosztása nyilatkozik meg.

— Mi az akadálya annak, hogy például a művelődési miniszter „helyett" Pozsgay Imre nyilatkozzon?

Nálunk sem szabadna a felelős politikai beosztásban levő személyiségeknek mindig, minden körülmények között csupán kiforrott és sokoldalú egyeztetésekkel hitelesített véleményekkel megjelenniük, mert mindaddig, amíg ez a gyakorlat, addig az imént hiányolt és rátermett személyiségek továbbra is „láthatatlanok" maradnak. Társadalmunknak joga van arra, hogy tudja, milyen úton születnek és milyen megfontolások nyomán alakulnak ki a különböző döntések. Sőt, még az sem lenne baj, ha időnként a viták is a szemünk előtt zajlanának le a leglényegesebb kérdésekről. Ez a részvételnek szerény, de mindenki számára fontos és hiányzó formáját teremthetné meg.

— Miért nem tudjuk politikai céljaink terjesztésére nagyobb hozzáértéssel használni a tömegkommunikációs eszközöket?

Valamikor az egység önmagában is erőt és biztonságot adott. Ezért minden csak akkor tűnt erősnek és biztonságosnak, ha az egység nyilvánvaló volt. A kirívó, az eltérő, a szokatlan viszont egyenesen eretnekségnek vagy botránynak számított. Meggyőződésem, hogy nálunk kevesebb érdek szól amellett, hogy rejtőzködjünk, hogy ne nyíltan beszéljünk ügyeinkről, problémáinkról, mégis kialakult a gyakorlat, amelyben ez a rejtőzködés a kifizetődő, pedig sokan tudják, hogy ennek a következményei hová vezetnek!

— Ön szerint miért tartózkodunk attól, hogy feltárjuk a politikai konfliktusok mozgatórugóit?

Ennek okait hatalmunk megszilárdításának történelmi körülményeinél kell keresni, lényege bizonyos túlbiztosítás a politikai funkciót viselők számára, vagyis olyan védettség megteremtése, amelyben tudásukról, képességeikről, a feladatra való alkalmasságukról nem kell napról napra a közvélemény előtt vizsgázniuk. Volt egy olyan korszak, amikor ezt nem is bírtuk volna ki, de ez elmúlt, viszont megmaradt a túlbiztosítás. Olyannyira, hogy néhány kivételtől eltekintve, ma is ez a gyakorlat, pedig már semmi szükség nincs rá, hiszen nem a rendszer látná kárát az alkalmatlanság kiderülésének; legfeljebb megtudná a nép, hogy akad a közeletben olyan is, aki nem alkalmas feladata betöltésére, ugyanakkor jól érzékelhetné a nyilvánosság, hogy egyre többen vannak — sőt, ők vannak többen, — akik alkalmasak, ezért társadalmilag mindenképpen politikai haszonnal járna, ha ez a gyakorlat érvényesülne.

— Úgy érti, hogy a nyilvánosság előtti szereplés valamiféle mérése a politikusok rátermettségének is?

Szerintem hozzátartozik a rátermettséghez, hiszen ha a politikus hatni akar, akkor ez a hatás nem ered másból, minthogy képes-e átlátni a különböző érdekek szerint tevékenykedő emberek törekvéseit és ezekből képes a rábízott munkaterületen az

egységes cselekvést megszervezni. Ez pedig nem megy a nyilvánosság felhasználása nélkül: a politikus számára a nyilvánosság munkaeszköz, méghozzá olyan eszköz, amelyet pillanatnyilag nem használunk fel elég jól céljaink érdekében.

— Önnek nem hiányzik a televíziós szereplés, az a szellemi kaland, amit korábban mondjuk egy-egy vita vezetése jelentett?

Hiányzik, de nemcsak személyes szellemi érdeklődésem, hanem politikai szerepléseim szempontjából is. Mint szellemi élvezet és mint olyan kifejezési eszköz, amelynek ha birtokában lehetnék, sok mindent másképpen ítélne meg a közvélemény. Próbára tehetnének engem és a közvélemény ítéletére bízva én is próbára tehetném alkalmasságomat.

— Nem félne, hogy sikere lesz? Hiszen a mostani gyakorlatban ez jelentheti a nagyobb kockázatot!

Valóban így van, és ezzel egy mélyebben gyökerező problémához jutottunk. Ahhoz tudniillik, hogy ki dönti el egy politikus létét, mitől is tevékenykedhet valaki politikusként? Attól, hogy a közvélemény előtt sikeres vagy attól, hogy egy más — döntést hozó — fórumon számít annak? Ha a szocialista demokrácia fejlesztéséről gondolkodunk, nem kerülhetjük meg ezeket a kérdéseket, legalább ezek megfogalmazásáig el kell jutnunk, hogy a választható lehetőségek száma bővülhessen, új formákat nyerhessen. Előfordul, hogy valaki sikeres politikus a közvélemény előtt, viszont elbukik a kollégái előtt. A világért sem idealizálom a közvéleményt, a nyilvános szereplést, jól tudom, hogy gyakran érvényesül a hamis tudat, és a rossz vagy hamis információkból fakadó helytelen gondolkodás, de ez legalább mégiscsak valamiféle véleményeltérés, vita, harc. A mostani védettség egyebek között a sikertelenségtől való védettséget is jelenti, és a közepes vagy gyenge teljesítményt nyújtóknak kedvez.

— Néha úgy érzem, hogy a tájékoztatási gyakorlat nem vesz tudomást a különböző tömegkommunikációs eszközök közötti feladatkülönbségről sem. Például nem kap kellő hangsúlyt a televízió nyilvánossága. Ki tehet erről: a televízió vagy az egész tájékoztatási rendszer?

Bizonyára tehet róla maga az intézmény is, hiszen dolgai közé tartozik, hogy többszöri szereplésre ösztönözze, szoktassa a politikusokat. De nem ez a döntő. Azt a kisebbrendűségi érzést kellene leküzdeni, amely a látható megjelenést kíséri némelyik politikusban. Ebben pedig nem mindig a képességek játszanak szerepet. Láttam a képernyőn önmagával és a helyzettel viaskodni olyan kiváló személyiségeket, akiknek minden adottsága megvan arra, hogy jól szerepeljenek. Valószínű, hogy itt valamilyen sajátos módszerbeli elbicsaklás is szerepet játszik. Talán az, hogy a képernyőn megjelenő emberek, ha kérdéseket tesznek fel nekik vagy szót kapnak, igyekeznek mindig tökéletesen kiforrott és pontos, sőt, megdönthetetlen információkat adni. A magam részéről egészen más módszert követek: amikor ilyesmire adom a fejem, akkor elmondom a saját véleményem. Azt hiszem, ez vonzóbb a közönségnek, mint az elvont, adatokkal teletűzdelt száraz fogalmazás, így a vélemény személyessé válik, gondolkodásmódot fed fel, nem pedig egy lexikont utánoz.

— Tömegtájékoztatásunk rendszerében tisztázatlan a televízió szerepe. Kiderül ez abból is, hogy a televízió sohasem tudja magát anyagilag utolérni, de abban is, hogy gyakran nem azokon a csatornákon keresztül jut el az információ a televízióhoz, ami kézenfekvő lenne.

Talán arról van szó, hogy Magyarországon a politikusok a hitelesítés igazi eszközének még mindig a rádiót tekintik. Összefüggheti ez azzal is, hogy a jelentős megnyilatkozások a rádión keresztül eljutnak a határon túlra is. A televízió ma még nálunk nem tudja ezeket a határokat áttörni. De feltétlenül érdemes egy másik tényezőn is elgondolkodni. Tudomásom szerint az utóbbi években fejlesztési eszközöket a szükségleteknek és társadalmi igényeknek megfelelően keveset kapott a televízió, vagyis méltatlan körülmények között és nyilván anyagilag szűkös ellátottság közepette kénytelen dolgozni. Viszont az is igaz, hogy az elmúlt öt esztendőben majdnem korlátlan lehetősége nyílott a létszámfejlesztésre és élt is vele. Lehet, hogy nem a létszámot kellett volna növelni, hanem az alkalmasabb emberek számát, a közben rájuk bízott eszközök eredményesebb, hatékonyabb működtetését kellett volna szorgalmazni. De ez sem egyedi jelenség a tömegtájékoztatásban, sőt, a kultúra területén sem.

— Személyes élményei alapján mennyire elégedett a televízió, a rádió, az újságok színvonalával?

Fontosságuk és jelentőségük nyilvánvaló, értékes erőfeszítéseiket sokra becsülöm. Ugyanakkor bizonyos konkrét jelenségekről szívesen vitatkozom. Például: a tömegkommunikációs eszközök olykor nem veszik kellőképpen számításba, hogy a kulturális élet kritikáját bele kellene illeszteni az egész társadalmi élet kritikájába. Mintha a kultúra területén gyakrabban köszörülnék a pengét, igaz, itt könnyebben lehet bírálni. Természetesen nem a nyilvános bírálat ellen van kifogásom, hanem azzal az egyensúlyt felborító magatartással vitatkozom, amely nem engedi láttatni a politikai vagy gazdasági élet vitáit, és ezért nemcsak a rádió vagy a televízió, illetve a lapok marasztalhatók el, hanem egyoldalú a gyakorlat, amelynek nyilvánvalóan történelmi gyökerei is vannak, de arányai még így is eltúlzottak. Politikánk egészét nézve ugyanis úgy tűnik fel, hogy a kulturális élet az intézményektől az irányításig tele van bajjal, míg az élet többi területén minden sokkal jobban megy, a maga törvényei szerint alakul. Ha már a rádió és a televízió ilyen módon is szóba került, akkor hadd mondjam el, hogy szerintem túl gyakran kerül a divatok hatása alá. Még rosszabb, hogy olykor az igazság bajnoka szerepében fellépve sajátos felületesség is érződik rajta. Gyakran találkozom olyan műsorokkal, írásokkal, amelyek, miközben nem is egészen pontosak, alig törekednek többre, minthogy a dolgok jelenség oldalát jelezzék, miközben élesen kritizálnak: állandó felzúdulással akarják megjobbítani a társadalmat. Lehet, hogy ez belső szervezeti és irányítási probléma, hogy ugyanis a munkatársak nem mindig jutnak hozzá a megfelelő információhoz, nincs megfelelő felkészülési lehetőségük. Ha ez is szerepet játszik, akkor talán méginkább érdemes ezen változtani az egyébként színvonalas munka további javítása érdekében.

— Milyen műsorokat figyel a legszívesebben?

Nem kedvteléseim szerint válogatok ezekből a műsorokból, hanem elsősorban aszerint, hogy hogyan tudom elérni a nélkülözhetetlen napi tájékozottságot, ezért a hírek, híradók elsőbbséget élveznek és ennek alapján megállapíthatom, hogy az Esti Magazin vagy a Tv-Híradó meghallgatásra, megnézésre méltó. Azért kedvelem

elsősorban ezt a kettőt, mert a legtárgyilagosabb formában foglalkoznak a témákkal, bár a Tv-híradóban például kevesebb kommentárt is el tudnék képzelni. Nem sajnálom az időt a világos beszédű, nyílt vitaműsoroktól és ismeretterjesztő programoktól sem. Nem vagyok ellene a szórakoztatásnak, jó filmre vagy tévéjátékra is szívesen áldoznám az időmet, ha több lenne. Sajnos azt tapasztalom, hogy az utóbbi időben a televízió túl könnyű kézzel válogat a szórakoztatásra szánt külföldi filmek között, elég gyengék ezek a műsorok. Bizonyára mérlegelik a közönség szükségleteit, csakhát ez nem az én szükségletem. Tudom, hogy kicsi a kínálat, sőt, azt is, hogy a tévé rettenetes műsorzabáló gépezet, mégis úgy érzem, hogy sok a rutinszerű döntés, nem keresik az egyedi megoldások lehetőségeit, kitöltik a műsoridőt, nem pedig tartalommal töltik meg, és bizony jobb lenne, ha egyik-másik produkció egyáltalán nem jelenne meg nálunk. A megoldásra nincs recept, de az számunkra nem fogadható el, hogy a műsoridőt mindenképpen ki kell tölteni.

— A magyar filmek fogadtatását érintő vitákban gyakran döntő érv a mozik nézettségi statisztikája, a tévénézők millióiról pedig szinte megfeledkezünk.

Ha én a MOKÉP-tól nézettségi adatokat kapok, akkor manapság már igen nagy gyanakvással fogadom. Jelzik például, hogy kétszázezren nézték meg X. Y. új filmjét. Nem hiszem, hogy ez így önmagában olyan fontos adat, mint amilyen jelentőséget tulajdonítanak neki. Nem hiszem, hogy a stúdiókat arra kellene inspirálni, hogy nyugodjanak bele ezekbe az adatokba, pláne, hogy ezután eszerint döntsenek, márcsak azért sem, mert ha a televízióban milliók látnak egy filmet, akkor ez már nem kétszázezer embernek készült, tehát aligha érvényes az így kikalkulált „ráfizetés". Jól tudom, hogy a mozik nézőszáma ízlést és elhatározást is tükröz, a televízióé pedig csak nyitott készülékeket jelent. De a különbség a két szám között olyan nagy, hogy ennek jelentőségét nem lenne szabad elhanyagolni. Mint ahogy a televízió kínálta lehetőségeket is sokkal hatásosabban kellene használni.

— Mennyire ismeri azokat a döntő változásokat, amelyek napjainkban a nagyvilágban zajlanak a tömegkommunikációs technikában, főleg a televíziózásban? Az elektronika forradalma, a kábeltévé, a képmagnó hogyan módosítja a tömegtájékoztatást? És milyen hatással számolhatunk mi Magyarországon, ahol gyerekcipőben jár ez a technika?

Érdeklődéssel figyelem a fejlődést és igyekszem megfelelőképpen tájékozódni részleteiről. Szerintem teljes szerkezeti változást is előidézhet az emberi kapcsolatokban és persze a tömegközlésben is a mikroprocesszorok elterjedése, a mikroelektronika fejlődése és a híradástechnika megújulása, de elsősorban a televíziózást forradalmasítja. Azt hiszem, sem társadalmilag, sem pedig lélektanilag nem vagyunk erre felkészülve és ezért újabb meglepetések várnak ránk. Például az, hogy lényeges lemaradásaink miatt a tömegkommunikációs világ átrendeződésében átkerülhetünk a vesztes oldalra, vagy a „harmadik világba". Az elnevezés lényegtelen, mindenesetre kiiratkozhatunk Európából, rádiózásunkkal és a televíziózásunkkal egyaránt. Persze a lemaradás nem itt és most kezdődött, viszont most hólabdaszerűen görgetjük magunk előtt a következményeit. Ezért a lemaradásért nagyon nagy árat fogunk fizetni. Előbb vagy utóbb végül mi is elérjük majd az európai színvonalat, de jól megfizetünk érte és hosszú időbe telik majd az elmaradás pótlása. Ha az okokat keressük, akkor a gazdasági kényszerűséget és a szűklátókörűséget együtt kell említeni.

— És mi a véleménye az újságírók felkészültségéről?

Az utóbbi néhány hónapban annyi képzési, oktatási nehézség zúdult rám, hogy külön a tömegkommunikációs szakemberképzés dolgaival nem foglalkozhattam, vannak viszont régebbi tapasztalataim. Azzal mindenképpen egyetértek és ma is vallom, hogy az a járható út ebben a szakmában, ha postgraduális képzésként szerzik meg a végzettséget. Jusson hozzá valaki először egyetemi színvonalon a szükséges szakmai ismeretekhez, műveltséghez, az egyetemi diplomához, majd ennek birtokában választhassa az újságírást, a rádiózást, a televíziózást mint hivatást. A képzést mentesíteni kellene azoktól a rossz befolyásoktól, amelyek az újságírói pályára engednek olyan embereket, akik azután húsz-harminc évig is ott maradnak anélkül, hogy valóban alkalmasak lennének rá. Nincs annyi jó újságíró Magyarországon, ahány lap, folyóirat és újságírói munkára alkalmas fórum teremtődött az utolsó tíz esztendőben. Az újságírók száma, azt hiszem, ötezer fölé emelkedett és ezzel párhuzamosan rettenetes tömegű írás jelenik meg, jut el az emberekhez, miközben csökken az írott vagy sugárzott szó hitele! A jó újságírók érdekében, az egészséges céhszellem jegyében elsősorban az újságírótársadalomnak kellene fellépnie a szakmai fellazulás és felhígulás ellen.

— 1977-ben folyóiratunk elődjében, a Rádió és Televízió Szemlében úgy nyilatkozott, hogy a televíziót és a rádiót be kell kapcsolni a kulturális kommunikáció rendszerébe, mert „a jelenlegi koordináció hiányos, átfedések, ütközések vannak, amelyek hatása nem egyszer káros és felesleges energiapazarláshoz vezet." Változott-e azóta a helyzet?

Változott, de talán nem eléggé. Annyiban mégis, hogy az akkori magántapasztalatokra épülő felismerés azóta közkeletűvé vált, és politikai határozatokban is megfogalmazódott. Ezért a közös munka jobb összehangolását valahogy már a gyakorlatban is meg kellene oldani a kulturális irányítás illetve a rádió és a televízió között. Erre bizonyos kezdeményezések már születtek az ilyenkor szokásos hatásköri villongások és konfliktusok kíséretében. Még nem tettünk eleget azért, hogy ez a helyzet megszűnjék, de talán jó alapot jelent a változáshoz, hogy szükségességével mindenki egyetért.

— Nem sikerült túl komorra ez a beszélgetés?

Nem. Nem hiszem, hogy itt hitvallásra kellett volna vállalkoznunk, hiszen a világnézetünket amúgy is ismeri mindenki. A helyzet nem túl rózsás és ezt tükrözi a beszélgetés. De azért sem komor, mert azzal a meggyőződéssel beszéltem gondjainkról, hogy remélem, változtatni tudunk rajtuk. Ugyanakkor az egységes Művelődési Minisztérium létrejöttével a mi felelősségünk és egyben lehetőségeink is megnövekedtek. Szerencsére ezzel párhuzamosan növekedett a készség az együttműködésre a tájékoztatás minden fórumán, de különösen a rádió és a televízió részéről, ez pedig elegendő alap ahhoz, hogy mindnyájan tegyünk is valamit a tömegtájékoztatás színvonalának emeléséért.

Wisinger István

Május 9. a képernyőn

Telhetetlen az ember, ahol csak egy csatornán sugároznak tévéműsort, ott ő kettőre vágyik, ahol négy csatornán, ott legalább ötre, de az igazi az lenne, ha a világ összes adása közül válogathatna. A műholdas műsorszórás révén errefelé tartunk, belátható időn belül megvalósul — különösen Európában — a nemzetközi televíziózás.

De milyen is lesz, ha két-három, vagy öt-hat ország tévéadásaiból válogathatunk? Ebből adunk most egy kis ízelítőt a Magyar Rádió, az MTI és a Népszabadság tudósítóinak jelentéseivel. Arra kértük őket, írják meg, hogy egyetlen napon — május, 9-én — mi szerepelt állomáshelyükön a képernyőn. Összeállításunk a televíziózási szokások, a műsorpolitika a tájékoztatás futólagos egybevetése mellett némi felvilágosítást ad a „nagy"-politikáról is mivel ez a nap a Győzelem Napja, 36 évvel ezelőtt ekkor fejeződött be a század legszörnyűbb eseménye.

BUDAPEST

Pünkösti Árpád

1981. május 9-én szombaton két csatornán 21 órányi műsort sugárzott a Magyar Televízió. A délelőtt az ismétléseké volt, másodszor került például a héten képernyőre a német nemzetiségi félóra. A délutáni műsor Stan és Pan kalandjaival kezdődött, utána három meghökkentő amatőr film következett. A Ritmusok tilefonra (sic!) a munka eposza akart lenni, de szomorújátékká vált azáltal, hogy Diósgyőrben ma is úgy csinálják a sincsavarokat, mint az első világháború előtt. A Tűz egy gyári tűzriadó tragikomédiája; tanúi lehettünk, hogyan szelídül a rohanás ácsorgássá, mert a fecskendő motorja nem akar elindulni. Zárómondat: „Ez a csapat nyerte 1978-ban a kerületi tűzoltóversenyt!" A harmadik filmnek csak a címe meghökkentő — Emlékül egy uszájkormányosnak — helyesírási hibája miatt.

Másfél órán át gyermekműsor volt az egyes és kettes csatornán is, majd ez utóbbin a szovjet televízió 9-es stúdió című műsorában az ismert csapat — Zorin, Arbatov, Falin — a béke kilátásairól beszélt. Egyetlen mondat a számunkra kicsit vontatott, de gondolatgazdag beszélgetésből: „Nem lehet valakitől a békét megtagadni, anélkül, hogy magunktól is megtagadnánk!" Nyomban utána az egyesen ugyancsak szovjet program volt: Brezsnyev Újjászületés című könyvéből készített dokumentumfilm-sorozat első része Zaporozsje újjáépítéséről. Utána dr. Vaclav Moravec nagykövet mondott beszédet Csehszlovákia felszabadulásának 36. évfordulója alkalmából.

19.30: a Tv-Híradó XXV. évfolyamának 92. száma. Elek János a következő sorrendben mondja a hírfejeket: Brezsnyev „nagyon békülékeny han-

gú" kijevi beszéde; Usztyinov napiparancsa; Moczar beszéde a Győzelem Napjának varsói ünnepségén; felgyújtottak egy rendőrőrsöt Varsó közelében; vasárnap elnökválasztás Franciaországban.

A filmtudósítások sorrendje más: 1. Ballagás a középiskolákban — összeállítás, egyelőre csak Budapestről. 2. Filmmontázs gyermekekről és gépfegyverekről Boda István Játék közben című versére. 3. Moszkva, 1981. május 9.: katonaruhás matróna hajol, hajol a hősök síremlékére fájó derékkal, lassan, remegő kézzel rakja le két szál szekfűjét. Egy mondat Elek János kommentárjából: „A világ a Győzelem Napját ünnepli, nem a béke napját!" 4—5. Brezsnyev, Usztyinov beszéd. 6. Haig és Gromiko találkozni fog. 7. Moczar. 8. Szécsi Éva, Párizs: „Két társadalmi alternatíva közt kell választani". 9. Észak-Írország — Bobby Sands halála után. 10. Libanon—Szíria. 11. Reagan—Szuzuki találkozó, amerikai—japán hadgyakorlat. 12. Partizánmúzeum az Ormánságban. 13. Május 10—16. magyar—szovjet törzsvezetési hadgyakorlat. 14. Väyrynen finn külügyminiszter magyarországi programja. 17. W. H. Morris, az USA kereskedelmi miniszterhelyettese Budapesten. 18. A Film- és Televízióművészek Szövetségének közgyűlése. 19. Szerb Antal Pendragon legendájának musical-változata a József Attila Színházban. 20. Rembrandt évszázada, grafikai kiállítás a Szépművészeti Múzeumban. Sport. Száraz, napos időjárás.

Vers mindenkinek: Szimonov: Várj reám — Lukács Sándor.

Esti főműsor: Szeszélyes évszakok, műfaja szerint szórakoztató magazin, a kettesen Gogol: Holt lelkek, a Madách Színház előadásában, utána a Tv-Híradó II-ben már vidéki ballagásokról is tudósítanak, ezen a csatornán Székely Mihály portréfilmmel zárul a műsor. Az első csatornán a magazin után moszkvai gálaest, majd az új híreket is felsorakoztató TvH-III. (nyugati városok leszerelési tüntetéseiről, Szihanuk „kínai" hadserege).

Éjszaka, érdemtelenül későn vetítik Makk Megszállottak című filmjét, ami a nap kiemelkedően legjobb műsora, alig érezni rajta, hogy húsz éve készült.

MOSZKVA

Baranyai Ilona

A szovjet televízió műsorát május 9-én a pirosbetűs ünnep, a fasizmus fölött aratott győzelem napjának jegyében szerkesztették. Ezen a szombaton, iskolai szünet lévén, a 3. program, az Iskolatelevízió, nem sugárzott adást. Az 1. és 4. műsor reggel 8 órakor a megszokott időben kezdődött, a tv-Híradónak megfelelő esti műsor, a Vremja ismétlésével, amelyet éppúgy felfrissítettek a fontosabb éjszakai jelentésekkel, mint bármely más napon. Az ünnep előestéjén készült információs műsor természetesen elsődlegesen a megemlékezés műsora volt és így még szervesebben illeszkedett a szombati programhoz. Ez a 36 évvel ezelőtti napot idézte, amikor Európában elhallgattak a fegyverek és véget ért a Nagy Honvédő Háború hihetetlen áldozatokkal, szenvedésekkel és a győzelemért tett erőfeszítésekkel kísért négy esztendeje. A televízió felvonultatta teljes eszköztárát, az ismert, vagy a képernyőn, sőt, mozikban sem látott filmdokumentumokat, amelyek véres csatákat, vagy a harcok közti ritka pihenők hangulatát, a hátországban a nők, az öregek és a szinte gyerek fiatalok fáradhatatlan munkáját, a közös megpróbáltatásokban edződött barátságot érző, ma már dereshajú veteránok — férfiak és nők megható találkozóit vitték el a nézőkhöz.

A május 9-i műsorban azok voltak a

főszereplők, akik kivívták a békét kontinensünkön, részt vállaltak 170 millió ember felszabadításában és akik harcostársnak tekintették a szövetségeseket, az ellenállási mozgalom résztvevőit, a kommunistákat, mindazokat, akiket egy cél vezérelt, hogy száműzzék az emberiség életéből a fasizmust, a háborút. Ennek jegyében tűzték műsorra az esti órákban a Felszabadítás címmel az otthoni mozikban is játszott sorozat utolsó részét, vagy délután Katajev: Az ezred fia című ismert regényének új tv-film változatát.

A szovjet tv 3. programja ezúttal 10 perccel korábban kezdte műsorát, azzal az emlékezéssel, és egyperces néma tisztelgéssel, amelyet valamennyi rádió- és tv-adó együttesen sugárzott. Azokra gondoltak, akik nem élhették meg május 9-ét, de az utókorra hagyták önfeláldozásuk nem halványuló emlékét. Levitan emlékezett róluk, akinek neve és hangja nemzedékek képzetében forr egybe a Győzelem Napjával és az azóta folyó békés építőmunka minden nagy eseményével.

Május 9-e főműsora mégis a Nagy Honvédő Háború kijevi emlékművének és emlékmúzeumának avatása volt. Az ünnepségen mondott beszédében Leonyid Brezsnyev ismét megerősítette, hogy a Szovjetunió legfőbb törekvése a békéért folytatott küzdelem, amely napjainkban egyet jelent az emberiség életének védelméért folytatott harccal és amelyre a harminchat évvel ezelőtt kivívott győzelem kötelez.

Ez a gondolat tért vissza a különböző tv-adókon sugárzott hírekben és az esti összefoglalóban, a Vremjában is. Az ezúttal 40 perces műsor arról tájékoztatott, hogyan ünnepelték a fasizmus alóli felszabadulás napját az NDK-ban és Csehszlovákiában, miként emlékeztek meg róla a világ más részein. Az egyéb külföldi jelentések között ismertették: milyen visszhangot keltett az a TASZSZ-nyilatkozat, amelyet a NATO római külügyminiszteri értekezletével kapcsolatban adtak ki. A francia elnökválasztás második, vasárnapi fordulójának és a nyugatnémet szenátusi választásnak az előkészületeit, a spanyol kormány tervezett intézkedéseit az egyre inkább terjedő terrorcselekmények megfékezésére és az amerikai—japán találkozó eredményeit. Nem hiányzott a napi összefoglalóból a sport sem, hiszen azon a napon dőlt el a szovjet labdarúgó kupa sorsa és egyórás összefoglalót adtak az ökölvívó EB középdöntőjéről.

BERLIN

Fikár László

Prágai dalosok, magyar cigányzene és szovjet tánc vezette be az első programon az ünnepi műsorokat. A második világháború szovjet partizánjairól szólt a „Jégmadár" című film. A második műsoron a „Prágai perspektívák" idegenforgalmi reklámfilmként indult, majd a múlt és a jelen jó ritmusban bevágott művészi képsorainak láttán szinte belefeledkezett a néző a mindig szívesen látott prágai vár szűk utcáiba, a Károly hídba, a Vencel térbe. Lakótelepek látványa is jól érzékeltette a történelmi város új arcának alakulását. Üdítő volt az „Apa vagy testvér" című csehszlovák vígjáték. Az ezt követő hangversenyközvetítés, melyben egy prágai kamarazenekar 18. századi cseh zeneszerzők műveit szólaltatta meg, a megemlékező műsorok koronája lehetett volna, ha nem lett volna az egész kissé sok és nem érződött volna egyfajta sablonos szerkesztési módszer. Így azután a műsorfüzetben böngésző néző figyelme eleve a híradók után induló fő műsorra irányult, ami az első programon a Szovjet Állami Cirkusz gálaestje és Hitchcock „Rebekka" című klasszikusnak számító játékfilmje volt 1940-ből.

Mielőtt a hírekről, híradókról szólnék,

megemlítem a tipikus NDK-televíziós műsort, a „Rund"-ot. Szabad fordításban körkapcsolásnak is nevezhetném. Május 9-én Erfurtból jelentkezett a Rund, sok fiatallal a nézőtéren, a szereplők is fiatalok, leszerelő vagy éppen most bevonuló katonák, a termelésben, kongresszusi versenyben élenjárók voltak. Jelenet a műsorból: a katona vőlegény a róla készített filmriportban gyakorlat közben lelkesen beszél a katonaélet szépségeiről, nehézségeiről, a béke, a szocializmus védelmének fontosságáról, arról, hogy az ellenséggel szembeni éberség, harci készültség milyen fontos. Ekkor jelenik meg a képernyő sarkában a nézőtéren ülő menyasszony képe, amint elragadtatva hallgatja jövendőbelijét. Üzennek egymásnak és a képernyőn megbeszélik, hogy nászútra Potsdamba fognak utazni. Az interjúk és a vetélkedők fő témája a termelési célok, vállalások, az ifjúsági újító mozgalom sikerei stb. A kétórás műsorban helyet kapott a Béke kerékpárverseny is.

A két programban a nap folyamán tíz alkalommal jelentkezett az Aktuell szerkesztőség.

A 13.50-es tíz percben termelési munkasikerekről szóló tudósítás Rostockból: „Kongresszusi lelkesedéssel előre újabb, nagyobb teljesítmények eléréséért." Rögtön ezután nyugat-európai összeállítás a rakétafegyverkezés elleni mozgalomról. Látjuk, amint Hamburgban százezer ember tiltakozik a fegyverkezés ellen, ezt támasztja alá Hansen nyugatnémet szoc. dem. képviselő nyilatkozata is.

Ebben a tíz percben a néző nem sokat tudott meg arról, hogy mi történik ma a világban. A híradó főműsorában az „Aktuelle Kamera"-ban is ugyanez a szerkesztési elv valósult meg. Brezsnyev kijevi beszéde után a június 14-i NDK választások előkészületeiről szóltak a riportok, tudósítások, optimizmust, munka- és harci kedvet sugárzó nyilatkozatokkal. A külföldi hírek lényegében a déli összeállítás ismétlése volt, kissé bővítve. A hamburgi tüntetés mellé odakerült egy brémai, Hansen nyilatkozatát kiegészítette Noel Baeker Nobel-díjas angol tudós fegyverkezés elleni nyilatkozata. A műsor újabb külföldi hírekkel folytatódott: harcok Libanonban. NDK hajók rakodnak egy angol kikötőben, az igazgató az angol—NDK gazdasági kapcsolatokról nyilatkozik, utána arról számolnak be, hogy az NDK Tudományos Akadémiájának elnöke, Hermann Kant, befejezte nagy sikerű angliai felolvasó körútját. A híradót sport és időjárásjelentés zárta.

Megjegyzem, hogy az NDK televízió nagyon sok tudósítóval dolgozik szerte a világban és kitűnő képanyagot használ. Az „Aktuelle Kamera" — saját tapasztalataim és a nézőkkel való beszélgetésekből kialakult véleményem szerint — azért mégsem tartozik az igazán kedvelt műsorok közé, mert inkább oktat, mint tájékoztat.

PRÁGA

Sebestyén Tibor

36 évvel ezelőtt a fasizmus legyőzésének napján szabadult fel Csehszlovákia is. Ez a nap azóta az ország nemzeti ünnepe, munkaszüneti nap. A két évforduló egybeesése miatt május 9-én a televízióban a hozzájuk kapcsolódó gazdag téma- és gondolatkör együttesen (természetes összefüggéseik miatt pedig némelykor összefonódva) jelentkezett, nagyjából a következő politikai motívumokkal: a Szovjetunió által a második világháborúban aratott győzelem történelmi jelentősége, a csehszlovák felszabadulás utáni szocialista fejlődés, a CSKP által vívott küzdelmek, a csehszlovák—szovjet barátság és szövetség,

a szocialista internacionalizmus szerepe és eredményei. Mivel a munkaszüneti napok adásrendje szerint ezen a szombaton a műsoridő a szokottnál hosszabb volt (az első program 8.15-től éjfélig, a második program pedig 16.45-től 23.15-ig tartott), a kettős évfordulóhoz kapcsolódó műsorok igen bőséges teret kaphattak.

A Győzelem Napjáról való közvetlen megemlékezést voltaképpen csak egy adás képviselte: a szovjet hadsereg felszabadító, más országoknak szabadságot vivő harcairól készített 20 perces szovjet dokumentumfilm, amelyet kora délután az első programban mutattak be. Az 1945. május 5-én kitört prágai felkelést és a csehszlovák fővárosnak a szovjet csapatok által történt május 9-i felszabadítását az esti tévéhíradóban pár perces, archív képekkel kísért publicisztikai betét méltatta.

Annál több volt a közvetett, változatos formájú ünnepi műsor. Ezek közé tartozott az első programban a Győzelem Napja alkalmából készült zenés irodalmi összeállítás 12-től 13 óráig, valamint a második programban délután, illetve este képernyőre került két zenei műsor: a szovjet Alekszandrov együttesnek a Nagy Honvédő Háború dalaiból, és csehszlovák művészek szovjet dalokból összeállított hangversenye. Az ifjúság számára a déli időszakban levetítették azt az egyórás játékfilmet, amelyben mai csehszlovák diákok izgalmas nyomozást folytatnak a prágai felkelés emlékei után.

A szovjet-csehszlovák barátságot mindkét programban délután, illetve este egy-egy játékfilm illusztrálta. Az egyiknek a témája egy csehszlovák férfinek és egy szovjet lánynak a háború idején szövődött szerelme, a másiké az orenburgi gázvezeték csehszlovák építőinek élete volt. Az ünnephez kapcsolódott a német megszállók által elpusztított Lidice mai életéről forgatott dokumentumfilm, majd a késő esti műsorban a CSKP, a kommunisták küzdelmeiről írt versek, a párt megalakításának közelgő 60 éves jubileuma alkalmából.

E két utóbbi adás között az I. program egyik esti főműsora a „Front a hátországban" című szovjet háborús játékfilm volt. Szintén főműsornak számított — s bizonyára az ünnep nemzeti jellegét kívánta hangsúlyozni a klasszikus cseh történelmi opera, a Libuse televíziós változata, amelyet nyomban a szovjet film után vetítettek.

A híradásokban is domináltak az évforduló témái. A nap folyamán az 1. program 5 perces hírösszeállítással indult és zárult, 19.30-kor került sor a szokásos félórás tévé-híradóra. Az 1. programban 12.45-kor, a 2. programban pedig 16.45-kor hírekből és kisebb filmriportokból álló negyedórás műsor is volt, s valamennyi aktuális adás első híre a kettős ünnephez kapcsolódott. A reggeli hírek élén szerepelt az a jelentés, amely szerint május 9. alkalmából a csehszlovák és a szovjet vezetők üdvözlő táviratokat váltottak. A délutáni adásokban a fő helyet a kijevi emlékmű avatásáról és Leonyid Brezsnyev ott tartott beszédéről szóló hír foglalta el, s erről az eseményről az esti híradó — szintén az első helyen — 10 perces filmbeszámolót is adott. A hírek megemlékeztek továbbá az évforduló más hazai és külföldi eseményeiről, majd elhangzottak a nap főbb külpolitikai hírei (az északírországi, a lengyelországi, a közel-keleti helyzetről, az „eurorakéták" elleni újabb holland állásfoglalásról stb.), illetve a Csehszlovákia életéről szóló egyéb tudósítások. A sporthírek között egész nap vezető helyen voltak azok, amelyek a május 9. emlékére rendszeresen megtartott nemzetközi kerékpáros béke-verseny eseményeiről számoltak be.

Bár a prágai televízió május 9-i műsorának nagy része a kettős ünnep „üzenetét" igyekezett tolmácsolni, a nézők számára mindez korántsem volt fárasztó. A műsor ugyanis formailag, műfajilag is egyaránt színes és változatos volt. Tartalmilag sűrűn élt a közvetett hatáskeltés eszközeivel. Ezenkívül az ünneppel összefüggő programok váltakoztak a két évfordulótól független, egyéb témájú adásokkal, s így a műsor egésze ezen a napon is elég széles választékot kínált.

WASHINGTON

Avar János

A Győzelem Napjáról hamar kiderült, hogy ugyanolyan szombat az amerikai televíziósok számára, mint a többi: rengeteg sportközvetítés, s közülük a baseball belenyúlt az estébe, s az egyik helyi adó most először közvetítette élőben az európai futballt játszó Washington Diplomats mérkőzését (persze Floridából, mert hazai meccset nem sugározhatnak). Mivel sok tévécsatorna van, a szombat esti program meglehetősen vegyes. A vezető, vagyis a legnézettebb tévéállomások (a CBS, az NBC és az ABC műsorát átvevő washingtoni és baltimore-i adók) a következő programot kínálták a csúcsidőszakra: baseball (nagy ügy Baltimore-ban), illetve az Ördögűzés című pár évvel ezelőtti filmsiker a CBS adókon, a megszokott egy-egy órás sorozatok (Kojak-típusok) az NBC-n, hasonlóan egy-egy órás Szabó család-szerűségek az ABC-n. A sok régi filmet adó helyi csatornán Az édentől keletre című film ment, egy másikon John Wayne-nel az Alamo.

Viszont az esti tévéhálózati híradókban rendre szóba került a Győzelem Napja. Hírei között ugyanis mind a CBS, mind az NBC beszámolt — pár mondatban, háttérben a bemondó mögötti arcképpel — Leonyid Brezsnyev ukrajnai beszédéről, megemlítve, hogy az a Győzelem Napjának ünneplésekor hangzott el. A CBS-ben jelentkezett a varsói tudósító, aki szintén elmondta, hogy Lengyelországban is éppen az évfordulót ünneplik, de beszámolója Walesa tokiói utazásához kapcsolódott. Az esti tévéhíradóban egyébiránt a szíriai—izraeli feszültség és Reagan költségvetési csatájának, pontosabban kongresszusi győzelmének hírei domináltak (vagyis mégiscsak szóba került a Győzelem Napja . . .), mivel azonban az évfordulóról a lapokban sem olvastam egyebet, különösebb következtetést nem lehet levonni. A hajdani háborúra legfeljebb az emlékeztethette az amerikaiakat, hogy éppen május 9-én hagyta el az Egyesült Államokat Japán miniszterelnöke, akit ironikus módon arra igyekeztek rávenni Washingtonban, fejlesztené már a csendes-óceáni flottáját . . .

Szerencsére van egy közadakozásból és — mostanában egyre fogyó — állami támogatásból élő washingtoni tévéadó, s annak jóvoltából mégiscsak felidéződött a múlt, igaz, kissé egyoldalúan, főleg németek, japánok és amerikaiak küzdelmét láthattuk, de feltűntek például magyarok is, és felettébb gyakran Hitler, Göring, Göbbels, no meg a karját megszállottan náci üdvözlésre lendítő tömeg. Mielőtt bárki azt hinné, a háború újabb torzított változatáról van szó, sietek megemlíteni: buzgó objektivitásra valló dokumentumfilmet láthattunk este kilenctől éjfél utánig (két részben). A tárgyilagosságot a filmes személye biztosította: Leni Riefenstahl, aki Hitler számára készített filmet a berlini olimpiáról. A Führernek alighanem túlzott lehetett ez a nagy objektivitás, hiszen minden nációnak jutott a figyelemből, nem csupán a náciknak. Hitler különben igencsak élénk, fel-felugráló szurkolónak tűnt, s akivel kezet sem óhajtott szorítani, Jesse Owens, mintha kevésbé dominált volna a két órán át bemutatott atlétikai versenyen, mint emlékezetünk szerint. Őt különben amúgy „amerikai negrónak" nevezték a német film angol bemondói: manapság e megjelölésért legkevesebb verés járna Washington fekete negyedeiben. A Public Television nyilvánvalóan mint érdekes korabeli filmdokumentumot mutatta be viszonylag szűkkörű, főleg értelmiségi közönségének, s ebben oktalanság volna rossz szándékot érezni. Mindössze május 9-én volt az egész groteszk hatású. De ne marasztaljuk el a szegény műsorszerkesztőt: ha egyszer neki semmi sem jelölte különleges napként a kalendáriumában május 9-ét!

BELGRÁD

Márkus Gyula

Jugoszláviában nyolc (Belgrád, Ljubljana, Zágráb, Szarajevó, Skopje, Titográd, Újvidék, Pristina) tévéadó sugároz rendszeres műsort, amely május 9-én a szokottnál jóval egyöntetűbb volt, csupán a szokásos nyelvi különbségek tették „változatosabbá". Belgrád, Zágráb, Szarajevo és Titográd szerb-horvátul (horvát-szerbül) közvetítette programját, Ljubljana viszont szlovénül, Skopje macedonul, Pristina zömmel albánul, Újvidék pedig részben magyarul.

Délután az adók megszokott szombati programjukat adták, amit sok sportközvetítés jellemez. Ezúttal helyszíni közvetítést sugároztak a Napradak—Szarajevo jugoszláv bajnoki labdarúgómérkőzésről, majd pedig az angol labdarúgókupa döntőjéről, a Manchester City—Tottenham Hotspur találkozóról.

Az esti híradók a 36 évvel ezelőtti történelmi eseményeket felelevenítő dokumentációs archív anyaggal kezdődtek, majd ezt követően az ország különböző városaiban és falvaiban megrendezett alkalmi ünnepségekről, koszorúzásokról szóltak, s mindössze egy külpolitikai eseményből, a következő napi francia elnökválasztásról tettek említést.

A zágrábi műsort sajátossá tette, hogy ez alkalomból megemlékeztek a jugoszláv népfelszabadító fegyveres harc megkezdésének 40., valamint a horvát köztársasági székváros fasiszta uralom alóli felszabadulásának 36. évfordulójáról. Ljubljanából a város 35 évvel ezelőtt történt felszabadulása alkalmából rendezett ünnepségekről közölt beszámolók adták a híradók egy részét.

Minden tévé-adóállomás műsorában a 20 órai kezdettel sugárzott „Tító, a katona és hadvezér" című dokumentumfilm foglalta el a fő helyet. Ez az alkotás Jeszip Broz Tito 1941—1945 közötti tevékenységéről nyújtott átfogó képet, bemutatva a kiemelkedő partizán parancsnok sokoldalú vezetői munkásságának kulcsfontosságú mozzanatait.

Néhány adó (Zágráb, Belgrád) megkezdte a „Leigázhatatlan város" című, háromrészes tévé-játékfilm vetítését. Ez az alkotás a második világháború alatti zágrábi antifasiszta ellenállási mozgalomról szól.

Minden állomás a jugoszláv néphadsereg művészegyüttese zenei programjának közvetítésével zárta adását.

BONN

Lipovecz Iván

Egy bonni ismerősöm, amikor azt mondtam neki, hogy ma van a Győzelem Napja — egy percig értetlenül nézett rám. Aztán kapcsolt: Ja, vagy úgy? A kapituláció napja!

A Német Szövetségi Köztársaságban nem ünneplik a Győzelem Napját, sőt, még csak nem is emlékeznek rá. Az NSZK a mindenkori Németország jogutódjának és természetes folytatásának tekinti magát, számára az 1939—45 közötti időszak is saját történelmének egy fejezete, amit német szempontból ítél meg. Márpedig ebből az aspektusból nézve a második világháború nem a fasizmus felett aratott győzelemmel, hanem Németországnak, mint hadviselő államnak és a német hadseregnek a vereségével és fegyverletétével ért véget.

Egyedül az egyik külpolitikai tv-műsor (a Weltspiegel, május 10-én, 18.00 órakor az 1-es programban) műsor-

vezetője említette meg, hogy a Szovetségi Köztársaság talán az egyetlen ország a világon — de Európában mindenképpen — ahol a Győzelem Napját nem ünneplik, pedig — tette hozzá — „bennünket, németeket is ez a nap szabadított meg végleg a fasizmustól." (Európában sem az NSZK az egyetlen ország, mert például Spanyolország sem ünnepel. A szerk.) Ez a műsor volt egyébként az egyetlen — és az is csak másnap —, amelyben az évfordulóról és annak néhány összefüggéséről szót ejtettek. Ezenkívül még a 9-i híradó-műsorokban ismertették — nem túl terjedelmesen — Brezsnyev kijevi beszédének néhány részletét, megemlítve, hogy az május 9-e alkalmából hangzott el. Egyébként mind a két országos, mind a számos regionális tv-csatorna átlagos szombati műsort sugárzott, könnyű szórakozást ígérő kvízzel, régi filmekkel és egyebekkel.

Nem kevésbé figyelemre méltó az, hogy másnap — május 10-én — a televízióban egy másik évfordulóval sem foglalkoztak. Ezt a napot ugyanis félhivatalosan mint a „Könyv napját" tartják számon, arra emlékezve, hogy 1933. május 10-én rendezték a nácik az első könyvégetést Németországban. Az évforduló alkalmából Mainz-ban tartottak emlékünnepséget, ennek fő szónoka Schmidt kancellár volt. Beszédének néhány, a nagyobb nyilvánosság előtt is említésre méltó részlete: egy tartalmas történelmi visszapillantás, vagy a modernkori analfabétizmusról, a tv „környezetszennyezéséről" kifejtett nézete. Nos, Schmidt beszédét egyetlen tv-műsor sem ismertette — a másnapi lapok ugyan hosszabban-rövidebben foglalkoztak vele — de az évfordulót meg sem említették. A szerkesztők számára megfelelő kifogás lehetett, hogy ezen a napon minden aktuális műsor a két aznapi eseménnyel: a nyugat-berlini és a franciaországi választással foglalkozott, többórás, folyamatos adásidőben.

A május 9-i legfontosabb tv-műsorok a nyugatnémet televízióban: 1-es program: 14.45-kor Tanácsadás a beiskolázással és a szakmaválasztással kapcsolatban; 17.00 óra: Mózes szuperman (vallási rajzfilm); 18.05: sportműsor 19.00 óráig — 20.00 óra Tagesschau (híradó-főműsor); 20.15: Történjen, ha történnie kell — kvízműsor élő közvetítése a kölni sportcsarnokból, 22.20: El Cid — 1961-ben készült amerikai játékfilm.

2-es program: 12.30-kor Szomszédaink Európában, (rendszeresen jelentkező információs adás vendégmunkásoknak); 15.10: A nagy kaland (indián film); 17.10: Tartományi tükör (információk és vélemények az NSZK-ból); 18.00 óra: kívánsághangverseny (egyebek közt Renata Tebaldi és Richard Tauber); 19.00 óra híradó-főműsor; 20.15: Menekülés a 23. évszázadba (1976-ban készült tudományos-fantasztikus film — amerikai); 23.30: A felügyelő (krimi-sorozat).

VARSÓ

Szilágyi Szabolcs

A Lengyel Televízió két programjának szabad szombati hagyományos műsorrendjét ezúttal felcserélték: az egész délutánt kitöltötte a — jobbára szórakoztató blokkokból szerkesztett —„Studió dwa", mely május 9-én átkerült az első programról a 2. csatornára. Így kizárólag az 1. programban kaptak helyet a Győzelem Napjának alkalmi műsorai.

A főadó tehát a következő műsorokkal szolgált nézőinek ezen a napon: 6,00—10,50: négy mezőgazdasági (agrotechnikai) oktató-ismeretterjesztő film; 10,50: műsorismertetés; 10,55—15,45: Győzelem napi műsorblokk; 10,55: „A győzelem útjai" — lengyel dokumentumfilm, 11,45: ünnepélyes őrségváltás — élő, egyenes közvetítés az ismeretlen

katona varsói sírjától, 12,35: „A győzelem dicső napja" — zenés irodalmi összeállítás katonaművészek előadásában, 13,35: intervíziós slágerek, 14,25: „Berlin felé vonultak" — szovjet játékfilm. 15,45—19,00: sport, gyermekmagazin, könnyűzene, megemlékezés Csehszlovákia nemzeti ünnepéről (a nagykövet beszéde), esti mese. 19,00—19,30: „Nemzetközi publicisztika" — kerekasztal-beszélgetés a békéről, biztonságról, Európa ügyeiről. 19,30—20,40: tévéhíradó.

A Lengyel Televízió-híradó más napokon általában 30—40 perc terjedelmű. Ezúttal a 70 perc mintegy felét az ünnepi anyagok, a második részt egyéb lengyel belpolitikai és külpolitikai tudósítások töltötték ki.

A lengyel televíziós tradíciók szerint a kimondottan katonai jellegű ünnepeken (és május 9. itt ilyen) a tévé honvédelmi szerkesztőségének parancsnoka (főszerkesztő, ezredesi rendfokozatban) egyenruhában jelenik meg a képernyőn. A tévé-híradó mostani ünnepi blokkjában is ő volt a műsorvezető. A híradót a következő műsorrészekből szerkesztették:

1. Műsorvezető: megemlékezés („Lengyelország volt az első megtámadott ország . . ."; 2. Archív felvételek: zászló a Reichstagon, a kapitulációs okmány aláírása; a világ fővárosaiban köszöntik a győzelmet, 1946: az első évforduló díszszemléje Varsó romjai között; mai kép: az ismeretlen katona sírja. 3. Műsorvezető: „. . . ekkor született a lengyel—szovjet fegyverbarátság". 4. Riportok, megemlékezések a hivatalos ünnep helyszíneiről. Varsó: 24 ágyúlövés, zászlófelvonás, díszszemle, koszorúzás az ismeretlen katona sírjánál, a szovjet hősök mauzóleumánál és a varsói hősök emlékművénél. Zgorzelec: koszorúzás lengyel katonasíroknál. Legnica: koszorúzás szovjet katonasíroknál. Katowice: délben megszólaltak a sziléziai gyári szirénák, egy percre megállt a közlekedés. 5. Műsorvezető: „. . . a katonák ma is ott vannak a legnehezebb munkaterületeken". 6. Riportok: lengyel és szovjet katonák társadalmi munkája egészségügyi beruházásokon. 7. Műsorvezető: . . . a Szovjetunió 20 milliós emberáldozata a második világháborúban . . . 8. Filmtudósítások: A Győzelem Napja kijevi és moszkvai ünnepségei. 9. Műsorvezető: „. . . a lengyel nép számára a legnagyobb érték a béke és a biztonság."

A tévé-híradó további részében (kb. 30 p.): belpolitikai anyagok, filmriportok, külpolitikai hírek, sporthírek és időjárásjelentés következett. A híradó utáni műsorok: egy lengyel tévéfilm 2. része (témája nem kötődik az ünnephez); kerékpáros békeverseny; lengyel katonadalok; az éjszakai film: francia krimi.

PÁRIZS

Szécsi Éva

A francia televízió szombati műsorai sohasem parádésak. Mintha szándékosan időt hagynának az embereknek, hogy hétvégi kirándulásra vagy színházba, moziba menjenek, baráti, családi körben szórakozzanak: a televízió kedvéért szombaton nem érdemes otthon maradni.

Ettől függetlenül is május 9. a hét legcsöndesebb tévénapja volt. Az elnökválasztási kampány péntek éjfélkor ért véget, tilos volt minden előrejelzés, nem voltak viták. Ezért a két nagy adó: a TF—I és az Antenne 0—2 — amely már délelőtt kezdi az adást — a szokásos szombati műsorokat sugározta: bélyeggyűjtők félórája, kertbarátok negyedórája, rajzfilmek, mint a Lolka-Bolka, vagy a „Maja a méhecske". Mindkét adó szombatonként fél- egyórás műsort szentel az állatoknak, illetve állatbarátoknak: Franciaországban hallatlanul nagy az állatkultusz.

A szombat délutáni műsorok elképzel-

hetetlenek félórás krimi, helyesebben a most virágkorát élő kémfilm nélkül. „A keménykalap és csizma" című angol sorozat mesterkémje képtelen hőstetteivel hónapok óta állandóan megmenti az emberiséget és a világbékét.

Délután lép be a harmadik adó (amely nem sugároz hirdetéseket), az FR—3. Ezen a napon este, a főidőben a három adó két filmet és egy revüt kínált. A revü — a Numero Un — ugyancsak kötelező szombat esti szertartás a TF—1-en. Rendszerint egy sztár köré épül az egyórás műsor. Május 9-én — talán a választásokra való tekintettel — az utóbbi hónapok, sőt évek parádés számait kötötték csokorba: volt tehát Aznavour, Mireille Matthieu, Catherine Deneuve, Dalida, Annie Cordy, sőt, még Alain Delon is átsuhant a képernyőn. Igaz, csak forrón kezet csókolt Mireille Matthieu-nek, de legalább láthattuk. Annyi bizonyos, hogy ebben a revüben több volt a giscardista énekes és revütáncos, mint a nem giscardista. A TF—1 nem látta előre a választási eredményt . . .

Az Antenne—2 filmje lélektani krimi volt: a fiatalkori bűnözés, vietnami bevándorlók, szex, lassú nyomozás a tettes után. A nézőknek nem kellett kivárni a végkifejletet — a film címe szerint „Az utolsó öt perc"-et — mindennel tisztában lévén már előbb átkapcsolhattak a harmadik adóra, amely a „La Perichole" című Offenbach operett tévéfilm változatát sugározta. Ennél már a Dallas című amerikai sorozat tizenvalahányadik adása is jobb volt. Az olajmilliomos dinasztiával talán a magyar tévénézők is megismerkedhetnek, hogy el ne maradjanak a „világszínvonaltól".

Hírek— híradóműsorok: alapszabály, hogy a külföld hírei csak akkor előzik meg a belpolitikát, ha valóban világrengető eseményről van szó: merénylet Reagan ellen, merénylet a pápa ellen, Irország. A választási időszakban a francia televízió előszeretettel sugárzott tudósításokat, riportokat a „nyugtalan" pontokról, mivel bizonyítani kellett — Giscard d'Estaing esélyeit javítandó —, hogy a többiekhez képest Franciaország stabil és nyugodt. Május 9-én Irország volt napirenden — ami egyébként érthető is volt. Máskor sem aprózzák el a világeseményeket: egy hírre, eseményre összpontosítanak tudósítások, beszélgetések, riportok formájában. Csaknem elképzelhetetlen, hogy akár a déli, akár az esti híradóban ne kapcsolják élőben az állandó, vagy a helyszínre küldött különtudósítót. Végső esetben — ha nincs saját emberük — az AFP tudósítóját vagy valamelyik helyi lap tekintélyes, s főként franciául jól beszélő szerkesztőjét kapcsolják. Akármilyen rossz hangminőségben is, de kell a helyszín. Természetesen előfordul, hogy az adás nem élő, de a műsorvezető mindig az élőzés látszatát kelti. A technikai hibákat, a megszakadt vonalakat, a hang nélkül indított filmeket nem tekintik tragédiának. Elnézést kérnek, s folytatják a műsort, másodpercek alatt változtatva a sorrenden.

A déli és az esti nyolc órás híradó 30 perces, a műsorzáró híradó lehet tízperces, vagy 40 perces. Minden csúszás megengedett, ha eseményről van szó!

Két, talán számunkra is tanulságos szombati műsorról:

„Hat perc az Ön védelmében" — a Fogyasztás Országos Intézetének magazinja mindennel foglalkozik, ami a vásárlót érinti. Most mindkét csatornán (TF—1 és Antenne—2) ugyanaz a hat perc látható. Korábban az Antenne—2-nek saját fogyasztóvédelmi műsora volt. Olykor nagyon harcos riportokban leplezett le üzleti fogásokat, visszaéléseket. Állítólag a tévéfőnökök — és még sokan mások — megsokallották a riportok harcosságát. (Kérdés, hogy május 10. után változik-e a kép?)

A másik, feltétlenül említésre méltó műsor viszont egyértelmű dicséretet — és talán követést — érdemel. Az Antenne—2 szombatonként, 11.40-kor húszperces heti összefoglaló híradót sugároz a süketnémáknak és nagyothallóknak. Tehát: az átlagosnál rövidebb hírek, tudósítások, nagyon közérthető megfogalmazásban, hangban, feliratozva és jelbeszéddel. És nemcsak a rokkantak éve alkalmából! Ez az a műsor — többek között —, amely visszaadja az ember hitét a televízió hasznosságában.

BUKAREST

Oltványi Ottó

Egész napos a szombati tévé-műsor Romániában, ami azt jelenti, hogy itt már — annak ellenére, hogy az ötnapos munkahét bevezetése, általánossá tétele csak a tervidőszak végére várható — szinte vasárnapról szombatra helyeződött a hétvégi adások súlypontja. Így volt ez május 9-én is: reggel kilenctől 23 óráig minden réteg megtalálta szórakozását a televízió mellett. A kettes műsor sokkal szerényebb volt, 19 órakor kezdte adását, s mindössze — a két híradóval együtt — nyolc programot ígért, s ebből is három: a Sahia Filmstúdió dokumentumfilmje, továbbá Valentin Gheorghiuról készült portréfilm és vidám dalcsokor összeállítás volt önálló program. Úgy időzítették az adásokat, hogy ezt a három műsort akkor sugározták, amikor az egyes csatornán, esti fő műsoridőben „Az alagút" című román—szovjet játékfilmet vetítették.

Mint szokásos, a reggeli, kora délelőtti időben a fiatalokat ülteti a képernyő elé a bukaresti adó. A tévé-iskola kedvelt műsor, de a tanulás mindenképpen előtérbe kerül: ezen a szombaton is francia és spanyol nyelvleckét adtak a fiataloknak. A Győzelem Napján kívül az egész nap emlékezés volt a Román Kommunista Párt megalakításának 60. évfordulójára is, továbbá az ország állami függetlensége kivívásának évfordulójára, 1877. május 9-ére.

Szombaton Románia a képernyő előtt ebédel. Évek óta gyakorlat, hogy szombaton déli 13 órától 18 óráig vagy tovább, olyan változatos mozaik műsorra kerül sor, hogy sokan már ebédelés közben is nézik a televíziót, s ilyenkor sokszor elmarad a mosogatás is, mert peregnek a kisfilmek, rövid jelenetek, riportok, útibeszámolók, kulturális műsorok.

Május 9-én ezeket az órákat is átszőtte már az emlékezés az említett évfordulókra, versek hangzottak el a pártról, a nézők megismerhették a forradalmi építés hőseit. Ebben a mozaik műsorban mindig megtalálják szórakozásukat a sportkedvelők is. Ezúttal — miután a válogatott a május 13-i budapesti mérkőzésre készült — nem rendeztek fordulót, így többek között összeállítást kaptak a nézők mindenekelőtt a magyar labdarúgás helyzetéről, erejéről: a Svájc—Magyarország VB-selejtezőről.

Az esti programot mindig a hét bel- és külpolitikai eseményeiről félórás összeállítás vezeti be. Ebben ismét csak vezető helyen szerepelt az RKP megalakításának 60. évfordulója alkalmából tartott rendezvénysorozat sok-sok ünnepi emlékezése. Az itteni tévé-híradó első kiadása, amely 19 órakor jelentkezik, szintén ezzel kezdte híreit, jelentéseit és tudósításait. Bemutatta a televízió, hogy Romániában milliók és milliók nézték az előző napi ünnepi rendezvényről adott tévéközvetítést, a hírolvasó hosszú időn át az üdvözlő táviratokat ismertette, amelyekkel a pártot köszöntötték. Riportokban egyszerű emberek mondták el: a párt vezetésével milyen nagy fejlődést tett meg Románia a szocialista építésben. Nemcsak parlamenti képviselők jelentek meg a képernyőn, hanem Galacból és Iasiból is megszólaltattak vezetőket és dolgozókat. A külpolitikai hírekre aránylag kevés idő jutott: mindössze öt jelentést ismertettek, köztük Waldheim moszkvai látogatását.

Az esti főidőben az évfordulók dominnáltak. A történelem dossziéja felidézte az utat a Győzelem Napjához. A Hadsereg Doina Együttese, és a Hadsereg Központi Házának női kórusa hazafias dalokkal szórakoztatta a nézőket s aztán következett a már korábban jelzett román—szovjet játékfilm, amely a második világháború kommunista ellenállásáról szól. Ezután a szokásos szombat esti negyvenperces varieté műsor következett, aztán az egyes csatorna (a kettessel egyidőben) a tévé-híradó második kiadásával zárta a napot. A második kiadásban is hosszú felsorolást hallhattunk az ünnepségekre érkezett táviratokról, s most is sokszor feltűnt a képernyőn

Nicolae Ceausescunak, az RKP főtitkárának portréja. Aztán arról értesülhettünk, hogy külföldön hogyan emlékeztek meg az RKP megalakításának 60. évfordulójáról. Ezúttal pekingi, lisszaboni, varsói, szófiai, damaszkuszi és stockholmi jelentéseket ismertettek. Láthattuk a Győzelem Napja alkalmából tartott kijevi ünnepségeket is, majd a francia választásról, az utolsó nap hangulatáról számolt be a román televízió. Még további nyolc jelentés között a román parlamenti küldöttség brazíliai látogatásáról hangzott el beszámoló, majd mindössze egy kulturális hír után következett az időjárás és a sport.

LONDON

László Balázs

Szombat a brit tv-csatornákon mindig a sport és a könnyű szórakozás jegyében zajlik, szellemileg igényesebb saját műsor nincs, értékesebb filmek, vagy tv-játékok sem ekkor kerülnek bemutatásra. A május 9-i műsor két pillére a BBC—1. csatornáján a labdarúgó kupadöntő és a Gyökerek ismétlése volt.

Az angol kupadöntő három órakor kezdődött, de az év kiemelkedő sporteseményének előkészítése a képernyőn már 11.30 órakor elkezdődött. A sportközvetítés tömbje, amelyben egy-két lóverseny is szerepelt, 11.30-tól 17.30-ig tartott.

A híradó szombaton csak 15 perces és 18.00 órakor hangzott el néhány, gyerekeknek szóló rajzfilm után. A híranyag kizárólag belföldi hírekből állt, a következő sorrendben: A kupadöntő összefoglalójával indították, majd Észak-Írország következett. A további hírek: a királynő megnyitotta Európa legnagyobb olajkikötőjét a Shetland-szigeteken; felgyújtották a yorkshirei hasfelmetsző házát; Károly herceg trónörökös megnyitott egy kiállítást menyasszonyával; ausztráliai telefonbeszélgetésük szövegét kiadta egy hírlap; ékszerrablás egy londoni szállodában, időjárás, sporthírek. A hírtémákat — egy kivétellel — (a telefonbeszélgetés) kép-riport illusztrálta. A legnagyobb terjedelmű az észak-ír jelentés volt, a biztonsági erők elleni két merényletre összpontosított, rövid, tárgyilagos kísérő mondatokkal, kommentár nélkül.

A Győzelem Napját Angliában sohasem ünneplik, nem tulajdonítanak neki közel sem akkora jelentőséget, mint a Luftwaffeval vívott légicsatának, így nem meglepő, hogy szó sem volt róla.

Késő este, a mindössze 5 perces második híradóban minden hírtémát megismételtek, csak rövidebben és általában filmriport nélkül. A sorrend annyit változott, hogy a kupadöntő az elsőről az utolsó helyre került, és az észak-ír jelentés után a hadsereg és a közalkalmazotti kar idei fizetésemelése jelentkezett, új hírként.

Az első híradó után tréfás vetélkedő, majd romantikus hollywoodi film következett, utána zenés show-műsor az idősebb korosztálynak, majd 21.30 órakor a Gyökerek sorozat első részének ismétlése.

Záróműsorként — 23.00 órakor — a szokásos szombat esti program egy vidéki dzsessz-klubból, sok négyszemközti csevegéssel.

A BBC—2. csatorna rövidebb műsorán rugby és golf volt a délutáni sport. Később, egy hollywoodi film után, esti főműsorként egy igényesebb svájci film szerepelt (A csipkeverő), éjféli filmként ismét Hollywood — egy texasi kalandorról. A második csatorna a művészetek otthona, így szerepelt egy félórás interjú Sir Collin Davis karmesterrel és késő este egy új sorozat jelentkezett, amely elsőként egy amerikai képzőművészt, Robert Natkint mutatott be. Itt is híradó hangzott el, rövidebben, de azonos tartalommal.

SZÓFIA

Pék Miklós

A Bolgár Televízió május 9-i híradásaiban és híradóműsoraiban vezető helyen számolt be a Győzelem Napjának szovjetunióbeli és bulgáriai eseményeiről, és a külföldi megemlékezésekről. A híradások élén az új kijevi emlékmű felavatása, illetve Leonyid Brezsnyev beszédének ismertetése szerepelt. Részletesen tudósítottak az ünnep moszkvai eseményeiről, valamint a Szovjetunió más hős városaiban tartott megemlékezésekről. A bolgár televízió rövid filmtudósításban számolt be a szovjet hősök szófiai emlékművének megkoszorúzásáról, hírt adott a bulgáriai többi szovjet hősi emlékműnél tartott rendezvényekről.

A Bolgár Televízió első programja május 9-én 17.45-től egyenes adásban közvetítette a Szovjet Televízió hagyományos 15 perces emlékműsorát, a „Minuta molcsanyijat". A képernyőn az ismeretlen katona moszkvai sírja örökmécsesének lángja lobogott, s Jurij Levitan, a moszkvai rádió legendás hírű, nyugalmazott főbemondója megemlékezett a Szovjetunió 20 millió halottjáról, a hitlerellenes koalíció államainak elesett hőseiről.

18.00-tól 18.25-ig a Győzelem dalai címmel világszerte ismert, népszerű szovjet katonadalokat, indulókat közvetített a televízió bolgár előadóművészek tolmácsolásában.

18.25-től az Ég fiai címmel a berepülő pilóták életéről mutatott be szovjet filmet a televízió első programja. Az említett három emlékműsor közül az első kettő orosz nyelvű volt.

HANOI

Dunai Péter

Hanoi több szempontból is rendhagyó eset, már ami május 9-e szerepét, jelentőségét, no meg az itteni televíziózás jellegét illeti. A tv május 9-i műsorának egyetlen, a hitleri fasizmus feletti győzelemmel foglalkozó műsora a hanoi csehszlovák nagykövetség vezetőjének néhány perces ünnepi hangvételű megemlékezése volt hazája nemzeti ünnepéről. Az este 8-kor sugárzott hírösszefoglaló nagy részét a vietnami főváros néhány eseménye és a szovjet televíziótól átvett nemzetközi hírcsokor tette ki. A híradás előtt, mint rendszeresen a gyerekeknek szóló programot láthatták a nézők, rajzfilmeket, vietnami kórusokat. Mondják, sokat javult a tv-műsor, amióta Hanoitól 40 kilométerre szovjet segítséggel felépült a Lótusz nevű űrtávközlő állomás. Rádió és tv-újság híján a hanoiak az igen szűkös példányszámú napilapokból tudhatják meg a televízió esti programját. (A rádióműsort egyáltalán nem közlik, az a napi négyszeri hírösszefoglalón kívül alapvetően rögtönzött jellegű, bár bizonyos adások hagyományosan az adott nap adott órájában kezdődnek.)

Visszatérve a május 9-i tv-műsorra, az a gyerekeknek szóló néhány percen és a híreken kívül a kijevi Dinamo és a Torpedo szovjet labdarúgó-mérkőzés első félidejéről készült felvételt, valamint a Fiatalok tavasza című vietnami színdarabot foglalta magában. Ez utóbbiról, az est főműsoráról, érdemes néhány szót ejteni, annál is inkább, mivel a múlt és a jelen bonyolult, sémákba nem illő kapcsolatával foglalkozik. Szakítva a tűzönvízen átmenő, minden helyzetben példásan helytálló rettenthetetlen, pozitív hős elterjedt gyakorlatával, a darab központi szereplője az a franciák elleni partizánháborúban jeleskedő, kiváló harcos, aki

békeidőben sehogyan sem találja a helyét. Erkölcsi bukása voltaképpen abban a pillanatban megkezdődik, ahogy egy volt katonatársa nem egészen önzetlen támogatását elfogadva, leszerelése után beleül egy minisztérium személyzeti főosztályvezetői székébe. Amint ez lenni szokott, a barát nem sokkal később jelentkezik, hogy gyengén tanuló fiát soron kívül juttassa külföldi tanulmányúthoz. A főosztályvezető erre rááll, annál is inkább, mert feleségét néhány aranygyűrűvel meggyőzik, hogy a gyenge tanuló valóban érdemes a vonzó külföldi kiküldetésre. A helyzetet, a család becsületét a korrupt személyzetis ex-hős fia menti meg, váratlan, önfeláldozó lépéssel, mire apja is észbe kap, belátja hibáit s végül minden jóra fordul.

A sikeres tv-darab — túl a főszereplő konfliktusának egyéni erkölcsi vonatkozásain — a mai vietnami gondokra odafigyelőknek átfogóbb tanulságot is kínál: a háború, a fegyveres harc befejezésével a társadalom a gazdasági építésnek semmivel sem könnyebb időszaka kezdődik s azok közül, akik géppisztollyal megállták a helyüket, nem mindenki képes rá, hogy az íróasztalnál megbirkózzék az új szakasz sokrétű feladataival.

BEJRUT

Böcz Sándor

A nap szomorú szenzációja az volt, hogy a Bejrut keleti és nyugati felét elválasztó tűzszüneti vonal teljes hosszában fellángoltak a harcok. A libanoni televízió arab és francia nyelvű híradója egyaránt vezető helyen számolt be arról, hogy az adás időpontjában is hallható tüzérségi párbajnak több mint húsz halottja és legalább száz sebesültje volt. S történt mindez azon a napon, amikor — derült ki a következő jelentésből — Philip Habib, Reagan amerikai elnök külön megbízottja bejruti látogatását követően Damaszkuszban tárgyalt az úgynevezett szíriai—izraeli rakétaválság békés megoldásáról. A hírösszefoglaló — mintegy saját kommentár helyett — Samir izraeli külügyminisztert idézte, aki szerint Szíria merev álláspontja miatt csekély az esélye az amerikai közvetítés sikerének. (Magyarázatul: Szíria visszautasította azt a tel-avivi követelést, hogy vonja ki Libanonból a békefenntartó erőit ért izraeli támadás miatt odatelepített légvédelmi rakétáit.)

Közvetlenül a közel-keleti események után, sorrendben hatodik hírként értesülhettek a libanoni tévénézők arról, hogy a német fasizmus feletti győzelem évfordulóján beszédet mondott Leonyid Brezsnyev és újból nemzetközi párbeszédet kezdeményezett a súlyosan fenyegetett világbéke megmentésére.

A továbbiakban a spanyolországi, a lengyelországi, az észak-írországi eseményekről, majd külön összeállításban a francia elnökválasztási kampány záróakkordjáról adott áttekintést a tévéhíradó.

A bejruti televízió három műsora csupán a kijevi Brezsnyev-beszéd kapcsán emlékezett meg a második világháború befejezéséről. Igaz, az utolsó pillanatig abban a hitben ringatták a nézőket, hogy az egyes műsorban célzatosan időzítették erre a napra — kétszeri váratlan műsorváltozás után — Robert Aldrich „Támadás" című filmjét, de erre a hiedelemre rácáfolt, hogy egy újabb váratlan műsorváltozás eredményeként két angol labdarúgócsapat, a Manchester City és a Tottenham mérkőzését közvetítették a második világháború csatáit idéző amerikai film helyett. A műsorváltozás titka alighanem az, hogy a sportközvetítést a Kent Cigaretta-cég finanszírozta. A bejruti tévében túltengő silány amerikai filmek, tévésorozatok vetítési jogát többnyire Kent, Marlboro és Winston reklám-

filmek sűrű bemutatásával vásárolja meg a libanoni tévé, amely hasonló elvek alapján a whisky reklámfilmek vetítése elől sem zárkózik el.

A második program hagyományos és rendkívül népszerű szombat esti műsora a művészeti vetélkedő, amely nemrég hosszabb kényszerszünetet tartott amiatt, hogy némely elfogult szurkolók fegyveres erőszakkal próbálták eltéríteni a zsüri szavazatait.

A harmadik, a francia nyelvű program az oly gyakran sugárzott francia varietéműsorok egyikével, valamint egy olcsó francia filmvígjátékkal próbálta szórakoztatni a nézőket.

PEKING

Éliás Béla

A kínai központi televízió első csatornája május 9-i adásnapját angol nyelvleckével és a középiskolásoknak szóló matematikai órával kezdte. Tizenkilenc órakor kezdődő híradójában beszámolt a legfontosabb belpolitikai és külpolitikai hírekről. Egyebek között arról, hogy Teng Hsziao-Ping, a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának alelnöke fogadta és ebéden látta vendégül a jelenleg Pekingben időző Szihanuk herceg volt kambodzsai államfőt és feleségét. A tudósításban nem esett szó arról, hogy Teng Hsziao-Ping a kínai vezetés nevében könnyűfegyvereket ajánlott fel egy háromezer főnyi „szihanukista hadsereg" felszereléséhez és arra biztatta Szihanukot, hogy egyéb irányú támogatásért forduljon a nyugati országokhoz, elsősorban az Egyesült Államokhoz.

A zömében egynapos, azaz európai szemmel nézve elavult külföldi hírekben első helyen szerepelt az a közlemény, amelyet Reagan amerikai és Szuzuki japán miniszterelnök washingtoni tárgyalásairól adtak ki. A kínai tudósítás arra helyezte a hangsúlyt, hogy az Egyesült Államok és Japán a jövőben fokozottabban együtt kíván működni az úgynevezett szovjet terjeszkedés visszaszorítása érdekében, továbbá kiemelte, hogy Washington és Tokio fejleszteni kívánja kapcsolatait Kínával. Beszámolt a híradó a jugoszláv államelnökség üléséről és az Európai Gazdasági Közösség fokozódó gazdasági és termelési problémáiról.

A nyugat-európai és az amerikai televíziós adóktól átvett világhíradójában a kínai televízió hírt adott a francia elnökválasztási kampány finiséről és a spanyolországi terrorista merényletekről. Ezt követően ötperces kommentár hangzott el az Egyesült Államok-beli Atlantában folytatódó néger gyermekgyilkosságokról. A kínai kommentár rámutatott, hogy az, ami Atlantában történik, szerves része az Egyesült Államokra mindinkább jellemző bűnözési hullámnak és tükrözi az amerikai társadalom, az úgynevezett magasan fejlett fogyasztói társadalom mélyülő válságát.

Mintegy ellentétként félórás dokumentumfilmet mutatott be a televízió egy februárban történt sanghaji tűzről. A film előtérbe állította a társadalmi összefogást és szolidaritást, amely jelentős szerepet játszott a tűzkárosult családok megsegítésében és a leégett öt családi ház újjáépítésében.

Végül a Kínai Központi Televízió első számú csatornája bemutatta a Darwinról szóló hétrészes angol filmsorozat második részét.

Május 9-én a kínai televízió három csatornája közül egy sem tett említést a fasiszta Németország felett aratott győzelem 36. évfordulójáról.

VASS ISTVÁN ZOLTÁN

Árnyékbokszolás

— avagy sportújságírás magyar módra

Manapság a legkényesebbnek tűnő gazdasági-politikai kérdésekről gyorsabb és pontosabb a tájékoztatás, mint a koránsem oly fontos sportkérdésekről.

De menjünk sorban, tekintsük kiinduló pontnak 1952-t, amikoris a magyar sport csillaga fennen ragyogott, és az újságok megannyi győzelemről számolhattak be atlétikában éppúgy, mint a békeharcban. Remek sablonok egész sorát sikerült aránylag rövid idő alatt kialakítani, és ezek módfelett időtállónak bizonyultak.

„Drága Rákosi elvtárs!"

Már a szépemlékű helsinki olimpia előtt megjelentek a lapokban a kis színes tudósítások a magyar sportolók felkészüléséről. Ezekben a tatai edzőtábor maga volt a földi paradicsom (ami akkor igaz is volt, bár a viszonyítási alappal már nehezebb lett volna dicsekedni), s az ott lakók éjt nappallá téve készültek a nagy feladatra, tudván, mivel tartoznak a népnek, a pártnak, s szeretett tanítónknak, Rákosi Mátyásnak. Nem biztos, hogy a sorrend akkor így helyénvaló lett volna, de a lényegen ez ma már nem sokat változtat. A szocialista Magyarország sportolója — mert hisz ez a fontos — nem az akkor nagyon is létfontosságú anyagi és egyéb előnyökért sportolt, nem lehetett irigy riválisára, elképzelhetetlen volt a vita az edzőjével, óh nem, ő csak a feladatra összpontosított, mert tudta, mivel tartozik a népnek stb. A magyar sportolónak nem voltak gondjai, nehézségei, sőt humora sem lehetett. A tatai edzőtáborban néhány tréfából ellopott palacsinta elég volt ahhoz, hogy neves versenyzőnknek nyilvánosan önkritikát kelljen gyakorolnia.

Az eredmény? Sikerült kialakítani a „szocialista sportoló" erősen idealizált típusát, akiről a jószemű riporter megírta, hogy a helsinki olimpiai faluban késő este az asztal fölé görnyedve levelet írt, nem másnak, mint „Drága Rákosi elvtárs!"-nak.

Hogy ebből mi igaz, mi nem, kár lenne firtatni, de vajon el lehetett volna mondani róla, hogy például nézeteltérése volt az edzőjével, vagy hogy a bajnokok bajnoka részegen lehányta a főváros egyik szórakozóhelyén a felszolgálónőt? Elindultunk egy úton, s mivel a sikerek is segítettek, a kép lakkozásában nem volt többé megállás. De az aranycsapat „legendái" már jelzik, hogy a közönség nem érte be azzal az idealizált képpel, amit a kedvencekről adtak.

Akkoriban hasonlíthatatlanul kevesebbet írtak s beszéltek a sportvezetőkről, mint most, igaz, sportéletünk szerkezete is más volt, jóval kisebb létszámú apparátus irányította a munkát. A sportegyesület mint félig-meddig önálló gazdálkodó egység olyannyira idegennek tűnt, hogy emlegetni is szentségtörés lett volna, így aztán, mikor az évek múlásával az anyagi szempontok is erősödni kezdtek, szükségképp álszemérmesen hallgatni illett róluk; a sportteljesítmény mint *munka* és annak ellenértéke a *bér* éveken át szóba sem került.

Némileg menti a felemás gyakorlatot a Nemzetközi Olimpiai Bizottság meglehetősen vaskalapos magatartása az amatőrizmus kérdésében, amit olimpia-centrikus sportéletünk nem hagyhatott figyelmen kívül, de feltehetően akkor sem lett volna gyökeresen más a helyzet, ha a NOB történetesen rugalmasabban kezeli a sportolóknak juttatott, olykor igen jelentős összegeket. Erre enged következtetni, hogy néhány nem olimpiai sportág (tenisz, asztalitenisz) belső életébe sem kapott bepillantási lehetőséget a nagyközönség. Azzal azonban mindenki tisztában volt, hogy a sportvilág egyre gyorsuló ütemű fejlődése egész embert kíván, s egyre nagyobb nehézségek árán lehet csak egyeztetni a versenyszerű sportolást a munkával vagy tanulással. Erről mindazonáltal egy ideig hősköltemények sorát olvashatták a lapokban a már akkor sem naiv sportkedvelők, pedig a sportoló egyáltalán nem akarta szépíteni a dolgot, csupán eljátszotta azt a szerepet, amit ráosztottak.

Hiányosan képzett „titán"

Mesés összegekről szólt a fáma, tréfás históriák kerengtek a versenyzők és munkaadójuk közötti viszonyokról, s bár a híresztelések egyáltalán nem voltak megalapozatlanok, az esetek jórészében mégis elképesztő tévedésekké torzultak. Az úgynevezett „bázisszervek és sportállások" megjelenése valamelyest legalizálta a sport fizetési, ösztönzési rendszerét, más kérdés, hogy vajon megszüntette-e az ellentmondásokat és a feszültséget? A sportélet gazdasági, szervezeti kérdései ettől különben sem kaptak nagyobb publicitást — tán abban a hiszemben, hogy az érdeklődés elsősorban a versenyeredményeknek és a sportolók személyének szól?

Mivel a sport gazdasági kérdéseinek felfedése a legnagyobb fokú tapintatlanságnak számított, a végén az állami irányításban is hajlottak kisebb jelentőséget tulajdonítani a kelleténél. Ebből következően a sportvezetők szakmai felkészültsége gyakorta enyhén szólva hiányos volt, legalábbis a szigorúan szakmai kérdésekhez nem vagy alig értettek. Érdemes lenne országos felmérést készíteni arról, vajon a sportvezetők „azelőtt" milyen területen működtek. Ebből nagy valószínűség szerint kiderülne, hogy a státuszok betöltésekor a szempont valamiféle jutalmazás, esetleg idő előtti „nyugdíjazás" volt. Akinek volt némi köze a sporthoz, az sajnos elméletileg volt hiányosan képzett, míg az iskolázott „titánok" („Ti tán tudjátok használni") legfeljebb a szurkoló színvonalán értettek a sporthoz. Sportmozgalmunknak ez meglehetősen sok kárt okozott, hogy igazában mekkorát, nehéz lenne kimutatni. (Például egy öttusavezetőről az hírlik, hogy a felszerelést kiegészítendő, megrendelt 50 *pár* vívókesztyűt. A tájékozatlanok kedvéért: a vívó az egyik kezében fogja fegyverét, nem kell mindkét kezére kesztyű, mint az ökölvívónak.)

A vezetési bizonytalanságot aránylag könnyű észrevenni, és ez a beosztottak, edzők, sportolók körében érthetően demoralizálólag hat. Persze az elnök, elnökhelyettes, szakosztályvezető is tudatában van tájékozatlanságának, ezért állásfoglalásai felemások, igyekszik kerülni a nyilvánosság előtti szereplést. Különösen érezhető ez a fegyelmi és anyagi konfliktusok esetében — ezek kezelése többnyire tüneti. Természetesen a legtöbb példát a labdarúgás kínálja, mivel ezt a sportágat kíséri a legnagyobb érdeklődés, és itt a legnagyobb az anyagi háttér. Csupán a tájékoztatás következetlenségei miatt emeljünk ki hát a labdarúgásból néhány emlékezetes apróságot.

Az 1975—1976-os időszakot követően labdarúgásunkat vitathatatlanul a relatív fellendülés jellemezte. (Mármint önmagához mérten.) A fegyelem megszilárdulni látszott, az eredményesség is javult. A Ferencvárosnál Dalnoki Jenő megszállottként dolgozott fiatal, jóformán ismeretlen játékosaival. A felfelé ívelő teljesítménygörbe igazolta kérlelhetetlennek látszó módszerét, ami ugyanakkor kezdett ellenérzéseket is kiváltani, erről azonban csak módjával kapott hírt az olvasó. Először a játékosok és az edző közötti ellentétekről olvashattunk, s csupán Dalnoki távozása előtt röviddel értesülhettünk a ferencvárosi szakvezető kontra MLSZ-vezetés feszültségről.

Már itt szükségesnek látszik felhívni a figyelmet a sportújságírásban újszerű hangot megpendítő Magyar Ifjúságról. Szinte minden alkalomra tartogatott valami szenzációt, jelentősen növelve ezzel olvasótáborát. A Dalnoki-üggyel kapcsolatban is ez a hetilap közölte a legterjedelmesebb, a legszínesebb, és ami a fontos: a legőszintébb írást. Kérdés lehet: vajon tényleg csupán szenzáció volt a nagy visszhangot kiváltó cikkek sora? Nem valószínű. Inkább a témaválasztás és a megírás módja tűnt újszerűnek. Az ott dolgozó fiatal újságírók mertek tabu-témákkal foglalkozni, nem átallottak merészen kérdezni, nem érték be félválaszokkal, felrúgták a sablonokat és saját véleményüket sem rejtették véka alá. Sokan rosszmájúan várták, vajon mikor ütik meg a bokájukat; mások aggódtak, meddig tart a bátorság? Igazán nem ünneprontás, de néhány külső munkatárs (tehát aki nem a Magyar Ifjúság állandó alkalmazottjaként írt) merészebb volt, mint saját lapjánál írt cikkeiben.

Mutáló újságírók

A Magyar Ifjúság bátorsága egyébként a jelek szerint mindmáig tart. Ez a lap nem függ a sportmozgalomtól, ellentétben a Népsporttal, az Országos Testnevelési és Sporthivatal lapjával; feltehetően ezzel magyarázható, hogy a Népsport újságírói, amikor a Magyar Ifjúságnak írtak, hangnemet váltottak. De a többi sajtószerv sincs semmiféle függő viszonyban a sportélet állami irányító testületével! Ez arra utal, hogy a sok éves gyakorlat alakította ki a sajátos reflexet, azaz: mit ne kérdezzünk, mit szépítsünk, mit ne írjunk meg. Ezek a gátlások, a jelek szerint, jóval erősebbek a kelleténél; ezzel szakított a Magyar Ifjúság, és egyre gyakrabban a Hétfői Hírek sportrovata is.

De térjünk vissza a labdarúgáshoz. Londonban Anglia ellen lépett pályára nemzeti tizenegyünk. A lelátón magyar turistacsoportok is ültek, buzdításra készen. A kirándulókkal tartott a csapat két tagjának hozzátartozója is, akik meglepően nagy sajtóvisszhangot váltottak ki Londonban, majd akkorát, mint a csapat (le)szereplése. A magyar újságok csak jóval később és hasonlíthatatlanul kisebb terjedelemben foglalkoztak az üggyel. Részben, mert erről jó ideig semmiféle hivatalos információjuk nem volt. Ilyen esetben pedig valóban nem árt, ha hitelt érdemlő a forrás, hiszen a tévedés súlyos becsületsértési botrányt jelenthet. Ez a hagyományos elhallgatási módszer természetesen a jószándékon alapult: „Ne zavarjuk meg a fiúk felkészülését, őrizzük meg a nyugalmat!". Ám a nyugati lapok egyáltalán nem viselkedtek ilyen tapintatosan. Sem az esetet, sem az ezzel kapcsolatos véleményüket nem rejtették véka alá, ráadásul a játékosok tudták, hogy két társuk megszegte a csapatvezetés szigorú, hivatalos előírását, amely a hozzátartozók látogatási tilalmáról született. Megtudták a történteket is némi késéssel, legalábbis erről tanúskodik a csapatszellem rohamos romlása, amit hűen tükröz egy edzésen elhangzott állítólagos párbeszéd. A középpályás beíveli a labdát, mitagadás, nem a legtökéletesebben. A csatár odaszól neki: „Te soha nem tanulsz meg beadni!" A válasz: „Lehet, de én nem lopok!"

A világbajnokságot követően aztán már egészen a tettlegességig fajuló ellentétekről szól a fáma, erről azonban a sajtó mitsem írt. Nem is csoda, hiszen a rendezőbizottság diktálta biztonsági előírások miatt szinte képtelenség volt a csapat közelébe kerülni a csapatvezetők engedélye nélkül, azok pedig nem siettek az engedélyt megadni. Az alkalmankénti hivatalos tájékoztatók során a játékosokat legjobb esetben a szálloda folyosóján látták a sajtó munkatársai. Tehát azok, akik hitelt érdemlően felvilágosítást adhattak volna a történtekről, hallgattak vagy nem voltak elérhető közelségben, s így a külföldi kollégák többet tudtak az esetről, mint jónéhány magyar sportújságíró.

Felemás viszony

Nos, az újságolvasókat leginkább a hazai sportéletről szóló maradéktalan tájékoztatás érdekli. Ezt kellene előbb szilárd alapokra helyezni, olyan légkört kialakítani, mely szerint a sportsajtó nem a szükséges rosszat jelenti, hanem a sportélet kiegészítőjét, tükrét és reklámját.

Az újságírás és a sport felemás viszonyának magyarázata bizonyos fokig gazdasági természetű okokban rejlik. Ehhez kicsit részletesebb magyarázat kívánkozik: manapság a sajtóban szinte mindenki fájlalja a közönség távolmaradását, mondván: üres lelátók előtt a játékosok is másként küzdenek, mintha ezrek hangorkánja buzdítja őket. Már az különös lehet — mondjuk egy magyarul jól beszélő külföldinek —, hogy a játékosok *hangulati* veszteségeire utalnak ezek a sirámok, de egy árva szó sem esik az egyesület bevételéről. Mi lenne, ha így mondanánk: „Még 4—5 ilyen vesztes mérkőzés, és a kutya sem jön ki a pályára. Akkor pedig becsukhatjuk a boltot." Nem, ilyet aztán senki sem mond! De nem is felelne meg a valóságnak, hiszen a pályák látogatottsága, a nézőszám emelkedése vagy csökkenése *nincs* közvetlen hatással a sportolók és a sportfunkcionáriusok jövedelmére. Egyetlen magyar sportegyesület sem önellátó. Még a legnépszerűbb, következésképp legnagyobb szurkolótáborral és pártolótagsággal bíró Ferencváros sem lenne képes megállni a saját lábán, talán csak ha a labdarúgó-szakosztály önállósulna. A jelenlegi gyakorlat szerint ugyanis három bevételi forrása van egy-egy nagy sportegyesületnek.

1. Az állami költségvetésből származó összegek, amit az OTSH és szervei osztanak fel az egyesületek között.
2. A bázisszervektől származó összegek.
3. Saját rendezvények bevételeiből származó összegek.

Az első két bevételi forrás a létfontosságú, ebből tud az egyesület megélni. A rendezvények bevételeivel számolnak ugyan, de ha teljesítik is a tervet, az csak afféle kellemes meglepetést jelent. A felvázolt és kétségkívül egyszerűsített gazdasági séma választ ad arra, hogy miért nincs klubszeretet a versenyzőkben, miért közömbös a nézőszám, miért nincs megfelelő kapcsolat a reklámot is jelentő sajtóval. Kezdjük a végén: mivel az egyesületet anyagilag alig érinti, ha az általa rendezett versenyek, mérkőzések látogatottsága minimális, ezért nem nagyon buzgólkodik a néző becsalogatásán, megtartásán. Ha azonban erre rákényszerítenék, abban a pillanatban nagy fontosságot tulajdonítana a reklámnak, azaz a sajtónak. Még a jelenlegi felemás hazai gyakorlatban is nagyjából olyan jelentőségűnek tartja a közvélemény a sporteseményt, amilyet a hírverés sugall. A profivilágban sokkal jobban ismerik és elismerik a sportújságírás eseményelőkészítő szerepét; és persze élnek is vele, mert tudják, hogy minden egyes mondat tömegeket mozgósít, következésképpen pénzt hoz. Ha ugyanezt a hirdetési oldalon reklámként közölnék, horribilis összegeket kellene fizetniök, így viszont ingyen reklámot kapnak, amikor a sajtó, rádió, televízió megszólaltat edzőt-versenyzőt, latolgatva a versengés kimenetelét. Ennek megfelelően tisztelik, vagy legalábbis udvariasan kezelik a sajtót.

Néhány érdekesség: Magyarországon szentségtörésnek számít megkérdezni, hogy mennyit keres vagy mennyit kap valamelyik sportolónk egy-egy fontos mérkőzésért. A különböző nemzetközi kupamérkőzéseken volt rá eset, hogy a magyar csapat ellenfeléről kollégáim fillérre megmondták, megírták: mennyit ad játékosainak győzelem esetén. Ezt általában nem ördöngősség megtudni, hiszen az ottani sajtó megírja (aminek az érdekelt egyesület örül, hiszen ez is reklám). Minél borsosabb a beígért prémium, annál jelentősebb az ellenfél, annál jobbnak ígérkezik a mérkőzés. A mieink persze a „klubszínekért, a magyar labdarúgásért" játszanak . . .

A sportkedvelők nem mindennapi érdeklődéssel tárgyalják azokat a külföldről érkező híreket, amelyek a profivilág sztárjainak rekordösszegű szerződtetéséről szólnak. Ott tudniillik az is reklám. A neves csillagok mesésnek tűnő jövedelme egyben befektetés, s ennek megtérülése a szerződtető egyesület jól felfogott érdeke. A stadionok bálványai egyesületet cserélvén az új klub presztizsét is emelhetik, személyes varázsuk ezrekkel növelheti a nézőszámot és a bevételt. Ha tehát elhallgatnák a szerződésben szereplő összeget, majdhogynem kidobott pénz lenne.

Hazai pályán sem ismeretlen gyakorlat az átigazolások során ígért és nyújtott anyagi juttatás. De erről mutatóban sem igen látni híradást. Lehet, azért, mert akkor fölvetődne a kérdés: honnan származik az összeg? Pedig nem biztos, hogy a közvélemény ellenszenvvel fogadná — legfeljebb a revizor esélyeit növelné.

Tiszteld a bázis-szervedet!

A sportcélokra fordított összegek egy részének eredetét kinyomozni többnyire meddő vállalkozás. S ebben, úgy tűnik, hervadhatatlan érdemeik vannak a különböző — már emlegetett — *bázis-szerveknek*. Az egyesület mögött felsorakozó vállalatok, intézmények „egy emberként" támogatják a sportot, gyakran szó szerint, mivel valamelyik prominens személyiséget beválasztják az egyesület valamelyik szakosztályának vezetőségébe. Ettől a perctől az újdonsült vezetőségi tag hallgatólagos kötelezettséget vállal, hogy a sportolók egy részét úgynevezett sportállásban elhelyezi, lakásügyükben segítséget nyújt, s esetleg még soronkívüli anyagi juttatást is remélhetnek tőle. Persze az egyesület és bázis-szerv között a kapcsolat nem illegális, jórészt írásos dokumentumok is rögzítik miléntjét, de nem kimerítő alapossággal, s nem egyértelműen meghatározva a jogokat és a kötelességeket. Egyébként is a bázisvállalat számonkérési lehetősége eléggé illuzórikus, ugyanakkor a sportolók jövedelmének tetemes része legálisan és olykor illegálisan tőlük származik. A sportág szakmai irányításáért felelő szakszövetség — bár hozzáértése alkalmassá és hivatottá tenné erre — alig tud úrrá lenni az esetleges anomáliákon, minthogy az anyagi javakat jórészt a tőle teljesen független bázis-szerv juttatja, nem ritkán a teljesítménytől szinte függetlenül.* A sportegyesület természetesen hallgat, mert a viszony megromlása komoly anyagi következményekkel járhat: íme, a magyarázat az oly titokzatosnak tűnő pénzhistóriák egy részére!

Kevés a tény, sok az adoma! Itt van például annak a bűvészmutatványnak a híre, amit az üzleti ügyesség tanmeséjeként is felfoghatunk. A csapatmérkőzésen megjelenő nézők mindegyikének vásárolni kellett (?) egy vagy több üveg üdítőt, az üres üvegeket azonban ott kellett hagyni, és ezeket a mérkőzés befejeztével a kölyökcsapat játékosai összegyűjtötték és az egyesület visszaváltotta. A másik példa a művészetet és sportot egyaránt kedvelő szurkolókról szól. Az egyik egyesület baráti köre nem kis büszkeséggel sorolta tagjai közé a város jónevű festőművészét is. Ha a csapatnak pénzre volt szüksége, a baráti kör tagjai árverést rendeztek a festő képeiből: a művész a kikiáltási árat megkapta, de persze a kép nem ennyiért talált gazdára — a különbséget a csapat kapta. Hol lehet ennek nyoma? Ki tudna ebbe belekötni? Ellenkezőleg: jóleső elégedettséggel nyugtázhatjuk: lám, a szurkolók éppúgy élnek-halnak egy-egy csendéletért, mint a hálót szaggató gólért.

Az ötletek kifogyhatatlanok.

* Lásd Faludy József: A gyenge foci ára c. cikkét (Magyar Hírlap 1981. jan. 23.), amely szakítva a hagyományokkal, sokatmondó számadatokat közöl a labdarúgók hivatalos jövedelméről.

„Tussol" az elnök

A magyar futballban az utóbbi tíz évben egyre kevesebb igazán nagy egyéniség tűnt fel, igéret sem túl sok. Nyilasi Tibor átlagon felüli tehetség, ami jó megjelenéssel, rokonszenves modorral párosul. Fiatalemberről lévén szó, aki a hirtelen nyakába szakadt dicsőség, a különböző anyagi előnyök ellenére is szerény és kötelességtudó maradt, amiért minden tiszteletet megérdemel.

A világbajnokság után Nyilasit fölmentették eltiltása alól — ami valóban vitatható volt, hiszen egyazon tettéért kétszer büntették. A zöld-fehér szurkolók nem mindig azt kapták tőle, amit tehetsége alapján joggal elvártak, különösen akkor zúdultak fel, amikor az Üllői úti pályán az FTC váratlanul vereséget szenvedett a jóval szerénvebb képességű Volántól. Különféle híresztelésekre jó érzékkel reagált a Hétfői Hírek 1979. október 15-én:

„Mi van Nyilasival és Ebedlivel?-
A Volán elleni 0:1-es vereség után kiderült, hogy az Üllői úton még mindig akadnak olyan problémák, amelyekről esetleg a klub, a szakosztály vezetői is azt hitték: régen aktualitásukat vesztették. Különösen két játékosról esik sok szó. Éppen ezért Ebedli Zoltánt és Nyilasi Tibort kerestük. Sem a pályán, sem a lakásukon nem találtuk őket. Így a labdarúgó-szakosztály elnökét, Mészáros Józsefet kértük meg arra, hogy kérdéseinkre válaszoljon.
— Mi a helyzet a két labdarúgóval?
— Nincs Ebedli-, sem Nyilasi-ügy. Levettük ezt a témát a napirendről.
— Mégiscsak volt? . . .
— A kudarcra, a vélt vagy valós sérelmekre minden ember másképpen reagál. Ilyenkor kell a vezetők részéről a fokozottabb türelem, a megértés.
— Úgy tudjuk, a Volán elleni mérkőzés óta egyik játékos sem edzett.
— Ebedli rúgást kapott, ezért nem volt társai között pénteken és szombaton. Orvosi javaslatra kapott fölmentést. Minden valószínűség szerint hétfőn már ott lesz a pályán. Nyilasi Tibornál más a helyzet, azért pihen, mert úgy érezte, hogy kikapcsolódásra van szüksége. Azzal a kéréssel fordult hozzánk, hogy néhány napig adjunk erre módot. Egyetértünk vele, tudomásul kell vennünk, hogy a labdarúgóknál nemcsak fizikai, de idegi fáradtság is létezik. Nyilasi érzékeny alkat.
— Ezek szerint akkor csak szóbeszéd volt, hogy a Volán elleni találkozó után Ebedli és Nyilasi bejelentette: nem kívánnak tovább a Ferencvárosban játszani?
— Ha elmérgesedik a játékosok és vezetők közötti kapcsolat, akkor a váratlan problémáknál nem tudnak szót érteni. Mi a velük folytatott beszélgetés után úgy véljük, megtaláltuk a közös nevezőt.
— És ha mégsem?
— Akkor visszatérhetünk az ügyre."

Az egyesület tovább nem tussolhatta el az ügyet, vissza kellett térnie rá, mivel Nyilasi érzékenysége tartósnak bizonyult. Emlékeztetőül: Nyilasi a Ferencvároshoz írott levelében bejelenti, hogy nem kíván tovább játszani, aktív pályafutását befejezi. Az egyesület ezt tudomásul veszi, majd leszögezi, hogy amennyiben Nyilasi elhatározását megváltoztatná, csak a Ferencvárosnál folytathatja pályafutását. Az FTC ezzel kapcsolatban megjelentetett hivatalos közleménye sarokba szorítottságról árulkodik. S most ismét a Hétfői Hírekből egy idézet:

— Valóban nincs tovább?
— Nem vagyok forrófejű. Nem nevettetem ki magamat. Sok álmatlan éjszakámba került, míg rászántam magam erre a lépésre . . .
— Az elhatározás mögött nincs hátsó szándék? Például egyesület-ajánlat?
— Nincsenek súgóim.
— Igaz, hogy hamarosan gebines üzletet kap?

— *Csakugyan? Ebből csak annyi igaz, hogy most, 17-én végeztem el a Vendéglátóipari Technikumot. Így a képesítésem megvan hozzá.*
— *Hol helyezkedik el?*
— *Valószínűleg a vendéglátóiparban. De egyelőre nincs szó gebinről. Persze ki tudja mi lesz, mondjuk 3—4 hónap múlva.*
— *A lakás?!*
— *Hosszas utánjárás és többek segítsége révén kaptam a kiutalást. Pedig nem ingyen kértem. Úgy érzem, az lett volna a tisztességtelen, hogyha beköltözöm, és utána fordítok hátat a futballnak. Szüleimnél lakom továbbra is. Egy dolog azonban bánt. Nálam sokkal rosszabb labdarúgók már évekkel korábban lakáshoz jutottak. De hát ilyen az élet . . .*

Szakítsuk meg itt néhány szó erejéig az idézetet. A játékosok lakáshelyzetének megoldása egyesületenként más és más módon történik, egyik helyen gyorsabban, a másik helyen nehezebben.

Az FTC nem arról híres, hogy sportolói hamar lakáshoz jutnak. Nyilasinak tehát van némi igaza. Megint más kérdés, hogy általában a futballisták lakáshelyzetét milyen módon lehet és kell orvosolni, s vajon jó-e a jelenlegi, többnyire felemás rendszer, és a megátalkodott hallgatás, ami ezt a témát is övezi. De térjünk vissza a Hétfői Hírek cikkére:

— *Egészségi állapotára, megromlott idegállapotára hivatkozott. Ennek semmi nyoma.*
— *Amióta döntöttem, sokkal nyugodtabb vagyok.*
— *A Videoton elleni mérkőzésen állítólag megütött egy nézőt.*
— *Nem verekedtem. Amikor lecseréltek sérülés miatt, és elindultam az öltöző felé, egy részeg férfi hadonászva jött felém. Csak ellöktem magamtól.*

Gyenes András kérdése a játékost feltehetően kínosan érintette, s bár kategorikusan nem mert nemet mondani, mégsem a valóságnak megfelelő választ adta. Ha nem lett volna már épp elég példa arra, hogy az újságok mit sem közölnek a hasonló esetekről, akkor tán más a helyzet. Így azonban Nyilasi vehette a bátorságot, hogy legalábbis kitérjen az egyenes válasz elől. Nem számított rá, hogy a sértett fél levelet ír, s azt ráadásul közli is az újság. Közölte.

Ki-ki eljátssza szerepét

És most Bocsák Miklós „Nemcsak FTC-vereség" című írásából következik néhány részlet:

„. . . *Az elmúlt másfél esztendő során nem egyszer megfordult a fejemben: kérdéseket intézünk az addig oly életvidámnak, a sportot őszintén szeretőnek tűnő Nyilasi Tiborhoz: igazak-e a róla újabban elterjedt híresztelések, igaz-e, hogy megváltozott, s ha igen, miért? Sajnos többszöri kísérletezésünk ellenére sem állt kötélnek, így hát feleletek nélkül — a történtek jobb megértése végett — ehelyütt idézünk ezekből a kérdésekből:*

Mindenekelőtt azt szeretném nyomon követni, mikor, hol szakadt el a nemrég még dédelgetett kedvenc azoktól, akikért a pályára lépett — a közönségtől? S kik voltak azok, akik hagyták, sőt elősegítették, hogy szembeforduljon rajongóival.

1. *Valóban ő írt nyomdafestéket nem tűrő sértéseket a Fradi-pályán, a Fradi-közönség közé ajándékként kilőtt labdák egyikére, amely végül egy kisfiú kezébe jutott és édesapja „szolgáltatta" be az illetékeseknek?*
2. *Miért maradt végül is üresen az asztala azon a világbajnokság előtti televíziós Fórum-adáson, amelyen százezrek várták a képernyő előtt, hogy válaszoljon kérdéseinkre? Valóban rangon alulinak érezte a szövetségi kapitány erre szóló felhívását?*

3. *A Coca-Cola cégnek az argentínai világbajnokságra készített könyve az egész világot bejárta. Ebben a magyar csapatot próbálja jellemezni az a kép, amelyen Nyilasi mutat — ej de kényes ez a nyomdafesték! — egy bizonyos testrészére szemben az argentínai tízezrekkel s a tévé előtt ülő milliókkal. Hogyan veszíthette el ennyire a fejét?*
4. *A Dalnoki-ügyről a televízió riportere (Feledy Péter) faggatta az öltözőben a játékosokat. Előbb Nyilasihoz fordult: Mi az igazság, valóban távozik-e az edző? Nyilasi válasza körülbelül így hangzott: „Nem, nincs semmi probléma, marad minden a régiben." Egy perccel később ugyanerről a kérdésről Bálint: „Igaz a hír, az edzés előtt bejelentették, Dalnoki távozik." És Dalnoki távozott. Valóban nem tudott erről egy perccel előbb Nyilasi?*
5. *Hogyan jutott addig az elhatározásig, hogy már az elmúlt idényt követően bejelentette, hogy otthagyja a Ferencvárost, inkább egy másodosztályú csapathoz távozik?*
6. *Csupán egy részegen hadonászó szurkoló ellökése, vagy ennél keményebb torzsalkodás főszereplője volt Székesfehérvárott egy bajnoki mérkőzésen?*
7. *Vajon okkal vagy ok nélkül furcsállták az illetékesek, amikor a közelmúltban sérülésre hivatkozva lemondott egy válogatott mérkőzést?"*

Bizony, fele ennyi és fele ilyen jó kérdés is elegendő lett volna az újságolvasók, rádióhallgatók és tévénézők legalább hozzávetőlegesen pontos felvilágosítására . . .

A Magyar Ifjúság munkatársa megkísérelte Nyilasit szóra bírni, ő azonban érthetően nem állt kötélnek. (Jellemző egyébként, hogy amikor a játékos pozícióját gyengülni érezte, már hajlandó volt nyilatkozni.) De térjünk vissza Bocsák Miklós említett cikkéhez:

„. . . *Osztozunk abban a kollektív sajnálkozásban, ami a 24 éves, 32-szeres válogatott labdarúgó döntését követte. A tény önmagában is fájdító, még fájdítóbb azonban, hogy nem hirtelen elhatározásról, hanem évek alatt érlelődött szakításról van szó. Olyan „házasság" bomlott föl Nyilasi és a magyar labdarúgás, mindenekelőtt az FTC között, amelyben a felek mindig mindent elkövettek azért, hogy kifelé patyolattisztának tűnjön napról-napra romló kapcsolatuk, s ebben az állandó mozgatásban nem maradt idő magára a kapcsolat rendezésére. Még a befejezés is hűen tükrözte azt a sok-sok mellébeszélést, ami végül is idáig vezetett: több százezres nyilvánosság előtt sem restelltek az érdekeltek naponta más-más magyarázatot adni a »válásra«.*"

A kérdésekkel kapcsolatban a cikkíró még a következőket jegyzi meg:

„*Abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy nem tartozott hivatali kötelezettségünkhöz ezeknek a kérdéseknek a feltétele . . . Voltak és vannak viszont erre hivatott tisztségviselők, mindenekelőtt egyesületének vezetői. Tőlük vártuk, várhattuk, hogy ha mást nem, legalább hasonló kérdéseket intéznek már idejekorán hozzá, és ezekről a kérdésekről és feleletekről tájékoztatják is a közvéleményt, mert ezzel elejét vehették volna a később történteknek.*"

Nyilasi aztán visszatért. Sokan azt is tudják, hogy az FTC nem pusztán hagyta visszatérni, hanem a színfalak mögött némi rábeszélő akcióra is sor került. Amikor a játékos hosszú idő után először játszott ismét zöld-fehérben — még ha a tartalékcsapatban is —, kissé meghatottan és szerényen nyilatkozott, mint valami kezdő; az edző is megszólalt, mondván, amint a játékos visszanyerte formáját, számításba veszi az összeállításnál: ki-ki eljátszotta a ráosztott szerepet. Ennek az idilli légkörnek némileg ellentmond — ha kissé megkésve is — az 1980. szeptemberében a Magyar Ifjúságban *Vépi Péterről* megjelent cikk:

„*Rossz hatással volt a játékosokra az a huzavona is, ami Nyilasi körül folyt. A csapat egyik része várta vissza, mint a messiást, mások viszont azon drukkoltak, hogy ne jöjjön vissza.*"

Az egyébként rokonszenves, és szókimondó Vépi Péter már csak akkor mondta el mindezt, amikor megvált a Ferencvárostól. — Pedig egyike a legtisztességesebb játékosoknak.

Ajnározzon és dicsérjen!

Semmiféle szándékosság nincs abban, hogy a tájékoztatás hiányosságainak másik példája szintén az Üllői úti egyesület háza tájáról származik. 1980 nyarának végén főváros szerte híresztelések hallatszottak a Ferencváros vezetőjének (vezetőinek?) vámügyéről. Senki sem tudott pontos felvilágosítással szolgálni, így csupán suttogtak sikkasztásról, csempészésről, devizaügyről stb. Neveket is emlegettek, persze nem hivatalosan. November közepén még egyetlen sor sem látott napvilágot az ügyről s annak valódi szereplőjéről vagy szereplőiről. Így aztán olyanokat is vétkesnek tudott a pletyka, akik vétlenek voltak, s azt is az érintettek nyakába varrták, amihez semmi közük sem volt. Megerősítve látták a híresztelléseket az újságolvasók, amikor arról olvastak, hogy Magyar Zoltán olimpiai bajnokot a bázis-szerv szakminisztériumában megjutalmazták, de az ilyenkor szokásos protokoll-diktálta névfelsorolásban *nem említették* az egyesület elnökét. Ugyanakkor arról is szólt a szóbeszéd, hogy kik jöhetnek számításba a Ferencváros elnöki tisztére. Kevés híján hamarabb tudtuk meg tehát az új elnök nevét, mint az előző elnök leváltásának hírét. A Magyar Hírlap aztán november második felében közölte a tényállást — eloszlatva a kétségeket. Vajon miért volt szükség e hosszú hallgatásra?

A nyomozás a hivatalos szervek dolga és nem az újságíróké, de olykor azért nem árt, ha a riporter is nyitva tartja a szemét. Kitűnő példa erre — már megint! — a Magyar Ifjúság cikke. A lap munkatársa, *Jakab József* elment a *Megyeri úti* stadionba, megnézni a labdarúgók néhány edzését. Ezek után megjelent a cikk, amely a „Lötyögés a semmibe" sokatmondó címet viselte. Voltaképpen semmi újat nem írt — csupán az volt az új, hogy mindezt megírta. Mégis óriási volt a fölzúdulás. Úgy hírlett, a cikk megjelenését is igyekeztek néhányan megakadályozni. De vajon miért? Mert egyszerűen *megszegte a játékszabályokat:* azt írta le, amit látott. A labdarúgással rendszeresen foglalkozó újságírók ugyanezt elnézték, mert ellenkező esetben *kinézték* volna őket a stadionból. Jakabot nem, mert ő eleddig elsősorban nem labdarúgással foglalkozott. Úgy látszik, a sportsajtóra csak addig van szükség, amíg ajnároz, dicsér — vagy egyszerűen csak az eredményeket közli. A sportélet visszásságait viszont szentségtörés kiteregetni. Amiről nem beszélünk — az nincs!?

HOZZÁSZÓLÁSOK:

BOCSÁK MIKLÓS, Magyar Ifjúság:

A magyar sportújságírásról — hogy stílszerű legyek — az a bizonyos történet jut az eszembe, amikor egy bundamérkőzésen az egyik csapat cserére kényszerül. Az új fiú mit sem tud a bundáról és a megkapott labdával nyílegyenesen a kapura tör. Senki sem állja az útját: „az ötösről majd úgyis mellélövi, ahogy azt ilyenkor szokás" — gondolja az ellenfél hátvéde, aki még arra is lusta, hogy különösebben mímelje a játékot. A bundapénz már megvan, a döntetlenért ilyen esetben is jár a prémium — minek strapálja magát . . . Csakhogy az ifjú így azután annál könnyebben lő gólt, ettől szárnyakat kapva újra és újra megcélozza a kaput és még néhányszor betalál . . .

A közönség pedig ünnepel: új csillag született. Aki soha többé nem tudja megismételni teljesítményét.

A magyar sportsajtóban is feltűnt — legalábbis az alatt a tizenegy esztendő alatt, mióta magam is sportújságíróként keresem a kenyerem — jó néhány tehetséges fiatal. Akik, mihelyst labdát kaptak, mit sem sejtve törtek a kapu felé, de a vártnál könnyebben rúgott gólokból azt a téves következtetést vonták le, hogy ők zsenik és mindenki más csak középszerű képességű újságíró körülöttük. A következmény azután rendszerint ugyanaz volt, ami a labdarúgópályán: az ifjú titánokat — akiknek gyorsan fejükbe szállt a dicsőség —, legalább ilyen gyor-

san igyekeztek észhez téríteni, kedvüket e kétes dicsőségtől elvenni. Megmagyarázni nekik például, hogy az élet már ilyen, a sporthivatal pedig olyan, hogy volt idő (legendás már a történet), amikor a Népsport élérő főszerkesztőt menesztettek pusztán azért, mert leírta, amit gondolt, látott. Meg, hogy egyébként sem érdemes fejjel a falnak menni, a dolgokon mindez úgysem változtat semmit, ha viszont valakit eltüntetnek a szakmából, arra két hét múlva a kutya sem emlékszik.

Nem akarok igazságtalan lenni, de nyugodt szívvel állítom, hogy a fent ecsetelt oktatásokból kezdő újságíró koromban lényegesen többször részesültem, mint kaptam használható előadást arról, hogy mitől is lehetnék, lehetnénk jó sportújságírók. Arra a bizonyos gnukról szóló történetre — pontosabban annak a sportújságírók nagy számú hallgatósága előtti ecsetelésére — ma is jól emlékszem. Egyik igen tekintélyes és tapasztalt kollégánk előző napon a televízióban a gnukról szóló filmet látta és ettől fellelkesülve magyarázta nekünk ars poeticájának legdöntőbb érvét. Hogy ugyebár a gnuk szomjasan rohannak a tó felé, a legerősebbek, a legügyesebbek és a leggyorsabbak haladnak elől; csakhogy a gnuk sokan vannak, és a középen haladók lendülete éppen az élcsoportot sodorja oly mélyen a vízbe, hogy többségük meg is fullad.

Nem sokkal a gnukról szóló tanmese után, 1978 őszén kerültem a Magyar Ifjúság sportrovatvezetői „székébe". Ha addig voltak is kételyeim, itt már egészen biztos lehettem benne: korántsem szükségszerű és törvényszerű, hogy mi, sportújságírók „bundázzunk". Sőt! Meggyőződésem, hogy itt, ezen a poszton hetekig sem maradtam volna a helyemen, ha oldalpasszolgatásokkal próbáltam volna húzni az időt, itt a „mellérúgott" labdát nem lehetett a talajra vagy éppen a cipő minőségére kenni. Itt a gólokat várták és várják tőlem — más kérdés, hogy ehhez olyan partnerokat is kellett és kell keresnem, akik egy másik „csapatnál" a látványos cselekből és parádés fölélövésekből, de akár a szürke középjátékból is megéltek. S akik között egyébként — a híresztelésekkel ellentétben — nem mindennapi tehetségű újságírók is akadnak. Más kérdés, hogy oly régen művelve a szakmát, s oly régen mételyeződve az „árnyékbokszolás" szellemével, hogy sokuk kifejezett ellenszenvvel vagy legalábbis averzióval fogad minden gólratörési kísérletet. Olyannyira, hogy egymás iránti legnagyobb tiszteletünk ellenére sem mindig találjuk meg a közös hangot . . .

Dehát hogyan alakult ki ez a légkör?

Magam csak arról a korszakról mernék ehelyütt szólni, amelynek már „belülről" voltam szem- és fültanúja. Akkoriban kerültem a sportlaphoz, amikor — még a mexikói olimpia sikereinek fényében, az 1966-os labdarúgó VB magyar diadalokat is hozó mérkőzéseinek (magyar—brazil 3:1!) közeli emlékével — de már a hanyatlás korszakában, a „bundázások", a feketepénzek, a doppingszerek elterjedése jellemezte a hazai sportvilágot. Egy olyan időszakban, amikor nálam, zöldfülűnél lényegesen tapasztaltabb, az összefüggéseket hasonlíthatatlanul jobban ismerő kollégák riadtan és tehetetlenül szemlélték, hogyan szorul háttérbe idehaza is a „tiszta" sport, hogyan befolyásolják az eredményeket mind nagyobb mértékben a pályán, küzdőtéren kívüli események. S hogyan nő azoknak az ezreknek, sőt: tízezreknek a tábora, akik igen jól — és könnyen — élnek a sportból . . .

Természetesen felfigyelt mindenre a sportvezetés is, de egyrészt lebecsülte jelentőségüket, másrészt bizonyos eszközök használatát hallgatólagosan tudomásul vette (doppingszerek, testépítőszerek), harmadrészt pedig a legtöbbjén képtelen volt úrrá lenni (bundák, illegális juttatások). Tehetetlenségét felismerve egy cél vezérelte: hogy ebből a tehetetlenségből a lehető legkevesebb jusson a nyilvánosság elé. Amiről nem tudunk, az nincs — vélték egyes sportvezetők. Mások viszont már akkor úgy vélték, hogy csak azt lehet megváltoztatni, amiről tudunk és őszintén beszélünk. Valahol ez volt, ez lehetett ennek a „harc"-nak a lényege, amelyben azért volt a magyar sportújságírás eleve vereségre ítélve, mert egyrészt csak töredéke szállt szembe a hamis elmélettel, másrészt mert ennek a töredéknek is megoszlottak az erői.

Ebben az időszakban sodródtam a Magyar Ifjúság sportrovata felé, ahol 1972 óta publikálok, s ahol mindmáig egyetlen „tabu" sporttémával nem találkoztam, ahol valóban mindazt, amit hasznosnak, igaznak véltem — megjelentethettem. Számolva természetesen azzal, hogy — kezdetben még mint főállásban OTSH-lapnál dolgozó munkatárs — a felsőbb sportszervek elégedetlensége eléggé kézzelfogható formában eljut hozzám. Bár meg kell mondanom, itt is furcsa meglepetések értek. A sporthivatal korábbi elnöke — aki jószerint még az év-

tizedek óta a hivatal lapjánál tevékenykedő, magas szinten dolgozó kollégák nevét is rangon alulinak tartotta megjegyezni, miként azt a montreáli olimpia előtt egy szerkesztőségi értekezleten Kocsis L. Mihálynak adott válaszában kifejtette — egyetlen látogatása során éppen az én cikkemet idézte haragos villámokat szórva szemével. Mi volt ebben a cikkben? Egy bundameccs leleplezése, netán anabolikus szteroidok szedésének leírása, amelytől különösen tartott az OTSH, hiszen ennek szellőztetése — szerintük — versenyzőink olimpiai szereplése előtt is bezárhatta volna az utat? (Minő tévedés, hiszen egy újságíró cikke alapján ilyesmi soha nem történt és nem is történhet meg, a bizonyításhoz, ha egyáltalán olvassák az illetékesek a lapjainkat, és utána bizonyítási eljárást rendelnek el — kevés.) Node nem ilyen húsbavágó témán háborodott fel lapunk felügyeleti szervének elnöke. Hanem azon, hogy a Leninvárosi MTK-ról szóló cikkünkben (aminek tartalmával egyetértett), nemcsak kimondatlanul, hanem kimondva is felhívtuk az OTSH figyelmét arra, hogy a klub súlyemelő-szakosztályában a szó szoros értelmében szabotálják az edzésmunkát az edzőjükkel elégedetlenkedő versenyzők. „Micsoda sértés az OTSH figyelmét úgy felhívni, mintha nem tudna a dologról — háborgott három hónappal azok után, hogy a többi olimpiai érmest és éremesélyest adó szakosztály szabotázsát tehetetlenül szemlélte a sporthivatal — amelynél abban az időszakban, az összeségében kudarcnak számító montreali szereplés után már saját presztizsének védelme játszotta az egyik főszerepet. Azaz: annak elhintése, hogy a visszaesésben nem a sportvezetés, hanem rajta kívül álló okok (például az életszínvonal emelkedése) játssza a főszerepet. „Nem csoda, hogy fiataljaink nem akarnak a régi nagyok örökébe lépni, amikor húszévesen kocsit tolnak alájuk a szüleik és akkor utazhatnak külföldre, amikor csak kedvük szottyan rá" — nyilatkozta egy sportvezetővé vált volt sportoló, ami túlzásaiban oly nevetséges, hogy foglalkozni sem illenék vele. Húszéveseink közül valóban soknak van már kocsija, de azért ez mégis csak egy hányad, nem beszélve arról, hogy a lakásszerzésben, a külföldi utazásban még mindig micsoda különbség van egy bérből, fizetésből élő átlagember és egy élsportoló lehetőségei között . . .

Amikor — még az OTSH lapjánál — 1975 nyarán Gy. T. kollégámmal sorra jártuk a magyar futball talán legfertőzöttebb területeit (eljutottunk olyan vidéki városba, ahol az első osztályú csapat néhány játékosának igen súlyos, erőszakos cselekményeit is eltussolták arra hivatkozva, hogy ez városi érdek; s mindezt megírtuk, sőt meg is jelenhetett a sportlapban — én is a bundáról mit sem tudó cserejátékos kétes dicsőségét éreztem. Mi akkor nem a labdarúgó rovatban dolgoztunk. Nem kellett utána ugyanazokról a színhelyekről tudósítanunk . . . Nem voltunk kitéve annak, hogy gyakran visszakapjuk a „kölcsönt", hiszen leleplezéseink után nem a rendcsinálás — hanem a leleplezők elleni hadjáratok következtek, amelyet éppen a sportsajtó egységének hiánya miatt nem tudtunk mindig kivédeni . . .

A Magyar Ifjúságnál annyival nehezebb a helyzetem, hogy itt — hasonló esetben — partnerként senki nem fogad sem engem, sem a rovat megbízásából érkező munkatársat — lévén meglehetősen köztudott, hogy az effajta ügyekben nem próbálunk és nem is akarunk partnerek lenni. Sokakkal ellentétben így azután nálunk, nálam nemcsak a szakmai felkészültség a szempont a szerzők (többnyire külső munkatársak) megválasztásában, hanem a következetesség, tisztesség, a támadhatatlanság. Mert egy stílárisan hibás anyagot — igaz, sok munkával — még mindig szalonképessé lehet tenni; egy önmagát már sokszor és sokfelé elkötelezett szerző munkáját viszont — mégha a magyar irodalom klasszikusai közé is tartozna — aligha.

A magyar sportújságírás jelenlegi hangulatára talán mégis az a visszhang a legjellemzőbb, amely az elmúlt év őszén, az Újpesti Dózsa labdarúgócsapatának egyhetes edzésmunkáját (a munka kissé erős kifejezés) bemutató „Lötyögés a semmibe" c. cikk után következett. Ennek előkészítéséről tudni kell, hogy több mint egy esztendeig kerestem olyan, a labdarúgópályák világában jártas sportújságírót, aki a végső soron roppant egyszerű feladatot elvállalja; miszerint leírja, amit egy élcsapatunk pályáján hétközben lát. Mert hogy ott mi folyik, azt majd mindenki tudta, de senki sem publikálta közülünk. Idéznék a kifogásokból: „Miért ez a csapat, amikor a másiknál ugyanaz folyik?!" „Ha én megírom, amit itt látok, soha többé nem mehetek arra a pályára!" „Ha név nélkül írom, akkor is kiderítik, hogy én voltam, és akkor megnézhetem magam" . . . És így tovább. Végül talál-

tam valakit, aki ugyan nem labdarúgó-rovatnál dolgozott, de gyerekkora óta labdarúgó-rajongó, s emellett olyan újságíró, akinek van tartása ahhoz, hogy az általa látottakat köntörfalazás nélkül leírja . . . Nos: a cikk megjelenése után a szakma nagy része kígyót-békát szórt a szerzőre! Megkérdeztem a legdühösebben szitkozódó kollégáktól: szerintük nem igaz, amit a szerző írt? De igaz — mondták. — Hát akkor mi a baj? — Az, hogy ő nincs otthon a „szakmában", nem tud egy egyhetes edzésprogramot elhelyezni a „nagy egészben". Dehát Jakab József, a szerző nem „elhelyezni" próbált. Egyszerűen csak leírta azt, hogy felkészülési időszaktól, egyéb edzésnormától függetlenül hogyan és miként lötyögtek egy hétig a Dózsa játékosai . . .

A legkitartóbban és a legjobban egyébként az a kolléga ágált az írás és a szerző ellen, akinek néhány hónappal azelőtt ugyancsak felajánlottam a téma megírását, s aki ezt maga is remek ötletnek tartotta, de mint mondta, később esetleg nem kapna majd ugyanerről a pályáról a munkájához elengedhetetlenül szükséges információkat, így azután nem meri vállalni a dolgot . . . Jellemző módon az ő érve is az volt, hogy a szerző „szakmai hozzáértése" vitatható.

Sportszakmai hozzáértés . . . Ma nincs, vagy csak egészen elvétve akad a magyar sportsajtóban olyasvalaki, aki megengedheti magának azt a luxust, hogy csak egyetlen sportággal foglalkozzék. Namármost: ha szigorúan vennénk az egyes kollégák által felállított mércét, miszerint az lehet jó sportújságíró, aki hosszú ideig élszinten csinálta azt, amit ma ír — nincs, de nem is lehet „hozzáértő" újságíró. A legtöbb lapnál, más tömegkommunikációs eszközöknél is vagy tíz-húsz olyan sportágban kell véleményt mondani, amelyet az illető soha nem űzött. Dehát ez természetes — nem rendelkezhet minden rovat nyolcvan hozzáértő szakemberrel. Egyébként megpróbáltak több volt kiváló sportolót újságíróvá átképezni — kevés sikerrel, ami nem csoda: más az újságírás és más a sportolás (mellesleg: hasonló kudarcok érték azokat, akik azt hitték: a jó sportoló eleve jó sportvezető is lesz). A sportmúlt nagy előny — de önmagában édeskevés.

Ma mindenesetre azért arra is jó lehet, hogy hivatkoznak rá, ha valamit „hozzáértésből" elhallgatunk . . .

MOLNÁR KÁROLY, Új Tükör:

Senkit sem óhajtok megbántani. Ezt ünnepélyesen kijelentem, már csak azért is, mert a vita hevében nem mindig képes az ember higgadtan védeni az álláspontját. Előfordulhat, hogy valakit akaratlanul is megbántok. Ugyanis sok mindenben más a véleményem, mint V. I. Z.-nak. Már a címnél elakadtam és eltűnődtem egy kicsit. „Árnyékbokszolás — avagy sportújságírás magyar módra." Nem éppen hízelgő azokra, akik a pályán jól-rosszul tevékenykednek. Feltették rá az életüket, áztak-fáztak kis sporttelepeken és a Népstadionban, amit 1953-ban avattak fel, de mind a mai napig sem fejeztek be. Egészségét kockáztatta a fedetlen sajtóhelyeken Subert Zoltán, Szombathy István, vagy Salánki Miklós, hogy hirtelenében csak három nevet említsek.

Jellemzi a munkaviszonyokat, hogy atlétikai versenyről a tudósításaikat telefonon továbbították a Népstadionból és egyszer csak minden lámpát eloltottak — ki hogy tudta, úgy folytatta. Volt, aki, hogy lássa jegyzeteit, újságpapírból fáklyát sodort, és ennek imbolygó fényénél telefonált tovább. Ilyen viszonyok között tevékenykedő újságírók tevékenységét nevezzük „árnyékbokszolásnak?!" Sötétben is lehet ragyogó tudósítást diktálni, ez kétségtelen. A lámpák tapintatlan leoltása csak azt jelzi, hogy milyen körülmények között dolgozott, vagy éppen dolgozik nálunk a sportújságírók hada.

A következő észrevételem szerényebb hangvételű. Sajnálom, hogy nincs a cikkben szó több történeti előzményről, mert a hazai sportújságírás gyökerei mélyre nyúlnak. Arra nyilvánvalóan nincs tér, hogy az ősi időkre tekintsünk vissza, bár az is figyelemreméltó, hogyan számoltak be elődeink az 1912-es stockholmi olimpiáról.

A két világháború közötti időkig azonban, ha másért nem is, talán néhány év és néhány irányzat kedvéért érdemes lett volna visszapillantani. Még tanulmányt is áldozhatnánk Stollár Béla munkásságának, akiről utcát neveztek el, ahol ellenállóként tűzharcban fejezte be életét. Hogy írt ő, milyen volt a munkamódszere? Nem lenne haszontalan megírni Aszlányi Károly sportújságírói tevékenységének néhány szakaszát, feltérképezhetnénk az egykori Nemzeti Sport legjobb hírlapíróinak és tudósítói-

nak szerteágazó hálózatát. Vélekedhetünk a hajdaniakról jól vagy rosszul, de hogy a mai fiatalok ne tudjanak róluk jóformán semmit, az már több a felületességnél. Ha napjaink sportújságírói ismernék az egykoriak szakmai fortélyait, és ezen, mint alapon építkeznének, kétségtelen tehetségükkel, világnézeti biztonságukkal és igényességükkel, azzal az olvasó csak nyerne.

Kifogásolom azt is, hogy V. I. Z. még kísérletet sem tesz, hogy legalább felvázolja az összes jelentős lap jellegzetes vonásait, megelégszik néhány újsággal, és főleg a Magyar Ifjúság és a Hétfői Hírek cikkeivel foglalkozik. Mindkét rovat tiszteletreméltó erőfeszítéseket tesz, hogy izgalmasan írjon, időnként még attól sem félnek ennél a két lapnál, hogy a cikkek szenzációsak lesznek — amely nem mindig veszélytelen, mert sajtóperek éppen úgy fenyegetik a lapot, mint kellemetlen számonkérő telefonok, vagy más egyéb, nem mindig kiszámítható kínos következmények. Ennél még nagyobb kockázat is van. A szenzáció erőltetése felboríthatja a rovat egyensúlyát és megnehezíti a hosszútávú, ha úgy tetszik, előrelátó szerkesztést. Nézzünk csak egy példát: Nyilasi Tibor visszavonulásának és visszatérésének különböző mozzanatait. Ha egy lap drámai hangvétellel közli a Ferencváros játékosának és a klub vezetőinek nyilatkozatát, ez történetesen lehet szenzáció. Ez eddig jó, mint ahogy ugyanezt mondhatja valaki, ha leesik egy amerikai felhőkarcoló ötvenedik emeletéről és a levegőben még csak a negyvenedik emelet mellett zuhan lefelé: ekkor még nincs baj.

Szidhatjuk Nyilasi Tibort, előkotorhatjuk régebbi bűneit, botlásait és a róla készült olyan fényképfelvételeket, amelyek csökkentik népszerűségét. Nyilatkoztak az érdekeltek, „sajnáljuk a történteket, de ha akar, menjen!" Később jött a fordulat, kiderült, hogy a visszavonulás elhamarkodott volt. Már kissé bonyolultabb a helyzet, ekkor már nem olyan jó a korábbi „leleplezés!" Ilyenkor már nem léteznek a korábban említett fényképek? Vannak, persze, hogy vannak, csak most nem emlegetjük. Nyaktörő foglalkozás a sportújságíróké. Tessék eldönteni, melyik lapot szerkesztették körültekintően: amely Nyilasi Tibor kritikus helyzetében összeállította a futballista „bűnlajstromát", vagy pedig, amely nem festett fekete hátteret, nem óhajtott a krimifordulatokkal izgalmat kelteni. Nyilasi Tiborból a lapok többsége nem csinált botrányhőst, legfeljebb egy tékozló fiúként mutatta be, aki nem a Bibliából, hanem csak a ferencvárosiak futballcsapatából lépett ki.

Nyilasi elhamarkodott döntésének és visszatérésének valamennyi részlete sohasem derül ki. Bár azt hiszem, hogy egy-két cikk még így is többet tartalmazott annál, ami hasznos lett volna. A terjedelem már önmagában üggyé tette a visszavonulást. Az történt, mint annyiszor, hogy egy „bűnösről" többet írtak, mint kilencvenkilenc igazról. Úgy vélem, hogy a mindenkori lapszerkesztésnek ez a legnagyobb gyengéje. Ez az igazságtalanságok igazságtalansága a becsületes emberek kárára. Ez azonban már nem futballkérdés.

Összefoglalva: azt hiszem, az a legüdvösebb, ha a sportújságírók három lépés távolságot tartanak és nem bonyolódnak bele a lehangoló részletek közlésébe. Igyekeznek következetesek maradni, ha már gyakran nem azok a sportolók, vagy azok, akik a sportolók ügyeit intézik. A közönség viselkedése különben is érdekes és elgondolkodtató. Megbocsájt a futballistának, ha visszavonul, majd visszatér. Ugyanezt teszi a sportvezetővel, ha lehetővé teszi a megtért futballistának, hogy felvegye a zöld-fehér mezt és nadrágot. Ott ül a szurkolók serege az Üllői úti pályán és tapsol Nyilasinak, amikor éppen a harmadik gólját lövi — végül csupán az újságírókra neheztel.

A sportért rajongók ugyanis olyanok, mint a szülők, alig várják az alkalmat, hogy megbocsássanak kedvenceiknek. A futballisták ezért is élveznek kivételezett helyzetet.

Gyakran a sportvezetők is ugyanúgy viselkednek, mint a szurkolók, hamar elfelejtik a versenyzők botlását, az írott és íratlan szabályok megsértését. Hosszú lenne a névsor, ha összegyűjtenénk azokat a sportolókat, akiket előzőleg szigorúan megbüntettek, majd pedig az első kínálkozó alkalommal újra engedték őket porondra lépni. Az eseteket külön kellene megvizsgálni és kielemezni ahhoz, hogy kiderüljön, mikor viselkedett a sportvezetés következetlenül, mikor volt csak túlzottan engedékeny és mikor találta meg a sportoló valahol azt az embert, aki közbelépett, mert csak a pályán elért teljesítmény érdekelte, nem pedig a pályán kívüli csínytevések.

Kiszámíthatatlanul végződnek a sportolók különféle ügyei. Gyakorlat az is, hogy másképpen bírálják el a sikeres versenyzők botlásait és megint másként vélekednek a kudarcok szenvedő hőseiről. Találunk példát erre jócskán. Az igazi bátorság ahhoz kellene, hogy például aranyérmes sportolók

bírálható eseteit írná meg valamelyik lap. Mi általában akkor kérjük tőle számon, mennyire tartotta be a paragrafusokat, ha veszteségként hagyja el a küzdőteret.

Még valami. Kételkedem abban, hogy okvetlenül nyilvánosságot érdemel a futballisták keresete. Nálunk főleg az utóbbi időben többször teszik fel a kérdést:

— Mennyit keres a középcsatár és milyen prémiumot kap a kapus?

Nem államtitok egyik sem. Csak az emberek, akik nem sportolnak, magasnak tartják ezt az összeget. Elfelejtik, hogy a futballisták pályafutása rövid, nem olyan, mint egy orvosé, marósé, vagy termelőszövetkezeti elnöké, vagy a közélet tisztségviselőié. Ha már itt tartunk, akkor más rovatok riporterei feltehetnék nekik is a kérdést:

— Mennyi az ön jövedelme?

Nem tartom jónak a külföldi példák említését sem. Beckenbauer, vagy Cruyff keresete más kérdés, de csak önmagukban a számok káprázatosak. Ha valaki Kecskeméten olvassa az újságot és rápillant a Cruyff szerződtetésének részleteit közlő hírre, csettint és ezt mondja:

— Dúsgazdag ember ez a csokoládéfaló hollandus!

Nem gondol azonban arra, mit visz el ebből az összegből a menedzser, az adóhivatal és sok más ember, aki a futballsztár holdudvarában él. Nem is beszélve arról, hogy a mai sportolók testi épségüket és egészségüket viszik a vásárra.

Ezt tesszük mi is, akik róluk írunk. A vita azonban mindig hasznos. Közösen talán jobban elkerüljük a veszélyeket, amelyek fenyegetnek bennünket, miközben a szenzáció viharos hullámait és az unalom zátonyait kerülgetve igyekszünk előrehaladni a sport tengerében.

Hajózni, írni és beszélni mindig kell.

SZEKERES ISTVÁN, Népsport:

Mély együttérzéssel olvastam végig V. I. Z. (vitaindító?) cikkét. Egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy az árnyékbokszolásnak nevezett jelenséget csupán a sportsajtó cipelné a hátán. De maradjunk a sportújságírásnál már csak azért is, mert lapom, a Népsport — nemcsak a vitaindító írásban — igen gyakran beszédtéma a sportújságíró-társadalomban, mégpedig azzal a mindig kéznél levő minősítéssel: „Hiszen az OTSH lapja, mit is várhatunk tőle!" Pedig azok a gyengeségek nem is mindig gyengeségek! Hány és hány pletyka nem került be például a híreink közé, mert egyszerűen nem volt igaz — azért mégis mutogattak ránk, hogy ezt bezzeg a Népsport nem merte megírni!

Az Országos Testnevelési és Sporthivatal lapja a Népsport, éppúgy, mint mondjuk a Hazafias Népfronté a Magyar Nemzet. Ebben nincs semmi rendkívüli. A magyar sajtógyakorlat e kapcsolat alaptörvényévé azt tette, hogy a lapok ne bírálják saját főhatóságuk határozatait, átfogó, koncepcionális rendelkezéseit, hanem segítsék azok megvalósítását. Ebben sincs semmi rendkívüli. Hadd mondjak el azért két idevágó példát saját újságírói gyakorlatomból. 1974-ben, amikor a magyar szabadfogású birkózó-válogatott az isztambuli világbajnokságra utazott, az akkor még igen ifjú Balla József itthon maradt: adminisztrációs hiba, az OTSH apparátusának súlyos mulasztása miatt. Telefonon konzultáltam a hivatal egyik elnökhelyettesével, s elmondtam, hogy ez a szándékom: glosszát írok az ügyről a Népsportban. Azt válaszolta, hogy nagyon helyes. És a glossza másnap csakugyan megjelent. A másik példa. Az én szerkesztésemben készült a lap, amikor közöltük az esztergomi diákok emlékezetes levelét: kihívják az amerikaiak ellen szégyenteljesen szerepelt magyar válogatottat. Más lapoknál dolgozó kollégák jöttek „kondoleálni" másnap, hogy mit kapok én majd ezért az OTSH-tól! Elmondhatom, hogy a mai napig egyetlen szó szemrehányást sem kaptam.

Nem V. I. Z. az első, aki felveti, hogy „... a Népsport újságírói, amikor a Magyar Ifjúságnak írtak, hangnemet váltottak." Én még azt is hozzáteszem, hogy a Népszabadság sportrovatának tagjai is gyakran váltanak hangot, amikor a Hétfői Hírekbe írnak — pedig ők nem is az OTSH lapjának dolgoznak!

Tulajdonképpen egyedül arról van szó, hogy különböző az egyes lapok hangneme és stílusa. Az egyik olvasmányosabb, talán érdekesebb, mert „merészen rákérdez", míg a másik higgadtabb hangon, a háttérből többet megmutatva mondja el ugyanazt.

Hogy félreértés ne essék, nem azt akarom mondani ezzel, hogy a Népsport tökéletes! Nagyon sok azonban nálunk a fiatal újságíró, aki kellő ismeretek híján és vélt falaktól tartva nem tud vagy nem mer belevágni egy-egy rázósabb témába. Nagy a fluktuáció, mert sportújságíró-utánpótlás, nevelés szinte kizárólag a Népsportnál

folyik, s a magyar sajtó tele van a lapnál nevelődött egykori munkatársakkal. Többségük jó újságíró lett, más szerkesztőségben és más területen is megállja a helyét.

No, de ez az eszmecsere nem a Népsportról folyik, hanem a sportújságírás mai helyzetéről!

Soha nem felejtem el, hogy az egyik lapunk néhány éve mekkorát csípett Gál Henrikbe, aki akkor nyert aranyérmet a birkózó Európa-bajnokságon. Lezajlott egy hazai kötöttfogású verseny . . . A lap az egészről csak azt írta le (a tíz győztes nem is érdekelte!), hogy az újdonsült EB-győztes csak második lett. Apró kis pontatlanság: aki második lett, az Gaál Károly volt, a BVSC birkózója, 68 kilós, alig húszéves és kötöttfogású — míg az Európa-bajnok neve Gál Henrik, az FTC versenyzője, 52 kilós, harmincéves és szabadfogású — ahogy mondani szokás: a többi stimmelt. Azt hiszem, ha ugyanilyen horderejű melléfogás életünk bármely más területén fordul elő, botrány tört volna ki, ebben az esetben viszont még apróbetűs helyreigazítással sem találkoztam. Elvégre a sport az más! De ha ilyen helyzet kialakulhatott, akkor a sportújságírás sem vétlen.

Nagyon könnyen eladjuk magunkat. Ha a sport úgy megy el az írott vagy a hangos sajtóban, hogy bulvárújságírást kell művelni hozzá — akkor azt csináljuk. Öngólt rúgunk, a saját szakterületünket fokozzuk le. Úgy „adjuk el" a teljes produkciót, hogy eközben a produkció többi, „komoly" résztvevői az „igazi" újságírás és a sportújságírás közötti színvonalkülönbségről beszélhetnek.

Úgy vélem, a sportnak és a saját hivatásunknak is ártunk a sok félkész termékkel és féligazsággal, amely gyakran tűnik fel a „bátorság" színében. Nem véletlen, hogy az ilyen írások nagyon nagy százaléka interjú, egyszemélyes anyag, amely a maga egyoldalú megközelítésével természetszerűen hajlik a szélsőség felé, pedig a sportújságírásban is teljesebb képet kell adni a valóságról. A félig felderített tényben mindig ott a negatív szenzáció csírája: a történetek teljes ismerete nélkül könnyebben háborodik fel az ember.

És tágabb értelemben is fontos a teljesség: a magyar sportban nemcsak részeg középcsatárok vannak, hanem bárki elé példaképül állítható olimpiai bajnokok is, nemcsak bundák vannak, hanem a fair play-díjat is ki lehet adni, nemcsak sikkasztó sportvezetők vannak, hanem brilliáns tudású szakemberek is. Ha a sportújságíró csalódott, mert nem tudja tájékoztatni a közvéleményt bizonyos sötét ügyekről — a sportmozgalom is lehet csalódott, mert a sajtó nem mindig akarja tájékoztatni a közvéleményt sportéletünk teljes valóságáról.

Persze, a keserűség — úgy vélem, V. I. Z.-é is — ott kezdődik, ha a sportújságíró csak a dicsérő szavakra kapja meg a lehetőséget, de mindenképpen akadályozzák, amikor nem a rózsaszínű oldal bemutatására adja a fejét. A keserű példák szinte kivétel nélkül a labdarúgás területéről származnak. Igaz, ami igaz, a legnépszerűbb sportágban kialakult helyzet nyomán ma már nem ritka a mi szakmánkban sem a — talán cinikusnak tűnő — kategorizálás: egyrészt van a foci, másrészt pedig a sport . . .

A labdarúgás olyan morális válságban van, amelyet véleményem szerint egyedül a sportmozgalmon belül már nem lehet megoldani, éppen ezért, mert annyi mecénása van a mozgalmon kívülről. Egy egyesületnek nincs annyi pénze és egyéb lehetősége, hogy mérkőzést és játékost vegyen, ehhez „különtámogatás" kell, hogy honnan, nem tudni, mert nyoma természetesen egyetlen pénztárkönyvben sincs. Mindez a legteljesebb homályban van a sportújságírók előtt, de a nagyobbik baj az, hogy a revizorok előtt is! Minden sportújságíró nagy álma, hogy egyszer leleplezzen egy bundát. Nem lenne egyetlen kollégája sem, aki ne szurkolna, ne tapsolna neki, de attól tartok, a taps még nagyon sokáig elmarad . . .

A pénz már régen nem tabutéma a futballban. Nem volt olyan lap, amelyik nem írt volna már a játékosok keresetéről, mégpedig viszonylag pontosan. Az egyéb pénzek viszont azért nem szerepelnek az írásokban, mert nem megfoghatók, vagyis „nincsenek".

A sportújságírást mégis két kapura kell játszani: nem a dicséret az egyetlen feladata, sőt, a sportmozgalom alapvető érdeke, hogy felszínre kerüljenek a hibák is.

ZSOLT RÓBERT, Magyar Nemzet:

Derék dolog, hogy ez a sokféle feladattal terhelt lap helyet adott Vass István Zoltán „Árnyékbokszolás" című írásának. És derék dolog, hogy V. I. Z. nekiállt ennek a munkának. Ekkora terjedelemben a magyar sportújságírásról még szakmai folyóiratokban sem esett szó. Pedig a téma valóban megér egy misét.

Bár V. I. Z. cikkének a fele nem a sportsajtóval, hanem az egész magyar sportélettel foglalkozik, illetve ennek a visszásságait tárja fel, jut bőven tere a sportriporterek munkájának elemzésére is. Sajnos, éppen az a terület került ki leginkább a látóköréből, amit természetesen a legjobban ismer: a rádió és a tévé.

Mint hallgatót, sokszor foglalkoztat a kérdés, vajon a legizgalmasabb, vagy inkább legrázósabb témák miért kerülnek a rádióban sűrűbben napirendre a szórakoztató osztály, pontosabban László György műsorában s nem a sportosztályéban. Holott — ezt pontosan tudom — a rádió sportriporterei rendkívül tájékozottak és ha akarnák, meghökkentőbb tálalásban hoznák a nyilvánosság elé a közvéleményt joggal foglalkoztató ügyeket, mint teszik ezt László György igen népszerűvé vált, bátor műsorai. Miért nem a sportosztály a gazdája például a „. . . Szóval foci" című adásnak és ha valamifajta sportügyben nagyon összegubancolódtak a szálak, miért a 168 óra ad választ a kérdésekre?

Bizonyára nem azért, mert a feladatot a sportosztály képtelen lenne megoldani. Ismerem jól az osztály munkatársait; kiváló riporterek, akik nemcsak abban tájékozottak, hogy mi történik a stadionokban, hanem abban is, mi folyik az öltözőkben és a kulisszák mögött. Sokat, nagyon sokat tudnak a mi kis sportvilágunkról, de erre — közvetítéseik mellett — többnyire csak egy-egy jegyzetük utal. V. I. Z. cikkében megannyi izgalmas témát érint; nemcsak a sportújságírás, hanem a magyar sport gondjaival kapcsolatosan. Közülük bármelyik bőségesen betöltené egy nagyon tartalmas, önálló vitaműsor kereteit.

Ugyanez vonatkozik a tévé sportosztályára is. Óriási sikere van a televízióban a külpolitikusok fórumának, érdekfeszítők a viták a magyar társadalom különféle problémáiról, kezdve a gazdaságtól egészen a kulturális életig. Csak a sport marad ki a vitatott témák közül. A sportriporterek egyszer-egyszer hozzászólnak az aktuális kérdésekhez, sokszor keményen, határo-

zottan bírálnak, de a tévé hallatlanul nagy publicitását nem használják ki eléggé az erkölcsösebb, tisztább utak megkereséséhez. Pedig az osztálynak lenne ehhez ereje.

Tapasztalatból tudom, hogy írhatok egy témáról tízszer, hússzor, bogozhatom ki a csomókat oldalakon keresztül, a tévének egyetlen mondata sokkal nagyobb feltűnést kelt, mint cikkek tucatja. Vajon többnyire miért csak jólfésült nyilatkozatok hangzanak el a Telesport adásaiban, miért nem bontakozik ki éltető vita a magyar sport bármelyik aktuális kérdéséről?! Akárcsak a rádióban, a tévében is előfordul, hogy más osztályok műsorában fogalmazódnak meg azok a mondatok, amiket aztán hosszú időn át emleget a közvélemény. Szepesi György — ha jól emlékszem — a Stúdió 80 című műsorban jelentette ki, hogy Magyarországon 5000 profi futballista van; kerültek már napirendre az egész országot foglalkoztató sportügyek az ifjúságnak szóló adásokban, de mások is próbáltak már a sportélet mélyére nézni.

Félreértés ne essék, ez nem valamiféle támadás akar lenni a rádió, a tévé sportosztálya ellen. Egyszerűen csak példa mindannak alátámasztására, amit a következő bekezdésben próbálok kifejteni.

A kérdésről nem beszélgettem sem rádiósokkal, sem tévésekkel, nem kérdeztem tőlük, miért engedik ki kezükből a kezdeményezést. De sejtem. Ők se nagyon viselhetnek másfajta cipőt, mint amilyent viselünk mi, sportújságírók. Rendkívül ízléstelen lenne fennkölt magasságokból kioktatni rádiós és tévés kollégáimat olyasmikért, amikben mi, az írott sajtó munkatársai pontosan ennyire ludasak vagyunk. Vass István Zoltán utal a Magyar Ifjúság egyik nagy port felvert cikkére, amelyben hiteles képet adott az újpesti labdarúgók elképesztően nívótlan edzéseiről. Idézem V. I. Z.-t: „Úgy hírlett, a cikk megjelentetését is igyekeztek néhányan megakadályozni. De vajon miért? Mert egyszerűen megszegte a játékszabályokat: azt írta le, amit látott. A labdarúgással rendszeresen foglalkozó újságírók ugyanezt elnézték, ellenkező esetben kinézték volna őket a stadionból. Jakabot nem, mert ő eleddig elsősorban nem a labdarúgással foglalkozott. Úgy látszik, a sportsajtóra csak addig van szükség, amíg ajnároz, dicsér — vagy egyszerűen csak az eredményeket közli. A sportélet visszásságait viszont szentségtörés kiteregetni: amiről nem beszélünk — az nincs!?"

Attól tartok, a rádió és a televízió riporterei sincsenek különb helyzetben, mint mi, újságírók. Az évek hosszú során kialakultak „a békés egymás mellett élés" feltételei a sajtó, a rádió, a tévé, és a sportvezető, edző, játékos között. Az újságírónak, a riporternek egy-egy megírt cikke, elmondott jegyzete után másnap és harmadnap újra meg kell jelennie abban a körben, amiről a minap szólt. Ha megszegte az együttműködés íratlan feltételeit, kirekesztik ebből a körből. Ez pedig lehetetlenné teszi az újságíró munkáját: nem jut információhoz, nem állnak vele szóba, nem hajlandók nyilatkozni. Ahogy Vass István Zoltán fogalmaz: „kinézik őt a stadionból".

Szintén V. I. Z. utal arra, hogy a más szakmákból átránduló újságírók — kül- és belpolitikusok — bátrabban nyúlnak a lapokban a kényes témákhoz, mint a hivatásos sportújságírók. Igen, mert nekik nem kell újra meg újra együttműködniök azokkal, akiket a cikke érintett. Az a gyanúm, hogy valami ilyesfajta gondja lehet a rádió és a televízió sportosztályának. Az ő riportereik a sportélet sűrűjében élnek és ha nincsenek megfelelő kapcsolataik, ha tájékozottságuk alacsony szintű, akkor ennek riporteri munkájuk vallja a kárát. A riporternek tehát mérlegelnie kell, meddig mehet el a békés egymás mellett élés korlátai között. Van szabad mozgása, de pontosan éreznie kell a határokat.

A legkínosabb az a helyzet, amikor a sportújságírót, a sportriportert tájékoztatják egy-egy kérdésben, de azzal a feltétellel, ha az információ nem kerül nyilvánosságra. Sok esetben valósággal cinkossá válik a sportsajtó, de nem tehet mást: ha egyetlen egyszer valaki is a közvélemény elé tárja a bizalmasan hallottakat, többé nem kap úgynevezett „háttér-információt". Csak példaként: nincs olyan kollégám, aki ne ismerné a legpontosabban az olimpia úgynevezett ikon-ügyének minden részletét. De nem akadt senki, aki kiteregette volna a történteket, mert abban a pillanatban kívül kerül a bűvös körön és bedugul előtte minden információs forrás. Ez pedig életveszély a mi szakmánkban. A kellő tájékozottság híján nemcsak egyszerűen üresen csengenek a szavaink, hanem például könnyen népszerűsíthetünk olyan sportolót, akinek vaj van a fején (csak minket erről senki sem informált), dicsérhetünk egy látszólag jól dolgozó klubot, holott már folyik ott a KNEB-vizsgálat . . .

Nem bizonyítvány-magyarázgatás akar ez lenni, hanem a való helyzet illusztrálása. Igaz, hogy a minket körülvevő határ-

mezsgyék nem mindig annyira szűkek, mint mi érezzük. Sajnos, sokszor túlságosan bátortalanok vagyunk, élnek bennünk a kínos emlékek. Jómagam három évtizedet töltöttem már a pályán, láttam, hallottam sok mindent. Tudom például, hogy az 1954. évi labdarúgó-világbajnokság döntőjének elvesztése után az egész sportéletünkben senkit nem mozdítottak el a helyéről, csak a Népsport főszerkesztőjét és helyettesét. Mert ők voltak a felelősek azért a közhangulatért, ami a világbajnokság idején kialakult. (Próbáltak volna viszont másként írni a VB előtt!) Feleki Lászlót, a kor kiemelkedően legjobb sportújságíróját azonnal kirúgták, de volt kellemetlensége az akkor politikai napilapként működött Szabad Ifjúság főszerkesztőjének is, mert a VB idején napi két oldalt szentelt a labdarúgásnak. Amíg folyt a világbajnokság, erre nem figyelt fel senki, csak a vesztett döntő után.

A megfélemlítésnek a hatása nem múlik el nyomtalanul. Volt rá precedens azóta is, hogy egy sportújságíró egyik napról a másikra kereshetett magának más munkát. (Szerencsére ma már nem tartunk ott, hogy egy sportújságírót száműzzenek a szakmából, ma legfeljebb munkaterületet kell változtatnia a sajtó területén belül.)

Említhetnék példákat saját pályafutásomból is. Lemaradtam egy utazásról olyan országba, amelynek akkor nálunk nem működött követsége. Sportvezető utazott ki Bécsbe a vízumokért és mit ad isten, én nem kaptam meg a beutazási engedélyt. Hogy előzőleg írtam egy valakinek nem tetsző cikket? Kérem, hol itt az összefüggés?

„A sportélet visszásságait szentségtörés kiteregetni" — írja V. I. Z. Valóban az. Aki erre vállalkozik, számolnia kell az istenek haragjával. De meggyőződésem, hogy mégsem ez tartja vissza az igazság kimondásától az újságírók, riporterek zömét. Ezt a veszélyt még vállalnák. De a kirekesztettséget nem, mert ez semmivé teheti a munkájukat.

TOMKA MIKLÓS

A tévé és a rádió az idős emberek életében

Jelenleg Magyarországon körülbelül minden hatodik ember 60 éves vagy idősebb. Az idősebb embernek korábban az együttélő nagy családokban jutott hely, feladat, talán megbecsülés, sőt szerep is. A társadalom átalakulásával a nagy családok helyét az egy, legfeljebb két generációt összefogó kis családok vették át. Ezzel egyidőben a társadalom korösszetétele eltolódott, az öregek részaránya ugrásszerűen megnőtt. Az érintettek növekvő aránya és az öregkor számos megoldatlan kérdése arra kell, hogy kényszerítse a társadalmat, hogy számbavegye az időskori problémákat, hogy eldöntse, milyen módon lehet sajátos igényeiket a legjobban kielégíteni.

Minket az öregedés jellemzésén túl egy kérdéspár érdekel: az, hogy melyek a speciális, tömegkommunikációval összefüggő öregkori igények; és hogy mi a tömegkommunikáció sajátos feladata velük szemben.

Az öregkor sajátosságai

Az öregedés három, egymást erősítő folyamatban jelentkezik: egyrészt a fizikum gyengülésében, másrészt a munkaképesség csökkenésében és a folyamatos kereső munka megszűntében (a jövedelem és többnyire az életszínvonal csökkenésében), végül a társadalmi környezet „összezsugorodásában", sőt talán a társadalomtól való elszigetelődésben. A három folyamat közül csupán a biológiai-pszichikai öregedés természeti adottság; a környezettel kapcsolatos változások, a társadalmi-gazdasági berendezkedés következményei nem mindig voltak ilyenek, s nem megváltoztathatatlanok. Sőt, még a biológiai-szellemi állapot sem független a társadalmi környezettől.

A biológiai öregedés az erő, az állóképesség csökkenését, a fáradékonyság növekedését, a betegségek szaporodását jelenti, amihez gyakran agyérelmeszesedés és a pszichikai leépülés más formái társulnak. A napi mozgást, de a szexuális életet is egyre inkább akadályozza az energia hiánya. A törekvések és a képesség közötti szakadék belső feszültséget okoz. Ráadásul az idős ember hajlamos a helyzet súlyosságának eltúlzására. Az átmenetet feloldó közösségi és társadalmi intézmények híján nem meglepő, hogy az idősödő ember egyre kevésbé képes társadalmi környezetéhez alkalmazkodni, lelkialkata rugalmatlanná válik. Gondolkodását, viselkedését meghatározó élményeit és a fontosnak ítélt személyeket fokozódó mértékben a múltból „eleveníti" meg, azaz a világ változásából egyre jobban kimarad.

A kereső állás feladása egyszerre szünteti meg a korábbi emberi, munkatársi környezetet, a nyugdíjazás hirtelen megváltoztatja a napi rutint, megszünteti a megszokott munka örömét.

A kereső munka befejezése vagy kiegészítő jellegűvé válása jelentős és az évek során fokozódó jövedelemcsökkenéshez vezet. Ennek hatása, hogy az öregedő ember korábbi beszerző-bővítő beállítottság helyett kénytelen-kelletlen megtartásra, meg-

őrzésre fog berendezkedni. Ez egyaránt érvényes a lakásra és lakásberendezésre, a ruházatra és a tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottságra. Ráadásul a — legalábbis vásárlóértékben — csökkenő jövedelemnek egyre nagyobb részét foglalják le az öregedés sajátos kiadásai, mint pl. orvos, orvosság, ápolás, ellátás, közlekedés költségei. A megmaradó jövedelem beosztása fokozott jelentőséget nyer.

A társadalmi környezet szűkülése a munkatársi kapcsolatok megszűnésével kezdődik. Helyettesítése nagy erőfeszítést igényel a rugalmatlanná váló, minden újdonságtól vonakodó idős embertől. Sok esetben kérdés, hogy létezik-e olyan közeg, amelyben az öregedő ember új kapcsolatokat teremthet, hiszen ahol az emberek napjuk zömét nem töltik otthon, ott a szomszédság társadalmi tartalommal nehezen tölthető meg; hiszen a legtöbb formális szervezetben — így a politikai, szakmai, sport és egyéb tömegszervezetekben — a fiatalabbak érdekei és érdeklődése érvényesül; hiszen az ipari fejlődésen átment társadalmakban alig van olyan közösségi forma, amely kifejezetten az időseket szolgálná (pl. az öregek klubjai), vagy ahol az idős emberek összejöhetnek és a közösség életében egyenrangúan részt vehetnek (pl. a vallási gyülekezetek).

A társadalmi környezet összezsugorodásának még mélyrehatóbb formája a kortársak, a barátok, a rokonok, az élettárs halála. Velük az idős ember saját világértelmezésének, önmaga megfogalmazásának részeit veszíti el. Az egyedül maradás többnyire áthidalhatatlan, ugyanakkor arra készteti az idős embert, hogy felújítsa korábbi kapcsolatait, s megújuló érdeklődéssel forduljon saját korcsztályának tagjai felé. Kialakul az „öregek szubkultúrája", éspedig nemcsak az USA-ban egy-egy településre költöző idősek körében, hanem mindazokban a falvakban, ahonnan a fiatalabbak elingáznak vagy elköltöznek és a régi belvárosokban, amelyek romló házaiból csak az öregek nem tudnak hogyan, s hová költözni.

Végül az emberi kapcsolatok ritkulására, megszűnésére az öregek mindazon lehetőségek felhasználásával reagálnak, amelyek személyes kötelékek nélkül is biztosítják a tájékozódást, az aktív bekapcsolódást a társadalom életébe. Ez magyarázza az öregek aktivitását egyik-másik társadalmi szervezetben, s ugyanez az oka a tömegkommunikáció-használat öregkori megváltozásának is.

Az idős embereknek általában alacsony a társadalmi presztizse, ennek okát a szakirodalom a munka- és teljesítményelv túlzásában látja, ami az alacsony teljesítőképességet, s még inkább a munkaképtelenséget a már említett szervezeti és jövedelmi hátrányokon kívül társadalmi elutasítással és lebecsüléssel bünteti. Az öregek elkülönülését ez is erősíti. Az öregek megmaradó lehetősége a kapcsolatok kiépítése az azonos korúakkal, és különféle emberi viszonyokat helyettesítő pótlékok igénybevétele.

Mindezek után aligha kétséges, hogy az öregedő ember körül tulajdonképpen megváltozik a világ, s megváltozik önmaga helye és *szerepe* is a világban.

A szakirodalom különbözőképpen vélekedik arról, hogy az öregedő emberek mekkora hányada képes belső egyensúlyának megőrzésére. Elterjedt azonban az a nézet [1], amely a személyes biztonság vagy bizonytalanság arányában öt típust különböztet meg:

— érett embereket, akik az öregedés előnyeinek és hátrányainak elfogadására egyaránt képesek;
— ingadozókat, akiket belső bizonytalanságuk tesz másoktól függővé;
— magukba zárkózókat, akik a konfliktusok elől fokozott tevés-vevésbe menekülnek;
— epéseket, akik nem képesek az öregedés elviselésére és ebbeli keserűségüket környezetükkel is éreztetik;
— öngyűlölőket, akik a csődként értelmezett öregedéssel önmagukat kínozzák.

E típusleírás értékét csökkenti, hogy igen speciális és szűk körben készítették, s ott sem lehetett mindenkire alkalmazni, annyi azonban nyilvánvaló, hogy az öregedő emberek igen eltérő mértékben képesek az új életszakasz elviselésére.

Több tévézés, kevesebb olvasás

Egybehangzó tapasztalat szerint az idős emberek életében különösen nagy szerepet játszik a tömegkommunikáció. A különböző tömegközlési eszközök szerepe és jelentősége eltérően, sőt részben ellenkező irányba változik. Az életkor emelkedésével a tévénézés ideje [2] egyre nő. (Bár az adatok a 75. életév utáni szakaszban nem egységesek.) Ennek lehetőségét részben az öregek kötetlenebb időbeosztása és hosszabb szabad ideje teremti meg, mégis tévedés lenne arra gondolni, hogy „azért nézik a tévét, mert nincs jobb dolguk" [3].

Az idős emberek tudatosan tervezik és szervezik médiahasználatukat és ezen belül a tévénézést [4]. (Az már más kérdés, hogy a műsorkínálat mennyire számol az öregek szükségleteivel.)

Az öregkori tévénézés időtartamát nem befolyásolja érdemben az iskolai végzettség és a jövedelem nagysága. Idős nők viszont hosszabb ideig nézik a tévé műsorát, mint az idős férfiak [5]. (Külön vizsgálatot érdemelne, hogy ez nem csupán az egyedülálló idős nők nagyobb számából adódik-e?)

Az öregedő ember sajátos időbeosztásával összefüggő tapasztalat, hogy más korosztályoknál korábban kezdik a tévénézést, és korábban is fejezik be [6]. Különösképpen érvényes ez az idős nőkre.

Az életkor és a *rádióhallgatás* összefüggéseinek adatai ellentmondóak. Young feltételezi, hogy az idős korúak megőrzik korábbi rádióhallgatási szokásaikat. Ettől eltérő adatokat azzal magyaráz, hogy a tömegkommunikáció használata egy-egy generációt jellemez, a generációk határai és váltakozása viszont országonként eltérő. Ezen kívül szerinte erősen befolyásolja a rádióhallgatást, hogy a műsorszerkesztés figyelembe veszi-e vagy figyelmen kívül hagyja az öregek igényeit.

Az idős korosztály valamivel kevesebbet olvas *újságot, folyóiratot* (és könyvet), mint a fiatalabbak. Az olvasás mennyiségének változása ellenben nagy mértékben függ a társadalmi rétegződésben elfoglalt helytől. A magasabb iskolai végzettségűek és magasabb jövedelműek öregkorukban is nagyjából ugyanannyit olvasnak, mint korábban, az alacsonyabb végzettségűek és jövedelműek ellenben a könyvnek szinte teljesen búcsút mondanak, s újságot is kevesebbet olvasnak. Az olvasás a 73—75. életév után egyre gyorsuló ütemben szorul háttérbe.

Az öregek tömegkommunikációs szokásainak változását talán leginkább az fejezi ki, hogy elmaradnak a *moziból*. A mozilátogatók számának csökkenésében különösen az idősebb emberek ludasak; nyugati adatok szerint ők szinte teljesen felhagynak a mozilátogatással.

A kommunikációs szokások változásának magyarázására és az öregkori tévénézés, rádióhallgatás, olvasás és (alig létező) mozilátogatás értelmezésére többféle, egymást kiegészítő magyarázat kínálkozik.

a) Az idős korosztály viszonylag sok szabad idővel rendelkezik [7].

b) A fizikai törődöttség, fáradékonyság miatt előnyben részesítik az otthoni eszközöket [8].

c) A látásromlás előbb csökkenti az olvasást, mint a tévénézést, a hallásromlás előbb a rádiózást, mint a tévénézést [9].

d) Romlik az anyagi helyzet. Ez általában lehetetlenné teszi új tömegkommunikációs eszközök (képmagnó vagy akár magnó) vásárlását, és alighanem emiatt maradnak el a moziból is (a nyugati belépőtidíjak elérik egy-két napi élelem árát).

e) Az idős nemzedék életét „média-hűség" jellemzi, azaz kitartanak a megszokott eszközök mellett [10]. (Kivétel a film.) Feltételezhető tehát, hogy öregkorukra más tömegkommunikációs szokások fogják jellemezni a tévével felnőtt nemzedéket, mint a (csak) rádióval felnőttet, vagy a (főként) írott eszközön felnőtt generációt. Ez a feltételezés az egyes országok és rétegek közötti különbségek értelmezésére is használható.

f) Végül színezi a képet egy-egy eszköz lehetséges és tényleges funkcióinak hatása. Swank kimutatta [11], hogy öregek között a „jobb egészséggel a rádióval való szorosabb kapcsolat, jobb anyagi színvonallal több tévénézés, napilap- és folyóiratolvasás, nagyobb mobilitással az írott eszközökhöz s a rádióhoz fűződő szorosabb kapcsolat társul".

Lehetséges azonban [12], hogy itt nem az eszköz megváltoztathatatlan tulajdonságáról, hanem az adott kínálat, a cikk- vagy műsorszerkezet következményeiről van szó.

Tudatos eszközhasználat

Minden bizonnyal összefügg az öregek hosszabb szabad idejével is és igényeik sajátosságaival is, hogy — amerikai adatok szerint — az idős emberek nem egyszerűen „tévét néznek", hanem határozott céllal megválasztott műsorokat néznek meg. Megfelelő műsorválaszték esetén az öregek jobban válogatnak, mint a fiatalabbak, gondosan tervezik a tömegközlési eszközök használatát [13]. Jeffres azt találta, hogy a fiatalkori válogatás nélküli média-használat felnőttkorban átalakul, az átfogó és választás nélküli tömegkommunikációs fogyasztás mellett megjelenik a műsorválasztás, az időseket viszont tudatos műsorválasztás jellemzi [14]. (Érdekes kiegészítés Bower adata [15], ami szerint a tévé presztizse az életkorral U-alakban változik: fiatal és öregkorban magas, az élet középső szakaszában alacsony.)

Az idős emberek a fiatalabbaknál rendszeresebb hírfogyasztók. Az öregek előszeretettel nézik, hallgatják és olvassák a gyakorlati tudnivalókat és a közügyekkel foglalkozó kérdéseket, műsorokat, cikkeket [16]. Előnyben részesítik a régi időket idéző műsorokat, az „örökzöldeket" valamint a varieté műsorokat és a vetélkedőket [17]. Nem kedvelik azonban a kalandos műsorokat [18]. A szórakoztató műsorokat általánosan kevésbé keresik, nézik, hallgatják, mint a mindennapi életben hasznosítható információkat tartalmazó műsorokat, cikkeket. A lakással, társadalombiztosítással, egészségüggyel s anyagi kérdésekkel foglalkozó írások és adások iránti érdeklődés a legidősebbek körében különösen magas [19].

A műsorválasztás tudatossága azt jelenti, hogy az emberek nem egyszerűen elfogadják, amit nyújtanak nekik, hanem egyéni szempontjaik szerint önmaguk állítják össze „saját" műsorukat. Lehetséges, hogy a személyes körülmények és szükségletek értelmezése és megfogalmazása kiegyensúlyozatlan [20], de a tömegkommunikációtól az idős korosztály sokkal inkább bizonyos igények kielégítését várja.

A tömegkommunikáció (új) funkciói az öregedő ember számára

A szakirodalomban elterjedt a tömegkommunikáció „helyettesítő", „pótlék" vagy „kompenzációs" feladatának elmélete. Az idősek esetében ez úgy értelmezhető, hogy korábbi társadalmi viszonyaik és aktivitásaik pótlására használják a tömegközlési eszközöket [21]. Ez a felfogás ugyancsak támadható. A „helyettesítés" itt alkalmazott értelmezése ugyanis az életkörülményektől és az életkortól független azonosságát feltételezi. A valóságban az öregkor jellemzője a fizikai és társadalmi élettér újjárendezése — a rendelkezésre álló források és eszközök felhasználásával. Ezek közé tartoznak a tömegkommunikációs eszközök is.

Az idős személy emberi kapcsolatai megritkulnak. Az a tény, hogy személyes kommunikáció révén kevésbé tájékozódik, önmagában még nem csökkenti a világ dolgai iránti érdeklődést, az öregedő ember információigényét egyre inkább a tömegkommunikáció segítségével elégíti ki. A kapott információk ellenőrzését még nagyobb hírfogyasztással oldja meg — végső soron ugyanabból a forrásból.

Az öregedés bizonyos pontján azonban a hírfogyasztás ismét csökkenni kezd, éspedig akkor, amikor az ember sikertelennek ítéli azt a kísérletet, hogy a világgal lé-

pést tartson. Nagyjából a 75. év táján — amerikai kutatások szerint — gyorsan csökkenni kezd a földrajzilag vagy kulturálisan távoleső dolgok és események, és ezzel együtt a politikai, tudományos stb. hírek iránti érdeklődés [22].

Az öregedés és fokozódó helyhez kötődés a fizikai élettér újrafogalmazásaival megnöveli a helyi és a gyakorlati dolgokban való tájékozottság fontosságát. Mit hol lehet megkapni vagy elintézni? Hol van kiárusítás vagy árleszállítás? Hogyan változik a közlekedés? Milyen rendezvényeket tartanak a közelben és hol és mikor? A helyi lap és rádió, köznapi és praktikus kérdésekkel foglalkozó műsorok megkönnyítik az öregek életét. Természetes, hogy az idős emberek rendszeresen keresik és használják az ilyenfajta közléseket.

A lakókörnyezet eseményeiben való tájékozottság feltételezi a személyes kapcsolatok hálózatát. Az ismeretségek rendszere spontán módon is fenntartja önmagát, intézményesített formája viszont éppen a helyi sajtó, helyi rádió, amely a helyi események között születésről, házasságkötésről és halálról is beszámol. A „társasági hírek" szemmel tartására azoknak van leginkább szüksége, akik nem néznek túl a lakóhely határain, s akik társadalmi kapcsolatai azon belül is akadoznak — azaz elsősorban az öregeknek [23].

Az idős emberek egy része számára a televízió úgy jelenik meg, mintha személyes ismerős lenne, a különböző szerzők a „személyes interakció helyettesítéséről", „paraszociális társ-funkcióról", „társaság szerepről" beszélnek [24]. (Ide tartozó jelenség a tömegkommunikációs eszközökkel folytatott levelezés, a telefonon hívható műsorokba való bekapcsolódás, mint ahogyan ide tartozna a műkedvelő műsorkészítés is, bár a nagyobb aktivitást igénylő formák általában szembekerülnek az öregek rugalmatlanságával.) A televízió „ismerős" vagy „társ" szerepe nyilván azoknál erősebb, akiknek az emberi kapcsolatai rendkívüli mértékben megritkultak.

Végül nem szabad megfeledkezni a tömegkommunikáció szórakoztató, unaloműző, kikapcsolódást segítő („kulissza") stb. feladatáról, amely az idős népesség számára kisebb jelentőségű, mint más korcsoportokban és kisebb, mint az előbb vázolt funkcióké.

Kérdések, kilátások

A jelenlegi tömegkommunikációs rendszer az egész társadalom ellátására készült, a sajátos társadalmi csoportokat szolgáló eszközök száma kicsi, gyakorlatilag egyikük sincs az öregekre szabva: a tévé, a rádió, a sajtó még alig fedezte fel az idős embereket. Arról beszélünk, hogy mi a tömegkommunikáció feladata az öregek életében, de valójában csak azt tudjuk vizsgálni, hogy mi annak a tömegkommunikációnak a funkciója, ami többségében nem az öregek számára készül. Young felteszi a kérdést, vajon nem emelkedne-e (tovább) az idős emberek eszközhasználata, ha több lap, ha több műsor készülne igényeik kielégítésére.

Az igények köre és a tömegkommunikációs lehetőségei sincsenek még eléggé feltárva. Egyrészt jelentős részben más témájú kutatások másodelemzéséből nyerték az adatokat, amelyek emiatt nem elég célratörőek és nem is mindig megbízhatóak. Másrészt kérdés, hogy a zömben amerikai tapasztalatok mennyire általánosíthatók? Aligha kétséges, hogy az öregkori életmód a társadalmi-gazdasági helyzettől is függ, vizsgálni kell tehát mind az európai sajátosságokat [25], mind a szocialista országok, és ezen belül Magyarország helyzetét e kérdéskörben.

Egy bizonyos, hogy az idős népesség társadalmi részaránya nő, Európában társadalmi elszigetelődésük is csak fokozódik. Az ebből eredő feszültségek a társadalom egésze, s külön-külön minden intézménye számára kihívást jelentenek. Miután pedig a tömegkommukáció azon kevés társadalmi intézmények egyike, amely az öregeket is eléri, s amelyet az öregek is igénybe vesznek. a tévét, rádiót, sajtót fokozott felelősség terheli.

Irodalom

1. Reichard, S., Livson, F., Peterson, P: Aging and Personality, New York, John Wiley 1962 (Innen aztán sok szerző átveszi
2. Comstock, G., Chaffee S., Katzman, N., McCombs, M., Roberts, D: Television and Human Behavior, New York, Columbia Univ. Press 1978. Frank, B: Tagesablauf und Mediennutzung der jugendlichen und Erwachsenen Fernsehzuschauer. In: Stolte, B: Das Fernsehen und sein Publikum, Mainz, V. Hase und Kohler 1973. How do people spend their time in Japan, Tokyo, NHK Public Opinion Research Institut 1971. Schramm, W: Aging and Mass Communication, In: Riley, J., Johnson. M Aging and Society, New York, Russel Sage 1968.
3. Robinson, J: Television's impact on everyday life: some cross-national-evidence. In: Rubinstein, E., Comstock, G., Murray, J. P.: Television and Social Behavior (I—IV.) IV. Washington D. C., Government Printing Office 1972.
4. Gazdag irodalom kiértékelése alapján: Young, T. J.: Use of the Media by Older Adults, American Behavioral Scientist 1979 Sept—okt. (23/1) 119—136.
5. Comstock és tsai. id. mű.
6. A nemzetközileg egységes tapasztalatnak csak a japán adatok mondanak ellent. Vö. How do people . . . id. mű.
7. Kleimer, R.: Leisure and Aging, New York, Oxford Univ. Press 1961.
8. Young id. mű.
9. Schramm id. mű, Young id. mű.
10. De Grazia, S.: The user of leisure. In: Kleimer id. mű. Hendricks, J., Hendricks, C: Aging in Mass Society, Cambridge Ma., Winthrop 1977.
11. Swynk, C: Media Uses and Gratifications. Need Salience and Source Dependence in a Sample of the Elderly, American Behavioral Scientist 1979. 1. 95—117.
12. Young, id. mű.
13. Graney, M., Graney E: Communications activity substitutions in aging, Journal of Communication 1974. l. 88—96. o.
14. Jeffres, L. W.: Functions of media behaviors, Communication Research 1975. 2. 137—160. o.
15. Bower, R. T.: Television and the Public, New York, Holt, Rinehart and Winston 1973
16. Comstock id. mű, Schramm id. mű. Young id. mű.
17. Tennant, F. D.: A descriptive estimate of Network Television Service to Older Viewers. M. A. Hresin, University of Southern California 1965. Idézi Young id. mű.
18. Constock és tsai. id. mű.
19. Hwang, J.: Aging and Information, Communication. 1974. 3. 58—61. o. Idézi Young id. mű.
20. Swank id. mű.
21. Blumler, J. G.: The role of theory in uses and gratifications studies, Communication Research 1979. 6. 9—36. Campeanu: Rádió, televízió, közönség. Budapest, TK Szakkönyvtár 1974. Graney, M. Graney, E. id. mű.
22. Dimmick, J. McCain, T. A., Bolton, W. T.: Media Use and the Life Span. Notes on Theory and Method, American Behavioral Scientist 1979, l. 7—31. o.
23. Young id. mű.
24. Mind Dimmick és tsai (id. mű), mind Young (id. mű.) több szerzőt idéz.
25. Die älteren Hörer und Zuschauer in der Schweiz, Bern, SRG-Publikumsforschung 1974.

BORISZ GRUSIN

Az igazság mindkét fele

Feladatok és módszerek a közvéleménykutatásban

A közvéleménykutatás lényege — általános megközelítésben — igen egyszerű: 1. a közvéleménykutatásnak sokféle módszere és feladata létezik; 2. bármilyen módszert alkalmazunk, ill. bármilyen feladatot kell is megoldanunk, szükségszerű követelmény, hogy az előzőek megfeleljenek az utóbbiaknak és fordítva.

Nyilvánvaló, hogy ez a megfogalmazás módszertanilag eléggé triviális. Ha viszont gyakorlati szempontból — a közvéleménykutatás reális tapasztalataiból kiindulva — vizsgáljuk, kiderül, hogy a kutatók bizony igen gyakran megszegik a fenti követelményt: bizonyos módszerekhez folyamodva próbálják megoldani a feladatokat és fordítva, meghatározott feladatokat tűznek maguk elé, és ezek megoldásához nem megfelelő módszereket választanak ki. Ez a körülmény pedig komoly hibák forrása a közvélemény rögzítésében és értelmezésében.

Kutatások két szinten

Ismeretes, hogy a közvélemény rendkívül bonyolult felépítésű. A kutatók általában megemlítik „vízszintes" tagoltságát (az emberek nézeteinek, állásfoglalásainak pluralitását) és „függőleges" tagoltságát (e nézetek hierarchiáját valamilyen alapon, pl. az illetékesség függvényében). A valóságban azonban a közvélemény bonyolultsága sokkal „korábban" kezdődik: ott, ahol a vizsgált jelenséget a tömegtudat sajátos formájaként értelmezzük.

A közvélemény igen sokféle alkotóelemből áll (értékelések, sztereotípiák, normák, képek stb.), s nagyon változatos funkciókat tölt be a társadalomban (a tömegtudat állapotának kifejezése, az emberi magatartás szabályozása, részvétel a társadalmi irányításban stb.). S ami a közvélemény vizsgálatánál a legfontosabb szempont: két alapvető rétege van. Az egyik a felszíni, maximálisan aktualizált réteg: az ún. operatív tömegtudat — a közönségnek az élet változó, gyorsan múló problémáira, eseményeire és tényeire való reagálása. A másik mélyebb réteg: a tömegtudat alapvető jellemzőinek az a viszonylagos állandó része, amellyel az adott társadalom rendelkezik.

E struktúrának megfelelően a közvéleménykutatás történetében két, elvben különböző megközelítés alakult ki. Az első, a hagyományos megközelítés értelmében a kutatók kizárólag a közönség operatív tudatának szintjén vizsgálják a közvéleményt, gyakorlatilag egymástól független kutatások sorozatában. Az ilyen kutatások általában nem ismétlődő politikai, gazdasági, kulturális stb. problémákkal foglalkoznak. A második megközelítés, amelyet tulajdonképpen *szociológiainak* lehetne nevezni, a tömegtudat adott fejlődési szakaszaira jellemző, stabil viszonyok rögzítését tűzi ki célul.

Az első típusú megközelítés a múlt század végén gyökeresedett meg. Manapság az ún. közvéleménykutató-intézetek alkalmazzák, amelyek lényeges elemei sok — többek között szocialista — ország politikai és ideológiai életének. A második meg-

közelítés az utóbbi időben alakult ki, főleg az elméleti szociológia keretében. Ez ma még elmarad az előbbitől, mind a felhalmozott empirikus anyag, mind pedig a tárgy leírásához és elemzéséhez szükséges elvek kidolgozása terén. A közvéleményt jellemző társadalmi mutatók alkalmazásakor természetesen mindkét megközelítés érvényesül.

A közvélemény hagyományos kutatása korlátozott számú mutatóval foglalkozik. E mutatók a vizsgált jelenséget vagy egy bizonyos „ponton" rögzítik (tömeges nyilatkozat egy tárgyról), vagy a „pontok" valamilyen tartományában (tömeges nyilatkozatok különböző tárgyak halmazáról). Ilyen mutatók például azok, melyek jelzik, hogy fennáll-e valamilyen viszony a nyilatkozó alany és a szóbanforgó tárgy között, továbbá amelyek értékelik a viszony előjelét, megalapozottságát, az egyes nyilatkozatok egymással való kapcsolatát.

A közvélemény szociológiai megközelítésének keretében alkalmazott mutatók kérdése már bonyolultabb, mivel ehhez a tömegtudat természetét kell tisztázni, tehát le kell írni morfológiáját, struktúráját, funkcióit.

A köztudat vizsgálatánál az „alapvető" alkotóelemek közé általában az ismereteket, képeket, normákat, értékeket, szükségleteket, hangulatokat stb. sorolják. Most tekintsünk el attól, hogy miért éppen ezeket soroljuk az alapvető elemek közé, tény azonban, hogy a tömegtudat struktúrája vonatkozásában legalábbis hasonló szerepet játszhatnak a következők is:

1. „semleges értékelések" (amikor nem jut kifejezésre a nyilatkozónak a tárgyhoz való viszonya);
2. „értékelő vélemények" (melyek éppen a nyilatkozónak a megvitatás tárgyához való viszonyát tartalmazzák);
3. „képletes" (mindenekelőtt vizuális) elképzelések a valóságról;
4. „elsődleges emóciók".

A közvélemény szociológiai kutatásában elvileg korlátlan mennyiségű mutató alkalmazható. Ezek a mutatók lehetővé teszik, hogy a közvéleményt ne csak egyes „pontjaiban", hanem egészében értékeljük.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a hagyományos megközelítés mindenekelőtt a spontánul megnyilvánuló közvélemény rögzítését részesíti előnyben, míg a szociológiai megközelítés inkább a mélyinterjúk, a szocio-lingvisztikai, szociál-pszichológiai stb. tesztelés módszereit alkalmazza, ill. különböző kísérleteket végez (bár nem ritka a hagyományos megkérdezés sem). A különféle megközelítések együttesen biztosítják a különböző típusú kutatási feladatok megoldását, legyen szó akár elméleti jellegű feladatokról, pl. a köztudat általános jellemzőinek elemzéséről, akár gyakorlati feladatokról, többek között a gazdaság, a politika, a kultúra, az ideológia stb. területén felmerülő problémák mérlegelésével és megoldásával kapcsolatos feladatokról.

Módszerek és korlátaik

A hagyományos közvéleménykutatási módszerekkel csak korlátozott mértékben alakíthatunk ki elméleti elképzeléseket az adott társadalom más struktúráiról. Elsősorban azért, mert az itt felhasznált mutatók nem egyeztethetők össze egymással, tehát a rögzített értékek halmaza sem integrálható. A hagyományos felmérések elvi korlátai különösen az elméleti feladatok megoldásánál szembeötlőek: a társadalmi tudat elemzésének területén, s még inkább a társadalom egészének vizsgálatában. Itt az operatív tömegtudat természetére, alakulásának és működésének sajátosságaira gondolok, beleértve a tömegkommunikációs eszközök által közvetített, tömeges megnyilatkozások formálásában játszott különleges szerepét, amelynek hatása már régen túllépte a társadalmi és nemzeti határokat. Hiszen ahogyan igaz az, hogy a közönségtudat adott „rétegét" vizsgálva néha meglehetősen nehéz megállapítani e tudat közös vonásait egyazon társadalom különböző problémáiról folytatott két vizsgálat keretén-

ben, úgy igaz az is, hogy elvben nagyon hasonlítanak egymáshoz az azonos problémakörben, de két alapvetően eltérő társadalomban folytatott vizsgálatok eredményei.

Mindez arra késztette a kutatókat, hogy megpróbálják túllépni a hagyományos kutatási módszerek szűk körét. Az utóbbi két évtizedben világosan kirajzolódott ez a tendencia a legfejlettebb nyugati közvéleménykutató intézmények tevékenységében (Gallup Intézet, Francia Közvéleménykutató Intézet stb.). Ezekben az intézetekben széles körben alkalmazzák az ún. panelvizsgálatokat, melyeknek alapján nemcsak a közvélemény lényeges jellemzőiről, hanem a szélesebb társadalmi egészről is képet próbálnak alkotni. A valóságban azonban ezen a módon csak bizonyos dinamikus sorok megszerkesztését tudták elérni, amelyek a tömegtudat egy és ugyanazon „pontjaiban" bekövetkezett változásokról tanúskodnak. A panelvizsgálatban alkalmazott hagyományos mérési technika nem teszi lehetővé a szélesebb társadalmi valóság részeinek, szektorainak felmérését, azaz, hogy értékelni tudjuk a rögzített adatok „súlyát" a kutatáson kívül maradt többi adat sokaságában, reprezentativitásukat az egész tudati rendszer jellemzése szempontjából stb. Még problematikusabb az ilyen adatok alkalmazása — „véletlenszerű" jellegük, túlságos konkrétságuk stb. miatt — a vizsgált társadalom általános, objektív tulajdonságainak elemzésében.

A közvéleménykutatás szociológiai módszereinek segítségével elvileg megoldhatók ezek a feladatok is. Az itt használatos mutatók segítségével elméleti szinten tisztázhatjuk nemcsak a tömegtudat általános tulajdonságait, hanem mélyben meghúzódó kapcsolatait a társadalom más alrendszereivel — a gazdasággal, a társadalmival, a kulturálissal, a politikaival, az ideológiaival stb. Emellett az utóbbi módszerek komoly távlatokat ígérnek mind a tömegtudatnak a felsorolt alrendszerek által való meghatározottsága értelmezésében, mind abban, hogy tisztázzuk a tömegtudat által a többi rendszerre gyakorolt hatás változatos formáit és mechanizmusait.

A kétfajta megközelítés eltérő lehetőségeket rejt a közvélemény alakulásával és működésével kapcsolatos ún. alkalmazott problémák megoldása terén is. Ha pl. arról van szó, hogy a közvéleményt a tömegkommunikációs eszközök operatív tevékenységének mérése céljából vizsgálják, a kutatás — szükségszerűen — a közvéleménykutatás hagyományos módszereihez folyamodik. Az ilyen feladatok megoldására a fent említett negatívumok ellenére — sőt éppen ezeknek köszönhetően — kizárólag ezek a módszerek alkalmasak, ugyanis az, hogy a mutatók a tömegtudat egyes „pontjaihoz" kapcsolódnak, teljesen megfelel a tömegkommunikációs eszközök által terjesztett információ diszkrét jellegének. Ilyenkor a kutatás kiszakítja a tömegtudat szövetéből azokat a „részecskéket" (értékeléseket, ítéleteket, ismereteket, elképzeléseket stb.), melyek származásukat tekintve valamennyien a tömegkommunikációs eszközök tevékenységéhez kapcsolódnak, s ily módon összehasonlíthatjuk ezeket a tömegkommunikációs információ megfelelő jellemzőivel és egyúttal értékelhetjük annak hatékonyságát.

Ezzel szemben a közvéleménykutatás szociológiai módszereinek pozitívumai alkalmatlanná teszik ezt az utat az adott feladathoz, ugyanis a szociológiai módszerek segítségével tisztázott közvélemény nemcsak a tömegkommunikációs eszközök tevékenységének eredményeképpen alakul. Az így feltárt közvélemény a társadalomban működő irányító és nevelő intézmények, sőt, mi több: a társadalomra jellemző élettevékenységi formák egész rendszerének az eredménye. Más a helyzet, ha hosszú távon akarjuk mérni a társadalom *valamennyi* tömegkommunikációs eszköze tevékenységének eredményeit, hatékonyságát. Erre ugyanis már csak a szociológiai közvéleménykutatás alkalmas.

A kérdéses kérdőív

A bevezetőben említett módszertani követelmény — a kutatási céloknak való megfelelés és fordítva: a feladatok megfelelése a módszernek — nemcsak a kérdés általános feltevésekor érvényes, tehát a kétfajta megközelítés alkalmazási határainak megvonásánál, hanem — ezeken belül — a megfelelő kutatási módszerek kiválasztásánál is.

A szocialista országokban a közvéleménykutatás terén olyasféle elképzelés uralkodik, hogy a dolgozók véleményéről, szükségleteiről, hangulatairól tanúskodó *valamennyi* adatforrás (és ennek megfelelően tanulmányozásuk valamennyi lehetséges módszere) egyenlő fontosságú és jelentőségű. Következésképpen a feladat csupán annyi, hogy meg kell oldani valamennyi forrás és módszer komplex felhasználását. Ez az elképzelés egyrészt azt tükrözi, hogy a szocialista társadalomtudományban általában nagy jelentőséget tulajdonítanak a spontánul kifejezett (és az inspirált) közvélemény értékelésének, másrészt abból ered, hogy a szocialista országokban egy időben túlságosan nagy volt a lelkesedés a kérdőívek iránt.

Természetesen a közvélemény komplex kutatásának ötlete elvileg helyes, amennyiben a tömegtudat valamennyi vonatkozására gondolunk, azaz nem határozzuk meg, hogy a közvélemény mely oldalait akarjuk tanulmányozni és milyen feladatok megoldása céljából. Ez a gondolat azonban (már általános jellege miatt is) csak „az igazság felét" tartalmazza. A másik fele abban áll, hogy konkrét feladatok megoldásánál nem lehet a rendelkezésre álló módszerek összességét valamiféle amorf tömegként felfogni (ahol minden módszer „egyformán fontos és szükséges"), hanem fel kell állítani a különböző módszerek meghatározott hierarchiáját, mégpedig a módszerek *értékének*, a feladatokra való *alkalmasságának* függvényében.

Tegyük fel: kutatásunknak az a célja, hogy reprezentatív képet kapjunk a társadalmi élet valamilyen problémájával kapcsolatos véleményekről, tömeghangulatról, vagy hogy mérjük a tömegkommunikációs eszközök hatékonyságát az adott témában. Világos, hogy ezek a célok nem érhetők el a spontán közvélemény rögzítése útján (tehát azoknak az információknak az elemzésével, melyekkel pl. a pártalapszervezetek rendelkeznek, vagy amilyeneket az újságok, a rádió és a televízió szerkesztőségeihez intézett levelek tartalmaznak). Ugyanis ez a tömegtudatról alkotott kép töredékes jellegű (csupán a társadalomban létező vélemények és hangulatok egy részébe nyújt betekintést), másrészt nem fogja reprezentatív módon tükrözni a tömegek tudatának reális állapotát — vagyis eltorzítja a közvélemény összetételét az alanya, struktúrája, előjele, tartalma és a többi lényeges jellemzője szempontjából. Ugyanakkor a céltudatosan irányított közvéleménykutatás tudományos módszerei lehetővé teszik az említett célok elérését. Éppen ezért ebben az esetben a közvéleménykutatás fő formái a szakosított kutatóintézetekben végzett reprezentatív kérdezések lehetnek, melyek a közvélemény mérésének és rögzítésének korszerű módszertanára és technikájára támaszkodnak. Ezekhez viszonyítva az összes többi módszer csupán kiegészítő szerepet játszik.

Figyelembe véve mindazt, amit a különböző módszerek hierarchiájáról mondtunk, logikus a következtetés: a szocializmusban nem annyira a közvéleménykutatás komplex megközelítéséről kell beszélni, inkább a kutatások valamilyen rendszerének létrehozásáról — olyan rendszerről, amely egyesíti az összes létező módszert és emellett felderíti ezek valamennyi lehetséges kapcsolatát és kölcsönhatását is.

(„A közvéleménykutatás problémái" című nemzetközi szimpóziumon — Szófia, 1980. — elhangzott referátum kivonata.)

VITRAY TAMÁS

Szívhangok

Egy portréfilm születése

Az alábbi írás szinte egyidőben született meg egy új műsorral, az egyszerű interjúból portrévá formálódott Adler Zsigmond-filmmel. A sajátos folyamat egyedi érdekességein túl a műhelytanulmány és a leforgatott anyag néhány részletének egybemontírozása arra is lehetőség, hogy rögzítse a televíziós műsorkészítés özönében gyorsan elillanó pillanatokat. A szerzőn kívül a következő munkatársak vettek részt a film elkészítésében: Roska Katalin szerkesztő, Sipos József felvételvezető, Fekete Katalin vágó, Katona Péter gyártásvezető és Marczali László operatőr.

RIPORTER: Nemrégiben csináltam Adler Zsigmonddal egy interjút és utána beszélgettünk. A beszélgetés során azt mondta, hogy nem hajlandó részt venni a filmedben. Nem hajlandó közreműködni . . .
PAPP LACI: Akkor nélküle csináljuk meg a filmet.
(Dialógusrészlet *a „Papp Lacit nem lehet legyőzni, avagy a «pofonok völgye»"* című filmből.)

Előzmények

Simó Sándor filmrendező barátom kért meg arra, hogy egy alkalommal üljek össze egy kis segítő tanácsadásra két fiatal, tehetséges kollégájával, a Gulyás fivérekkel, akik egész estét betöltő filmet készítenek Papp Laciról és szükségük lenne némi iránymutatásra. Végtére is 1961 óta valamennyi nagy amatőr világversenyen ott voltam, Papp Laci két edzői korszakán kívül még profi pályafutásának nem egy mérkőzését közvetítettem felvételről — egy szó, mint száz —, valamiféle szakembernek számítok a magyar ökölvívás kérdéseiben.

Hamarosan személyesen is jelentkezett a „Papp Laci" film két fő alkotója, Gulyás Gyula és Gulyás János. Két nagyon értelmes, tisztességes szándékú, alapos munkára is kész fiatalembert ismertem meg bennük, és ez nemcsak tiszteletet parancsoló, hanem hiánycikk is a mi szakmánkban. Elmondták szándékaikat, én elmondtam észrevételeimet és minden rendben is lett volna mindaddig, amíg — újdonsült tanácsadói minőségemben — azt nem találtam mondani, hogy egy Papp Laci életét és pályáját vizsgálgató filmben a két kulcsfontosságú szereplő: dr. Balogh János, a Sportkórház egykori főorvosa és Adler Zsiga bácsi, hiszen mindkettő nagyszerű bajnokunk életének koronatanúja.

— Hát ez az, ami nem megy — dünnyögte mind a két Gulyás. És kiderült, hogy az említettek egyike sem vállal szerepet a produkcióban. Ez pedig teljes képtelenség. Még Balogh doktor nélkül — bármennyire is rengeteget tudott a kiváló orvos, delejező és lélekbúvár Laciról — elmegy valahogy, hisz az úgynevezett közvélemény kevéssé ismerte helyét és szerepét a magyar sportban, különösképpen az ökölvívásban, de Zsiga bácsi nélkül minden egyéb is hitelét veszti.

Ezzel el is váltunk. A két fiatalember elismerte igazamat, de úgy vélték, Balogh doktor Zsiga bácsit is távoltartja a filmtől. Pár hónappal később Balogh doktor váratlanul meghalt. Váratlanul, mert akik ismerték, úgy gondolták, János bácsi örökké fog élni, hisz már örök idők óta élt is a nyolcvanas évei derekán járó, lenyűgözően szuggesztív varázsló.

De Zsiga bácsi ezután sem állt kötélnek. A beavatottak tudni vélték, hogy súlyos törés támadt a „Kicsi" — ahogy világszerte hívták — és Laci között, de hogy ez az aranyszívű pici ember ilyen konokon ellenálljon, arra senki sem számított.

Időközben jómagam is szereplője lettem a filmnek. Elég különös körülmények között. Gyulai István képmagnófelvételt készített a közelmúlt idők néhány nagy magyar öklözőjével a filmhez, és ezen a felvételen Badari, Csjef és Orbán László „alaposan kiborította a panaszládát" Papp Laci edzői módszereiről, emberi gyengéiről. Ezt a felvételt kellett Papp Laciék házában szembesítenem egy interjú keretében háromszoros olimpiai bajnokunkkal. Részt vett Laci felesége is, majd „váratlanul" megérkezett és belefolyt a társalgásba Bálint Ernő, a szövetség elnökségi tagja. Nem szerettem ezt a munkát. Különös és baljós elegye volt a rossz spontaneitásnak, a látszólag szabad beszélgetésnek és a szervezett fordulatoknak.

Ezután sokáig nem hallottam a filmről, nem tudtam, hogyan áll, lesz-e belőle egyáltalán valami. Mígnem újra megkerestek Gulyásék, hogy adnám-e egykor Papp Lacival készített „Ötszemköztöm" szövegét elolvasásra és esetleg, ha úgy látják jónak, egy-egy részletét a filmbeli felhasználásra. Miért ne? De mi hír — kérdeztem — Zsiga bácsi részvételéről? Hát arról bizony semmi. Pedig szerepel már a filmben Tyisin és Pietrzykowski, Laci két legyőzője, sőt a híres „Torec", azaz Torma Gyula, a káprázatos képességű bajnok, Zsiga bácsi másik tanítványa, aki később csehszlovák színekben nyert olimpiát. Vele még azt a turpisságot is megpróbálták, hogy Budapestre hozva, elvitték Zsiga bácsi lakására és nyomában, mint csehszlovák filmesek igyekeztek az öregúr kegyeibe férkőzni. Nem sikerült. Zsiga bácsi nem engedett.

„A pofonok völgye, avagy Papp Lacit nem lehet legyőzni!" — ezlett a végleges cím.

Nem dolgom sem méltatni, sem bírálni az elkészült művet, egyet mindenesetre meg kell mondanom: bármilyen is a film kritikai vagy közönségfogadtatása, a két alkotó, Gulyás Gyula és Gulyás János abszolút tisztességéről teljes mértékben meggyőzött a kész mű.

Tehát minden rendben — vélhetik olvasóim. No igen, csaknem. **Hanem volt abban a filmben egy igen rövid jelenet!**

Egy filmvágó szobában ül Papp Laci és újdonsült riporter kollégám, az egykori sokszoros jégkorongozó válogatott, Simon V. László. Utóbbi azt mondja: „Nemrégiben csináltam Adler Zsigmonddal egy interjút és utána beszélgettünk. A beszélgetés során azt mondta, hogy nem hajlandó részt venni a filmedben. Nem hajlandó közreműködni . . .

Laci habozás nélkül széles hessentésre lendíti karját és válaszol: „Akkor nélküle csináljuk meg a filmet!"

Ekkor vágott pofon a téma. Meg kell csinálnom Adler Zsiga portréfilmjét! Az nem lehet, hogy ne kapjon ő is esélyt! De vállalja-e? Ha ilyen makacsul ellenállt, ugyan nem lesz-e velem is gyanakvó? Mitévő legyek?

A sors furcsákat játszik néha: a fent említett Simon Lászlónak mondtam el, hogy mennyire szeretnék filmezni Adlerrel, de alig hiszem, hogy velem szóbaálljon.

„Mit adsz, ha elintézem?" — így Simon. Bizony már nem tudom, mit ígértem, így feltehetően meg sem adtam, tény, hogy pár nap múlva Simon jelezte: minden rendben. Igaz, egy súlyos agyérgörcs és hosszas kórházi ápolás, majd otthoni lábadozás után nincs teljesen rendben a 79 éves kis öreg, de jöhetek. Egyetlen kikötése: a Papp Laci filmjébe egyetlen kocka sem kerülhet be, és Laciról különben sem hangozhat el szó! Mit tehettem: vállaltam.

Két kicsi szoba az óbudai lakótelep házerdejének egy különlegesen magas és kietlen példányában. Az egyikben, a pamlagon ül a törékeny kis öregember, a dohányzóasztal túloldalán, míg jómagam a felvevőgép előtt.

□

ADLER ZSIGMOND: Jól mellre szívtam a bunyót és láttam, hogy milyen úton megy, és tudtam, hogy ez lesz a vége, sajnos. Folyton álmatlanul izéltem itt ezzel a hülye boksszal és egyszer fölkeltem és lehullott a fejem — agyérgörcs. Nem ájultam el, mindent tudtam, mindent láttam, és bevittek a kórházba, beraktak egy ketrecbe. Ki akartam mászni, erre lekötöztek. Csakhogy késsel elvágtam és ordítoztam, hogy mi az isten, börtön ez, vagy mi a fene. És ott megnyugtattak, meg minden.
Nagyon sok gyerekkel kezdtem és végigkísértem a pályafutását. Nyomot hagyott rajtam, nem vagyok olyan, mint voltam. Mint hal a szatyorban. Nagyon mellre szívtam a bunyót, nem szabad lett volna. Ezt csak az tudja, hogy mi az, aki egy életen keresztül mozgott és egyszerre le kellett állni. Nem futhat, nem ugorhat, nem mászhat, borzasztó, ez egy tragédia . . .

Rövid kitérő

Bocsánat, de itt apró kitérőre kényszerülök, hisz ez szakmai folyóirat, nem hagyhatom hát el a szakmába vágó, bár a történet szempontjából mellékes részleteket. A „Sok van, mi csodálatos" című korábbi sorozatom egyik igen elismerő kritikájában jegyezte meg a neves kritikus, hogy nem érti, miért kell elrejtőznöm, a képen nem látszanom ezeknél a beszélgetéseknél. Hisz mindenki tudja, hogy ott vagyok, kérdezek, hangom is gyakorta hallik, de így, hogy a képen nem látszom, kissé vallatás jellege is lehet a filmnek.

Megmondom: Már régen rádöbbentem, hogy intim, bensőséges, vallomásszerű közléseknél, még a legérzékenyebb, legtapintatosabb és legszakszerűbb riporteri kérdés is némileg disszonánsan szól és ostorcsattanásként zavarhatja a film atmoszféráját. Itt egy példa — persze kitalált, de jellemző:

Beszélő: Életem nagy fordulata tulajdonképpen akkor következett be, amikor elveszítettem a szüleimet és intézetbe adtak.

Riporter: (tapintatosan, halkan és diszkréten rövidséggel) Mennyiben?

Beszélő: Egyszeriben megéreztem, hogy magányos vagyok a sokaságban is, és a közösséget nekem kell keresnem, hisz családot már úgysem lelhetek . . .

Szép, izgalmas lehet ez így is, de képzeljék hozzá, akárcsak Önöknek háttal ülve is a Riportert a képen. Majd olvassák el úgy, hogy a Beszélő csak maga látszik, a tapintatos és halk riporteri kérdés „elcsalható" már csak azért is, mert a R. nem látszik, és legfeljebb csak hatásosabbá, vallomásszerűbbé teszi a szöveget az a szünet, ami a kimaradt kérdés helyét tölti be (szobaatmoszféra!). Az előbbi esetben egy hangulatos beszélgetés részletét kaptuk, utóbbiban nekünk mondja el vallomását, aki beszél.

Az interjú

VITRAY: Hány éves Zsiga bácsi most?
ADLER: 79.
VITRAY: Hetvenkilenc. Hát ez nem kor.
ADLER: Ez nem kor, ez kór.
Jó verekedő csibészek voltunk, nem mondom, mint minden gyerek.
VITRAY: Hol éltek?
ADLER: A Mecset utcában, ahol a Gül Baba sírja van és . . . Ezt felveszik már?

VITRAY: Tessék csak mondani nyugodtan.
ADLER: Ki kell vágni azt, ami nem . . .
VITRAY: Ami nem jó, kivágjuk.
ADLER: Hát nem lehet azt mondani, hogy máltai lovagok voltunk, úgyhogy sokszor mondták, hogy „olyan csibészek lesztek, mint a Zsiga . . .”

Nincs sok taktikai tennivaló, megbeszélés. Az operatőr (Marczali László) tudja, hogy a közelkép különböző válfajai teszik ki tennivalóit, az, hogy ízlése, ítélete szerint „variózzon”, közelítsen vagy nyisson. A kazetta 11—12 percenként cserélendő. Megjegyzem: ezt régóta utálom, mert gyakorta veri fejbe a társat a kényszerű leállítás, de mit lehet tenni? Valamit azért lehet és itt is ezt csináljuk: nem csapunk, azaz végecsapóval dolgozunk. Így a másik nem is tudja, mikor kezdődött a beszélgetés — no persze, ha legalábbis rutinos riporterrel áll szemben, de az sem baj, ha rátermett is az illető — szinte átmenet nélkül viszi át a kérdezgető a „magán”-társalgást a filmszalagra. A végecsapó és a kazettacsere után ugyanis folytatódik a dolog. Fontos, hogy ne legyen huzavona az átfűzéssel: bőven van idő a levett kazettába befűzni, miközben a másik lepereg.

„Hogy van, mi is volt a betegsége, mit csináltak a kórházban, mit szed, van-e javulás?” — ilyesmivel kezdtem, mert mindenki szívesen beszél a betegségéről, örül, ha elmondhatja, ha meghallgatják. Mondja is kissé lehangoltan, kicsit borúlátón a kisöreg, és nyoma sincs most benne az annyit megcsodált huncut kis koboldnak. És egyszercsak:

„Azt hiszem, nem fogom tudni átugrani májusban a padot . . . mert fogadtam valakivel, hogy májusra már átugrom, de nem fog menni . . .”

Vigyázz! Ez fontos. Tehát a 79 esztendős, súlyos agyérgörcsből nehezen felépülő, lábát húzó, kissé elferdült arcú, eszményeiben és barátságban nagyot csalódott emberke, nemrégiben fogadott még egy másik öreggel, hogy azért ő májusban átugorja a parkban a padot! Ha ez portré, akkor a fenti mondatai alapvonásait kell, hogy kitegyék!

Erre még valahogyan vissza kell térnem, erről még beszélni kell, de közvetett módon, hogy hangsúlyos helyre kerüljön majd, anélkül, hogy didaktikusan hívná fel magára a figyelmet! (Kérdezheti az olvasó: ez ott és akkor, a beszélgetés közben jutott-e eszembe, vagy utólag lettem-e ilyen nagyokos? Ott és akkor, de az sem szégyen, ha a vágóasztalon vesszük észre. A fontos, hogy észrevegyük!)

Családi kérdésekkel, amolyan nacionálé-félével és gyerekkori emlékekkel folytatom. Ez még mindig bemelegítés, hiszen tudom, hogy minden igéretem ellenére a konfliktushoz, a nagy válsághoz, a Papp Laci-ügyhöz akarok eljutni, ahhoz, hogy mitől hasonlott meg Ádler Zsigmond, de ezt még nem firtathatom. Bele kell melegednünk. Zsiga bácsi pedig szívesen felel a gyerekkori kérdésekre, sőt, egy-egy percre a régi huncut „Zsi”, akit annyira imádtak a srácok és még pár évvel ezelőtt is úgy kezeltek, mint egy másik kölyköt. Heccelték, ugratták, tűnt férfiasságát emlegették, ő meg nemcsak tűrte, de bűbájosan cukkolta viszont az alig huszonéves legénykéket.

Érzékletesen beszél első bokszleckéiről, a korai verésekről, majd arról, hogyan „terelték” egyik iskolából a másikba egy s más csínyekért, miként dobta ki a női szabó a parányi kis inast, mert az mindig a tűket akarta összeszedni a földön, ha szemrevaló kuncsaft próbált szoknyát . . . Belefeledkezünk, mosolyog a stáb is, azután . . . kifut az anyag: kazettacsere.

Tudom, hogy bármennyire is sínen vagyunk, az új kazettát más témával kell kezdenem. Hogy miért? Mert — hisz említettem már — nem csapózunk, görgetjük a beszélgetést rá a filmre és át, a következő kazettára, tehát nem kezdhetem mondjuk így: „Ott tartottunk, hogy a női szabótól elküldték . . .” Ha ezt teszem, azonnal belép a műviség, önkéntelenül az újra forgó felvevő számára próbálunk mind a ketten. Mehe-

tünk is már tovább; „átfűztek" a fiúk, én meg mindvégig folytatom a társalgást, közben persze lázasan jár az agyam, hogy minden rendben van-e. Megkérdezem Marczali Lacit, hogy menyire tág a képkivágás és teljesen feleslegesen még azt is, hogy ugye én nem látszom, végül kénytelen-kelletlen felállok és átmegyek a másik szobába, ahol a „hang" helyezkedett el. (Mellesleg: ezt is fontosnak tartom. Minél kevesebb személy tartózkodjék a felvételi helyiségben! Ez esetben is, és hacsak tehetem, mindig megkérem az operatőrt, hogy nélkülözze a felvétel alatt a segédjét. Lehetne a hangosztály ugyanabban a szobában is, talán könnyebb is lenne a kommunikáció, de nehezebb a jó atmoszféra, az intim hangulat megvalósítása.) Megkérdezem: jól lehet-e érteni Zsiga bácsit. Az aggály nem felesleges, mert fél arca bénulása következtében, az amúgy is kissé hadarós ember halk szavait nekem is az asztal túlsó oldalán koncentráltan kellett figyelnem. Megnyugtatnak: a hang érthető, rendben van.

Ott tartunk, hogy miként lett egyszeriben, előzetes képzettség, megfelelő iskola és illő életkor nélkül edző, amikor váratlanul valami ilyesmit mondott:

□

ADLER: Van egy ütése, amit a világon senki nem csinál. Az csak a Lacinak való, az ő alakjának, az ő egyéniségének, a reflexeinek. Egy olyan csapott valami, ami félig horog, félig szving, ami csak neki való, neki találták ki. Mindenki a balkezére várt, és jobbkezesen üti meg gyakran a fiúkat.

Majd kicsit később, amikor arról faggatom, hogy miért voltak akkora vagányok a legnagyszerűbb vívóstílusú öklözők is, Adler élénk gesztussal megállít:

□

ADLER: Megfogadtuk, igaz-e, hogy a Laciról nem beszélünk, de annyi biztos, hogy a Laci más volt. Őt mindig nagyon izgatta, hogy mit szólnak otthon, ha nem állt helyt. Kötelességtudóbb volt . . . Hogy miért változott így meg?!

Vigyázz! Ez fontos. Még ki sem ejtettem Papp Laci nevét, keservesen tartottam magam a megállapodáshoz, bár csak a megfelelő pillanatra vártam, hogy megszegjem, amit ígértem, de a Kicsi már másodszor is magától hozza szóba! Akkor mindössze ennyit vettem csupán észre, azaz azt, hogy hiába is egyezkedett, hiába kapálódzott, képtelen önmagáról, az életéről, örömeiről-családásairól beszélni anélkül, hogy Lacit ne emlegesse. Később, a vágóasztalon, a musztert nézve az is feltűnt és fontos adalék volt, hogy a közel 80 éves mester 52 éves tanítványáról így mondja: egy ütésfajta, amit csak a Laci *tud*. Nem tudott, hanem *tud*! Minden emlék változatlan intenzitással él benne, nem múlt, nem egykori szép idők maradéka, hanem ma is — bármennyire irracionális — valóság. Jelen. Akkor pedig — mint korábban is megjegyeztem — ez is alapvonása kell, hogy legyen a portrénak!

Lassan, szinte észrevétlenül kialakult a felvétel jó ritmusa. Jöttek sorra a kazetták, a beszélgetés folyamatosan haladt, és „Zsi" egyre többet beszélt Laciról, egyre jobban kibuggyant a keserűség, a csalódottság, hogy az imádott, igen, imádott tanítvány, az életreszóló meghatározó nagy sikerélmény, rossz befolyásra, csalárd tanácsra elhagyta őt, szélnek eresztette. Ugyan kétszer is kérlelt, hogy ezt „ne vegyük fel", „ez ne legyen benne", de a zsilipek már megnyíltak. Annyi megnyugtatás is elég volt, hogy a kész filmet úgyis csak jóváhagyásával bocsátom útjára. Papp Laci abszolút főszereplője lett a filmnek. A megcsalt, de örökké rajongó szerelmes monomániás ragaszkodásával hozta újra meg újra szóba, és ha az apropó valamilyen elmarasztaló megjegyzést váltott ki belőle:

„én nem tudom, hogy engedhette meg ezt a Laci, pénz, üzlet vagy becsvágy, annyi biztos, hogy károsan befolyásolták, mert ő nem volt ilyen . . ."

azt mindig egy-egy odanyújtott „mentség-szalmaszál" zárta. Olykor az apropók, hogy Laciról beszélhessen, szinte teljesen erőltetettek voltak, így amikor arról beszélt, hogy a régi vagány tanítványai mi mindent csórtak el az üzletekből pusztán legénykedésből, teljesen váratlanul hozzátette:

„A Laci ezekről a mostani lopásokról nem tehet . . ."

Nincs sok további elmondandóm a felvételről — az úgyszólván önmagától haladt és közeledett a végéhez. Még emlékeztem rá, hogy a padot szóba kell hoznom valahogyan, és megkérdeztem:

„Végül is mikor fogja elhinni, hogy rendbejött és nem kell ilyen borúlátóan megítélni az egészségi állapotát?"

Bejött! Azt mondta:

„Ha át tudom ugrani a padot . . . De félek, nem fog menni . . ."

Én: *„Azért csak szóljon, mert szeretnénk lefilmezni . . ."*

Különös lehet, de én ezt a mondatot nem is a filmbe szántam, hanem csakugyan az fordult meg a fejemben, hogy milyen szép vége lenne, ha meglenne a filmben a Kicsi győzelme, a pad átugrása. A Sors újra milyen ajándékkal lepett meg! Több történt. Adler komor, töprengő arca hosszú szünetet követően felderült: „Csakugyan szóljak . . . ?" És aráncos kis koboldarcot, igazán mondom, megszépítette a reménykedés . . .

Az *interjút* befejeztük. Még fényképeket kértünk róla, meg mindenről, ami a filmbeli témákhoz jó lehet, valamint abban egyeztünk meg, hogy másnap felvesszük utcai séta közben, utcán, parkban és a padnál, amit majd át kell ugrani. (Megvallom, akkor valami ilyesmi járt a fejemben: jó lesz tán valamire. Olyannyira, hogy a következő napon nem is vettem részt a forgatáson. Úgy véltem, elég, ha Marczalival, az operatőrrel megbeszéljük, nagyjából mi az, ami érdekes lehet. Na, ezt például azért írom le, mert soha többé nem fordulhat velem elő.)

□

VITRAY: Tessék nekem megmondani, hogy ennek a nagyon hosszú pályafutásának melyik szakasza volt a legboldogabb?
ADLER: A háború előtt.
VITRAY: A háború előtti?
ADLER: Amikor még nem voltak olyan, hogy mondjam, antiszemita dolgok. Akkor még nem törődtem semmivel, csak az volt a célom, hogy a gyerekekből embert csináljak, illetve bokszolót.
VITRAY: Jómódú ember volt akkortájt?
ADLER: Én? Nem.
VITRAY: Mije volt?
ADLER: Hogyhogy mim volt? Egy ruhám . . .
VITRAY: Egy ruha?
ADLER: Egy ruha, két pár kesztyűm, bokszcipő, tréningruha. Ez volt.
VITRAY: Kocsija?
ADLER: Gyerekkocsim. Amit loptam, biztos. Nem, nem volt kocsi . . . Hát akkor nagyon-nagyon sokat jelentett egy kocsi.
VITRAY: Na igen, az igaz, dehát gondoltam, hát mégis csak maga volt a leghíresebb edző.
ADLER: És a legsóherebb. Nem jól menedzseltem magam. Nem jól. Annyira nem érdekelt a pénz, csak az eredmény, hogy ez egy hülyeség már. Több annál.

Vágás három tételben

A felvétel a tavasz végén készült, valamikor március végén, vagy április elején, a vágáshoz csak a nyár elteltével, egy kéthetes olaszországi labdarúgó EB és egy olimpia közvetítéssorozata, összesen vagy 50 előadás, sportkommentátori szereplés után láttam hozzá.

Első tétel: Muszterolunk...

Ez mindig pontosan ugyanúgy kezdődik. Fekete és „az" Ági (Fekete Katalin és Gyimesi Ágnes, vágó és asszisztense) ül az asztal mögötti két széken, az anyag befűzve az asztalon, mellette legalább két fehér bejelölő ceruza, mert tördelem a hegyeket cefetül.

— Kér kávét? — így Fekete. Én jobbára nem kérek.

— Futott, teniszezett reggel? — folytatja, mert az a mániája, hogy ha nem futok vagy teniszezek, akkor mogorva vagyok és egész más bánásmódra van velem szemben szükség. Nevetséges...

Ha úgy vélik, hogy ez valamiféle fontoskodás, valami gyermeteg rítus, hogy a magam jelentőségét növeljem, tévednek, kedves szkeptikusok, én sohasem igényeltem az ilyesmit. De van ebben nem is egy, alig felfedezhető, mégis fontos részlet. Például, hogy magam jelölök. Csaknem bizonyos, hogy rengetegen teszik, de attól, ugyebár, még lehet fontos, még érdemes felhívni rá a figyelmet? Ez nem degradálja a vágót, már csak azért sem, mert én például Feketétől tanultam — számos más dolog mellett, bejelölni is. Az sem mellékes, hogy noha magam dolgozom, mindketten ott ülnek mögöttem, nem mennek el, nem sétálnak, nem „ügyintéznek". Nézik, figyelik az anyagot, sőt, gondolkodnak róla.

A kávé, meg a kihegyezett ceruza, meg a készenlét más apró jele? Ez sem mellékes ám: jelzi, hogy komolyan, érdeklődéssel, *együttérzéssel* kezdődik a munka, a közös tevékenység.

□

ADLER: Laci nagyon népszerű volt. Olyan dolgok fordultak elő például, hogy... mentünk kocsival és a rendőr megismerte. Megállította, odament és kezdett vele beszélgetni. Persze, dugó lett. Nem tudtam, mi lesz ennek a vége. És erre az emberek kiszálltak, meglátták a Lacit, otthagyták a kocsit és odamentek hozzá és ott beszélgettek. Hihetetlen, hogy milyen népszerű volt. És amellett szerény volt akkor még. Nem tudom, mért romlott el ez a gyerek? A hírnév vagy a pénz, vagy mi csinálta? Én nem tudom.

Az első megtekintés arra szolgál, hogy ami bizonyosan „nem kell", kiessen az anyagból.

Jócskán rövidül az interjú (mert ez még egyértelműen az!), és még semmi egyéb nem jut eszembe az anyag láttán, minthogy mennyit és milyen mélyen megbántva, ám rajongó szeretettel beszél Zsiga bácsi Papp Laciról. Igen — ez már bizonyos —, mániákusan szereti tanítványát és míg általában is a boksz töltötte be életét, Laci és pályafutása még ezen belül is egyedüli értelmét adta ennek. Hogyan kéne egyértelmű, de semmiképpen sem tolakodó hangsúlyt kapnia annak, hogy szenvedélye ez a Papp Laci? Különös, de nem egyedi eset — legalábbis velem többször is megesett —, hogy ilyenkor elfog a bosszúság, amiért ilyesmire nem gondolok előre. Tudniillik, hogy miért nincs valamiféle előzetes elképzelésem, valami feltett szándékom, hogy az operatőrrel előre megegyezve, valamilyen plánváltás legyen egy-egy kiemelés eszköze.

Azután mindig rájövök, hogy ez vagy butaság, vagy én vagyok alkalmatlan az ilyesmire. Hosszas önneveléssel értem el, hogy ne legyenek prekoncepcióim, ne akasz-

szam már jóelőre magam egy elképzelésre, és így figyelmetlenül elherdáljak, észrevétlenül hagyjak fontosabbakat, jellemzőbbeket.

Adler Zsiga bácsi filmjénél nincs tehát semmilyen képi hangsúlyom arra, hogy a magam nézetét: a kisöreg monomániás ragaszkodását tanítványához, kifejezhessem. Változik-változik ugyan a képkivágás beszélgetésünk közben, de soha nem aszerint, ahogyan éppen én szeretném.

A „muszterolás", a film rovancsolása végére mindenesetre megállapítom, hogy meg kell keresnem a hangsúlyozás valamilyen filmes eszközét.

Második tétel: Finomítunk . . .

Először is kiderül, hogy a második napi forgatás anyaga (amikor is utcai, néma felvételekre vitték Zsiga bácsit) erősen közepes, mintegy ötven százaléka felel csak meg az én elképzelésemnek. És egyáltalán nem jó a „Pad"-snitt, vagyis, amikor Zsi elsétál a padhoz és hosszasan nézi, méregeti — amint azt valójában is nap-nap után teszi — már akkor megállapítottam, most csak írásban is rögzítem, ez az én hibám volt. Bármely „kongeniális" legyen is az operatőr és a szerkesztő, nem láthattak a szememmel, nem tudhatták távollétemben, hogyan és hová képzelem ezeket a snitteket. Mindegy: valamikor újra meg kell csinálni a padot — állapítottam meg. (A Sors iróniája: az újabb felvételen sem vettem részt más elfoglaltságom miatt. De az már rendben volt.)

Először is az az ötletem támad, hogy válasszuk kétfelé a megmaradt, kimuszterolt anyagot: egyrészt azokra a dialógusokra, ahol Papp Laciról van szó, másrészt az interjú többi részletére.

Megtörténik. És most? Van két „guriga". Hogyan tovább? Megpróbáljuk, hogy miközben Zsiga bácsi életéről szól az interjú, egyenletesen itt is, ott is, be-berakjunk egy-egy Papp Laciról szóló részletet. Hát ez meglehetősen idétlenül hat. Olyan, mintha lapáttal hánytuk volna össze a filmet.

Nézzük Feketével a filmet, azután nézzük egymást és sajnos mindkettőnk számára még mindig ez az utóbbi a biztatóbb látvány.

Valamivel el kell választani az élettörténeti részt a Papp Laci-monomániától — vélekedem. Nosza, elővesszük azokról a fényképekről készült vágóképeinket, amelyeket Zsiga bácsi archívumából szereztünk és minden „monománia"-rész elé és mögé teszünk egyet-egyet.

A képek jórészt gyengécskék, amatőrfelvételek, semmitmondók, de legalább valamelyest elválasztják és így ki is emelik az általunk közrefogott részeket. Jobb, jobb, de nem jó . . . Az nem baj, vélekedem, hogy ezek állóképek, sőt még ezáltal mintegy el is távolítja, „elemeli" Zsi Papp Laciról szóló mondandóit, de jobb képekre volna szükség. Nosza, szegény kis Roska Kati — a szerkesztő — kaphatja magát: sok-sok Papp Laci portré kell, lehetőleg olyan, amin egyedül van, nem valami mérkőzés akciója, lehetőleg olyan, amin közelben látható, lehetőleg nem egészalakos, lehetőleg különböző életkorból, lehetőleg amatőr, profi és edző korából, lehetőleg gyorsan és lehetőleg olyan sok, hogy válogatni is lehessen.

Hogy addig se vesztegeljünk, részben benne hagyjuk a nem jó fényképeket, részben blankot teszünk be jelzésül. De valahogyan ez az ideiglenesség nagyon idegesítő. Mindegy: jutott volna előbb eszembe, lett volna valamilyen teljesebb előzetes elképzelésem. Gondoltam volna ki előre, mit akarok. (Azután mindjárt rájövök, hogy ez meg — mint korábban is írtam — képtelenség.) Haladunk tovább, de kissé feszültebb a légkör. Persze, persze, hogy tőlem . . .

Közben egy döbbenetesen szép részre bukkanok. Ugye, szinte hihetetlen és mégis igaz: eddig úgyszólván nem tűnt fel, nem vettem észre, előbb a kimuszterolatlan hatalmas anyagmennyiség (mintegy kilencven perc) takarta el, később meg ez a „monománia" úgy terelte el a figyelmünket.

Nem sokkal azután, hogy Zsiga bácsi arca reménykedve felcsillant, midőn arra kértem, hogy szóljon, hadd filmezzük, ha majd átugorja a padot, én csendben ma-

radtam, olyan szép volt az ezerráncú kis öregember reménykedő arca. Ő meg, nyilván meg is feledkezett rólunk, maga elé meredve azt mondja: „. . .kíváncsi vagyok, mi lesz a bunyón ma . . . (nem is értettem, miről beszél) . . . nem vagyok jól, de lemegyek, megígérték a srácok, hogy levisznek . . . (szünet, majd egy óriási, ingerült karlegyintéssel:) ej, a fene egye meg az egészet . . . én nem is tudom . . . mondja, Tomikám, más is van úgy vele, hogy ha valamit egy egész életen át építgetett és az összeomlik, felelősnek érzi magát miatta . . . (szünet) . . . még akkor is, ha nem ő az oka, nem ő felel érte . . .” (Jobbra kinéz, el valahová, nem tudni hová, de itt a szobában most nincs jelen. Hosszú-hosszú csend, amit hála istennek nem szeg meg a riporter.)

Katóka, szép nagyságod, megvan a filmünk végre! — jelentem ki diadalittasan. Ő szó nélkül végignéz és egyetért.

Harmadik tétel: Hajrázunk . . .

A megtalált befejezés mindannyiunkat feldob, engem mindenesetre. Ettől sokkal jobban eszembe jutnak a dolgok — tetszik érteni ugye, hogy gondolom?

Például, amikor megérkeznek a szerkesztő Roska Kati által beszerzett fényképek, azoknak trükkasztali felvételét úgy kérem, hogy előbb szépen, lassan és jelentőségteljesen variózzon a kamera a fénykép szuperközelijére, legyen az, mondjuk Laci arca, és onnan a szempárra, majd ott megpihenve szépen, ugyanolyan sebességgel nyisson vissza az eredeti képkivágásig.

Elképzelésem az, hogy ezt majd kettévágjuk és minden egyes ún. monomániarész előtt, a teljes nyitottól a legszűkebb közeliig tart a kép és jön Zsiga szövege Laciról, majd utána ebből a legszűkebből nyit vissza. Így, remélem, már közelebb léptünk ahhoz a bizonyos hangsúlyhoz, amit ennek adni szeretnénk. Egyszersmind elválasztottuk az életrajzi részleteket a nagy szenvedélytől: Lacitól.

Várni kell, amíg a trükkfelvételek elkészülnek és mindjárt az első széria nem is jó, meg kell ismételni. Végre ezt is kipróbálhatjuk: no, ez már igazán „fogyasztható” — ahogy mifelénk mondják.

Igen, igen, de még valami kell, hogy ezt a monomániát kifejezzük. Tudom, unják már ezt a szót is, de akkoriban ennél sokkal többet is emlegettük. Olyannyira, hogy az újabb ötlet is ebből született. Ezeknek a részeknek csakis *monológszerűen* szabad hangzaniok! Amíg az életéről, a bunyóról, a háborús, nehéz évekről és egyáltalán bármiről van szó, hangsúlyozottan legyen interjú, maradjanak benne a kérdéseim, de mihelyt a Papp Laci fénykép után, róla vall az öreg, hangom se hallják! Ez monológ legyen, vallomás, amit szinte csak véletlenül hallunk, amit mintegy magának mond el, nincs ott más senki!

□

ADLER: . . . Én olyan dolgokat csináltam vele, hogy nem hiszem, hogy az édesapja megtette volna. Még egyszer nem csinálnám senkivel. De ezt nem vártam tőle. Biztos anyagiak, vagy én nem tudom, hiúság vagy mi a fene volt.

Most azután jön Fekete! Meg bravúrjainak sorozata. Ugyanis irtózatosan nehéz vágói munka ez. Egyrészt ki kell csalni a kérdéseimet és bizony, mint már többízben is tapasztalhatták, amióta ezt a kis dolgozatot olvassák, itt minden utólag jutott eszembe, és a felvétel idején egyáltalán nem lehettem tekintettel a film vágójára. De még hagyján, ha csak a kérdést kell kivenni és ugyanolyan szobaatmoszférával pótolni. (Bár korábban, kezdő filmezőként, soha nem jutott eszembe ilyen felvételeken, hogy különböző atmoszférákat vegyünk fel, ma már gondosan vigyázok erre.) De mi van, ha — és ez sem ritka — „összebeszélünk”. Ez minden vágó legszörnyűbb réme. Tudniillik, mint ebben a konkrét esetben is, mi van, ha az én kérdésem végére Zsiga bácsi már rábeszél, vagy fordítva? Hiszen, megint csak azt

kell mondjam: a riporter, amikor társalgott, nem tudhatta, milyen gondolatai támadnak majd a rendezőnek, aki interjújából mindenáron portréfilmet akar csinálni. Az „összebeszélés" jobbára matthelyzetet teremt a vágó számára, legfeljebb ilyen vágó-Karpovok — ilyen nagymesterek, mint Fekete is —, tudnak csodákat bűvészkedni. Ne kérdjék hogyan, nem tudom.

Ez is megvan. Kezd már filmhez hasonlítani ez az interjú. Mi legyen az eleje? Nem lehet azonnal az első riporteri kérdés, nem lehet belezuhanni a beszélgetésbe! Meg kell — igen: kell! — teremteni azt az alaphangulatot, amit követően a film első mondata — bármilyen prózai vagy hétköznapi legyen (itt például ez: hány éves is Zsiga bácsi?) — már valamilyen különös mázt, homogén csillogást kap és (megint szakzsargon) „fent kezdődik".

Elővesszük a némákat. Azokat a képsorokat, amelyek a beszélgetés forgatását követő napon az utcán és a parkban készültek.

Meg lehet próbálni. Egy olyan montázst kell csinálni, amely mai közegében, mai miliőjében mutatja meg a mi drága kis öregünket — ahogyan és ahol ma él. Van is hozzá tán elég kép. Nézzük sorra:

1. A riasztóan rideg és nagy lakótelepi ház totálja, amelynek homlokzatán egyszercsak — valahol a középtájon — egy parányi nyitott ablakon, parányi kis ember néz ki.

Kamera erre az ablakra közelít és a parányi kis emberre ráismerek, vagy ha nem ismertem is, tudom, hogy ő a hősünk.

(Hálistennek ezt a képet még én kértem Marczalitól és ő nagyon jól meg is csinálta.)

2. Kisember sétálni indul, látom, hogy fürgén megy, de húzza az egyik lábát.
3. A parkos lakótelepi részről a régi óbudai házak közé ér.
4. Egy hatalmas termetű órásmesterrel beszélget annak üzlete ajtajában.
5. A piacon ovációval fogadja egy hozzá hasonló korú gyümölcsárus. Beszélgetnek.
6. Továbbsétál és a parkba ér, ahol kis srácok veszik körül és ő bokszmozdulatokat oktat.
7. Egy legény a mászókára kaptat, Zsi — természetesen — utána.
8. Feleségével lassan hazaindul.

A montázs ugyancsak bevált, vagy hogy újabb magánzsargonba avassam olvasómat: „nem kell szégyellni." Erre — mondjuk a második snittre — csakugyan felíródhat a film címe — az ám, mi lesz a cím? De ide valamilyen zene is kell! (Van egy alig indokolható mániám: szeretem magam megkeresni a zenét. Jól esik választanom és legboldogabb akkor vagyok, ha már előre tudom, milyen zenét, vagy melyik művet szeretném.) Szerencsém van: Balogh Julika intelligenciája segít. Ez a betegség miatt kényszerű váltással hegedűművészből zenei szerkesztővé lett fiatalasszony megnézi a filmet és másnap — minden különösebb rendezői megrendelés nélkül — hoz egy Couperin-darabot: „A manó"-t. És tetejébe egyszál zongora szól, amin Cziffra György játszik ... Esküszöm jobb, mint a film. Mintha Couperin ismerte volna Adler Zsigát ...

Fekete „aláteszi" a zenét, hozzáigazítja a képeket, rövidít, ahol kell, hogy éppen a kétperces darab kicsengésére érjen véget a bevezető montázs is. Addigra már megint eszembe jutott valami. Ugyanis: nagyon jónak tűnt zenével ez a montázs, de mivel kicsit akciószegény, (lásd 1-8. alatt fentebb), félő, hogy a nézők egy részének így hosszadalmas.

— Tudja mit, Katóka, próbáljuk meg ide, ez alá a montázs alá és a zene fölé odatenni — ismét monológszerűen — az öregnek azokat a szavait, melyeket az interjú első kérdéseire válaszolt. Arról, hogy mi volt a betegsége, hogy van most, mi a gyógyulás útja, satöbbi. Méghozzá, ha ügyesek vagyunk, úgy helyezhetjük el, hogy például ott szóljanak ezek a mondatok, amikor az órással vagy a piaci gyümöl-

csössel beszélget és egy kicsit olyan is, mintha ezeknek válaszolna arra, hogy „Hogy van Zsiga bácsi?!"

Ez „meg van véve" (újabb szakzsargonnal gazdagodtak) — látom Fekete arcán.

Vegyük csak számba: megvan tehát a film eleje. Montázs, alatta zene, illetve monológszerűen azok a részek, amelyeken Zsi elmondja a „kórelőzményt", mi volt a baja, mitől és hogyan. Elkezdődik a beszélgetés. Szabályos interjú gyerekkoráról, élete első szakaszáról, majd hirtelen egy Papp Laci-kép villan be, a gép egészen közel megy a bajnok arcára és Adler, mintegy megszakítva a beszélgetést, Lacira emlékezik, monologizál. Ismét a Papp-kép közelije, amiről visszanyit a kamera és folytatódik az interjú. Ez így megy a film végéig. Az ám, a vége! Azt csakugyan megtaláltuk már korábban, ahogyan itt be is számoltam róla, de *ez a vég*, még nem *az a vég*; azaz az interjú csodás befejezésével: Adler szónoki kérdésével a riporterhez és hosszan elmerengő arcának látványával a film még nem érhet véget! Csak az interjú, de nem a portréfilm. Én legalábbis így érzem.

□

VITRAY: Mikor fogja elhinni saját magának, hogy rendbe jött teljesen újra? Milyen próba kell hozzá?
ADLER: Át tudjam ugrani a padot.
VITRAY: Mit? A padot?
ADLER: A padot.
VITRAY: Kivel fogadott?
ADLER: Az egyik barátommal. A kórházból most vitték haza. Ő nem fogja tudni átugrani, de én átugrom. Hát, ha most nem, de később. Nem, nagyon rossz bőrben vagyok, én tudom jól. Ez már egy állapot, ez nem betegség. Tomi, ez már nem . . .

Hoppá! A pad! Csaknem elfelejtettem, hogy ezt a képsort meg kellett csinálni pótfelvételen. El is készült, egészen jó. Jön és jön és jön a mi kis öregünk velünk szemben, majd elhaladva mellettünk, követi őt a gép a parkba, ahová befordul, elmegy a padig, ott megáll és nézi, méregeti a padot. Körülötte megy az élet, meg is nézik, mit bámul a Kicsi, de ő csak a padot szemlélgeti mozdulatlanul . . .

Hát ez a vége, erre íródhat a vége-főcím! És a zene? Természetesen — mondom én — a Couperin manója! Mire kimondom, már megvág a kételkedés. Ez a manós, koboldos zene az elején jó, hiszen „adlerzsigás", de a végén, a film, hogyúgymondjam, tanulságaival, kicsit túl vidám. Ám mégis, vetem önmagamnak ellen, ez az ő motívuma, az ő zenéje. Nem részletezem, végül arra jutottam, hogy szentségtörés ide vagy oda, ezt a darabot kell a végére is tenni, de nem vidám, pattogó ritmusban, hanem elégikus, panaszos tempóban, kicsit búcsúzva, kicsit elmenve.

Szegény Couperin . . .! És szegény én — ki fogja ezt nekem így eljátszani?!

Salánki Hédi volt olyan kedves, hogy — feltehetően meggyőződése ellenére — magnóra játszotta a kívánt tempóban a zenét.

És kész.

Még valami „apróság"

Kész. Hiszik Önök. De csak azért, mert én szándékosan hallgattam eddig egy jóval korábbi gondról. Hallgattam, mert híven akarom időrendben követni az eseményeket.

Arról van szó, hogy azok a bizonyos Papp Laci-képek Adler szinte szerelmes monologizálásai előtt és után, már jóval korábban is nagyon némának tűntek. Éreztem, éreztük, hogy ide, minden megjelenéskor valamilyen effektus, méghozzá egyazon

effektus kell. De mi legyen? Előbb zenére gondoltunk, amolyan szignálocskára. Nem, az túl erőszakos figyelemfelkeltő. Nem illeszkedik szervesen a témába és szájbarágósan emlékeztet, hogy itt most mi jön.

Felötlött bennem, hogy legyen az ökölvívó mérkőzések gongja. Á, hiszen már a legtöbb bokszmeccsen duda szól! Közben Fekete Kati javasolta, hogy ez a gong vagy duda szóljon az eredeti helyszín atmoszférájával, tehát egy igazi bokszmeccsen felvett, igazi zajjal együtt hallatszó gong vagy dudaszó legyen. Nem, ez sem tetszik, hiszen elviszi a következő vallomás minden intimitását. Harsog, zajong, és akkor jöjjön Adler fájdalmasan szép vallomása? Nem.

Újabb ötlet, amin kicsit rajta is feledkeztem, mert tetszett, hogy beleillik a film mondanivalójába: az a hangjel, amellyel manapság a megroggyant öklözőre számoló bírónak jelzik a másodperceket a számoláshoz. Tehát, az ökölvívásban járatosnak elég jól jelzi, hogy itt valakire rászámolnak. Igen ám, de kiderült, hogy a helyszín atmoszférája nélkül, tehát a háttér közönségzsongásától megfosztva, ez a zörejsor jellegtelen, felismerhetetlen.

Azt hiszem, Fekete Kati javasolta, annyi bizonyos, hogy nem nekem jutott eszembe: legyen szívdobogás, méghozzá mindenféle szívdobogás, tehát orvosilag egészséges, majd izgatott, extraszisztolés, satöbbi . . . Tehát beteg szívé is.

Ez tetszett. Balogh Julika szerzett egy német felvételt, amelyen orvosi használatra mutatnak be különféle szívhangokat, egészségest és mindenféle kórosat is. Ezeket tettük a Papp Laci képek alá, mégpedig úgy, hogy ha derűsebb epizódról, boldogabb időkről beszél Adler, az egészséges szívdobogás előzi meg és követi szavait. Mintha az ő szíve verne ily szépen az emlékekről szólva. Amikor pedig fájdalmait, a méltánytalanságokat idézi fel, betegebb, gyengébb szív hangjai kopácsolnak . . .

Tudom, tudom: ki veszi ezt az apróságot észre a nézők közül? Lehet, hogy senki. Úgy, ahogy itt most mint tudatos eszközeinket elmondtam, feltehetően senki, vagy csak kevesek. De: ez nem ellenérv! Nem indok arra, hogy ne csináljuk meg! Bizonyos, hogy tudat alatt hatnia kell! (Remélem . . .)

És kész!

Szó, ami szó, kész lenne ez, ha jobb alvó lennék. De nem vagyok. Egy hajnalon, félálomban látom a filmet. Hallom a zenét, látom Adlert a nagy ház ablakában, és így tovább . . . A gondolat az ember fejében, mint tudjuk, gyorsabban jár, mintsem időnk lenne szóban megfogalmazni. Én is így félálomban csapongok. Már a Gulyásék Papp Laci-filmjét látom, és persze előtolakszik az a bizonyos jelenet, ami miatt nekivágtam én az enyémnek. „Akkor megcsináljuk nélküle a filmet" — mondja Laci.

Hogyan tudnám az én filmem nézőiben majd tudatosítani ezt az összefüggést Papp Laci és Adler Zsiga filmje közt? Hogyan érzékeltessem, hogy Lacinak ez a könnyed mondata, ez a készséges lemondás arról, hogy a kis mester, a sikerek tanúja és nem kis mértékben létrehozója, szerepeljen az ő filmjében — ez szülte a mi filmünket?

Világos: el kell kérnem ezt a húsz másodperces részletet abból a filmből, és a mienk pontosan *ezzel* kezdődjön! Hisz én is adtam az Ötszemközt ből a Gulyásék filmjéhez! Így is lett. Meg is kaptam, és ezzel is kezdődik a film, amelynek címe . . .

Az ám: a cím!

Volt vagy két tucat javaslat, ötlet. „Zsi", „Adler Zsigát sem lehet legyőzni . . ." (lásd: Papp Laci-film címe), „Kiütés", „Mélyütés", „Extrasystole"; nem sorolom tovább. Még legjobban a saját ötletem tetszett (naná, majd nem), hogy aszongya: „Megsorozva . . ."Sipos Józsi, a felvételvezetőnk is mondott egyet: „Szívhangok . . ." de végül is azt mondtam: „Megsorozva . . ." és punktum.

Két hét múlva kérdeztem belül reszketve: Ugye még nem készült el a főcím trükkfelvétele? Mert szeretném, ha más lenne a címe. „Szívhangok . . .” Hogyan is merülhetett fel egyáltalán más?! Egyszerűen megfoghatatlan . . .!

És most kész!
Mármint a vágás . . .

□

VITRAY: Ezek a fiúk, akik lejártak magához, hát nem sok előnyt kaphattak, hacsak nem a lefölözött tejet.

ADLER: Semmi mást. És néha állást. Pardon. Hát volt olyan, hogy megalakult egy új szakosztály, autóbuszüzem, vagy mi a fene. Erre lejöttek a BTK-ba és elvitték a nyolc gyereket, kaptak állást. Hát, természetesen én inkább biztattam, hogy a jövőjük függ ettől és annyira azért nem voltam önző, hogy . . . Nagyon sok kapott kenyeret. Egyszer elvittek nyolcat az autóbuszhoz, egyszer a városhoz, és egyszer a Csepel vitt el nyolcat. Úgyhogy nem győztem utána pótolni. Aztán később olyan dolgok voltak, hogy „Nincs váltósúlyú bokszolód? Ereggy a BTK-ba, adjatok egy állást neki és eztán lesz!”

VITRAY: Na, de ez az állás olyan volt, hogy dolgozni is kellett.

ADLER: Bizony, dolgozni.

VITRAY: Nem sportállás.

ADLER: Nem, nem, nem, nem. Ott dolgozni kellett, sőt, valamelyik nyomdában, nem tudom melyikben, nehéz munkát végeztek, papírtekercseket kellett tologatni. Nem mondom, hogy imádták, de elvégezték a munkát. Mert azt mondták, hogy engem tesznek felelőssé, ha a gyerekek nem jól dolgoznak. És ezt megmondtam nekik.

„Lekeverjük”

Már a vágási munka vége felé éreztem, hogy minden akkori érdeklődésemre adott pozitív válasz ellenére Adler hangja nem igazán jó a felvételen. Ilyenkor rendszerint azzal nyugtatjuk meg önmagunkat, hogy a vágóasztal hangszórója torzít, majd a keverésen jobb lesz. Mégis, nagyon halkan, hadarva beszélt, még mindig kissé bénult arca miatt nehezebben artikulált, és így, ha ő szólt, magasabbra kellett hangmérnökünknek a felvételen nyomnia a potmétert. Ezzel nagyobb lett az ún. alapzaj is, ami Adler beszédét kíséri, sőt elég erősen behallatszott a felvevőgép hangja is. Fekete Kati tehát újabb sziszifuszi munkához látott a hangkeverés előtt: külön szalagra tette dialógusainkban Adlert és engem, a riportert. Már ahol lehetett, mert itt újra kizáró ok az összebeszélés. Erre azért volt szükség, hogy a keverésnél külön lehessen választani és nagyjából azonos hangerőre hozni őt és engem.

Hát ez nem működött! Azonos hangerő mellett az ő szavai a már említett okból irtózatosan zajosak voltak, míg én olyan tisztán hallatszottam, mintha egy üvegharang alatt beszélnék.

Micsoda mesterség: szinte hihetetlen, de az én szép tiszta szövegem alá kellett egy állandó sustorgást tenni, hogy a két beszéd hasonlítson. Hozzá kellett rontani Adleréhez az én beszédemet. Szörnyű volt. Ahogy haladtunk előre, egyre inkább úgy éreztem: elviselhetetlenül rossz a hang. Nem volt igazam, de ennyi munka után borzasztóan fájt, hogy ezen a rohadt narancshéjon csússzunk el: nem lehet elég világosan és jól érteni Adler beszédét, a néző egyre türelmetlenebb lesz, idegesíti a film és hamarosan utálni kezdi . . .

Ismerek egy hangrestaurátort. Valaha ő is díszletmunkás volt ott, ahol én. Vigyük el hozzá, csináljon vele valamit! Átjátsszák a hangot a „csirkebélre”, azaz rendes

magnószalagra, ő „megbütyköli", azt mondja: ötven százalékkal jobb. Meghallgatom: csakugyan jobb valamivel.

„Elment a szinkronitás" — ez az ítélet. Vagyis, a filmszalaggal teljesen szinkronban vágott 16 mm-es hangszalag átjátszása után (lásd: „csirkebél") már többé nem volt szinkron a filmünk hangja. A restaurált hang nem használható. Most, amikor ezeket a sorokat írom, újabb és más technológiájú kísérleteket tesznek a szakemberek, de ennek az interjúból lett portréfilmnek a sorsa nincs többé a kezemben.

Nem baj, nem is akartam, hogy hepienddel végződjön a történet, nem azért írtam meg, hanem azért, mert számomra feltétlenül kellett valamiféle munkanapló, amiben számot kell vetnem önmagammal és a tevékenységemmel: mit nevezek én portréfilmnek és hívhatom-e portréfilmnek azt az interjút, amiből utóbb, a vágóasztalon manipulálva, hangsúlyokat téve és áthelyezve, egyéb, nem feltétlenül ortodox eszközöket alkalmazva, műsort készítek.

Hogy lehet-e így egy filminterjúból portréfilm?

Tessék mondani: Lehet . . . ?

□

ADLER: Nem tudom, hogy más is úgy van vele, hogy ha valamin hosszú ideig dolgozott, és az eredménytelen lett, akkor magán érzi a felelősséget, hogy íme, nem jól csináltam? Nem tudom . . . Még ha tán mások rontották el, akkor is?!

Türelem, tisztelet, tapintat

Ruffy Péterrel beszélget Nádor Tamás

Ha volna hatalmam, jogcímem hozzá, s ha nem tudnám azt is: mi sem áll távolabb tőle, mint az ehhez szükséges ceremónia — a magyar nyelv lovagjává avatnám. Ám az elképzelt szertartást tüstént visszapergetem, mert eszembe villan: volt már efféle illyési gesztus, hogy jövök hát hozzá én, akár csak képzeletben is! Így aztán hallgatom inkább az utolsó hírlapírót, aki még mindenütt ott volt. S meglátom elképedve a tollát: éppolyan az, mint bárki másé. És tudom is már: igen-igen, legszívesebben a Mercurius Veridicus íródeákjának pennáját kínálnám pályadíjnak.

Kézenfekvő az első kérdés: hol, s kitől, kiktől tanulta meg úgy az anyanyelvet, hogy hamisságon (a szó szoros és átvitt értelmében) sohasem lehet rajtakapni? Hogyan kezdte a pályát?

Bihar megyei, Partium-beli vagyok. Szüleim elváltak, ezért anyai nagyanyám s édesanyám nevelt fel. Nagyapám a saját nevére vett, így lettem Ruffy Péter. S nemcsak a nevét kaptam meg, egyénisége, szemlélete és persze szép magyarsága is meghatározóan hatott rám. Kezdve azzal, hogy a fő hatalomváltozáskor éppen hatéves voltam, és nagyapám nem akarta, hogy román nyelvű iskolába járjak. Mégpedig azért nem, mert — bár szép számmal voltak magyar tanintézetek Romániában — a magyar irodalmat és történelmet csupán a világirodalom és a világtörténelem részeként tanították még a magyar tannyelvű iskolákban is. Ezért néhány váradi család, köztük az enyém is, kifundálta azt, hogy gyermekeik magántanulók lesznek. Így aztán voltaképpen titokban tanultam. S ez később sok zavart, szorongást okozott életemben.

A nagyváradi premontrei tanítórend be volt tiltva, de a paptanárok szívesen áthágták a tilalmat, esztendőnként fölvállaltak öt-hat fiút. A családok — hogy rá ne jöjjenek erre — havonta más-más utcában béreltek bútorozott szobát, s ott folyt a titkos tanítás. A magyar tankönyveket — ugyancsak titokban — általában román vasutasok, kedves ismerősök hozták át a határon, s ezekből tanultunk. Év végén aztán mindig feljöttünk vizsgázni, majd érettségizni is a gödöllői premontrei gimnáziumba. E nem kevés izgalommal járó stúdium sorsomba nem illő, rendhagyó eseménnyel zárult: az érettségin megbuktam magyar irodalomból. De ez az örökös seb égette belém talán annyira nyelvünk és irodalmunk szerelmét.

Nem tudom megmondani, hogy miért, de én már diák koromtól olyan ember akartam lenni, akinek az újsághoz, a betűhöz köze van. Egy időben foglalkoztatott a gondolat, hogy nem is tanulok tovább, hanem újságárus leszek. S volt némi alapja ennek: Nagyváradon működött a Hegedűs Hírlapiroda (Hegedűs Géza is ebből a családból származik), s én ettől az ismerős cégtől szerettem volna standot kérni. De édesanyám és nagyapám jól ismerte a váradi hírlapírókat, köztük Marton Istvánt, az Esti Lap főszerkesztőjét is. Ezért azt tanácsolták: próbálkozzam inkább az újságírással. Írtam is — tizenhét évesen — egy cikket, mely másnap, nagy boldogságomra megjelent. Ám boldogságom csak addig tartott, míg el nem olvastam az írást. Az tudniillik szóról szóra, betűről betűre át volt írva, de ott „pironkodott" alatta a nevem. Ilyen idegen tollakkal ékeskedve, szegény jó Marton István tollával indultam én a pályán. (Marton aztán tragikus életű ember lett, sokféle üldöztetés érte. Ma, úgy tudom, Rómában él.)

Váradon akkoriban hat napilap működött: a Nagyváradi Napló, Ady valahai lapja; a Nagyvárad; az Esti Lap című bulvárújság; a Magyar Szó; a Friss Újság és az Erdélyi Lapok. Egy kisvárosban tehát több napilap jelent meg, mint ma Budapesten. Én, mint afféle katolikus neveltetésű ifjú az Erdélyi Lapokhoz, a váradi katolikus püspökség sajtóorgánumához kerültem. A lap alapítói, fönntartói aztán elhatározták, hogy kiművelnek, tehát hogy tájékozott és kulturált újságírót faragnak belőlem. Következésképpen ösztöndíjat kaptam tőlük a lille-i katolikus egyetemre, amelynek akkor (úgy tudom, ma is) külön újságíró tagozata volt. Így kerültem tizennyolc éves koromban Észak-Franciaország egyik szépnek nem nevezhető, sőt füstös, nyomasztó hangulatú városába. Ez is közrejátszott abban, hogy néhány nap múlva fordítottam a sorsomon. Elmentem Párizsba, beiratkoztam egy Sorbonne-közeli újságíróiskolába. Nemzetközi társaságban tanultam, de ott is csak egy évet végeztem el. Akkor — mert nagyon fiatal voltam, és tele az élet szomjúságával — merész döntéssel eltökéltem: bejárom a világot. Egyik barátom, Kardos András (akit még Váradról ismertem, s mert odahaza nem vették föl az egyetemre, most a Sorbonne-on vegyészetet tanult) elhatározta, hogy ő is velem tart kóborlásaimban. Föltettük magunkban, hogy először Európát járjuk be, keresztül-kasul, mint vándorárusok. Elképzelésünknek megvolt a tárgyi alapja is: Szent Lajos szigetén működött egy 19-es magyar emigráns, hajdani irodalomtanár, aki nyomorúságos toronyszobájában földimogyorót pörkölt. Ezt és fésűket adott bizományba az árusoknak. Így hát az ő portékájával barangoltuk be Franciaországot. A dolognak az volt a rendje, hogy postán föladtuk a pénzt Hirschler tanár úrnak, ő pedig utánunk küldte az árut. A marseille-i kikötőben, a Vieux-Port-ban már-már azon voltunk, hogy áthajózunk Afrikába, a francia gyarmatokra, vagy pedig Korzikára, s ott folytatjuk a világlátást — és mesterségünket. De a Földközi-tenger partján egyszer csak olyan fojtogató érzés kapott el mindkettőnket, hogy nem tudtuk utunkat folytatni. Nagy nehezen összesepergettük az útiköltséget, és a világnak kissé hátat fordítva, hazajöttünk Nagyváradra.

Úgy tudom, jó ideig a Brassói Lapok szerkesztőségében dolgozott. Vagy így is mondhatnám: valójában ott kezdte a pályát. Hogy került a nagy hagyományú, 1895-ben alapított újsághoz, Erdélynek e talán legelterjedtebb napilapjához? Hogyan dolgozott ott a szerkesztőség, s miképpen a kezdő tollforgató?

Akkor már nagyon szűk volt nekem az Erdélyi Lapok zárt kerete. Az egyházi újságírás után megismertem a laikus világot, és „megfertőződtem" szabad gondolatokkal. S mert úgy látszik, híre terjedt, hogy egy Párizst járt, újságíró-iskolát végzett fiatalember érkezett haza, a Brassói Lapok tulajdonosa, Kahána Bernát áthívott,

dolgozzam nála. Ez az általam máig tisztelt, becsült, kitűnő ember (aki az emigrációból később Magyarországra hazatelepedett Kahána Mózesnek édestestvére volt, s tagja egy igen érdekes családnak, melyben a legkülönbözőbb világnézeti szálak voltak fölfedezhetők) szerződtetett. Így aztán mindaddig a Brassói Lapoknál dolgoztam, amíg a határok el nem mozdultak.

Mindmostanáig ezt a lapot tartom legértékesebb újságírói műhelyemnek. Tanítani kellene azt, hogy ott miképpen írtak újságot; hogy az emberek mennyire becsülték egymást; hogy milyen mértékben hittek az eszményeikben. Pedig polgári demokraták éppen úgy dolgoztak a szerkesztőségben, mint illegális kommunisták, katolikusok ugyanúgy, mint szabadgondolkodók. A Brassói Lapok a szocialista gondolatot melengető, radikális, szélsőséges polgári újságnak számított. Épp mostanában olvastam, hogy Tamási Áron egyik cikkében vezető magyar napilapnak nevezte hajdani lapomat. És Székelyföld-szerte terjesztették a Népújságot, s az ókirályságbeli magyarság megvásárolhatta a szintén magyar nyelvű Bukaresti Lapokat; amely két lap ugyancsak Kahánáék kiadásában jelent meg.

Hogyan dolgozott ez a szerkesztőség? Az újságíróképzés egészen másképp folyt, mint manapság. A Brassói Lapoknál az újdondásznak az alapokkal kellett kezdenie. (Nem fordulhatott elő például, ami most gyakran megesik, hogy a gyakornok, aki még egy hírt sem tud rendesen megírni, azonnal vezércikkbe kezd, és máris főmunkatárs akar lenni.) Ott egy újságírójelölt addig nem írhatta cikke alá a nevét, míg meg nem ismerte a mesterség minden fortélyát. Tehát, amíg nem volt rendőri riporter, törvényszéki tudósító, és így tovább. Vagyis a szakmát ki-ki lépcsőzetes képzésben sajátította el.

Jómagam például még az Erdélyi Lapok előtt a Magyar Szónál voltam volontőr. Nyersen és őszintén szólva: ott a kezdőre még egy hírt sem bíztak rá. Először az volt a feladatom, hogy az időjárásjelentéseket próbáljam szépen, magyarosan megfogalmazni. Ezt csináltam hetekig. Nagy előrelépésnek számított, amikor megkaptam a megyei közkórházat. Ekkor naponta bementem a román portáshoz, és megkérdeztem tőle: — A fost ceva? (Történt valami?) S azután mindennap megírtam: ki beteg, ki sebesült meg, hány éves, hová való. Újabb előrelépés volt, amikor a szerkesztőség rámbízta a törvényszéki tárgyalásokat. Akkor meg naphosszat jegyzeteltem az érdekesebb pereket. Később pedig a városházi közgyűlésekre jártam. Mert mindent meg kellett tanulnom.

Bohémság, de feszesség is jellemezte akkor a redakciókat. Nekem addig valódi újságíró vissza sem köszönt, amíg először meg nem jelent a nevem egy tudósítás alatt. Az avatott újságíróvá, hogy ezután fogadták a köszönésemet. Manapság, amikor szinte az államhatalom garantálja az újságíró anyagi, erkölcsi megbecsülését, bizonyára hihetetlenül, sőt már-már nevetségesen hangzik: akkor a kezdő nem kapott fizetést. A kezdő boldog volt, hogy ingyen dolgozhatott. Pénz helyett legföljebb úgynevezett ellenszámlát kaptunk valamelyik hirdetőtől. Nekem például a kalapos ellenszámláját adták oda. Ez annyit jelentett, hogy a kereskedő a hirdetéséért nem fizetett, hanem utalványt adott a kalapvásárlásra. Így aztán, bár sohasem viseltem őket, akkoriban három-négy kalapom is volt.

A brassói szerkesztőség különben egyetlen teremben dolgozott. A főszerkesztőnek sem volt saját szobája; mellette tevékenykedett mondjuk a segédszerkesztő vagy a külpolitikai munkatárs, csak az olvasószerkesztőnek volt egy rabicfallal elválasztott kis kuckója. Közvetlenül mellettünk, egy másik teremben működött a nyomda. Így lapzártakor gyakran megesett, hogy cikküket egyenesen a szedőnek diktálták be a munkatársak. Lapzárta után pedig (mert akkor még sokkal meghittebb volt a nyomdászok és az újságírók közti viszony), a szedőkkel egy asztalnál beszélgettünk a Székely Társaság nevű borozóban. S a szerkesztőségben sem volt széthúzás, irigykedés, ki-ki segített a másikának. Gondolkodtam már azon, hogy miért, hogyan lehetett ez így, hiszen más és más volt a szemléletünk, s a világnézetünk is különbözött. De az alapkérdésekben közös eszmények szolgálatában álltunk.

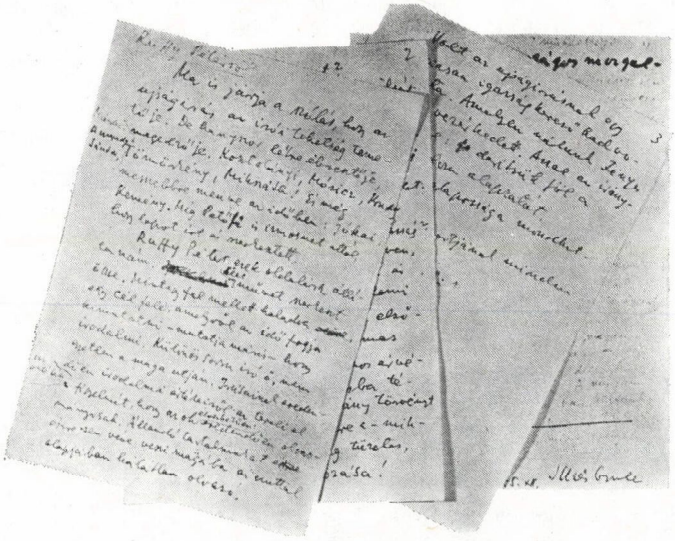

Valamennyien küzdöttünk a nemzetiségek jogaiért, a szegénység, a fasizmus, az imperializmus ellen. (Nem mai kifejezéseinket vetítem vissza; aki az egykori újságokat föllapozza, láthatja: így volt.) Szorgalmaztuk a magyar nyelvhasználat, a magyar iskolák, a magyar egyház ügyét. De ugyanilyen megbecsülő szeretettel, szinte testvériesen fogadtuk a velünk egyívású, a saját népük jogaiért szóló románokat, s a lap hasábjain éppúgy megszólaltattuk őket, mint a magyar kisebbségi politikust. Így plántálódott belénk, hogy egyikünk szabadsága sem létezhet a másiké nélkül. Mert ott, abban a kis közösségben természetes mindennapjait élte a nemzetköziség.

Azt is érdemes elmondani, hogy kik dolgoztak a lapnál. Valaha Benedek Elek volt a lap gyermekrovatának szerkesztője. Egy ideig ott működött a polgári baloldali Fűzi Bertalan. Az én időmben a népi demokráciáért küzdő Kacsó Sándor volt a főszerkesztő. (Örömmel hallom, hogy híres vezércikkeit, publicisztikai írásait a Magvető megjelenteti.) A belpolitikai rovatot Kakassy Endre vezette, a külpolitikait Krizsán Sándor. A lap legjobb riportere Cseresnyés Sándor volt, aki a szabadságharcosok oldalán megjárta a spanyol frontot. Az irodalmi rovatot Gábor István, a színházit Halász Anna szerkesztette. De a lapnak állandó munkatársa volt Méliusz József, Szentimrei Jenő, Balogh Edgár, a kommunista Salamon Ernő — és Tamási Áron is. Eredeti cikkeket küldött oda Bálint György, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Déry Tibor, Illyés Gyula, Zsolt Béla és József Attila. Tamási egyébként e hasábokon jelentette meg az Ábel a rengetegben szövegét. Pedig a regény még el sem készült. De, mert Tamási Kolozsvárról sok levélben fölpanaszolta, hogy nélkülözések közepette él, már szivarra sem telik neki, Kacsó Sándor, bízva régi barátjában, s hogy a szivargondon is segítsen, folytatásokban közölni kezdte az Ábelt. Nem volt kockázatmentes vállalkozás, mert mindig meg kellett várni a bukaresti gyorsot, Tamási ugyanis annak a mozdonyvezetőjével küldte a kéziratot. De csupán egy-kétszer fordult elő, hogy nem érkezett meg a folytatás. Így lett az Ábel a rengetegben-nek bölcsőhelye a Brassói Lapok. A szerkesztőségnek egyébként az volt a gyakorlata, hogy „nem bent dolgozni", elmenni, kimenni mindenhová. A munkatársakat rendre elküldték vidékre. Így kerültem én néhány év múlva Kolozsvárra, szerkesztőségvezetőnek. Ám az a szerkesztőség egyetlen tagból állt: belőlem, így aztán valóban

mindenes lettem. Kolozsvárott ért a bécsi döntés, mely után érkezni kezdtek az első magyarországiak. Köztük volt Barcs Sándor, aki akkor az Újság című liberális budapesti lapnak volt az egyik vezető szerkesztője. Új munkatársakat keresett Erdélyben. Így kerültem én Budapestre 1940 végén. (Pontosan tudom a dátumot, mert néhány nap múlva, október 12-én ismertem meg majdani feleségemet.) Az Újság szerkesztőségében dolgoztam mindaddig, míg az ismeretes német megszállás miatt a lapot azonnal betiltották.

Akkorra egyébként már a Brassói Lapok sem létezett. Nyomdáját a határváltozást követő szélsőjobboldali uralom szellemében a Vasgárda rombolta szét. A lap azóta sem támadt föl, de hajdani, még élő munkatársai közt a szálak erősek. Tudunk egymásról, figyelemmel kísérjük egymás munkálkodását, írásait.

Nem említette még, hogy — amikor már „felnőtt" újságíróként tartották számon — milyen cikkeket írt a Brassói Lapokban. Azt tehát, hogy milyen előzményekkel érkezett Budapestre . . . Mi volt az, ami a politikai vagy erkölcsi félresiklásoktól megóvta, távol tartotta?

Nemrég régi cikkeimet nézegettem, s arra gondoltam, talán kitelnék belőlük — mondjuk Elsüllyedt Erdély címmel — egy kötetre való. Mert a felszabadulás óta 18 könyvem jelent meg, de ezek a cikkek feledésbe merültek. Nem hiszem, hogy van még élő ember Magyarországon (egy-két Erdélyből elszármazott igen öreg ember kivételével), aki ezekre a történetekre, sorsokra, perekre emlékeznék. Így értem én tehát a címet: elsüllyedtek azok a két világháború közti események és figurák. Pedig az egészen más világ, ma már fantasztikusnak tetsző kor volt. Mert kiről, miről írtam én? Például: Mi történt az utolsó Telekivel, a koltói kastély urával? Miféle vadászszerencsétlenség esett meg a Wesselényi-családban? Mi történt a gyulafehérvári püspökség vagyonával? (Ez utóbbi riportsorozat volt.) Vagy: kik menekültek Erdélybe? (Tanúja voltam a lengyel menekültek érkezésének; s annak, hogy a kárpátaljai kormány emigrált Erdélybe — a miniszterekkel, sőt a miniszterelnökkel is beszéltem.) Mert a menekülések és az összeomlások mindig átzúgtak Románián és Erdélyen, ezeket a magyar és román néppel együtt éltem meg. De cikket írtam Alfred Ádler egyik emigráns munkatársáról, Brahmról is. Tudós ember: pszichológus és műkedvelő grafológus volt. Odaadtam a legkiválóbb erdélyi írók, Karácsony Benő, Nyírő József és Tamási Áron írásait s ő kiolvasta belőlük — a jellemüket és sorsukat. Nyírőt a forgószél a francói Spanyolországig sodorta. Karácsony a deportálásban pusztult el. Tamási Áronnak pedig a jellemszilárdsága, a makacsságig menő hűsége beteljesítette életét. Mindezt Brahm többé-kevésbé sejteni engedte . . . Sokféle cikket írtam tehát. Ha ezek egy mai fiatal kezébe kerülnének, bizonyára úgy nézne rájuk, mintha egy ismeretlen földrészt fedeztem volna föl. Pedig itt történt ez, a szomszédságban, alig fél évszázada.

Ez volt az én politikai és erkölcsi előiskolám. Pestre kerülve elmehettem volna kormánylaphoz, vagy a „gleichschaltolt" Est-lapokhoz is, hiszen a származásom körül nem volt semmi baj. De nem akartam elmenni. Miért? Nem világnézet, inkább ösztön és hűség tartott vissza. Mindig arra gondoltam: vajon Kacsó Sándor, vajon Tamási Áron, vajon a szétrobbantott Brassói Lapok szerkesztőségének bármelyik tagja ezt vagy azt elvállalná-e. És mindig azt válaszoltam magamnak: nem hiszem. Nagyon kis fizetésem volt az Újságnál és állandó fenyegetettségben is éltünk. Nem én, személy szerint, hanem maga a lap, s a többiek. Féltettem őket, s volt is miért, sokan közülük tragikusan végezték. De én ott, e fenyegetettségben is jól éreztem magamat. Riportot írtam és publicisztikát, gyakran foglalkoztam erdélyi kérdésekkel is. S azt írtam meg, amiben hittem, amíg csak lehetett.

Az imént a hűség szót említette. Aki a történelmi forgószeleket (hadd használjam most én is ezt a szót) átélte, vagy akár csak ismeri, az legalábbis csodálkozva (ha nem gyanakodva) hallja ezt. Mihez lehet hűséges az újságíró, tehát „a napi lovagja"? A korszak- és rendszerváltozásokat tisztességgel hogyan vészelheti át?

A felszabadulás után, mint annyian, nagy lelkesedéssel vetettem bele magam az újjáépítésbe, a gyökeres változásokba. A szó szoros értelmében nem volt se éjjelem, se nappalom: ott voltam minden híd- és gyáravatáson, elmentem a legkisebb faluba is, ha valami történt. Mást se tettem, mint hogy a tektonikus földrengés és háborús katasztrófa után a poraiból föltámadt országot ünnepeljem. Nem volt olyan építkezése az első ötéves tervnek, amelyről én ne tudósítottam volna. Családom meg is mosolyogta, milyen lelkendezve tértem haza Komlóról, Sztálinvárosból, Tiszalökről vagy Inotáról, mondván, hogy most egy teljesen új társadalmat építünk. A feleségem azért néha-néha közbeszólt: igen, igen, de nem kapni húst, nem kapni ezt, azt, amazt. Erre én azt a megjegyzést tettem: ez csak a Retek utca hangja. (A Retek utca ugyanis mellettünk, a piac szélén húzódik meg.) Egyszer aztán, már 1956 után, pártonkívüliként részt vettem egy taggyűlésen, ahol elmondtam ezt. És elmondtam azt is: rájöttem arra, hogy a Retek utca hangja kormányprogram lett. Mindemellett nem tartom ma sem mulasztásnak, hibának, vagy netán bűnnek azt, hogy én ennek az országnak az újjáépítéséért olyan elfogultan lelkesedtem. Mert csakugyan forró heteket, hónapokat, éveket éltünk át.

Aztán jött a nagy cezúra az ötvenes évek elején. 1953 után azon kevesek közé tartoztam, akik elkezdték a hibák ostorozását. És ez lett újságíróéletemnek a legmarkánsabb, legkeményebb, legharciasabb szakasza. Akkoriban látott napvilágot Kuczka Péter Nyírségi naplója, akkor Karinthy Ferenc Muszka Imre-riportja, s ehhez a korszakhoz kötődik az én riportsorozatom is, amelyet egy Baranya megyei faluról, Szabadszentkirályról készítettem. Egy kocsisnál laktam egy hónapig, s ez idő alatt megismertem és megírtam a község minden búját, baját. És megírtam, hogy a beadás olyan gazdasági forma, mely tönkreteszi a parasztságot. Nem állítom, hogy ezt én láttam volna meg, mert a párt előbb jelezte már a bajt, de ennek nyomán, azt hiszem, elsőül én mondtam ki, hogy falun a helyzet tarthatatlan. A Béke és Szabadság szerkesztőségében dolgoztam akkor (1950-től 56-ig volt ez a munkahelyem). Cikksorozatom olvastán Rákosi behívatta Nemes Györgyöt, főszerkesztőmet. Fölháborodva közölte vele: ez az ember ki akarja éheztetni a munkásosztályt, azonnal ki kell dobni a pártból. Mire Nemes csak ennyit válaszolt: Ruffy soha nem volt, ma sem tagja a pártnak. Erre Rákosi legyintett: akkor hagyjuk. Így menekültem meg a következményektől, habár abban az időben az efféle vélemény életveszélyes lehetett . . . Mégsem tehettem mást, mint hogy három éven át elmondjam, amit el kellett mondanom. Megtámadtam az alkoholizmust. Megírtam, hogy nagyanyák rumot isznak. Megírtam Tokaj-Hegyalja pusztulását. Cikksorozatot publikáltam az elhagyott és a nevelőotthonokban felnövekvő gyermekekről. Megírtam, milyen kétségbeejtő állapotban él a magyar nép. Később, amikor túljutottunk ezen a keserves korszakon, a párt egyik vezetője megszólított, és azt mondta nekem: — Maga támadta legkeményebben a hibákat. De magáról mindig tudtuk, hogy nem fog bennünket cserbenhagyni.

S ez csakugyan így van. Én soha életemben arra nem gondoltam, hogy más közösségben éljek, mint ebben. Amikor nagyon rosszul ment a sorunk és nagy tragédiákat éltünk át, azt mondtam magamnak: leírtad azt a szót: hűség, hát élj ennek szellemében. A legkevesebb, amit tehetsz: osztozz annak a népnek a sorsában, amelyhez tartozol.

Hazaszeretet volt ez? De hát mi az én hazám? Nem tudnám erre egyértelműen azt válaszolni, hogy Erdély a szülőföldem, vagy hogy a Magyar Népköztársaság. Mert én

hasonló ajkú emberek között, mindenütt a világon otthon érzem magam. Gyakran megyek szlovákiai magyarok közé előadást tartani; négyévenként meghívnak a jugoszláviai Adára, Szarvas Gábor szülőföldjére; elmegyek a Magyarok Világszövetségének valamelyik anyanyelvi konferenciájára vagy hazamegyek Nagyváradra, a rokonaim közé — s én itt is, ott is, amott is otthon vagyok. Végtére rájöttem arra, hogy a haza tulajdonképpen ott van, ahol a saját közegemben, a magyar ajkúak között lehetek. Nem kívánom én ezzel a más ajkúakat eltávolítani, csupán azt jelzem: az én hazám határa kicsit tágasabb, mint az a határ, amely a Magyar Népköztársaságot közrefogja.

Soha nem gondolkodtam abban a szóban, hogy é n. Az erdélyi sors és későbbi sorom is arra nevelt, hogy mindig többes számban gondolkozzam. Hogy mindig a m i vezéreljen. Bármilyen történelmi korban, országban, társadalomban éltem is, azt vallottam: ehhez a néphez tartozom, következésképpen ezt kell oltalmaznom. Hogyan? Erdélyben úgy, hogy a magyarság jogaiért küzdöttem, a felszabadulás után az újjáépítést ünnepelve, az ötvenes években a hibákat ostorozva, manapság pedig talán értékőrzéssel, nyelvünk ápolásával.

S ennyi változásban miféle hűséget emlegethetek? Nemrég, azt hiszem, Pécsett, elvégeztek egy állatkísérletet. A kísérleti állatok bizonyos fényjelekre inni-, másokra ennivalót kaptak. A kutató észrevette, hogy ha a kódokat megváltoztatja, a kísérleti lények ezt két alkalommal még elviselik, de a harmadikra már megzavarodnak. Hogy van ezzel az ember? Hogyan vészeli át „megzavarodás" nélkül az ennél sokkalta megrázóbb változásokat? Valamelyik nap, csak úgy játékból — eléggé tragikus játék volt — fölírtam magamnak, hogy életem során három országban, különböző társadalmakban, háborúk, forradalmak, egyéni és társadalmi drámák, napi és történelmi fordulatok közepette hány kormány alatt kellett élnem. Bölöny József Magyarország kormányai című kitűnő könyvének segítségével harmincat sikerült összeírnom. Elgondolkodtam ezen: ha ennyiféle kódot táplálnak bele az emberbe, hogy viselheti el ép ésszel ezt? Hogy bírhatja ki hűséggel az ilyen emberöltőt? S hogy bírhattam ki én magam? Azt hiszem úgy, hogy mindig a saját kódomat alkalmaztam önmagamra. S ez volt a kód: bárhogy adódik is, a közösséget, amelyhez tartozol, szolgálnod kell. Jól, rosszul, de a legjobb tudásod szerint.

T'öbb mint húsz esztendeje a Magyar Nemzet munkatársaként dolgozik. E hasábokon már mindvégig az érett, a „végleges" (ha van ilyen) arcú, tollú újságíró közöl cikkeket. A lap a Hazafias Népfront égisze alatt jelenik meg. Ön is a népfrontos újságírást vallja magáénak?

Mielőtt erre felelnék, hadd mondjak el néhány szót az előzményekről. 1956 utolsó napjaiban néhányan összejöttünk a Parlamentben. Kormánybiztosi minőségben ott volt Siklósi Norbert, jelen volt Bajor Nagy Ernő, Bónyi Andor, Gál György, Kertész Róbert, Mihályfy Ernőné, Nemes György, Reismann János és ott voltam jómagam. A Béke és Szabadság munkatársainak jó része külföldre távozott, s mi azért találkoztunk, hogy indítsunk valamilyen képeslapot. Így született az Érdekes Újság, melynek első száma 1957 január elején jelent meg. E lap szerkesztőségében dolgoztam, míg össze nem vonták az Ország-Világgal. Akkor, 1959 januárjában kerültem át a Magyar Nemzethez s azóta vagyok ott.

Ami a kérdését illeti: ha arra gondol, hogy a nemzeti összefogásnak, a nemzeti egységnek rendíthetetlen híve vagyok, akkor népfrontszellemben dolgozom. Hiszen a Hazafias Népfrontnak éppen az a célkitűzése, hogy azoknak a különböző álláspontú, szemléletű embereknek teremtsen közös fórumot, egyazon hajlékot, akik szeretik ezt az országot, és elfogadják a szocialista társadalmi rendet. Ismeretes: a Népfrontban a legkülönbözőbb gondolkodású, szemléletű emberek dolgoznak együtt: ateisták csak-

úgy, mint vallásosak, párttagok ugyanúgy, mint pártonkívüliek. A szocialista társadalomnak igen szerencsés egyesülése, szövetkezése, fóruma ez, mert most, ebben az országban nem vasvillával összehányt nemzeti egység van (mint Rákosiék korában), hanem valódi egység.

S éppen ez mondatja, íratja velem annyiszor: még több megszólalási lehetőséget kellene adni nemcsak szövetségeseinknek, de akár az ellenfeleinknek is. Hiszen a türelmesebb vitaszellem, a nagyobb játéktér segít tisztázni az esetleges félreértéseket, feloldhatja az értelmetlen feszültségeket. A magyar nép soha ilyen életszínvonalon, ilyen politikai védettségben, szélárnyékban nem élt, mint manapság. Meggyőződésem: itt oly mélyek a gyökerek, hogy ha a sajtó valódi kérdésekkel foglalkozik, abból baj nem lehet. A macskát a zsákból ki kell ereszteni. A kimondandót ki kell mondani. Ha valami nyomasztja a társadalmat, márpedig manapság is sok minden nyomasztja, arról írni kell. Az újságíró felelőssége parancsolja ezt.

De vajon a mai magyar írott, hangzó és látható sajtó eleget tesz-e ennek a követelménynek? Felel-e azokra a kérdésekre, amelyekre felelnie kell? És: úgy felel-e, hogy oda is lehessen, sőt: oda kelljen figyelni rá?

Nyílt kérdésre csak nyíltan válaszolhatok. Tehát: tapasztalatom, véleményem szerint sajtónk egy része olvashatatlan. Újságírásunk nem elég érzékeny és tevékeny a nagy nemzeti, társadalmi és morális gondok felvetésében, vagy ha érzékeny — helyi óvatoskodások miatt — szava nem mindig jut el a nyilvánosságig. Pedig az újságíró minden korban a legjobb segítőtársa lehet a politikai hatalomnak. Jelzések formájában, kérdések felvetésében, a gondok, bajok föltárásában, feloldásában, a görcsök kioldozásában. Ám ezt a szerepét — tisztelet a kivételnek — a magyar sajtó jó ideje nem tölti be. Ritkán olvashatni olyan írást, amely az igazi társadalmi, erkölcsi, történelmi kérdéseket feszegeti, boncolgatja, amely segít a kiutat megtalálni. Van, aki mellébeszél, más álkérdéseket vet fel. Számosan olyan köntösben adják közre „írásaikat", hogy az ember az első sorok után elfárad, és csüggedten leteszi a lapot. Mi lehet ennek az oka? Az, hogy a pályán gyakran nem az egészséges szelekció, hanem a kontraszelekció érvényesül. Hogy az újságírást illetően a kelleténél sokkal ritkábban kerül szóba az írástudás, a tehetség. Kialakult még olyan felfogás és gyakorlat is — bár ezt így természetesen nem mondja ki senki sem —, hogy újságíró bárki lehet. De ez nem igaz! Az újságírót nem lehet „kinevezni". Aki nem tud írni, akinek nincs pszichológiai, pedagógiai érzéke, műveltsége — az nem tud politizálni sem. Az nem hathat az olvasóra, tehát nem tehet szolgálatot sem az egyénnek, sem a társadalomnak. Nem volna szabad tehát a jó képességű emberektől tartanunk. Mert használni csak a tehetséges, s a tehetségével élni képes ember tud.

Az ilyen újságíró észreveszi a repedéseket a nemzeti tudat falán. Tudja, hogy az a nép, amely ad magára valamit, nem fél a maga jó vagy rossz, szép vagy tragikus történelmétől, hanem igyekszik azt átadni a következő nemzedéknek. Mert a hibák ismétlődését, a fölösleges üresjáratokat csak úgy lehet elkerülni, ha a múlt ismeretében levonjuk a tanulságokat. A tehetséges újságíró a szocializmus építésének e nagyon emberséges korszakában is észreveszi a hatalommal való helyi visszaélést. Azt, amely nem központi parancsszóra, hanem „egyéni kezdeményezésre" érvényesül; s „odaszólásokkal", ajánlásokkal, utasításokkal részesít például előnyben az érdemessel szembeni — érdemtelent... A tehetséges és hozzáértő tollforgató észleli erkölcsi bajainkat, észleli a hangnem durvulását, és általában is a magyar köznyelv torzulásait, némely szónoklat riasztó magyartalanságait. Megírja az anyagi javak elosztásával kapcsolatos visszaéléseket stb. Nem könnyű persze mindezekről hitelesen szólni. Mert most is vannak falak, s ezeket a sajtóban is, meg másutt is csak tehetséges emberekkel lehet áttörni. Több felelősséggel kellene tehát az utánpótlást nevelni, s

több felelősséggel szólni arról, amiről kell. Ismétlem: ennek a társadalomnak olyan mélyek és olyan egészségesek a gyökerei, hogy ebből csak hasznunk lehet.

Van, pontosabban volna kitől tanulnunk. Nem ártana például olykor-olykor régebbi elődeinkre is visszatekintenünk. Az egykori magyar sajtónak olyan orgánumaira akár, amilyen például a Brassói Lapok volt. És általában is az egykori újságok értékeire. A haladó újságírásnak olyan alakjai merültek például feledésbe, mint Kéry Pál, Fényes László vagy Halász Imre. Pedig — most olvasom az 1910-es Nyugatban — Halász úgy ír például a Monarchiáról, hogy ha cikkét ma próbálnánk közölni, talán lenne olyan szemellenzős szerkesztő, aki túl szigorúnak ítélné meg az írás hangnemét.

A mai újságírót gyakran megróják rámenősségéért, vagy éppfordítva: passzivitásáért, túl tiszteletteljes, vagy ellenkezőleg: közvetlenkedő hangneméért. Volt-e a klasszikus újságírásnak olyan módszere, „fogása", mely segített a kapcsolatteremtésben?

Hamar észrevettem, hogy az emberek elmondanak nekem olyan dolgokat is, amelyeket másoknak nem mondanak el. Töprengtem, mi lehet az oka ennek a bizalomnak. Aztán felötlött bennem egy idézet, amelyből munkámban kiindulok: „Minden ember fenség" — mondja Ady Endre. S én csakugyan mindig fenségnek tekintettem az embert. Megadtam a tiszteletet akár a legegyszerűbb, legelesettebb embernek, sőt még annak is, akit esetleg súlyosan hibáztattam. Nem tudtam soha úgy berontani valahová, hogy a legszükségesebb szócsere után továbbszáguldjak. Munkámban mindig három T betűt tartottam szem előtt: Türelem, Tisztelet, Tapintat. Ez a mi munkánk legnehezebb alapkövetelménye, de ez a sine qua nonja is. Türelem, tisztelet, tapintat nélkül nem nyílik meg az ember. Akihez viszont így közeledünk, arról talán lehull az a bizonyos hetedik fátyol, amely mögött a lényege megmutatkozik. Valami, amit meglehet, még önmagának sem vall be.

GÁCSI SÁNDOR

Újságírástól az újságszólásig

Nem tudom, miért, de nálunk valahogy úgy alakult az újságíró munkaköre, mintha az egyenlő vagy azonos lenne a „propagandistáéval" — azaz: ismertet, beszámol, népszerűsít, tájékoztatja a közönségét. S ezt többnyire olyan komolyan és olyan kizárólagosan értelmezi, hogy elegendőnek tartja a kiválasztott intézményt, abban egy-egy megfelelőnek tartott informátort, vagy az innen-onnan kiadott közleményeket, és máris felkészülve érzi magát „a fizetett publikálásra". Néha a „forráshoz" fordulva mondatja el egy-egy rendeletalkotóval, hogy milyen nagyszerű és milyen célravezető lesz a soron következő „intézkedés", vagy pusztán a sajtótájékoztatók anyagát fogalmazza át — mert úgy hiszi: ezt várják tőle, ez a „munkaköri kötelessége". Állítja: „Az emberek eszére kell apellálni . . . tények sokaságával kell őket meggyőzni . . ."

Na igen, „a meggyőzés"! . . .

Számokkal bizonyítja például, menynyire szükség van a munkások újító ötleteire — mert neki ezt mondták valamelyik központban vagy minisztériumban —, s biztatja is „az üzemieket", figyelmen kívül hagyva — vagy inkább észre nem véve —, hogy ők éppen a mellőzés miatt szenvednek, lázadnak, mérgelődnek . . .

Lelkes szavakkal számol be „az öregek új és kimondottan modern napközijéről", ahol sakkozni lehet, televíziózni, ahol a koszt is jó, meg orvos is van — nagyon kedves nővérekkel —, de nem veszi észre, hogy „az otthon" valamennyi lakója a családi légkört siratja . . .

Téglagyárat „avat" — idézi az ünnepi beszéd megfelelő részét —, ügyesen kommentálva az „anyagbőség hatását", de nem várja meg, hogy milyen lesz az új gyárból kikerülő első termék . . .

Az átvehető lakás is „tény", akárcsak az örömteli beköltözés maga, de az a valóságnak csupán töredéke — akárcsak „a központi szám", „a kiadott rendelet", „az avatás"! —, ami akkor kezd „egészebbé" válni, amikor már lakják — azaz: amikor a rejtett hibák hatását, a toronyház zártságát, a szobaterek kicsiségét, az üzletek messziségét, illetve a kiszolgáló intézmények hiányát is érzik! Az viszont már nem „a propagáló típus" asztala . . . az már olyan, hogy más kollégához kell fordulnia: „Öregem, lenne egy neked való témám!" Vagy: „Küldök hozzád egy embert, aki!" Esetleg: „Ezt hallgasd meg, hogy tudd, mik vannak!"

És következnek „az egyedek", az általános, de igaz számokkal érintett egyének jóval aprólékosabb és ugyancsak hiteles valóságai:

„Amikor nekem a menyem azt mondta; S akkor tényleg hívattak; Egészen addig, amíg a kicsi meg nem született; Reggel gyanútlanul mentem dolgozni; Igen, a kiutalás megvolt már, de; Öt fiam született és egy lányom, és sokat dolgoztunk; Mindjárt arra gondoltam, hogy a férjem is lent van a bányában, s rohantam nyomban az aknához . . ."

Ez viszont azt jelenti, hogy a propagandista elkötelezettségű újságíró munkaköre, meggyőzési szándéka mégis tágulni kezdett, mert már a bírálat, az oknyomozás, az igazságkeresés, drámalátás,

társadalmi érzékenység, visszajelzés is hozzá-hozzátapadt — a nem egyértelmű helyeslés és biztatás mellett . . .

Banditizmus?

Mivel a rádióban a kimondott szó dominál, elsősorban „a hatás"-sal volt baj, másodszor „a szubjektivitás"-sal, harmadszor a „jellemző"-séggel, negyedszer „az új és szokatlan műfaj"-jal, ötödször „az időigényesség"-gel, hatodszor „az érzékeny és makacs munkatárs"-sal, aki nem véletlenül, hanem egyre tudatosabban „evez periférikus vizeken", „helyet, munkakört, hivatást tévesztve", tartósan nem tűrhető és nem megengedhető módon . . .

Csupán az érdekesség kedvéért említem, hogy húsz évvel ezelőtt az egyik olvasószerkesztő — tehát nem olvasó! — az őszinte hangok hallatán helytelen, illetve meg nem engedhető módszerekről beszélt, amelyeket az egyszerűség kedvéért „banditizmusnak" — letámadásnak — nevezett, mert annyira nem tudta elképzelni, hogy valaki a nevével, megjelenésével bizalmat kelthet és kaphat a partnereitől, akik készek voltak bármilyen intim, féltett gondolatok kimondására. Más — főként a didaktikus módszerekben gyakorlott — munkatársak „rejtett mikrofonok"-at emlegettek és tényleg próbálkoztak ilyenekkel, dehát ezek a hangok már a távolságukkal is hallgathatatlanok voltak, míg az „igaziak" közelieknek és nem fedettek. S akkor jött az újabb érv, „a szerencsés alany" elmélete — aki ritka és akit „a hivatalos munka mellett nincs idő keresgélni". Be kellett tehát bizonyítani, hogy változtatott módszerekkel és korszerűbb alapállással lehetséges csak a hiteles, a hatásos, a szubjektív, a rész- vagy az egész területre jellemző hang rögzítése. És akkor az őszinteségnek már nem voltak házon belüli ellenzői, sőt ez lett a kívánt követelmény. Szinte egycsapásra szűntek meg az előre megírt és a helyszínen felolvasott úgynevezett „riportok" és nyilatkozatok.

A konzervatív beidegződésen kívül az alkalmazott technika is akadályozta a megújulást, mert amikor még nem állt a rendelkezésünkre a magunk által kezelhető, könnyen hordozható és összeszerelhető felvevőgép, akkor a televíziós stábok módjára mi is elleptük a helyszínt, felforgattuk a környezetet, növeltük az alanyok amúgy is meglevő zavarát, s így a spontán kérdésekre érthetetlenül ideges, szorult torkú és spontánnak távolról sem ható válaszokat kaptunk — amelyeket a vágás során ugyan lehetett valamelyest kozmetikázni, de igazi hitelük mégis hiányzott.

Ellenérvként hatott az új módszerrel egyidőben megemelkedett költség is, hiszen így jóval több lett a felvételek mennyisége, azonkívül a hordozható kisgépek nem vágható szalagait minden alkalommal át kellett másolni vághatókra — miközben sokan nem mérlegelték, hogy megér-e ennyit az új hang hitele. Csupán az intézmény vezetőin múlott, hogy nem kellett emiatt visszatérni a régi módszerhez.

Volt még egyfajta gőg, alázathiány, amely „az egyszerű embert" nem tartotta „mikrofonképesnek": nem tudta feltételezni, hogy egy ismeretlen valaki érdekes és fontos gondolatokkal képes kitölteni a műsoridőt.

Hét évig dobozban

Abban az időben — jó tizennyolc évvel ezelőtt — született meg az első „rádiónovella" vagy másképpen: „egy öregasszony portréja" — egy falusi „boszorkányról", aki három férjhezmenésének történetét három tételben „adta elő" — vagy mondhatnám: játszotta el! — meglehetős sikerrel. Őt követte a „Drótostót", „A szenes", „A kéményseprő" és még sok „natúr-hős", aki cselekvően élt és hatott, a mikrofontól egyáltalán nem zavartatva, tiszta magyarsággal, ami még ma is külön értéknek számít.

A portrék (többnyire tíz-húsz percesek) készítették elő a nagyobbat, a komlói bányaszerencsétlenség hét áldozata közül kiválasztott egyet — már hatvanhárom percben! — riportdráma megjelöléssel. A műsor külön „műfaji vihart" kavart, az érintett iparág félelméről nem

GÁCSI SÁNDOR
(Moldvay József felvétele)

beszélve, amivel évekig akadályozták a leadást!

A belső viták témái:

— Lehet-e drámának nevezni egy meg nem írt és színészekkel el nem játszott művet?

— Egyáltalán „mű"-nek vagy „alkotás"-nak lehet-e nevezni egy rádiós publicista összevágott termékét?

— Milyen meghatározás ez a „riportdráma"?

— Miért kell „dramatizálni" az amúgy is nagy port felverő szerencsétlenséget? (Illetve akkor már a harmadikat — ugyanannál a bányarészlegnél!)

Végül — mikor már sikerült elérni a meghallgatását — éppen szakmai berkekben aratta első sikerét az „Egy a hét közül . . .", s nem volt többé akadálya „a riport" leadásának — azzal a megjegyzéssel, hogy a mű vagy az adás visszaadta a helyszíni munka igazi rangját, mivel „a műfajilag tiszta riportnak amúgy is tartalmaznia kell drámai elemeket"!

Közben — amíg az Egy a hét közül huzavonája tartott — készülőben volt az „Úgy hívták, hogy szoba, meg konyha" is — az akkori lakáshelyzet tarthatatlanságának kiemelésére. Hiszen nemcsak az úgynevezett „eltartók" száma szaporodott rohamosan, hanem azzal egyidőben az „eltartottak" félelme is, akik felfedezték az eltartási szerződések igazi tartalmát. A kiválasztott helyszínt — egy lakássá alakított pincét — a valóság kínálta, ahol egy pesti öregasszony és egy nyíregyházi lakatos próbált megférni — sikertelenül, mert az idős nő belehalt az egyre szaporodó veszekedések következményébe. De hogy pontosan mi történhetett a frissen épített falak között, azt a nyomozást és a tárgyalást megelőző mű tárta fel meglehetősen megrázó módon — „dokumentumdráma" megjelöléssel — és megint újabb viták alapját teremtve, csakhogy már nem elsősorban a „műfaji váltás" körül, hanem azért, mert „a szerző" semmilyen beleszólással nem próbálta csorbítani a gyilkosnak tartott lakatos vallomásának és védekezésének hitelét, sőt a körülmények felmutatásával és ábrázolásával

„még inkább alátámasztotta" azt. Így hát „ő lett a szimpatikusabb" — akiért izgulni és akivel néha egyetérteni is lehet —, míg a nyomozást és a tárgyalást vezető bíró „negatív előjelet kapott" . . .

Bár azzal minden vitázó tisztában volt, hogy a felvételek a valóságos cselekvés (védekezés-vádolás) közben rögzítették a hangokat, mégis akadt olyan kollégám, aki — természetesen a megjelenés elősegítése céljából — például a bíró kérdéseit újrakészíttette volna — megfelelő gyakorlás mellett, hogy „mint a hatalom képviselője", akinek „az igazságot kell osztania", ne legyen annyira ellenszenves . . . Mások a feltételezett gyilkos reagálását vágták volna „ésszerűbben feszesebbre", mert „túl soknak" találták, hogy „egy erkölcsi nulla annyit szerepeljen" . . .

Igaz, a rádió politikai adások főszerkesztősége a vita ellenére garantálta a műsoridőt, de mivel az akkori dramaturgia vezetője is vállalta „az első dokumentumdráma" leadását — már majdnem „hangjáték kategóriában" honorálva —, az átkerült az ő hatáskörébe, aztán kifizetve hét teljes évig dobozban hevert, míg az új vezetés egy pénzügyi revizor érdeklődése nyomán újra meghallgatta és némi vita után adásra is tűzte.

Ekkor mint „alapművet" sokszor ismételték, és a kritikusok is többször értékelték. De az igazi „boncolás" — hogy igazán miről szólt, miért kavart félelmekkel terhes viharokat, milyen társadalmi szituációkat világított meg — az nem következett be. (Még a kiadott monográfia után sem!*) Pedig hogy csak néhányat említsek: szinte harsogta a lakásígérgetés csődjét, az azonos lakásba kényszeredett idegenek összeférhetetlenségét, a gyanúsított „előre elítéltetettségét", a nyomozás tehetetlenségét és gyermekbetegségeit, a kiszabott ítélet megalapozatlanságát, s ezek abban az időben egyáltalán nem számítottak „periférikus témák"-nak, ahogyan jó páran gondolták és fejtegették! Arra is kevesen gondoltak, hogy abban a helyzetben nekem, a „publicistának" meg kellett találnom azt az erkölcsi és érzelmi töltöttségű esetet, amelynek a tényeivel és valóságábrázoló erejével közvetíthetem a véleményemet a büszke nyilatkozatokra annyira hajlamos „illetékesek"-nek, azaz ezúttal őket próbálom „meggyőzni", „ébresztgetni". Hogy közben hányan „éltek" a lakatos és hányan a kiszenvedett öregasszony helyzetébe képzelve magukat, társadalmi szempontból az sem mellékes, mert ez a sugallat több embert késztetett gondolkodásra, mintha kimondtam volna, hogy milyennek tartom azt, amikor valaki más halálára számítva óhajt „saját fedélhez" jutni.

De történt még valami: ugyanis a „tény" és a „hitel" óhatatlanul összetapadva vált „valósággá" — az értelmet érzelemmel ostromolva, s megingatás után új gondolatokra késztetve. Ennél a munkánál derült ki egyértelműen, hogy a kimondott szó vagy a kiejtett hang mi mindent tükröz: félelmet, hazugságot, kort, emléket, szándékot, képzettséget, viszonyt, egészségi állapotot, számítást, hátsó gondolatot, hitelt, valóságot, utalásokat az alanyok arcára, testi felépítésére, fizikai erejére stb., lehet hideg, meleg, nyugodt, izgatott, fáradt, bizakodó, elkeseredett, gőgös, lármás, halk, hízelgő, ártatlanságot mímelő, tiszta, hatásos, hatástalan, unalmas, érdekes, altató, figyelmet keltő, gátlásos, nyílt és így ábrázolásra kész „anyag"! Hogy az elcsuklásoknak, a felhangoknak, a szüneteknek és a bőbeszédűségnek is lehet jelentősége, hogy az élőbeszédnek is megvannak a maga törvényszerűségei, hogy a felvétel, a vágás és a szerkesztés egyaránt fontos! S talán még fontosabb a műsorkészítő tudása, felfogása, önállósága, helyzetfelismerése, látásmódja, gyorsasága, hogy semmiképp sem lehet azonos az „író"-val, aki minden leírt szavát meggondolhatja, hanem inkább „rögtönző"-nek, vagy inkább „szituációteremtő"-nek, drámaelemeket, natúrszereplőket felismerni és rögzíteni képes „rendező"-nek kell lennie.

* Gácsi Sándor: Úgy hívták, hogy szoba meg konyha. Műsormonográfiák. T. K. 1974.

Jogdíj igen, jogvédelem nem

Közben persze nyilvánvaló, hogy a spekulatív (fiktív) drámák szerzői mindig megteremthetik a papírokon a kívánt alakokat és a kívánt szituációkat, míg a „tényдrámákhoz", sőt a dokumentumokhoz is keresni kell. Még helyes vagy szerencsés találat esetén is — és amikor a feltárt konfliktus igazabb, hitelesebb és jellemzőbb a kitaláltnál — szóba kerül a „verseny", nem egyszer a „natúr" győzelmével. Így a fikciók szerzői áramlani kezdenek a valóság irányába annak írásba ültetett változataival, vagy csepülő hadjáratba kezdve vitatják a „valóságszerzők" munkáinak értékét. Az utóbbiak „jogdíjat" kapnak, de jogvédelmet és egyéb szerzői előnyöket nem élveznek; — nem is tervezik a bejegyzésüket — rendezői díj nem illeti meg őket, nem tagjai semmilyen szövetségnek vagy művészi szekciónak.

A „tényműsoroknak" csupán „gazdájuk" van a dramaturgiákon belül vagy mellettük és a különböző rovatszervezetekben is „keresett", néha pályázatokkal és díjakkal ösztönzött „cikkeknek" számítanak, s külföldi versenyek díjait hozzák haza! De ez még mindig „nem az igazi", mert például a legsikeresebb szerzőknek is másutt, mással kell keresni a kenyerüket, mellékesen „vadászgatva". Csak „a sötét" téma tarthat számot sikerre. Nincs örömteli, szívet vidámító, humoros. Nincs „pozitív", vagy ha mégis akad, nem nagyon ismerik el még a „dokumentumcsoportok" sem (a humoristák által kommentáltak nem számítanak annak). Az „ebbe a skatulyába" sorolt szerzők nem keverhetik a fiktívet a valósággal, mert mindig „tiszta műfajt" várnak tőlük. Egyre gyakrabban tapasztaljuk, hogy néhány színpadi vagy egyéb játékszerző az elhangzott valóságanyagok felhasználásával, illetve átdolgozásával jelenik meg — néha a helyszíni hanganyagok „bejátszásával" —, amit senki sem tart plágiumnak.

Más lapra tartozik, hogy a szinte állandóan helyszíneken, valóságos emberekkel dolgozó riporterek mindig közelebb állnak „az utcákon heverő" témákhoz, s így a találati valószínűségük is nagyobb, mint az íróasztalok mellett rágódóknak. Ám hogy ennek ellenére a dramaturgiák műsoridejét mégsem arathatják le, az csak azért van, mert a tényműsorokból eleve kevesebbet terveznek, mint a fiktívekből, és a szerzőket sem a dramaturgiáknak kell eltartaniuk évenkénti megfelelő számú darab kitűzésével. Így a „valóságszerzők" jó része „dokumentumként" csaknem a fizetéséért engedi át anyagát a rovatának (vagy a honoráriumnál jóval kevesebb jutalomért, prémiumért — mint „sikeres riporter".)

Tény és valóság

Ilyen körülmények között — meg a szakmai színvonal fenntartása miatt is — az úgynevezett „valóságanyagok" jó részét én is a rovatom műsoridejének terhére készítem, vagy hogy pontosabban fogalmazzak: a kötelező havi műsoraimnak jó részét a dokumentumoknál megszokott hitellel és szubjektív ténylátással veszem és dolgozom fel, s a kapcsolatteremtés szokott formája éppen olyan fontos a számomra, mint a kimondott szó meggyőző hitele. (Hiszen vitatkozni is lehet hamisan, mesterkélten, álszenvedéllyel!) Közben „hangfényképekkel" kísérletezem, illetve asszociációkat ébresztő megoldásokkal, amelyek egy időben többféle hatást válthatnak ki a hallgatóban. (Ilyen egy tanyán dolgozó asszony, aki csak az etetett állatokkal „beszélgethet", vagy „a mellőzött öreg", aki a gyermekeit durvaságra nevelte, s most csak egy macskát szerethet, vagy „a szanált ház tulajdonosa" a cserelakásban.) Ezek nem annyira portrék, mint inkább szituációkat ábrázoló munkák, amelyek középpontjában természetesen az ember áll, de amelyek egyformán terjesztenek munkaszeretetet, megértést, figyelmeztetést, erkölcsi tanulságokat stb., hiszen túlzásokkal minden a visszájára fordulhat: az asszony beleroppan a munkájába, az erős férfi egyszer maga válik feleslegessé, kidobásra ítélhető „kacattá", és a lakásépítés érdekében jó és barátságos otthonokat tesznek tönkre — tessék rajta gondolkodni!

Amennyiben az ember nyitott szemmel járkál, akkor a „vasutas (vagy a bányász) hősiessége" mögött észreveszi az embertelen körülményeket, illetve a megfelelő szervezés és gépesítés hiányát, a jó hangulatú tömegben a szomorúan egyedül szemlélődőt, az igazságosztásban az igazságtalant. S ha jól figyel, akkor feltétlenül felfedezi a maga bajával nem tolakodót, a szemérmeset és a becsületesen küzdőt, és ha az ember nem akar nyomban ítélkezni, akkor csupán felmutat valamit, és másra bízza a következtetéseket: íme, a tanító úgy veti meg a babonaságot, hogy maga is suttog róla! Ha az ember mondani akar valamit, akkor először tanuljon meg másokat figyelmesen hallgatni!

Hányszor, de hányszor fordul elő, hogy a két fél közül az egyik mutatja a „tényt": a leírt és kiküldött, kedvező bírói ítéletet, mondjuk a gyerekek sorsáról, amelyet mégis, valamilyen formában követni kell, mert azok, úgy látszik, a másik félhez, a perveszteshez húznak, mert hát az „a vagyon megosztása érdekében édesgeti őket". Ő nem, mert ő csupán „a döntés végrehajtását" követeli, ami természetesen együttjár a számára kedvezőbb osztozkodással, de az már — állítja — nem azonos a másik fél „mohóságával". S néha ki is mondja: Ha már egyszer sikerült a bírót maga mellé állítania, akkor feltétlenül megérdemli a kedvező végrehajtást is, amit a sajtótól vagy a Rádiótól vár.

Így „a tény" ellenére az „a valóság", hogy a gyermekek az elváló felnőttek „eszközeivé" válnak, s hovatartozásukat nem a ragaszkodó szeretet, hanem a vagyoni helyzet próbálja befolyásolni, változtatni.

Például egy árulkodó mondat: „Hiába magyarázom nekik, hogy az apjuk hangolja őket ellenem!" Ebből az tűnik ki, hogy ő viszont hiába ágál a volt férj ellen, mert a gyerekek nem rá hallgatnak.

Vagy egy „demokratikus" igazgató: „Hiába beszéltük meg többször is az ügyet a munkásokkal, azok hallani sem akarnak róla!" Értsd: „Többször elrendeltük, többször bejelentettük, mégsem értenek vele egyet."

Egy tanácsi tisztviselő: „Jog szerint nincs igaza a panaszosnak!" Emberileg igen?

Sokszor egyáltalán nem lehet véletlennek tekinteni, ha az illető tisztviselő az általa hozott szabályra hivatkozik, aminek a megváltoztatása is jogában állna, dehát „már döntött", azaz (az ő fogalmazásában) „döntés született".

Azt kell mondani: nincs az életnek olyan része vagy oldala, amely valakit vagy valakiket ne érintene személy szerint, hiszen a „több tonna szén" például jelentheti: Nem drágul a villany tarifája; a háziasszony is megveheti a TÜZÉP-telepeken; ezentúl jobban fűtik az osztálytermeket; vidékiek is vásárolhatják — de a valóság az, hogy igenis felmerült a drágítás lehetősége, igenis volt sorbanállás, hideg iskola és ellátatlan tanyasi család stb. Az „ABC-áruházat avattak" mögött sok hiábavaló járkálás, bosszúság megszűnése rejlik, építők, lakóház-telepítők sokáig nem tartható hanyagsága, amit valakik a pozitívummal próbálnak ellensúlyozni. S a környékbeliek így sóhajtanak: „Na, végre, csakhogy eszükbe jutott!" Én meg azt mondom: „Hát még mindig a közpénzből juttatják a kereskedőket üzletépülethez, s nem ők áldoznak az eladás hasznából!?"

„A tanács áldoz!" Értsd alatta: „A választott tisztségviselők most sem felejtik el propagálni, hogy mennyire jól végzik a dolgukat . . ."

„Háziasszony létedre"

Bizonyos, hogy a kérdező felfogásának igen nagy szerepe van abban, hogy személyes vagy személytelen lesz-e a beszélgetés, a nyilatkozat, vagy egyéb felvétel. S nem azért, mert az illető úgy kívánja, hanem mert az a dolog természeténél fogva úgy alakul, mert őszinte légkörben a „megkívánom" helyett nem lehet azt mondani, hogy „megkívántatik", s az „ilyenné tettük" helyett, hogy „úgy alakult" vagy „hiba történt", mint ahogyan odahaza a tisztviselő sem kérdezheti a feleségétől, hogy „háziasszony létedre nem biztosítottad a vacsorámat?".

És az is bizonyos, hogy ha a kérdező

körmönfontan, nehézkesen, nyakatekerten fogalmaz, a válasz is hasonlóvá válik: a hivatalosság ugyanazt kapja vissza, a csacskaság „oldott sódert", a naivság okítást, az intimkedés nyavalygást, a tájékozatlanság meg általtást. Ezért a hangvételért mindig a kezdeményező, tehát a riporter felelős, amit igazán át nem háríthat az alanyára, bár hányan, de hányan megpróbálják!

És még valami: irodában ülve nem lehet úgy tenni, mintha üzemben mászkálnánk, pincében suttogni, mintha színházteremből közvetítenénk, főnök előtt beszélgetni úgy a munkással, mintha a felesége motozna mellette; laikustól várni szakmai szenvedélyt, jellemektől árulkodást, felnőttől gyermeki képzelgést, tunyától ötletet — és még sorolhatnám, mert még olyan hallgató is akad szép számmal, aki „az esős napon elhangzottakat" képes megkülönböztetni a felhőtleneken kimondottaktól, a délelőtti felvételt a délutánitól, s már nem is hiszi az egész szöveget. Más „meghallja" az előre megbeszéltet, az álrögtönzéseket, a „művi cizellálásokat": hallja, hogy örülök-e, vagy örülnöm kell: figyelem-e a partneremet, vagy átnézek felette, hallja a poénvadászatot, a hatásvadászó csattogásokat; hallja, hogy éppen őt, akinek az anyagot szánom, nem veszem komolyan!

Ezeket ma már az „átvevők" is hallják, mégis ritkán tiltják a gondatlan megszólalásokat (a prózai adások általános védelme érdekében!), mégsem szorgalmazzák eléggé a környezetükhöz tartozó munkatársak szakmai képzését, mégsem állítanak fel igazán magas követelményeket, mégis elfogadják a „lapos muszokat", mégsem értékelik igazán a valóság „tényerejét", mégis tudomásul veszik a szimpla „kötelességteljesítéseket", mintha azok bárkit is képesek lennének meggyőzni bármiről!

Véleményem szerint mindezek ellenére a rádió követelményei magasabbak bármelyik tömegkommunikációs eszközénél. Igaz, a tiltás, a hiteltelen és hatástalan anyagok kiszuperálása a műsorból — egyedül — még nem változtatja meg a készítők felfogását, szakmai felkészültségét, de kellő belső nyugtalanságot teremt, éreztetvén az elbírálói fokozat igazi álláspontját. S éppen egy-egy „esett" műsor ad jó alkalmat annak a vizsgálatára: az illető munkatárs mennyit jár ki a házból, hogyan és hol ismerkedik a tereppel s az érintett emberekkel, mennyire ismeri a felvevőgépet, milyen kapcsolatokat képes teremteni, van-e lényeglátó képessége és olyan érzékeny füle, amellyel a hétköznap apróságait is fontosnak hallja, tud-e elegendő hasznos nyersanyagot gyűjteni a műsorához, és abból miként ötvözi kerek egésszé, érdekessé, hangszóró mellé tapasztóvá az adást? Mert ha ezeket már tudják, akkor nemcsak az elfogadhatatlanság tényét lehet csupán közölni, hanem azokat a *tanácsokat* is, amelyekkel az illető munkatárs legközelebb már képes lesz a szükséges változtatásokra!

Toll irányít mikrofont

De: a szomorú tényen kívül, hogy az esetleges politikai képzés mellett szinte egyáltalán nem létezik „hivatalos szakmai" képzés, egy másik tényező is önkéntelenül ellene mond a fejlődésnek: az elbírálók tekintélyes része — amennyiben rendelkezik rádiós múlttal — a jegyzetíráshoz és annak felolvasásához „ért" — másképpen fogalmazva: ezt a műfajt kultiválja, ezt szereti hallani —, s ha a mikrofon alkalmazásában nem eléggé jártas, úgy a hatáskörébe tartozó munkatársak aligha kapnak ténylegesen használható tanácsokat tőle. Emiatt nem is mindig „érti" a helyszíneken dolgozó, naturális közegben élő vagy mozgó emberek sajátos gondjait, nem feszegeti a műszaki feltételek adott kereteit: nem megfelelően értékel. Így sok olyan egészen fiatal munkatárs akad, aki annyit tanul meg gyorsan, hogy „érdemes ismert vagy híres ember mondásait némi átszűréssel ismételgetni, s máris kész a belső vállveregetés". Mi több: „Érdemes ezt az anyagot még írott formájában elfogadtatni, mert az akusztikusan megjelenő állapotára már nem nagyon figyelnek oda." Talán ezért kezdődik annyi jegyzet „A múltkor a buszon . . .", vagy „Ismerősömtől hallottam . . ." sztereo-

tip és a konkrét helyszínt ködösítő általánosságaival, illetve az írott formának jobban megfelelő és nyelvtanilag is kifogástalanabb „szabályos felvezetésével" — amit persze „tárgyalás" és „befejezés" követ. Az ilyen hangokat talán csak az élőbeszédtől idegen „jólfésültség" teszi szürkévé és elriasztóan unalmassá, pedig a mondanivalójukra érdemes lenne felfigyelni.

Tudom, azért van ez, mert házon belül és házon kívül is sokan „sajtónak" tekintik a rádiót, ahol „újságírókat" kell dolgoztatni, „újságíróképzés" után, mert „a rádiós" szakma még nem eléggé elfogadott. Dehát ez olyan, mintha jobb híján „grafikusnak" neveznénk a „szobrászokat!" Nem kevesebb a különbség az újságíró és rádiós-újságíró között! Az újságot például félre lehet tenni, a rádióműsort általában nem, ezért sem mindegy, hogy hogyan dolgozunk, mivel akarunk hatni!

Szerencsére a rádió sok munkatársa kezdi önszorgalomból keresni a közlés jobb eszközeit és formáit, amelyekkel a hitel és a hatás fokozható. Hiszen a mi tényeink inkább „hallhatóan" hihetők, mint számszerűségükben, s igazak inkább hiteles szituációk teremtése közben, azáltal, hogy a „vitában" vitázó felek csapnak össze, hogy a „beszélgetések" alkalmával tényleg *eszmét* cserélnek és nem *tételeket* ismételgetnek, ezért fontos. hogy „az ábrázoló" láttatni legyen képes, hogy „a riport" valamilyen esemény, valamilyen fontos történés közepében tudósítson valamit az emberről, hogy „a dráma" torokszorítóan átélhető legyen stb. S szerencse, hogy az intézmény nemcsak lehetőségeket nyújt a kísérletekre, hanem az igazmondáshoz szükséges légkört is garantálja. És e kettő segítségével itt mégis szakmát teremthettek a „hangalkotók". Nem „újságírók" és nem „propagandisták", hanem életünket dokumentáló, s egyben jó irányban befolyásoló „rádiós személyiségek", akik a maguk hangvételeivel, műfajaikkal és mondanivaló-készségükkel lényegében ugyanazt akarják: emberi — tehát bensőséges — kapcsolatot teremteni és tartani a hallgatóval gondűző vagy gondolatébresztő műsorpercek segítségével.

1980-ban volt kétszáz éve, hogy kikerült a nyomdából az első magyar nyelvű újság, a Magyar Hírmondó. E jelentős művelődéstörténeti eseménnyel emlékülésen foglalkozott a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Sajtótörténeti Bizottsága és a Magyar Újságírók Szövetsége. E két szerv közös rendezvényei újdonságnak számítanak a magyar tudományos életben. Az elhangzott előadások közül kettőnek az anyagát közöljük — némileg rövidítve.

Felséges Tsáſzárné és Apoſtoli Király Aſzſzonyunknak különös engedelemével.

A Magyar Hírmondó. 1780. eſztendőbenn.

Bóldog Aſzſzony Havának első napjánn, Szombatonn kőlt.

ELSŐ LEVELE.

Szokások a hír-íróknak, hogy [illegible] eſz[illegible]ndőkor holmi kő-ſzöntése[illegible]k-e[illegible]ke[illegible] Ezt a ſzokáſt a Magyar hírm[illegible]d[illegible]lá[illegible] fo[illegible] mindenkor kö-vetni: mivel a f[illegible]etté[illegible] va[illegible] h[illegible]ko[illegible]t nem kedvelli a moſtani világ. — D[illegible] [illegible]k [illegible]gyan moſt leg-előſzör, úgy tetſzik, az il[illegible]-is [illegible]nja, hogy érdemlett

KOSÁRY DOMOKOS

A magyar sajtó megszületése

A magyar sajtó és Európa

A magyar sajtó történetének első korszakát európai összehasonlításban két fő vonás jellemezte.

Az egyik, hogy az adott történelmi feltételek között némi késéssel indult. Kezdete, a Rákóczi-szabadságharc főleg külföldnek szóló, latin Mercuriusától, 1705-től számítható. Igazán rendszeressé azonban csak utóbb válhatott. S az első magyar nyelvű lap, a *Magyar Hírmondó*, csak két nemzedékkel később, 1780-ban, éppen két évszázada látott napvilágot. Európa fejlettebb részein viszont a sajtó legrégibb műfaja, a referáló újság, a XVII. század első felének szülöttje volt. Angliában a Weekly News olvasói már Bethlen Gábor tetteiről is értesülhettek átvett hírek nyomán. De megelőzte Magyarországot e téren néhány ország a kontinens kevésbé fejlett, közép-keleti zónájában is. Így a Habsburg monarchián belül Ausztria, Bécs, ahol 1703-ban indult meg a hivatalos jellegű Wienerisches Diarium, majd pedig a magyar típusú rendi-nemzeti önállósággal nem rendelkező, de gazdaságilag fejlettebb Csehország. Bécsen át érvényesült először a kontinensen angol mintára elterjedt morális hetilapok hatása is, amely elősegítette a folyóirat-műfaj önállósulását. E hetilapok, a polgári forradalmak utáni Angliában, a XVIII. század elejétől kezdve olyan etikai és társadalmi kérdéseket tárgyaltak, amelyek már nem fértek a referáló lapok keretei közé, viszont amelyek számíthattak a középrétegek, a szélesebb közönség érdeklődésére és egyben annak szélesítését és felvilágosult szellemű tájékoztatását is szolgálták. Mivel az ilyen lapok politikai kérdéseket közvetlenül nem érintettek, bejuthattak a kontinens kevésbé fejlett, feudális országaiba is. Hamar divatba jöttek Franciaországban, majd német földön is. Ez talált visszhangra a Habsburg monarchiában, az 1760-as évek elejétől kezdve Bécsben, majd másutt, így Prágában, Pozsonyban is.

A magyar nyelvű sajtó kezdeti történetének másik fő vonása, hogy miután már világra jött, lemaradását rohamosan, másfél évtized alatt nagyrészt behozta és gyorsított ütemben futotta be azt a — sokhelyt oly hosszú — utat, amely a színtelen hírközléstől, a száraz referáló újságtól vezetett a folyóirat-műfaj kiválásán át a kifejezetten közvéleményformáló funkciót végző, politikai lapokig, a magas szintű irodalmi folyóiratokig és az ismeretterjesztő, szakmai orgánumokig. Abban az országban, amelynek 1780-ig egyetlen magyar nyelvű lapja sem volt, a sajtó viszonylag hamar meglepően gazdag és színes spektrummá szélesült. Az ország nehéz körülmények között hányódó társadalmában a XVIII. század utolsó harmadára értek be azok a feltételek, amelyek a polgári fejlődés, a nemesi korszerűsödés és az értelmiségi funkciók, a közönség legszükségesebb minimumával együtt lehetővé és szükségessé tették a sajtó rendszeres működését, sőt gyarapodását.

Nyilvánvalóan hiba volna e társadalmi és politikai feltételeket a valóságosnál kedvezőbbnek képzelnünk. II. József 1781 júniusi (Magyarországon egy évvel később hatályba lépő) cenzúrarendelete sem a későbbi, polgári sajtószabadságot vezette be,

(bár a korábbi, szigorú cenzúrán kétségtelenül sokat lazított), csupán szabadabb mozgást engedett és elősegítette az élénkülést. A magyar sajtó e viszonylagos nekilendülése, első zsengéinek kivirágzása 1780—1795 között, mai szemmel, igen szerénynek tűnhetik. De az egykorú fejlődésben annyival is szembetűnőbb, mivel mindjárt utána, politikai okokból, megint súlyos visszaesés következett, a felvilágosult progresszív politikai tendenciák válsága és hosszú hullámvölgye idején, a magyar jakobinus vezetők kivégzése (1795) után.

Magyar újság — idegen nyelveken

Magyarország a soknemzetiségű, de nyelvében német központú Habsburg monarchia keretében élt, maga is soknemzetiségű ország, amelyben a városi polgárok nagy része német anyanyelvű volt, és amely hagyományosan a latint használta hivatalos és oktatási nyelvként. Nem meglepő tehát, hogy a latin és a német sajtó időben a magyart megelőzte. Előbb egy-két időleges vállalkozás formájában, majd állandósulva is, hiszen a referáló sajtó tulajdonképpen a Pressburger Zeitung megindulásától, 1764-től kezdve vált folyamatossá Magyarországon. S a pozsonyi német sajtóban indult meg a folyóirat-műfaj különválása is. E latin és német előzményeket egyébként nemcsak azért kell figyelembe vennünk, mivel mindaz, ami a régi Magyarország területén egykor végbement, elvitathatatlanul része történetünknek, hanem azért is, mivel fejlődéstörténeti előzményként bizonyos fokig ezek is a magyar sajtó előkészületi folyamatához tartoztak. Ahogy a magyar irodalomtörténet is részben így tartja számon a hazai latin irodalom nem egy műfaját. Színháztörténetünk pedig, hogy még egy példát idézzünk, még hasonlóbb módon sorolja a magyar színjátszás fejlődéstörténeti előzményei közé nemcsak a latinból magyarra váltó iskoladrámát, hanem a főúri kastélyszínházak és a hazai német városi színészet sokban összekapcsolódó előadásait. Elég itt arra utalnunk, hogy Pozsony, a maga nagyrészt német eredetű, de hungarus-érzelmű és többnyelvű polgárságával, viszonylag fejlett nyomdáival, technikai felszerelésével, városi közönségével és első szerkesztőivel, a hazai sajtónak olyan közös, első fő központja lett, ahol szinte egy tőről indultak (bár eltérő pályákat befutva), a német, magyar és szlovák lapok.

Magyar Hírmondó

Az első magyar lap kiadására Patzkó Ferenc pozsonyi nyomdász kért és kapott Mária Teréziától engedélyt és privilégiumot. A felkért szerkesztő, a harminc éves Rát Mátyás, egy „Előre való tudakozás"-ban hangsúlyozta a sajtó fontosságát és a vidékies elszigetelődés veszélyeit. A magyar — írta — saját hazáján belül is tájékozatlanul él, „mint féreg a dióban", nem tudva arról, „ami körülöttünk történik s minket legközelebbről illet". Rát, egy magyarrá vált győri polgárcsalád fia, a pozsonyi evangélikus liceum volt diákja, aki már tüntetően, h nélkül és ékezettel írta eredetileg német családnevét, külföldi tanulmányai során, Göttingában ismerkedett meg a német felvilágosult sajtó szerepével és így lett ifjú teológusból a magyar újságírás úttörője és első jelentős alakja. A Magyar Hírmondó, amelynek első száma 1780. január 1-én látott napvilágot, és amelynek majdnem három évig volt szerkesztője és írója, és amelynek levelezői hálózatát is ő szervezte meg, kisalakú, hetenként kétszer megjelenő, referáló újság volt. De kezdettől fogva több is annál. Rát ugyanis, aki pontosan tisztában volt az európai sajtó műfajaival és feladataival, tudatosan igyekezett az akkor még hiányzó folyóiratok funkcióját is ellátni. A referáló eseménykrónika „kipótolását" — mint írta — főleg két nagy témakörben végezte. Az egyik a gazdasági és társadalmi korszerűsítés volt, a másik a nemzeti nyelv és irodalom.

Barokk ünnepélyek leírása helyett népmozgalmi, statisztikai adatokat, kereskedelmi és ipari híreket közölt. Sürgette a mezőgazdaság javítását, részben ettől várva a falusi nép felemelkedését, akárcsak Tessedik, aki a lapnak valószínűleg szintén egyik levelezője volt. 1781 őszén pedig Rát egy alkalommal ezzel a nyilvánvalóan célzatos „hírrel" lepte meg olvasóit: „Nints Britanniában jobbágyság. A parasztok, akik a nemesek jószágaiban laknak, szabad emberek, tsakhogy bizonyos árendát tartoznak esztendőnként fizetni". Angliáról, az amerikai függetlenségi háborúról, a világpiaci eseményekről, a külkereskedelem, a mezőgazdasági export lehetőségeiről írva a külső piacot kereső nemesi árutermelés igényeit fejezte ki, és egyúttal ébresztgette. Ez főleg az árutermeléshez és a felvilágosodáshoz közeledő nemesi rétegnek szólt, hiszen a lap 320 előfizetője közül — az első évben — 171 volt birtokos nemes és 93 értelmiségi.

A lap a felvilágosult szellemű tájékoztatás eszközeivel küzdött az elmaradt, feudális parlagiság ellen. Kazinczy utóbb éppen ezt a jelentőségét emelte ki: „Mik valának addig összejövéseink falukon, mint arról űzött discussiók, hogy a sárga kopó-e jobb, vagy a fekete, s hanyadikunk tudá: az atlanticus tenger keletre fekszik-e tőlünk, vagy nyugotra?" De Rát nem a nemességet, hanem azt a most kialakuló, antifeudális, részben nem nemes származású, új magyar értelmiséget képviselte, amely ekkor, más erő híján, a felvilágosult abszolutizmus reformjaiban reménykedett és azokat támogatta. Ezért várta a Magyar Hírmondó a vallási türelem és a jobbágyrendelet II. Józsefétől, hogy Magyarországnak „új Mátyás királya" lesz. Rát ugyanakkor a nemzeti nyelv és irodalom ügyének is lelkes híve volt, vagy félszáz egykorú magyar írót, költőt, tudós szerzőt mutatott be lapjában. Ő tette közzé Révai Miklós emlékezetes felhívását is 1782-ben a régi magyar költői emlékek, így a népköltészet gyűjtésére. Utóbb a magyar nyelv védelmében szembefordult a jozefinizmussal, bár a nemesi mozgalomhoz sem kapcsolódott, és attól eltérően más hazai nemzetek nyelvi és irodalmi ébredését sem ellenezte, hanem természetesnek tartotta.

A Magyar Hírmondót 1783 végén egy időre Révai Miklós, az író és nyelvtudós vette át. Révai a lapot még inkább a nemzeti nyelvi és irodalmi törekvések szolgálatába állította, mégpedig kifejezetten Bessenyeinek a felvilágosult rendi irányzatot megalapozó, művelődéspolitikai célkitűzéseinek megfelelően.

Az első magyar politikai újságíró

A lapot 1784 nyarán egy addig ismeretlen nevű „szegény magyar deák", Szatsvay Sándor (1752—1815) vette át, aki azonban rövidesen a kor legmarkánsabb politikai újságírója lett, — az első, akit Magyarországon e név megillet. Szatsvay, egy székely nemes család vagyontalan fia, Debrecenben, Pozsonyban tanult, majd Bécsben jogot hallgatott. Filológiai, irodalmi felkészültségben Révaival nem versenyezhetett, de mint politikai újságíró annál hamarabb megtalálta újszerű, egyéni hangját. Szatsvay Rátnál is határozottabban a magyar jozefinisták irányát képviselte, előbb, 1784—1786 közt Pozsonyban, a Magyar Hírmondó szerkesztőjeként, majd pedig 1786 végétől kezdve Bécsben, egy általa létrehozott, újabb magyar lap, a Magyar Kurír élén. A változtatás oka az volt, hogy Szatsvay Bécsben jobban mentesülhetett a hazai nyomdász-kiadók privilégiumai és — részben — a nemesi és egyházi befolyás alól.

Szatsvay mindkét lapjában a jozefinista politikát támogatta: az egyházi ügyek terén éles antiklerikalizmusával, a társadalmi problémák terén pedig antifeudális bírálatával. Az erdélyi parasztfelkelésről — talán Benkő József levelei nyomán — még a Hírmondóban úgy közölt — a hazai hatóságok haragjára — tudósításokat, hogy annak ijesztő tanulságai kitűnjenek. II. József jobbágyrendeletéről 1785-ben elismerően írta, hogy a szegény népet akarja „a méltatlan szenvedésektől oltalmazni", de a hivatalos jozefinizmustól eltérően nem tartotta teljes megoldásnak. Sőt, foly-

tatta híradásait a parasztok elleni erőszak eseteiről s gúnyosan emlegette, hogy Magyarország olyan „tejjel-mézzel folyó Kánaán, amely tele van szegényekkel, koldusokkal". Mindez érthető módon sok ellenkezést is kiváltott. S ennek hatása alatt olykor későbbi szerzők is úgy vélték, hogy Szatsvay, mint jozefinista, nem törődött a nemzeti nyelv és művelődés ügyével. Pedig nem így volt, 1784-ben lelkes tudósítást tett közzé, talán az ifjú Batsányi híradása nyomán az első magyar nyelvű színielőadásról Pest-Budán. S midőn II. József 1788 végén, pozsonyi látogatásakor a fogadására összegyűlteket magyarul szólította meg, Szatsvay a hírhez ezt a megjegyzést fűzte, négy évvel a német nyelvrendelet után: „Mi lett volna illendőbb egy magyar királyhoz".

Érthető, hogy a francia forradalom híreinek hazai terjesztésében Szatsvaynak nagy, ha nem is kizárólagos szerep jutott. Már 1789 jún. 24-én megírta, hogy a francia nép is „anglus szabadságra sóhajtozik". Aug. 1-én elsőnek közölt hírt a Bastille bevételéről. Aug. 26-án pedig ezt írta: „A frantziáknak példájok által minden nemzetek úgy meg franczizáltattak, hogy csaknem minden nemzet magát szeretné urának elismerni". E cikk további része, érthetően, „rostában" maradt, ahogy azt Szatsvay, a cenzúrát is kifigurázva, olvasóival közölni szokta. Ez a feszültség hozta létre azt a sajátos, „kétszínkedő" műfajt, amelynek fő kialakítója éppen Szatsvay volt. Abból kiindulva, hogy az újságírót a feudális urak csak amolyan lenézett, vásári mutatványos-félének tekintik, úgy tett, mintha maga sem tartana igényt arra, hogy egészen komolyan vegyék. S így csípős, szatirikus, néha öngúnyoló modorban, úgy, hogy nehéz kiismerni, mikor humorizál és mikor mond keserűen komolyat, olyan kérdésekről is tudott beszélni, amelyek nyíltan fel sem igen voltak vethetők. Nem volt azonban nehéz kitalálni, amit e néha erőltetettnek tűnő modorban próbált mondani, allegorikus meséivel, amelyekben az alvilág mezőin társalogtak egykor élt, híres emberek, vagy éppen állatok, nagyon is a jelen témáiról, mint a francia és a magyar veréb a forradalomról az 1789. aug. 5-i számban. A lap iránti érdeklődésre vall, hogy 1789 elején 900, egy év múlva már 1200 előfizetője volt. Szatsvay modora és felfogása azonban, bár az a francia forradalom első szakasza iránti szimpátiánál tovább nemigen jutott, a hatalom köreiben vajmi kevés népszerűséget szerzett magának. 1793 elején, a politikai fordulat kezdetekor eltávolították a laptól, amelyet utána Decsy Sámuel folytatott, fásultan, óvatosan, kénytelenségből is színtelenül. Az előfizetők száma 1795-ben már 600 alá esett.

Új utak, új remények

A magyar újságírás súlypontja közben még inkább Bécsbe helyeződött át. 1788 végén megszűnt a pozsonyi Hírmondó, majd a következő évben annak Pest-Budára áthelyezett folytatása: a Magyar Merkur is. Viszont a monarchia székvárosában 1789 nyarán egy második magyar lap is megindult: a Hadi és Más Nevezetes Történetek. Kissé nehézkes címe, sőt az első számok tartalma is alkalmas volt a cenzúrában azt a benyomást kelteni, mintha pusztán a török háború iránti érdeklődést szeretné kihasználni. A valóságban azonban a nemesi-nemzeti mozgalom felvilágosult szárnya talált benne orgánumot. A lap megindítója és szerkesztője, Görög Demeter, nemes származású értelmiségi, főúri nevelő volt Bécsben. Mellette hűséges szerkesztőtársként Kerckes Sámuel működött, aki szintén nevelő, magyar óraadó volt ugyanott. Mindkettő tehát a főnemesi értelmiségi alkalmazottak közé tartozott. Azok a felvilágosult magyar főnemesek, akik a vállalkozás mögött, a háttérben álltak, terveiknek jó és odaadó kivitelezőit találták meg bennük. Újabb kutatóink a jozefinizmustól elforduló gr. Széchenyi Ferencet, sógorát, gr. Festetich Györgyöt és gr. Teleki Sámuelt, a könyvtáralapító erdélyi kancellárt sejtik azok élén, akiknek a lap felső irányításában és az anyagi lehetőségek biztosításában része volt. A lap kétszer hetenként

látott napvilágot és újszerűen, illusztrációkkal, metszetekkel élénkítve hamar felkeltette a közönség figyelmét. Előfizetőinek száma csakhamar 800 fölé emelkedett. A felvilágosult rendi programot képviselte. De más, korszerű mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi problémák és bizonyos reformok iránt is igyekezett a nemesi olvasók figyelmét felkelteni. Külön említést érdemel, hogy a francia forradalommal kapcsolatos híranyagát egy ideig 1791-ben Hajnóczy József, a későbbi magyar jakobinus vezető fogalmazta, elég részletesen megismertetve olvasóit az 1791-i francia polgári alkotmánnyal és az Emberi jogok kiáltványával. Görögék politikailag óvatosabb vonalat vittek és befolyásosabb támogatókkal bírtak, mint Szatsvay, így némi dorgálás után 1793 elején is megtarthatták lapjukat, amely egyébként ekkor már a hagyományosabb Magyar Hírmondó címet viselte.

KÓKAY GYÖRGY

Az első magyar újságok és az akadémiai törekvések

A magyarországi sajtó megszületésének jubileumán illő megemlékezni arról a fontos szerepről, amelyet a fiatal magyar hírlap- és folyóiratirodalom a 18. század végi akadémiai szervezkedések terén betöltött.

Sajtónak és akadémiának a kapcsolata nem ismeretlen a 17—18. századi Európa művelődéstörténetéből, hiszen a legrégibb folyóiratokat éppen az akadémiák és a tudományos társaságok jelentették meg Nyugat-Európában. De míg e lapok a már létező és működő akadémiák orgánumai voltak, addig nálunk a 18. század végi hírlapok és folyóiratok mögött nemcsak hogy nem álltak ilyen intézmények, hanem ellenkezőleg: éppen hírlapjaink és folyóirataink igyekeztek egy magyar tudós társaság létrehozását elősegíteni, annak tervét és megvalósítását erkölcsileg és anyagilag támogatni, és addig, míg ilyen intézmény megalakul, hiányát szerény lehetőségeikkel pótolni. Az első magyar nyelvű lapok mindkét törekvése: agitációja csakúgy, mint az akadémiai szerep bizonyos mértékű vállalása méltán tarthat figyelmet érdeklődésre mind akadémiánk, mind pedig sajtónk története szempontjából.

Igaz, hogy az 1780-ban megindított Magyar Hírmondó első szerkesztője, Rát Mátyás még inkább Bessenyei korábbi, a Magyarság című munkájában 1778-ban meghirdetett koncepcióját tette magáévá: a megújuló magyar szellemi élet központját és irányítóját ő még a Nagyszombatból Budára költöztetett egyetemben vélte felismerni. De a későbbi szerkesztő, Révai Miklós már egyértelműen Bessenyei újabb tervéhez, az akadémiai programhoz csatlakozott, és az újságot főleg e cél szolgálatába állította. Míg Rát szerkesztése idején — jóllehet az első szerkesztő nyelvi, irodalmi és kulturális programja közelállt Bessenyeiéhez, — a Magyar Hírmondó három eszten-

dő alatt jóformán még nevét sem igen említette, addig Révai rövid, mindössze néhány hónapos újságírói működése során többször idézte Bessenyeit. Újságírói bemutatkozásában — igaz, név nélkül — hivatkozott a Jámbor szándék című művére.

Révai Miklós a közérdeklődést igyekezett a Magyar Hírmondó nyilvánossága által létrehozni és megszervezni; ott akarta folytatni a tudós társaság ügyét, ahol Bessenyei abbahagyta. (Ismeretes, hogy Bessenyei szerint a nyomdász-kiadó Landerer volt az akadémiai tervezet legfőbb meghiúsítója, mert attól félt, hogy ha a Jámbor szándék-ban felvetett terv, a társaság saját nyomdája megvalósul, ennek káros következményei lehetnek az ő üzleti forgalmára. Révai, bizonyára ennek ismeretében, hiszen a mű kézirata már az ő birtokában volt, nagyszabású újságírói koncepciót dolgozott ki, melynek keretében a lapszerkesztést teljes egészében az akadémiai ügy szolgálatába állította.) A Magyar Hírmondó nyilvánossága által szerette volna a közvéleményt, mindenekelőtt a főrendeket, áldozatkészségre serkenteni; lapja bevételét pedig maga is e célok — főként egy önálló nyomda — létrehozására kívánta fordítani . . .

Révai úgy gondolta, hogy ha érdekesebbé és népszerűbbé teszi az újságot, több előfizetője lesz, és ezért olcsóbban is adhatja. A szerkesztés munkáját harmadmagával szándékozott végezni, és az egész országra kiterjedő levelezőhálózatot kívánt létrehozni. Munkatársait díjazni óhajtotta, úgy gondolván, hogy az általa megreformált újságkiadás bőséges jövedelmet eredményez majd.

A társaság második jövedelemforrásának a nyomdát szánta. Az lebegett szeme előtt, hogy — miként írta — „a nyomtatósok oly hamar, oly roppant házakat állíthatnak" jövedelmükből. Kizárólag magyar nyelvű könyvek kiadását tervezte, mégpedig olcsó áron; a szerzőket pedig — a kor viszonyai között még szokatlan módon — tiszteletdíjban akarta részesíteni.

Révai harmadik jövedelemforrásául a főrendek anyagi támogatására számított. Az így összegyűlt összeget pályázatok kiírására és a győztesek jutalmazására szerette volna fordítani.

Tervei azonban nem valósulhattak meg, mert a piarista tanár egyházi felettesei nem nézték jó szemmel újságszerkesztői tevékenységét sem, és akadémiai törekvéseit is igyekeztek elgáncsolni. Eleve sikertelenségre volt ítélve 1784-ben, a német hivatalos nyelv elrendelésének évében az az elkeseredett kísérlete is, hogy Bécsben igyekezzen II. József támogatását megnyerni — egy magyar nyelvművelő társaság ügyének.

Révai, miután kénytelen volt a Magyar Hírmondó szerkesztésétől megválni, jóbarátai tanácsára rövid időre Győrbe vonult vissza, hogy ne legyen annyira szem előtt. Terveit azonban itt is tovább szőtte, és ezek sorában megint központi helyet kapott az akadémiai programnak egy újságvállalkozás keretében történő megvalósítása. Azt tervezte, hogy 1786-ban Rát Mátyással és Szerencsi Nagy Istvánnal titokban ismét felállít egy lapkiadó társaságot — mint írta — „társaság-név nélkül is, hogy megint lármát ne tegyen." „Közhaszonra való Levelezés" címmel hetilap alapítását tűzte ki célul, amelyet olcsón kívánt közreadni. Ismét munkatársakat készült toborozni, akik között a hetilap előfizetéseiből befolyó tiszta nyereség egyharmadát szerette volna szétosztani.

Bár Révai e terve is csak ábránd maradt, ezekben az években mégis egyre inkább terjedt az országban a tudós társaság szükségességének felismerése. A Magyar Hírmondó ekkori, jozefinista beállítottságú szerkesztői alatt ugyan háttérbe szorult e téma az újságban, mégis jelentek meg ekkor is óvatos és rejtett utalások arról, hogy jó lenne, ha számos külföldi példa nyomán, hazánkban is alakulna akadémia.

Valójában persze tisztában voltak vele, hogy az uralkodótól ilyen kezdeményezést és támogatást nem várhatnak. Bessenyei írta 1781-ben, a Jámbor szándék megszületésének évében kiadott német nyelvű folyóiratában, hogy II. József hatalma sokkal inkább nyugszik a kaszárnyákon, mint az irodalom és a tudomány támogatásán. Ezért is talált az akadémiai program egyre inkább utat az ellenzéki, nemesi mozgalomhoz.

Ebben csakúgy nagy szerepe volt Révai fáradhatatlan kezdeményezéseinek, mint abban, hogy az évtized végén meginduló újabb magyar újságok és folyóiratok szintén magukévá tették a tudós társaság ügyét. Így az 1788-ban indult Magyar Museumban, az első magyar nyelvű folyóiratban, Batsányi bevezető tanulmánya nyomatékosan kiemelte a nemzeti művelődés szempontjából a tudománypártoló uralkodók és főurak mellett, az akadémiák és a tudós társaságok fontosságát. A nyelvművelést és a kritikát — Bessenyei nyomán — ő is egy létesítendő magyar tudós társaság feladatául jelölte meg. Azt is hangsúlyozta, hogy folyóiratukkal ők is pótolni kívánják némileg a hiányzó társaságot.

1791. március 4-én a kedvezőtlenné váló légkörre utal a Magyar Kurír egyik közleménye, amelyben a nyelvművelő társaság eszméjét sokan fölöslegesnek és kártékonynak ítélték.

„Felserkentek némely jó hazafiak — olvassuk a cikkben — hogy más kipallérozott nyelvek, virágzó nemzetek példáját követvén, nemzeti nyelvünk pallérozása s a tudományok gyarapítása végett egy tudós társaságot állítsanak fel. Ama nagy literátor Széchenyi gróf, főtisztelendő Révai úr Győrben, Kazinczy és Horváth Ádám urak meggyújtott lámpásokat vettek a végett kezekbe, hogy másoknak utat mutassanak; de a közönségnek egy tisztes része azt kiabállya, hogy erre a társaságra semmi szükség sints, mivel az tsak szabad kőmívesek bandája fog lenni . . ."

A Magyar Kurír e közleménye érzékeltette, hogy konzervatív részről mennyire gáncsolták az akadémiai mozgalmat. Az országgyűlés elé került ügyet a Tanulmányi Bizottsághoz tették át, ahol azután hosszú időre el is akadt. A konzervatív nemesség és az udvar újabb egymásra találása, a magyar jakobinus mozgalom véres elfojtása és a felvilágosodás időleges hazai csatavesztése az akadémiai terveket is eltüntette az egyébként is elsorvasztott sajtó lapjairól. De hogy Bessenyeiék programja egy emberöltővel később, a reformkor kezdetén mégis megvalósulhatott, abban szerepe volt a tudós társaság szükségességét a közvéleménnyel megismertető fiatal magyar sajtónak is.

SZABÓ MIKLÓS

„Komoly, de ne gyász-színezetű zenét"

Magyarország német megszállása — a Sándor utcából nézve

A két világháború közti időben a hazai tömeg- (és bizalmas) tájékoztatás egy kézben, a korszak végére holdingrendszerben[1] működő MTI és rádió kizárólagos birtokában volt. Az újságok fontos híranyagaikat — csekély számú saját tudósítójuktól eltekintve — az MTI-től kapták, a rádió hírszerkesztése is lényegében ennek alapján dolgozott. Ugyancsak az MTI adta ki a szűkkörű használatra szánt bizalmas tájékoztatókat — tehát az intézményes tájékoztatás monopolhelyzete biztosítva volt.

Az MTI szerkesztői kontrollján sok minden fönnakadt, viszont annál érdekesebb bepillantani a kulisszák mögé — feltéve, hogy erre alkalom kínálkozik. Ilyen lehetőséget kínál az a beszámoló, amely egy 1944 áprilisában tartott együttes igazgatósági ülés mellékletét képezte, s amelyet az alábbiakban minimális rövidítéssel közlünk.

„Magyar Távirati Iroda és Rádió együttes igazgatósági ülés 2. pontjához

Beszámoló

1944. március 16-án az MTI szerkesztőségének egyik politikai riportere jelentette Zimmer[2] főszerkesztő úrnak, hogy nem illetékes helyről olyan hírek terjedtek el, mely szerint a Főméltóságú Kormányzó Úr kíséretében Kállay miniszterelnök is elutazott volna a német főhadiszállásra. Zimmer főszerkesztő úr szükségesnek tartotta, hogy ez ügyben Haeffler sajtófőnökhöz kérdést intézzen, aki a Kállayra vonatkozó részt azonnal megcáfolta azzal, hogy Kállay a gazdasági minisztertanácson elnököl, míg a Főméltóságú Úrról szóló hírre nézve ígéretet tett, hogy a délután folyamán tájékoztatást ad. Március 18-án délután 3 óra tájban Haeffler szigorúan bizalmas információt adott Zimmer főszerkesztőnek, amely szerint a Kormányzó Úr pénteken Csatay honvédelmi miniszter, Ghyczy külügyminiszter, Szombathelyi vezérkari főnök és ezek kíséretével a német főhadiszállásra utazott. A kiutazás oka: a Főméltóságú Úr Hitlernek írt egy levelet, amelyben kérte, hogy a magyar csapattesteket visszahozhassa. Erre jött a válasz: A Führer amúgyis szeretett volna beszélni a Főméltóságú Úrral, hogy ebben a nehéz történelmi és katonai helyzetben megbeszéljék a dolgokat, de tekintettel az ő magas korára, nem akarta ezzel terhelni. Ha azonban levélben fordul hozzá kéréssel, nagyon örülne, ha alkalma adódnék, hogy mindezeket megbeszélhessék. Haeffler hozzátette, hogy semmiféle német ultimátum, semmiféle német kívánság, sem barátságos, sem erőszakos formában nem hangzott el, ami nem zárja ki, hogy most nem fognak kérni valamit. De eddig semmiféle kérelem az égvilágon nem

[1] Holding: olyan gazdasági szervezet, mely névleg önálló vállalatokat fog össze s irányít. Az egyes vállalatok részvénytöbbségét az ún. holdingtársaság birtokolja s a tényleges tulajdonosok ennek részvényeit bírják. Esetünkben a Távirati Irodáé (MTI) volt kezdetben a „Magyar Telefonhírmondó és Rádió RT." részvénytöbbsége, a korszak végére a Magyar Hirdető Iroda, mint holdingtársaság, az MTI, MOT Telefonhírmondó és Rádió, Magyar Film Iroda, Nemzeti Gazdasági Bank, Orvosi Műszerüzem, Szatmár-Beregi Nyomda tulajdonosaként bírta e vállalatokat.

[2] Zimmer Ferenc az MTI fő- és felelős szerkesztője, az Országos Magyar Sajtókamara alelnöke volt.

hangzott el. A híresztelések bevonulásról, a Kárpátok megszállásáról, német hadgyakorlatok tartásáról és a vasútvonalak megszállásáról mind alaptalanok.

A szombat délutáni DNB[3] hírek között jött egy figyelmeztetés, hogy vasárnap, március 19-én reggel 7 órára soronkívüli Hell-periódust iktatott be a DNB. A szerkesztőség ennek a hírperiódusnak a felvételére meg is tette a szükséges intézkedéseket. Március 19-én 7 órakor azonban elmaradt az említett hírperiódus.

Reggel, valamivel 7 óra előtt Zimmer főszerkesztő Ferenczy a MOT[4] főszerkesztőjének telefonközlése alapján értesült arról, hogy az éjszaka során a német katonaság több helyen átlépte a magyar határt, sőt egyes osztagok már Budapesten vannak. Ferenczy értesülése Éliássy főkapitánytól származott. A délelőtt folyamán a politikai riporterektől olyan jelentések futottak be, hogy Éliássy főkapitány előszobáját egy német tiszt foglalta el. Keresztes-Fischer belügyminisztert, Keresztes-Fischer Lajos volt főhadsegédet, Baranyay Lipótot[5], Rassay Károlyt[6], Peyer Károlyt[7], továbbá sok zsidó gazdasági vezető férfit a németek letartóztattak.

Ferenczy főszerkesztő reggel 7 órakor értesítette Náray elnököt is, aki rövidesen megjelent irodájában. A vett értesülés alapján dr. Havel Béla[8] alelnök és K. Halász Gyula[9] igazgató kora reggel szintén megjelentek az irodában. (Dr. Frigyessy János, a Rádió vezérigazgatója vidéken tartózkodott, ahonnan csak vasárnap este érkezett vissza.)

Zimmer főszerkesztő azonnal érintkezésbe próbált lépni a miniszterelnökségi és a külügyminisztériumi sajtóosztályokkal, de onnan választ nem kapott. Ezért kb. fél 9 tájban Náray jelenlétében felhívta Incze Péter miniszteri tanácsost, a miniszterelnök titkárát, aki megerősítette, hogy német megszállás van, és azt kérte, hogy a Magyar Távirati Iroda sem kifelé, sem befelé ne adjon erről hírt mindaddig, amíg illetékes helyről közlés nem történik. Zimmer felhívta lakásán Haeffler Istvánt, a miniszterelnökség sajtópolitikai osztályának vezetőjét, aki Zimmertől értesült az eseményekről. Azonnal a miniszterelnökségre sietett. Nemcsak az első napon, hanem mindaddig, amíg a Sztójay-kormány meg nem alakult, a hatóságok részéről egyedül Haeffler Istvánnal tudtuk az érintkezést fenntartani.

Rádióvonalon ezen a napon csak egy hatósági intézkedés érkezett, Bedétől, a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetőjétől. Bede fél 10 óra körül közvetlen vonalon felhívta Bosin Endrét, a Rádió hírszerkesztőségének vezetőjét, és azt az utasítást adta, hogy a Rádió műsorában a víg számok helyett komoly zenét adjunk. A zene legyen komoly, de ne komor vagy gyász-színezetű. Bede sajtófőnökkel az említett beszélgetés után sem az MTI, sem a Rádió többé érintkezni nem tudott, miért is minden felmerült kérdésben Haeffler Istvánnal tartottuk a kapcsolatot.

10 óra tájban a vb tagjai közül Náray, Lázár, Wünscher és Havel összeültek az új helyzet megvitatására. A vb megállapította, hogy miután a helyzet teljesen kialakulatlan, és az illetékes hatóságok nem érhetők el, egyelőre semmiféle különleges intézkedésekre nincsen szükség. Mindenki marad a helyén és változatlanul végzi a munkáját. A vállalatok álláspontja az, hogy utasítást csakis a magyar illetékes hatóságoktól, illetőleg azok közbejöttével fogadunk el.

A várható eseményekre való tekintettel a vb egyidejűleg elhatározta, hogy a vállalatoknál levő néhány zsidó származású alkalmazott fizetéses szabadságra küldendő[10].

[3] A Német Távirati Iroda; híreit az úgynevezett Hell-távirórendszer adta.

[4] MOT — Magyar Országos Tudósító, a rendőrség, Budapest székesfőváros, Pest vármegye félhivatalos, könyomatos tudósítója volt, naponta több kiadással. Névleg az MTI-től függetlenül működött.

[5] Zsidó származású, vezető pénzügyi és bankszakember.

[6] Polgári Szabadságpárt elnöke, liberális politikus.

[7] Vezető (jobboldali) szociáldemokrata politikus.

[8] Az MTI és a Rádió alelnöke (1889—1979).

[9] A „Rádióélet" újságírója, felelős szerkesztője, kedvelt rádióriporter, majd a rádió műsorigazgatója.

[10] A Rádiónál igen liberálisan kezelték a néhány zsidónak minősülő alkalmazottat — nem hajtották végre a zsidótörvényekben előírt elbocsátásokat, sőt, mint a későbbiekből kiderül, éppen március 19-én Radó Árpád, az ismert, igen kedvelt bemondó — akit utóbb a nyilasok hurcoltak el — volt az egyik szolgálatos.

A délelőtt folyamán a politikai riporterek különböző részleteket jelentettek a Várból.

A Kormányzó Úr vonata 11 óra tájban Kelenföldre érkezett. A pályaudvaron a Főméltóságú Urat Kállay miniszterelnök fogadta, akinek kíséretében érkezett a Várba. A kormányzói autó mögött német autók haladtak.

11 órakor összeül a minisztertanács, 1 órakor pedig a koronatanács. Haefflertől értesültünk, hogy a Kállay kormány lemondott, s erről kommüniké fog megjelenni.

Reggeltől kezdve számítottunk arra, hogy a németek előbb-utóbb meg fogják szállni a Rádió épületét. A délelőtt során azonban semmi ilyen irányú lépés nem történt. Kb. délután ¼3-kor megjelent székházunk előtt egy német katonai autó 4 német katona és egy civil (sváb fiú) kíséretében. Az MTI portásától kérdezték, hogy hol a Rádió, mire a portás a stúdióba utasította őket. A stúdióban ügyeletes szolgálatot teljesítő Radó Árpád tisztviselőtől a németek azt kérdezték, hogy hol van a leadó állomás, mire Radó felvilágosította őket, hogy a leadó állomás nem itt, hanem Lakihegyen van, annak megtekintéséhez azonban a posta hozzájárulása szükséges. Erre a 4 katona egymás között tanakodni kezdett, hogy hol van Lakihegy, mire a sváb fiú azt mondta, hogy ő tudja, s így a németek újból autóba szálltak és eltávoztak.

A rádióműsor 12.35-től 14.55-ig légiveszély miatt szünetelt. Az adás 15 órakor indult volna a 13.45-ös elmaradt hírekkel. Miként másnap Kuzmich Gábor postavezérigazgatótól értesültünk, 15 órakor megjelent 4 német katona — minden valószínűség szerint a stúdióból eltávozottak — Lakihegyen és megszakíttatták a 15 órakor megkezdett műsort, amelyből csak a következő ment ki: «Folytatjuk műsorunkat. Híreket mondunk. A következő gongütés 15 óra.» A gongütés még elhangzott, de az adás akkor megszakadt. A megszakításról Lakihegy azonnal jelentést tett a postavezérigazgatónak, aki nyomban intézkedett, úgyhogy a műsor 15.40-kor újból megindulhatott, amikor a régebben összeállított hírek bemondása megtörtént.

Este 6 óra körül megjelent Náray irodájában diplomata egyenruhában az általunk régen ismert Niebelschütz német követségi attasé egy úr kíséretében, akit Niebelschütz dr. Schaub-ként mutatott be. Náray a két urat egyedül fogadta. Amint később értesültünk tőle, Schaubnak csak a rádióra vonatkozóan volt megbízatása. Az urak bejelentették, hogy egyidejűleg fegyveres német őrség jelent meg a stúdióban az épület biztosítására. Ez az őrség a kapubejáratot azonnal megszállta és március 19-én 19 órától március 23-án 21 óráig tartózkodott a stúdióban.

Mint már fentebb említettük, a kormány lemondásával kapcsolatban kommüniké kiadására vonatkozó értesítést kaptunk. A kommüniké kiadása azonban mindinkább késett. Értesültünk, hogy a kommüniké szövege tekintetében nézeteltérések merültek fel a magyar kormány és a németek között. Pontos részleteket nem kaptunk, azonban a kommüniké kiadása egyik terminustól a másikra halasztódott, míg végül másnap, március 20-án végleg lekerült a napirendről, azzal, hogy a megegyezés nem jött létre, és majd csak az új kormány megalakulását kell nyilvánosságra hozni.

A vasárnap során a kormányalakításra vonatkozó tárgyalások állandóan folyamatban voltak. Imrédy, Reményi-Schneller és Sztójay személyével kapcsolatos hírek érkeztek. Este értesítést kaptunk Haeffler útján, hogy esetleg már az éjféli rádióhírekre közölhető lesz a Sztójay-kormány megalakulása, de legkésőbb hétfőn reggel a hivatalos lap különszámában jelenik meg.

Március 20. hétfő

A Sztójay-kormány megalakulására vonatkozó kombináció az éjszaka folyamán megváltozott. A hétfői nap során is egyik óráról a másikra halasztódott a kibontakozás. A délelőtt folyamán Zimmer állandóan tájékoztatta Náray elnök urat a befutó hírekről.

¾2 tájban Brunhoff német sajtóattasé előzetes bejelentés után felkereste Zimmert és bemutatta neki Neugeboren urat mint esetleges helyettesét. Egyben igen udvaria-

san kérte, hogy az MTI az eddiginél fokozottabb mértékben ügyeljen arra, hogy a németek számára kedvezőtlen hírek ne kerüljenek kiadásra. Zimmer e kérésekre vonatkozóan közölte, hogy az MTI előzékenyen rendelkezésre áll, ha az illetékes magyar hatóságok útján fordulnak hozzá. Erre Brunhoff közölte, hogy ő mielőtt az MTI-hez jött volna, eljárt Bede tanácsosnál, aki kijelentette előtte, hogy az MTI a kormánytól teljesen független intézmény, amelynek hírei nem esnek cenzúra alá. Zimmer erre azt válaszolta, hogy háború lévén természetesen minden sajtótermékre vonatkoznak a cenzúra intézkedései. Az MTI a maga híreit valóban nem a cenzúrabizottságnak mutatja be, hanem ugyanazoknak a hatóságoknak, amelyek a cenzúrának adnak utasításokat. További barátságos beszélgetés után a két német úr távozott.

A nap során a kormányalakítás ügye változatlanul függőben maradt. A kombinációk állandóan változtak. Reggeli információk szerint az új kormány valószínűleg már a déli órákra megalakul. Ezt a hírt Ambrózytól[11] vett értesülés alapján kaptuk Haefflertől. Haeffler az újságírók előtt óvatosságból már csak 2 órára jelezte az időpontot. Ez a terminus is elmúlt anélkül, hogy megoldás született volna.

Március 21. kedd

A kormány megalakulása tekintetében a helyzet továbbra is tisztázatlan. Csak estefelé kaptuk az értesítést, hogy Sztójay dezignált miniszterelnökként jelent meg a miniszterelnökségen. A kormánylistára még az esti órákban, de inkább csak másnap reggelre lehet számítani.

Március 22. szerda

Szerdán reggelre nem alakult meg a kormány. Sztójay mint dezignált miniszterelnök folytatta tárgyalásait. Az akkor forgalomba került kormánylisták már erősen megközelítették a végleges névsort. Csak a belügy és a kultusztárcák személyére vonatkozó kombinációk nem valósultak meg.

Az új kormány a délután során megalakult és letette az esküt. Estefelé felhívták a miniszterelnökségre Zimmer főszerkesztő urat a kormányalakítással kapcsolatos kommüniké ügyében.

A kommüniké csak 8 óra tájban készült el. A miniszterelnök a kommüniké rádióban való beolvasását csak a 21.40-es hírek keretében kívánta. Utóbb azonban a német követség közbeszólt, mire a miniszterelnök hozzájárult ahhoz, hogy a rádió műsorának megszakításával, külön hír formájában hozza.

Március 23. csütörtök

Dél felé meghívás érkezett a miniszterelnökségtől este 6 órára a miniszterelnök által tartandó sajtóértekezletre.

Meg kell állapítani, hogy március 19-e óta a rádió hírszolgálatának irányítását dr. Schaub, mint Veesenmayer német követ és teljhatalmú magyarországi megbízott kiküldötte átvette és ezenkívül a prózai és zenei műsorra vonatkozó kívánságait is közölte. A műsor átállítása a kívánságoknak megfelelően meg is történt.

Március 23-án, csütörtökön Schaub Náray és Frigyessy jelenlétében közölte, hogy a m. kir. kormány megalakult, az ő eddigi megbízatása megszűnt, illetve úgy módosult, hogy javaslatokat és tanácsokat fog adni a magyar rádiónak, melyre vonatkozó utasításokat az illetékes magyar kormánytényezők is megadják, de ajánlja, hogy javaslatait fogadjuk el.

[11] Ambrózy Gyula, a kormányzó kabinetirodájának főnöke.

Az őrségre vonatkozólag biztonsági okokból célszerűnek mondotta, hogy az továbbra is fennmaradjon. Erre Frigyessy kérte, hogy miután a m. kir. kormány megalakult, és az épület biztonságáról úgy, mint a múltban, a jövőben is magunk tudunk gondoskodni, az őrséget vonultassa ki. Schaub erre magához kérette az őrség itteni parancsnokát és közölte vele, hogy feladatuknak eleget tettek és így hagyják el az épületet. Az őrparancsnok ezt tudomásul vette, azonban közölte, hogy erre nézve közvetlen utasításért parancsnokságához fordul. (Az őrség aznap 21 órakor el is hagyta az épületet.)

Ezt követőleg délután 6 órakor a miniszterelnök úr sajtóértekezletet tartott, amelyről Frigyessy az alábbi feljegyzést készítette.

«Jelen voltak: Bede István, Dulin Elek, Kolozsváry-Borcsa Mihály, Náray Antal, Karkisch tábornok, a cenzúra elnöke. Zimmer Ferenc, dr. Frigyessy János és Haeffler István.

A miniszterelnök úr a leghatározottabb formában utasítást adott, hogy a sajtó és a rádió abban a szellemben működjék, amelyet a kormány képvisel. Tehát: 1. intranzigens jobboldali, 2. zsidókérdésben megalkuvás nélküli, 3. küzdelem a liberalizmus és szabadkőművesség ellen, 4. szociális téren a legmesszebbmenő intézkedések megtétele, 5. a nemzeti érzés fokozása, a férfias magatartásra és a férfias erényekre való nevelés.

Külpolitikai kérdésekben a kiadott kommüniké az irányadó. A kommüniké szellemétől eltérni hajszálnyira nem szabad, mert csak így tudjuk megőrizni az ország szuverenitását, amely most megvan. Aki nem így cselekszik, az a kormány ellen vét és a legszigorúbb megtorlásban részesül.

Őszintén és becsületesen akarjuk és kell is a szövetségből eredő minden kötelezettséget maradéktalanul teljesíteni. Korábbi magatartásunk nem volt ilyen világos és határozott, és emiatt sok kétely merült fel, amely a bizalmatlanságot fokozta. Ilyen kételyeknek a jövőben nem szabad előfordulniuk, azért tehát *minden eddig kiadott utasítás hatálytalan* és egyedül irányadó a kiadott kommüniké és a kormány tagjainak nyilatkozata.

Nem közölhető tehát idegen hadijelentés vagy olyan jelentés, amely a túloldal erejét bizonyítaná, továbbá semmiféle olyan jelentés vagy magyarázat vagy következtetés, amelynek az volna az értelme, hogy a túloldal fog győzni. Semmiféle játék nem kockáztatható meg, tehát egy félreértésre okot szolgáltató mondat sem hangozhat el.

A jövő magatartásunk 180 fokkal ellentétes magatartás a múlttal szemben. A bizalmat és az országot csak ilyen magatartással menthetjük meg.

A zsidó szereplőket szerepeltetni vagy zsidó élő vagy holt szerzők műveit műsorra tűzni tilos.

Budapest, 1944. március 23.»

Az értekezleten Frigyessy egyenes kérdést intézett a miniszterelnök úrhoz, hogy a jövőben melyik az a fórum, amelyik egyedül illetékes a magyar rádiónak direktívát adni. A miniszterelnök úr megfelelő tájékozódás után úgy döntött, hogy belpolitikai vonatkozásban a miniszterelnökségi sajtófőnök, külpolitikai vonatkozásban pedig a külügyi sajtófőnök illetékes.

Pár napra rá Dövényi-Nagy Lajos szélsőjobboldali újságíró jelent meg Frigyessynél és közölte, hogy megbízatást kapott a szerkesztőség átszervezésére és kibővítésére vonatkozólag, valamint politikai előadások beiktatására. Dövényi-Naggyal Frigyessy közölte, hogy direktívákat közvetlenül a miniszterelnök úrtól kapott és amíg tőle más utasítás nem érkezik, addig kizárólag ezekhez az utasításokhoz alkalmazkodik. Később Zilahi-Sebess telefonon felhívta Frigyessyt és nagy vonalakban közölte az új elgondolásokat, de Frigyessy neki is azt felelte, hogy elgondolásait közölje a miniszterelnök úrral és az újabb utasítást adja neki írásban, nehogy a legcsekélyebb félreértés merülhessen fel. Egy kérdésben megállapodtak, éspedig abban, hogy a 21.40-es hírek keretében Dövényi-Nagy egy ötperces politikai beszámolót tart a saját neve alatt.

Zilahi-Sebess április 4-én kelt levele ápr. 5-én jutott Frigyessy kezeihez, amelyben Zilahi-Sebess a miniszterelnök úr utasításait közölte. Ennek a levélnek alapján április 6-án Frigyessy tárgyalt Dövényivel Zilahi-Sebess levelének szellemében és a megállapodásról április 7-én írásban értesítette Zilahi-Sebesst.

Budapest, 1944. április 11.

dr. Havel Béla sk. Nelky Jenő sk. Zimmer Ferenc sk. Darányi Béla sk. dr. Frigyessy János sk. Láng Jenő sk. dr. Wünscher Frigyes sk. dr. v. Kozma Sándor sk. Perényi Zsigmond sk. Lázár Ferenc sk. dr. Mayer Gyula sk."

In memoriam

WISINGER ISTVÁN

McLuhanárium

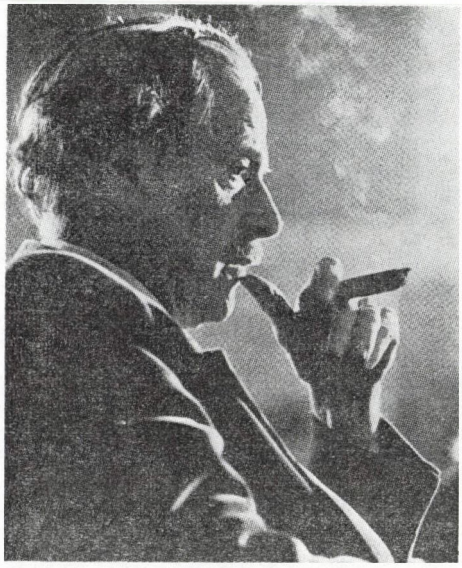

Két idézet

Nem sokat törődött vele, hogy életműve, tevékenységének alkotóelemei milyen keretek között, milyen formában maradnak fenn. Ha úgy találta jónak, kötetre való mondanivalót sűrített bele egyetlen mondatba, és sohasem szégyellte másoktól vett gondolatokba rejteni legfontosabb üzeneteit. Nála jobban kevesen hitték el, hogy övé minden kimondott és leírt szó. De még kevesebben bizonyították be hitelt érdemlően, hogy az „emberi szervezet kiterjesztése" feleslegessé és nevetségessé tesz minden illuziót arról, hogy az emberi elme termékei egyszer és mindenkorra birtokba vehetők. Csak pillanataink vannak, amikor mindenkinek felfénylik a maga „üzenete", és boldog lehet, ha nem csak egy részlet jut neki. Íme, két villanás, két kedvenc idézetbe rejtett üzenete:

„Minden igazi elmélet a kommunikációról elmélet a közösségről."
(Roger Williams, szociológus)

„Az alkotás a kezünk, a tudás a fejünk dolga
De mintha a szívünk valahol elhagytuk volna."
(G. K. Chesterton, költő, filozófus)

Életrajz az időgépben

Herbert Marshall McLuhan 1980 december utolsó napján 69 éves korában halt meg torontói otthonában. Júniusban a kanadai lapok mintegy mellékes hírként számoltak be arról, hogy megvonták az állami támogatást a torontói egyetem Kulturális és Technológiai Központjától, mert „nincs remény arra, hogy az egyetem professzora, Mr. McLuhan és munkatársai lényeges új kutatások lebonyolítására tudnák felhasználni a külön intézet nyújtotta kereteket".

Ebben az esztendőben az amerikai kontinensen a szórakoztató médiából egyszer és mindenkorra megszületik a szolgáltató média. A műholdak műsorainak egyéni vétele anyagilag is elérhető közelségbe került. A házi videostúdiók kiépítése már nem anyagi, hanem csak műszaki lelemény kérdése. A televízió, a számítógép és a telefon összekapcsolásával a szupermédia vigyáz a gyerekre, elvégzi a bankügyleteket a bevásárlástól a beruházásig, országos méretűvé bővít bármely konferenciatermet, két-

irányú kapcsolatok egész sorát építi ki a lakosság, a tanács, a rendőrség vagy a közművek között, és néhány hónapon belül Los Angeles és Atlanta környékén realitás a tudományos-fantasztikus regények egyik dédelgetett ötlete: a kábeltelevízió segítségével csekély műszaki és előfizetési költségekért ötvenkét csatornán özönlik a kép, a szó és a hang a különböző otthonok képernyőire, amelyek mérete lehet gyufásskatulyányi, de betöltheti a szoba egyik falát is.

McLuhan hosszú ideje beteg, 1979-ben súlyos műtéten esik át azt követően, hogy szélütés érte. Ideje többségét könyvei és látogatói körében tölti, kedvenc médiáinak mindig is megmaradt a nyomtatott és a közvetlen emberi szó.

1977-ben jelenik meg utolsó könyve: *A város mint osztályterem*, szerzőtársai: Kathryn Hutchon és Eric McLuhan. Nyolc év alatt mindössze három könyvön olvasható a neve. A hetvenes évek úgy telnek el, oly csendben, mintha senki sem emlékezne rá, hogy „mágus" volt, néha „varázsló", „az elektronikus kor Archimédese, a média prófétája", olyan ember, akit irigyelni, csodálni és megvetni kell, csak éppen hallgatni nem lehet róla.

A hetvenes évek Amerikáját a Watergate-ügy rázkódtatja meg. Az uralkodó média, a televízió, 130 milliós rekord nézőszámát 1974. augusztus 5-énék köszönheti: ekkor távozik hosszú időre a nyilvánosság elől a bukott Richard Nixon, akiről McLuhan viszonylag sokat írt, mint egy olyan „forró" személyiségről, aki szerinte 1960-ban éppen azért veszített John Kennedyvel szemben, mert a „bűvös" média, a televízió közvetítette vitáját a szavazókhoz.

Az ő korszaka igazán a hatvanas évek. Ezer dollárt kap — ha kér — egyetlen előadásért, 1968-ban *McLuhan mellett és ellen* címen külön kötet jelenik meg hódolói és ellenségei vitaanyagából. 1962—68 között publikálja azt a négy alapkönyvet, amely minden fontos tudnivalót tartalmaz a tömegkommunikációval kapcsolatos téziseiből.

1968: *Háború és béke a glóbusznyi faluban.* A cím jól jelzi, hogy a kommunikációs szempontból faluvá zsugorodott glóbusz legnagyobb gondja: képes végleg elpusztítani önmagát. Az amerikai hálószobákban is „zajló" vietnami háború a televíziós hadijelentéseknek köszönhetően hazahozza" a fiúkat. A katonai kudarc, a vietnami nép honvédő harca jelentéktelen tényező, a győztes a televízió, amely elviselhetetlenné teszi az eddig elkendőzött tényeket.

1967: *A médium maga az üzenet* — hirdeti az életmű szinte közhellyé vált tételét egy korábbi kötet címe. Ebben össze is foglalja mindazt, amit hátrahagyni érdemesnek tart az egyre jobban elhatalmasodó médiáról. A televízió „félénk óriás", a rádió „a törzsi dob" elektronikus utódja, a távirat „a szociális hormon".

1964: *A megértő média* kinyilvánítja a tömegkommunikációs evangéliumot: „Maga a médium az üzenet, mert olyan környezetet alkot, amely kitörölhetetlen és halálig tartó...". S mindez nemcsak az agyondicsért és gyalázott médiaformákra vonatkozik a nyomtatott könyvtől napjaink telexéig, hanem arra a formára is, amelybe ezt a kötet öltözteti. Diagrammok, képek és szöveg olyan mozaikszerű kavalkádja ez, amelyben gyakorlott kommunikáló legyen az az olvasó, akinek sikerül minden rétegét felfejteni. Egy alkalommal szokatlan kevélységgel, mármár kérkedve kijelenti: „Nem állítom, hogy mindent értek abból, amit hirdetek. Végül is nehéz kosztról van szó, s ez könnyen megfekszi az én gyomromat is".

1962: *A Gutenberg Galaxis* születésének éve. Ez a mcluhanizmus alapkötete, amelyben áttekinti, hogy milyen összefüggés van az emberiség kultúrtörténetének és technológiájának fejlődése között. A törzsi közösségben élő és szóbeli kommunikáción nevelkedő ember szeme egyre nagyobb szerephez jut, a gutenbergi könyvnyomtatástól eljutva az elektronikus kor médiájáig. Más érzékszervei egyre jobban háttérbe szorulnak és ez nemcsak az életforma

megváltozását hozza meg — a glóbusznyi falu lakója lesz —, hanem olyan törzsi magatartását, amelyből lassan eltűnik a személyes érintkezés kommunikációs terápiája, és átadja a helyét a szociális lelkiismeret nélküli tömegkommunikációnak. Az emberiség végképp elveszett a nyomtatott szó számára. Közben annak távlatai is kibomlanak, hogy a kommunikáció módja — ahogyan hozzájutunk az információhoz — sokkal nagyobb hatással van ránk, mint az üzenet tartalma, és így a változás méretei a személy ill. a társadalom szempontjából válnak meghatározóvá.

Az életmű egyre jobban kiteljesedik, rövidesen megszervezi a torontói egyetem mellett működő kutatóintézetet, a Kulturális és Technológiai Központot, ahol lelkes tanítványi kör alakul, hogy széthordja a világban egy éppen születő tudományág vitatható téziseit. Olyan évtized kezdődik életében, amelyben később az állami kutatásokkal szerez magának hírnevet és elegendő nyersanyagot elméletének összeillesztéséhez. Állami megbízásokat kap olyan jelentések elkészítésére, amely az oktatás és a tömegkommunikáció lehetséges kapcsolatait, eredményeit vizsgálja, s miközben fáradhatatlanul tanít, megszületik első fontos tömegkommunikációs témájú munkája is, a *Mechanikus menyasszony*, amely ezt az alcímet kapja: „Az ipari ember folklórja" és elsősorban a hirdetések és a reklám társadalmi hatásával foglalkozik. Meglepő munka ez egy katolikus irodalomtörténésztől, aki úgy tűnik, egy életre elkötelezte magát a reneszánsszal, Chesterton, Pope, Coleridge és Tennyson életművével. Az erőgyűjtés korszaka fejeződik be, visszanyúlva előbb a harmincas évek közepére, amikor protestánsból katolikussá vedlik át, de még hátrább haladva az angliai Cambridge falai közé, ahol egyetemi éveinek legtermékenyebb időszakát tölti, megismerkedve a pozitivizmus, a biológiai determinizmus és a dialektika klasszikus és korabeli vívmányaival. Mélyen vallásos protestáns családban nevelkedik Kanada nyugati tartományában, Edmondban, ahol az agrárszocialista mozgalmaknak komoly hagyományai vannak. Tízesztendős korában barátaival kristálydetektoros rádiót fabrikál. Szülei közül skót származású apja biztosítási és teleküügynökként keresi kenyerét, ír származású anyja pedig eredetileg színésznő. Herbert Marshall McLuhan 1911. július 21-én születik meg.

Montázs tőle és vele

Művei sajátos szellemi csapdák. Gondolatmenetét idézetek láncolatára bízza. Nyelvi karikatúrába és mélyenszántó filozófiai elmélkedésekbe ágyazva születnek meg e nyomtatott montázsok. Elemeiről egyébként alig van mit mondani, de sajátosan merész szociológiai, esztétikai — és valljuk be, néha blöffnek tűnő szóviccei — megállapításainak fűzérében megjelenik egy olyan világ, amelynek létezése nélküle felfedhetetlen lenne. Íme, csak ízelítőnek egyetlen, mozaikszerű összeállítás forrásaként több művét is felhasználva, de teljesen az ő modorában:

„Vegyék minden versemet becsületszóra szabadon engedett fogolynak"

(Alfeo Marzi)

„Bergman lehetővé teszi a tömegember számára, hogy elszórakozzon azon az illúzión, hogy meditál, miközben valójában kínpadra feszíti az elméjét"

„Az ember egész életében másol, míg egyszer csak elkezd eredeti dolgokat festeni"

(Picasso)

„Lesz időd olyan arcotvágni hogy megfeleljen azoknak az arcoknak, amelyekkel találkozol"

(T. S. Eliot)

„A város a paralízis központja" (James Joyce) — „A város a maga totális környezetével felülmúlhatatlan iskola. Nem csoda, ha a kölykök ezt mondják: mi a csudának menjünk iskolába, és szakítsuk félbe neveltetésünket?"

„A gyerekeinket hamarosan keletre küldjük, hogy ragadjon valami nyugati rájuk"

(Egy képregényből)

„Ez egy tőr, amit magam előtt látok?"
(Shakespeare; Machbet)

„Meg akarom fogni a kezed"
(Beatles)

„Az emberi test és képességeinek utánzásával válik érthetővé a technológia egész világa"

„A verés legőszintébb formája az utánozás"
(Egy hirdetésből)

„Honnan tudhatnám, hogy mi az a kő, amikor nem ismerem azt a szót, hogy »kő«"
(Egy eszkimó)

„A történelem egy hálókocsi"
(Henry Ford, autókirály)

„Az archaikus vagy törzsi ember számára nem volt múlt, nem volt történelem. Mindig csak jelen létezett. Manapság tapasztalhatjuk ennek a perspektívának a visszatérését, amikor a technológiai áttörések olyan erőket képviselnek, hogy egymásra telepítik a különféle környezeteket a távirattól a rádióig, a televíziótól a műholdakig. Ezek a formák azonnal hozzáférhetővé tesznek számunkra minden múltat. Csakhogy, mint a törzsi ember számára, számunkra sincs többé történelem. Minden a jelenhez tartozik, beleértve a letűnt korok által tanulmányozott törzsi embert is."

Érvek és ellenérvek

Legkevésbé a gyakorló újságírók, televíziósok kedvelték. Többnyire attól tartottak, hogy mágikus szavai mögül kibomlik a szakmai esetlegesség és a technikai kiszolgáltatottság örökös kérdőjele, amely a tömegkommunikáció gyakorló szakemberei számára nyilvánvaló mázsás teher, a fogyasztó-néző milliók előtt azonban mindig rejtve marad.

A legnagyobb kétely a „hűvös" és „forró" médiákról kialakított rendszerét kísérte. Szerinte ugyanis attól függően oszthatók két csoportra az elektronikus korszak médiái, hogy mennyire igénylik az egyén személyes részvételét. Így lesz a rádió a „forró" és a televízió a „hűvös", mert ez utóbbi kényszerít nagyobb aktivitásra. Hiszen kultúránk alapvetően vizuális, így az éppen születő látványt — a televízió pontokból vagy vonalakból összeálló képét — azok mintegy szellemi megérintésével kell asszimilálni az agyban már korábban elraktározott vizuális élmények és emlékek összességéhez. Egydimenziós voltuk miatt „forró" minősítést kaptak az újságok és a magazinok is. E rendszeralkotás nyilvánvaló önkényessége kérdőjeleket rakott ki más tételek érvényessége mellé is, bár a kétségek sohasem tudták komolyan megingatni szakmai tekintélyét. A körülötte kavargó „médiamozgalmat" csak a környezetvédelmi mozgalom, a diáklázadások és a vietnami háború nyomán egyre határozottabb formát öltő belső amerikai válság tudta háttérbe szorítani, elhalványítva a hírnévhez hasonló méretű tévedéseit is.

Az elektronikus média fölényét jósló ötlettűzijátékának sok petárdája — már most elmondható — telibe talált, de átfogó társadalomképpé sohasem állt össze. Igaz, igénye sem volt rá. Hitte: a részletek mindent elárulnak, visszhangoznak annak, aki érti az alapképleteket. A konzervatív londoni Times nekrológja szerint: „Nem rajongott a kapitalista elektronikus világért, amelyben élt . . . mindenekfelett stiliszta, akinek legnagyobb leleménye az volt, hogy sikerült olyan tömör nyelvezetet kialakítani, amely az egyetemességet és nyilvánosságot egyaránt magába ötvözte, és amelyen különleges ügyességgel és tömörséggel fejezett ki mély és vitatható eszméket".

Erre rímel az esszéista vitapartner és kortárs barát véleménye is. Az orvosi diplomával rendelkező, gyakorló kommunikációs ember, Jonathan Miller ezzel a mondattal fejezte be róla írott vékony könyvecskéjét: „Talán McLuhannak sikerült megvalósítania minden idők legnagyobb ellentmondását: a hazugságok gigantikus rendszerével megteremteni az igazságnak azt a lehetséges változatát, amely mindannyiunk számára megrázó."

A magyar „McLuhan-jelenség"

Woody Allen bizonyára meghökkenve vette volna tudomásul, hogy a Toldi mozi nézőterén az „Annie Hall" vetítése közben szinte minden visszhang nélkül pukkan el filmjének egyik legragyogóbb ötlete: a mozipénztárnál sorban álló „vájt fülű" mcluhaniádákkal blöffölő kommunikációs széplelket a semmiből elővarázsolt mester cáfolja meg.

Magyarul mindössze a „Megértő média" televíziós fejezete, „A félénk óriás" jelent meg a *Televíziós jelenség* című Gondolat antológiában, háromezer példányban, 1976-ban. S bizony ez kevésnek bizonyult még ahhoz is, hogy az év első napján „a glóbusznyi falu" tömegkommunikációs dobjain kihirdetett halálhíre a hírügynökségnél és a rádiólehallgató szolgálatot teljesítő ügyeletesénél információvá váljon. Nekünk „rosszkor" halt meg, méltatlanul, nem törődve azzal, hogy a hétköznapok és ünnepnapok felforgatott rendjében a „magyar média" ügyetlen süketsége rövid életű halhatatlansággal ajándékozza meg. Január 11-én először Pethő Tibor emlékezik meg róla a Magyar Nemzetben, s a közben eltelt tizenegy nap fényesen igazolta életműve legfontosabb tézisét: „A médium maga az üzenet".

Közelkép

BÉKÉS SÁNDOR

Szabadság tér a Sörház utcában

Ötéves a tv pécsi stúdiója

Ötéves a Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiója.

Amikor *1976. november 24-én* feltűnt a szegedi és a pécsi stúdió emblémája a képernyőn, a hajdani katolikus legényotthonból, majd sportklubból tv-központtá alakított Sörház u. 8. számú ház nagytermében huszonegynéhány újdonsült televíziós, számos helyi vezető, és meglehetősen sok érdeklődő izgulta végig a pillanatot. A „nyitott stúdió" elve a kezdettől valóság volt — pedig a jelenlevők egyike sem hallott még erről.

Budapest után Pécs volt a második város, ahol teljessé vált a tömegkommunikáció rendszere. A tucatnyi üzemi lap, a közel 100 000 példányos Dunántúli Napló és a 25 éves pécsi rádió mellett immár televíziója is lett a városnak, a dél-dunántúli körzetnek.

Voltak az ünneplők között „öreg" televíziósok is. Fényképek őrzik ellágyult arcukat: ők az egykori budapesti kezdetre gondoltak, s ezzel együtt egy kicsit az ifjúságukra.

Megismétlődött a megismételhetetlen?

Részben. Sok minden hasonlított az elmúlt öt évben a televízió ma már nosztalgiával emlegetett (h)őskorára — sok minden azonban egyáltalán nem.

Nemcsak *másik* született — valami *új* is.

A vidékből körzet lesz

Pécs város és Baranya megye, valamint az MTV vezetői 1976 nyarán kötöttek megállapodást a stúdió létrehozására. Az ország és közelebbről a dél-dunántúli körzet gazdasági, kulturális és tömegkommunikációs eredményei alapozták meg, tették lehetővé ezt a döntést. Megnőtt a helyi — megyei és városi — szervek önállósága, ami lehetővé tette és meg is követelte a helyi sajtó gyors ütemű fejlődését.

Hosszú egy helyben topogás után gyors fejlődésnek indultak a Magyar Rádió helyi stúdiói is, amit a műsoridő növekedése és a körzeti jelleg hangsúlyozása is bizonyít.

A változások követelményei elől a Magyar Televízió sem térhetett ki. Az egyközpontú televízió egyre kevésbé felelt meg az országos igényeknek. Sem elegendő pénz, sem elegendő információ nem állt rendelkezésre. A decentralizálást tehát sokféle kényszer sürgette.

Az igény és a lehetőség egysége, úgy tűnik, elsőként Pécsett valósult meg. Pécs — a Dél-Dunántúl természetes és közigazgatási központja — nemcsak szíves házigazdának, de jó „üzletembernek" is bizonyult.

Ez a város sokat várt az új stúdiótól, tehát sokat is áldozott rá: szakembereket — főként újságírókat, rádiósokat — bocsájtott a televízió rendelkezésére: lakásokat adott azoknak, akik a fővárosból Pécsre települtek.

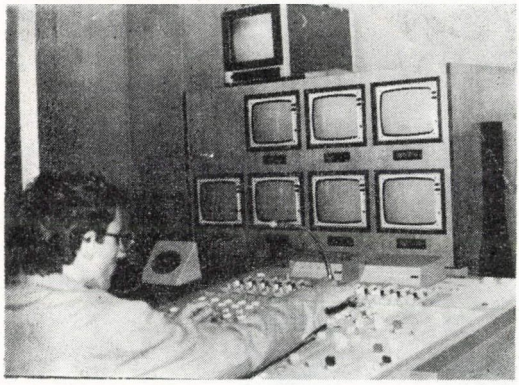

MTV PÉCSI STÚDIÓ

A tv-központ építészeti kialakítása alig három hónapot vett igénybe, a további három hónap elteltével együtt állt a stúdió „törzse" is.

A Pécsi Körzeti Stúdió a Magyar Televízió egyik főszerkesztősége, s mint ilyen az intézmény szerves része: ugyanakkor helyi, regionális elkötelezettsége is természetes.

A stúdió működési körzete három megyére — Baranyára, Somogyra, Tolnára — terjed ki. E három megye területe több mint 14 ezer négyzetkilométer. A lakosság száma egymillió fölött van, ennek mintegy fele a körzet 14 városának lakója.

Pécs kulturális rangja országosan elismert, de gyors ütemben gyarapodnak a körzet más városainak kulturális-művészeti eredményei is. A mezőgazdaság átlagon felüli lehetőségekkel rendelkezik; az ipar sokszínű, bár a fejlődés üteme lehetne dinamikusabb is. A táji, történelmi értékek mellett különös kincse a vidéknek a nemzetiségi sokszínűség.

A körzeti televíziózás nagy lehetősége — az „együttélés" és a méretek csökkenése következtében —, a „témákkal" való fokozott azonosulás. A pécsi stúdió öt éve azt bizonyítja, hogy csak akkor születtek valódi értékek, ha ez a lehetőség valósággá vált.

1981-ben közel 3000 percnyi a pécsi stúdió saját gyártású műsora. Ez azt jelenti, hogy az alapítólevélben rögzített kettős feladatból az egyiket sikeresen teljesítette. A másikat — a regionális műsorszórást —, a következő években kell megvalósítania.

A stúdió fejlődésének első szakasza lezárult. Ebben a szakaszban került sor a munkatársak kiválasztására és képzésére; az alapvető műszaki feltételek biztosítására: a műsorrend kimunkálására, valamint az MTV központi szerveivel és a körzet intézményeivel a munkakapcsolatok kialakítására.

A körzeti stúdió léte, műsorainak rendszeres jelentkezése a képernyőn a közvélemény számára megszokottá, természetessé vált. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a körzeti televízió önmagában nem hozott mélyreható változásokat a televízió egészében. Szeged és Pécs annak ellenére, hogy számos figyelemreméltó műsorral és néhány sajátos vonással színesítette az MTV műsorpalettáját, — mind a mai napig *csak lehetőség.*

A körzeti televíziózásnak négy fő modellje különböztethető meg:

1. regionális műsorkészítés — országos érvényű közvetítés;
2. regionális műsorkészítés — regionális közvetítés a körzetekbe való átkapcsolás útján;
3. regionális műsorkészítés (regionális stúdiók egész rendszere által) — országos érvényű közvetítés az egyes tv-állomások műsoraiból összeállított külön program keretében;
4. helyi műsorkészítés — helyi közvetítés (egészen kis közösségek számára legtöbbször kábelrendszer útján).

A pécsi stúdió jelenleg az 1-es számú modellt testesíti meg; — jövője pedig az 1-es és 2-es egyidejű kiteljesítése. A 3-as számú modell megvalósítása kormányzati szintű döntést és hosszabb időt igényel. A 4-es számú modell már ma is több magyar városban megvalósítható lenne (ez Pécsre is vonatkozik), a nagy közösségi antennarendszerek útján. De maradjunk a jelennél, az 1-es számú modellnél, melynek lehetőségeit fokozatosan bővítve a Pécsi Körzeti Stúdió 1981-ben már *havi hat alkalommal* jelentkezik önálló, saját gyártású műsorral az MTV 1-es, illetve 2-es programján. Emellett növekvő számban van jelen — mint önálló blokkok, riportok készítője — a központi főszerkesztőségek különböző műsoraiban is.

Először nemzetiségi tévé-műsor

A stúdió kialakítása, feladatainak és lehetőségeinek kimunkálása — mint a magyarországi beruházások, fejlesztések esetében annyiszor — most is menetközben történt.

1977 a tanulás éve volt.

1978-ban kialakult a stúdió alapjaiban máig érvényes műsorstruktúrája, amely tartalmát tekintve *közéleti*, formájában pedig *publicisztikai* jellegű. A feladat világos volt. *Feltárni* és *felmutatni* az ország közvéleménye számára a körzet társadalmi valóságát, s ezzel együtt *fórumot biztosítani* a térség szellemi életének. A környezetsugallta sajátos lehetőségeket kihasználva kezdeményezte és valósította meg 1978-ban — hazánkban először — a pécsi stúdió a nemzetiségi televíziózást.

Felavatása pillanatában a stúdió alig volt több, mint egy üresen álló, túlvilágított étterem: az egykori klubvendéglőben mindennemű saját technikai eszköz nélkül indult meg a műsorkészítő munka. A forgatások idejére Budapestről érkezett minden. Mégsem túlzás önálló stúdióról beszélni: az *önálló szellemi műhely* az első perctől adott volt. A Dunántúli Naplótól és a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójától hozzánk került fiatal munkatársak nemcsak megjelenésük póznélküliségével, de frissenlátásukkal, problémaérzékenységükkel is felhívták magukra a nézők figyelmét.

A képernyőn elért eredmények hatására felgyorsult és tervszerűbbé lett a technikai fejlesztés. 1979-ben a négykamerás közvetítőkocsi rögzítőközponttal és filmbejátszó-blokkal egészült ki, 1980-ban pedig teljessé vált az elektronikus műsorkészítő üzem.

Megkezdte működését a stúdió háromkamerás, telepített elektronikus rendszere is.

A bővülő műszaki lehetőségek visszahatottak a műsorkészítő munkára. A pécsi stúdió 1981-ben útjára indította a „*Sorstársak*" című szolgáltató műsorát, mely — értesüléseink szerint Európában egyedülállóan — az egészségkárosultak fóruma.

A stúdió működése első percétől ígéretesnek és fontosnak tartotta ezeket a lehetőségeket. Felfedezni és *megszüntetni* az MTV műsormunkájának „fehér foltjait", illetve *beépülni* a meglevő, legsikeresebb műsorokba — így lehetne talán a legtömörebben megfogalmazni a stúdióvezetés műsorpolitikai koncepcióját.

E törekvés jegyében születtek meg a felfedező kedvű riport- és dokumentumfilmek, majd a stúdió legsajátosabb arculatú műsorai, úgy mint a havonta jelentkező „*Pannon krónika*" című társadalompolitikai riportmagazin, a német nyelvű „*Unser*

Bildschirm" és a szerb-horvát nyelven jelentkező „*Nas Ekran*". Ez a sor bővült most a „*Sorstársak*" ugyancsak havonta jelentkező sorozatával.

A beépülés a Politikai Adások Főszerkesztőségével való együttműködés keretében kezdődött, és legfigyelemreméltóbb eredményeit a HÉT-ben megjelent riportok mutatják. Rendszeres együttműködés alakult ki a „Telesport"-tal is. Ezek a törekvések, illetve eredmények nemcsak azt bizonyították, hogy a Magyar Televízió „egy és oszthatatlan", hanem azt is, hogy a Pécsi Körzeti Stúdió számára egyre szorítóbbak a működés meglevő keretei.

1981-ben indította útjára az MTV az ABLAK című körzeti magazint, mely indulása óta három helyszínes műsor. A Budapest—Szeged—Pécs stúdió háromszöge egy kicsit már a jövőt idézi, hisz ennek az élő szolgáltató műsornak a keretében már nemcsak az informálás, de az azonnali visszacsatolás is biztosítható.

A külföldi körzeti televíziók tanulmányozása bizonyítja, hogy a magyar modell nem egyedülálló. Pl. az NDK-ban, Bulgáriában ugyancsak a központ vidékre telepített „gyáregységeiként" fogják fel a körzeti televíziókat, mert a helyi műsorkészítés mellett a sugárzás országos.

A televízió decentralizálásának az útján ez csak az első lépés. Azonban már ebben a szakaszban is úgy érzi a néző, az intézmény és az állam is, hogy jól járt. Mérséklődnek a műsorkészítés költségei; pontosabbak lesznek a műsorok alapját képező információk (ezáltal nő politikai hatékonyságuk), enyhülnek az intézmény munkaerő-gondjai, bővülnek a foglalkoztatási lehetőségek (ami a helyi művészek, alkotó értelmiségiek esetében sokkal több egzisztenciális kérdésnél), s az új arcok megjelenésével színesedik az összkép is.

A tömegkommunikáció szempontjából azonban mindez még a fejlesztés extenzív szakaszába tartozik. Az intenzív szakasz a *több* után immár *mást* is akar adni.

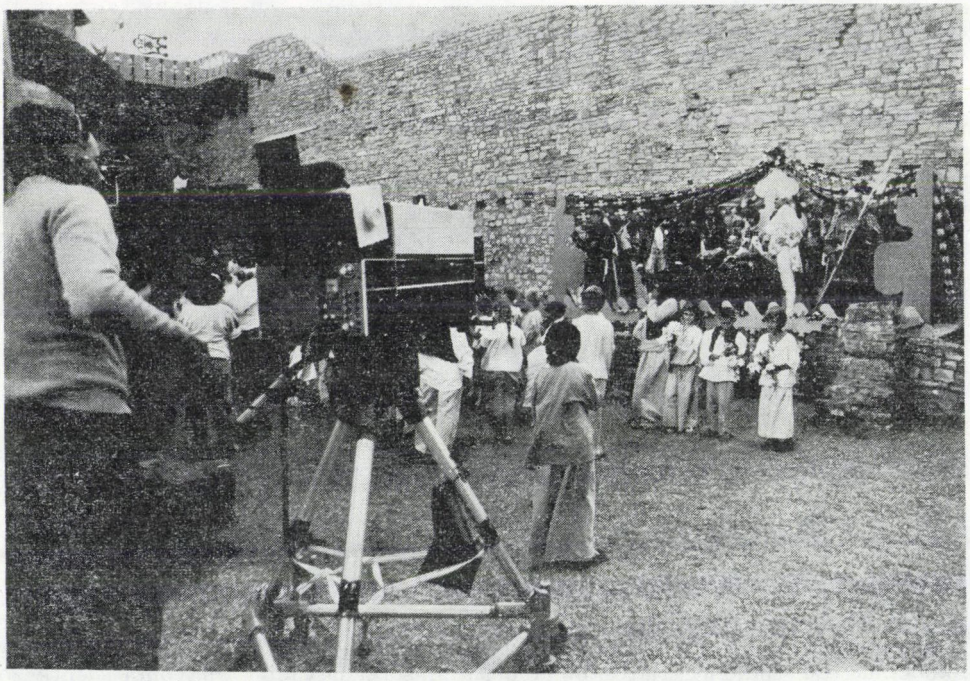

Kezdődnek a kísérleti körzeti adások

Az 1980-as évek gazdasági és politikai előrejelzéséből kitűnik: konfliktusokkal terhes időszak elő nézünk.

A regionális televíziózás szerte a világon az alkalmazkodás kényszerének a jegyében alakult ki: a kisebb lépték következtében nagyobb lesz az egyes ember azonosítási és azonosulási esélye. Ennek hatására a regionális adáskörzetben megnövekszik a társadalmi aktivitás — minden tömegkommunikációs tevékenység végcélja.

A cél tehát világos. De az is tény, hogy Magyarországon az adott gazdasági körülmények között nem kerülhet sor máról holnapra a televíziónak erre a „nagy ugrására". A kifejlett regionális televíziózás az egyes körzetek jól átgondolt rendszerét tételezi fel, azaz a budapesti nemzeti központ mellett továbbiakat. Pécs és Szeged után Miskolc, Debrecen és Győr is jogosan számít arra, hogy televíziója is lesz. Sőt: előbb-utóbb Budapest is igényli majd, hogy saját „körzeti" televíziója legyen. Hiszen a budapesti agglomeráció sem más, mint egy nagyon is sajátos helyzetű, egyedi gondokkal küszködő körzet.

A fejlesztési programok, sajnos, közgondolkodásunkban mind a mai napig egyet jelentenek a beruházási programokkal. Ez alól a televízió sem kivétel, bár szerencsére vannak kedvező jelek. Ilyen jel az MTV műsorigazgatóságának létrehozása, az új műsorstruktúra kialakítása; s ilyen az az elnökségi döntés is, amely a Pécsi Körzeti Stúdió számára engedélyezte a *regionális adás-kísérletek előkészítését.*

A Pécsi Körzeti Stúdió elmúlt öt évének legfőbb tanulsága: a tehetségek kibontakoztatása, a jó munkahelyi légkör kialakítása, és ezzel a munka hatékonyságának fokozása csak a mind igényesebb feladatok által lehetséges.

Stúdiónknak közel 90 dolgozója, viszonylag nagy elektronikus műsorgyártó kapacitása, valamint elfogadható színvonalú, folyamatosan bővülő, járulékos eszközparkja van. Az új, az eddiginél bonyolultabb és ígéretesebb feladatok vállalása tehát ma már nemcsak *lehetséges,* hanem *szükséges* is.

1981 második felében — a körzet kiemelkedő politikai és kulturális eseményeihez kötődően — kerül sor először Magyarországon körzeti televíziós adás-kísérletre. (1982-ben már viszonylag rendszeresen folytatódik ez a sorozat.) A tervek szerint vasárnap délután 17 órától 19 óráig jelentkezik majd a pécsi adó speciális, helyben készített és helyben sugárzott műsorával — az MTV 2-es csatornáján.

A kísérletek előkészítésén dolgozó csoport tagjai jól tudják, hogy a siker azon múlik, más lesz-e ez a műsor a tartalomban, hangvételben és (ha lehet) formában is, mint a központi műsorok.

De ez már a holnap feladata.

A Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiója „megfiatalodva", az újrakezdés örömével készül ötödik születésnapjára. Azt reméli, hogy míg magának *ünnep,* addig a szakmának *alkalom* lesz arra, hogy az újabb lehetőségeket is figyelembe véve választ keressen a holnap kérdéseire.

Helyi rádió- és televízióadók külföldön

Salzburgban tartották azt a nemzetközi konferenciát, amelynek a helyi és a körzeti televíziózás volt a témája. Európa és az USA több kommunikációs, televíziós és egyéb gyakorlati szakembere vett részt a konferencián. Némelyik országban már évtizedes múlt áll a körzeti televízió mögött, máshol a tervezés kezdeti szakaszában vannak.
A konferencián elhangzott európai kísérletekből válogattunk egy csokorra valót, amelyek a magyar helyi televíziózás fejlesztéséhez is segítséget adhatnak.

TEICHERT, WILL

Az osztrák közönség a körzeti televízióról

Az ORF törekvései televízióműsorainak erős föderalizálására különösen jelentősek. A televíziókörzetesítés első műsorfázisához végzett tudományos kutatás, amelyben 1977. májusától az „Ö 9" kísérleti műsorban a kilenc tartományi stúdió hetenként 25 perces felváltva sugározott adást készített — talán ezért kap különös jelentőséget.

E kutatások központi célja az volt, hogy megállapítsa: milyenek a közönség igényei a körzeti tájékoztató szolgálatokkal szemben, és hogy a különböző tömegkommunikációs eszközök — a megkérdezettek véleménye szerint — milyen mértékben fedik a különféle tájékoztatási igényeket — „körzeti" szinten.

1977. július 21-e és szeptember 9-e között, reprezentatív minta szerint 2416 — 14 évnél idősebb — osztrák állampolgárt kérdeztek meg.

Az adatokból a következő tanulságok vonhatók le:
A közönség elvárásai lényegében találkoznak a négy funkcióterülettel: tanácsadó/tájékoztatást segítő, hagyományápoló (olyan témák, amelyek a szűkebb otthonhoz kötődést segítik), „human interest" és kommunális nyilvánosság (olyan témák, amelyek kimondottan kommunálpolitikai kérdésekkel foglalkoznak).

A közönség szükségét érzi, hogy a körzeti tömegkommunikációban az újság és a rádiózás funkcionálisan széjjelváljék: az újságot elsősorban a „human interest" és a „kommunális nyilvánosság" területén tekintik kiemelkedő tájékoztató forrásnak, a rádiózást a „hagyomány" területén. A „tanácsadás" funkcióját tekintve az újság könnyűszerrel megelőzi a rádiót.

A tömegkommunikációs eszközök „kommunális nyilvánosság" funkciója területén a közönség igényei még nem ismerhetők fel megfelelően. A megkérdezettek 16 százaléka azt mondta, hogy ő semmilyen tömegkommunikációs eszközből nem tud erről tájékozódni, 22 százaléka elsősorban „beszélgetés közben" tájékozódik, és nem az adott tömegkommunikációs eszköz segítségével, 18 százaléka nevezett meg „más tájékozódási forrást", mint az újságot és a rádiózást.

A televízió körzeti tájékoztató szolgáltatásának megítélése kétféle:

— a televíziónak, mint a kétségtelenül legvonzóbb tömegkommunikációs eszköznek valamennyi említett funkció területén általános előnyt adnak az újsággal és a rádióval szemben;

— a közönség a televíziótól elsősorban a „tanácsadó / tájékoztatást segítő" funkció betöltését várja, másodsorban a „hagyomány" funkció betöltését, és csak harmadsorban a „kommunális nyilvánosság" funkció betöltését.

A közönség beállítottsága az újság, a rádió és a televízió körzeti témáinak fennálló kínálatával szemben témánként és tömegkommunikációs eszközönként eltérő. A „kommunális nyilvánosság" terén az újság a közönség véleménye szerint jobban betölti feladatát, mint a rádió és a televízió. A „tanácsadás" terén ez fordítva van, itt a megkérdezettek az elektronikus tömegkommunikációs eszközökről adtak pozitívabb tapasztalatokat, a „hagyomány" területén a rádiónak van kétségtelen rangelsősége.

A tömegkommunikációs eszközök „emberközeliségét" negatívan értékelték. A megkérdezettek egyáltalán nem hiszik, hogy a szerkesztők „bárki számára elérhetők" volnának; a tömegkommunikációs eszközökben mint átlagpolgárok „alul-reprezentáltnak" érzik magukat.

KIRKHAM, RUPERT

Anglia körzeti műsorai

A BBC-nek két televíziócsatornája van, továbbá négy nemzeti rádiócsatornája, és helyi rádióállomások mindenütt az országban (jelenleg mintegy 40); tehát monopolhelyzetről beszélhetünk.

Emellett van az Independent Broadcasting Authority, az IBA, amely az eszközeit a televíziós és rádiós működéshez a reklámból nyeri. Az IBA olyan szervezet, amely Anglia-szerte 13 független televízió- és rádióállomás felügyeletét foglalja magába. Az IBA társaságai a 3. televíziós csatornán adnak helyi (körzeti) műsort, és helyi rádióállomásokat is működtetnek.

A BBC és az IBA 1972-ben nagyszabású kísérletsorozatba kezdett. Az eredeti öt kísérlet közül egyik sem jutott el a közösségi tulajdonba kerülés stádiumába. A tervezett állomások Nyugat-Angliába (Bristol), északra (Sheffield), a középső részen (Wellingborough) és Londonba települtek. A legújabb kísérlet a közösségi televízióval 1977-ben az új Milton Keynes városban, London északi részén kezdődött. Itt a tervet a kábeltulajdonosok (ez esetben a postaigazgatóság) és a Milton Keynes Development Corporation közösen fedezte, az utóbbi az új város építésére felügyelő intézmény.

Most csak a Swindon Viewpoint helyi program lényegéről szólunk — a műsorokról, amelyeket sugároznak, és Swindon mintegy 10 000 lakója néz.

A kábelhálózaton keresztül hetente kb. 3,5 eredeti órát sugárzunk, ebben minden műsort, egy kivételével, kétszer megismételünk. Adásainkat szerda kivételével naponta 1—2 óra időtartamban sugározzuk. Hétköznaponként 15.00-tól 18.30-ig, szombaton 18.00-tól, vasárnap 17.00 órától.

Heti három eredeti adás van. Szombaton este feature-műsort adunk, amely többnyire 20 perces, Swindon lakosságának tagjaitól és tagjaival készül.

Ezek a featurek lakás- és egyéb jóléti problémák társadalmi akcióitól a zenei műsorokig és a színházig terjednek. Szerda este tájékoztató műsorunk van, amely különféle munkahelyektől kezdve, — amelyeket a helyi munkahivatal határoz meg, — a közösség szórakozásairól és eseményeiről ad információt. Van sportrésze is, amelyet önálló sportrészleg szerkeszt.

Szombaton működik a sporteredmény szolgálatunk aktuális híradása. A műsor élőadás, a másik két műsor többnyire felvétel.

Valamennyi előre felvett adásunk magazin formában jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy a műsorvezető az estét valamennyi részlet ismertetésével kezdi, utána pedig megjelenik az egyes részletek között, hogy pótló tájékoztatást

adjon, és hogy bejelentse a következő részletet. Úgy találtuk, hogy ez a legjobb mód az adások megszervezésére, jobb, mint a műsor kategóriákra osztása. A részletek többnyire rövidek, 4—5 percig terjednek, többnyire válogatás nélkül követik egymást; a „valódi televíziónak" tett engedményeink egyike, mint gyakran nevezzük, hogy az összeköttetés megteremtésére az egyes részletek közé iktatjuk a műsorvezetőt. Megkíséreljük, hogy ezt a műsorvezetőt — aki vagy munkatársunk, vagy a közösség egy önkéntes munkavállalója — olyan „elfogadhatóvá" vagy „hivatalossá" tegyük, amennyire csak lehet, anélkül azonban, hogy kapcsolatát elveszítse a közönséggel.

Az állomás és a műsora az egyszerű emberek egyik kommunikációs eszköze, és nem akarjuk, hogy az emberek felhagyjanak a televíziózással, csak azért, mert az a benyomásuk, hogy a műsorok műkedvelő jellegűek, vagy gyenge minőségűek.

Az előfizetők három körzeti kereskedelmi állomást, a két BBC televízióműsort, két helyi rádióállomást foghatnak, a Ceefax-et, (a BBC távszöveg szolgálatát) és természetesen a Swindon Viewpointot. A havi díja 0,78 font.

Állomásunknak 8 munkatársa van. Főnök, technikus, 1 műszaki asszisztens, 3 műsorkészítő, egy asszisztens és 1 titkárnő. A technikus kivételével közülünk senkinek sincs a nemzeti televíziós szervezetnél szerzett képzettsége.

Az állomás politikája lényegében abból áll, hogy a város lakói számára a televízión keresztül megteremtjük a kommunikáció lehetőségét.

A néző a helyi információhoz nemcsak a műsoron keresztül jut el, hanem azokon a napokon is, amikor nincs adás, a „szövegszolgálatunk" útján („caption-service") — ez 60 különféle híradásból álló sorozat a községről és a gazdasági életből, amelyért nem kell külön díjat fizetni.

Kik csinálnak televízióműsort Swindonban?

Nehéz erre a kérdésre a válasz, mert a legkülönfélébb emberek csinálnak műsort — a legkülönfélébb témákban: így lehet a vasárnap esti adásban műsor az öreg autók versenyéről, műsor a lakásépítésről — amelyet a helyi községi képviselet ellen készítettek és irányítottak — műsor a helyi színház éves működésének propagálására, felhívás egy nyilvános bizottságban való részvételre, műsor a helyi iskola nevelési eredményeiről, az egyik munkacsoport műsora a város új építési tervéről, részletek egy helyi futballmérkőzésről, egy swindoni popegyüttes műsora — sőt egyszer az egyik műsorunk egy éneklő kutyáról szólt.

Látják, tehát, a témák számosak és sokfélék. Politikai műsorokat — amelyeket a politikai csoport készít — szintén csinálunk, de nem nagy számban. Ugyanez érvényes a vallási műsorokra. Gazdasági műsorok készülnek az energiaválságról, a levegőszennyeződésről és más környezeti kérdésekről, mindezeket szervezett csoportok készítik.

Röviden még egyszer visszatérnék a politika témájára. Angliában valamennyi politikai pártnak egyenlő lehetőséget kell kapnia elképzelései propagálására. Ha egy baloldali párt műsort akar készíteni, erről nekünk a centrum és a jobboldal pártjait tájékoztatni kell, mert nekik joguk van rá válaszolni, és hogy ők éppen úgy kéznél legyenek, mint a baloldali csoport.

A múlt évben műsorainknak több mint 80%-át Swindon lakossága javasolta, majd ezek mintegy 35 százalékát maga a lakosság is készítette el. Átlagosan heti 10 000 nézőnk van, a lehetséges nézőszám 27 000.

Mindenekelőtt azt hiszem, hogy az embereknek a mi országunkban és Európában is képesnek kell lenni arra, hogy, a tömegkommunikációs eszközöket maguk használják, és hogy a hivatásos rádiós munkatársak vállalják a felelősséget azért, hogy az egyszerű közpolgár elérje, hogy meghallgassák.

Az embereknek olyan helyzetben kell lenniök, hogy a rádiós és televíziós tömegkommunikációs eszközöket arra használják, hogy párbeszédet kényszerítsenek az egyének és csoportok között, amivel a tapasztalatok kicserélődnek, és ettől mi valamennyien egy kicsit jobban meg fogunk érteni mindent.

SCHULT, GERHARD

A körzeti televízióhíradó

(NSZK, Hesseni Rádió)

A tartományi rádiószervezetek 18 órától 20 óráig sugározzák a televízió körzeti műsorát, és ez a műsor csak a tartományi rádiószervezetek adáskörzetében fogható. Egyetlen néző sem tudja tehát az összes híradót fogni.

Minden körzeti műsorban az aktuális híradás naponta 30—45 percig szól. Ez szabály szerint két adásra oszlik: egy rövidebb híradásra a kétórás körzeti műsor elején, és — annak utolsó fázisában — a magazinszerű fő adásra műsorvezetővel; több témával foglalkozik; alkalmanként tematikus súlypontképzéssel, amelyet háttérinformációval támogat. Ezek az adások csak ritkán jelzik a címükben körzeti jellegüket. Tartalmukban a tartományi, körzeti és helyi politika valamennyi részletével foglalkoznak, de a gazdasággal és a tudománnyal is, kultúrával és egyházzal is, továbbá a körzeti sporteseményekkel.

Az aktuális tájékoztató adásokat a kora esti műsorban lehet látni, többnyire ez a szokás. A Hesseni Híradót nézők ritkán váltanak át más műsorra, vagy zárják el a készüléket, mielőtt az adás végetérne. Egy munkanap végén csökkenő koncentrálóképességnél a nézők előszeretettel viseltetnek a képben és szóban jól megformált tájékoztatások iránt. A bekapcsolási kvóta 7—50 százalék között ingadozik. A korábbra tett adások, tehát a kora esti műsor első óráinak híradásai lényegesen kisebb nézőszámnak örülhetnek. A legmagasabb a bekapcsolási kvóta a 20 óra előtti fél órában: ez a legkedveltebb adásidő a televíziós körzeti műsorban, a reklámblokk számára is.

E mérések szerint a tipikus Hesseni Híradó-néző 50 éves és annál idősebb, népiskolai végzettsége van, és gyakran néz politikai magazint. Ez az eredmény annál kevésbé meglepő, ha tudja valaki, hogy népiskolai vagy enélküli végzettségűek a kora esti műsorokban általában erősen érdekeltek, míg az érettségizett vagy diplomás megkérdezettek láthatóan csekély érdeklődést mutatnak a körzeti tájékoztatások iránt.

Ha munkanapon a kora esti műsor 18 órakor indul, Hessenben a lakosság 78 százaléka van otthon. A hesseni televíziónézők 50 százaléka kapcsolja be a kora esti műsort, mert nem akarnak mindent látni. A kora esti televíziózás tehát a szabadidő-tevékenységek közé tartozik. A nézők idősebb korcsoportja úgy tekinti a televíziót, mint a házon kívüli, szabadidő-tevékenység kényelmes kiegészítését. A Dél-Német Rádió közölte, hogy e műsorok közönsége túlkorosnak számít. A „túlkorosság" azonban a kora esti műsorok folyamán csökken, amikor a mozgékony fiatalok egyéb szabadidő-tevékenységből hazatérnek, és az idősebb nemzedékhez társulnak a tévé előtt.

A Hesseni Híradó hétfőtől péntekig 19.20—19.50-ig hangzik el (szombatonként rövidített formában, mint hírműsor, 15 percig tart). 80 százalék egyetért a 30 perces adástartammal, éppen megfelelőnek tekinti. Ezt követi egy 6—8 perces hírblokk, amely szavakban, filmhírekben, állófotókban és grafikonokon tájékoztat a legfőbb napi aktualitású eseményekről. Ezt a didaktikus segítséget a nézők 84 százaléka a hírérték megerősítéseként értékeli.

Fontos észrevétel, hogy a nézők jó 2/3-a a Hesseni Híradó nyelvét könnyen érthetőnek mondja, közel 1/3-a (29 százalék) érthetőnek.

A Hesseni Híradó azt a feladatot tűzte maga elé, hogy tájékoztasson. Nézői 86 százalékának megítélése szerint minden fontosról gyorsan tájékoztat. A hatásvizsgálat szerint közel kétharmadnyian azért kapcsolják be a Hesseni Híradót, mert a tájékoztatást még aznap megadja. Ezzel függ össze, hogy több mint fele (53 százaléka) azt a nézetet vallja, hogy a Hesseni Híradó „szinte soha" nem ad hírt olyan eseményről, amely már más televízióadásokból köztudott.

Ez nemcsak a hírblokkra vonatkozik, hanem az ezt követő 3—5 riportra is, amelyet a műsorvezető mutat be. A nézők 2/3-a (67 százalék) egyébként jobban kedveli az adásokban a több, rövid ri-

portot, mint a tematikus súlypontozást, még a részletesség, alaposság ellenére is. A nézők 85 százaléka a műsorvezető fő feladatának azt tekinti, hogy az adás riportjait bemutassa. A Hesseni Híradónézők ennek ellenére nem hajlandók véleményét egyes témákban elfogadni. Ebben is megmutatkozik, hogy az adás jellege információközlő és kevésbé véleményalakító magazin adás. A Hesseni Híradó felváltva 4 férfiből, és 2 női műsorvezetőből áll. Felében állandó, illetve külső munkatársból. Egyébként a nézők közel 2/3-a (61 százalék) nem tartja szükségesnek, hogy gyakran jelenjenek meg a női műsorvezetők. Ha esetleg hesseni tájszólás csúszik be a műsorvezetésbe, ezt a nézők a legkevésbé sem értékelik.

A témák a napi események valamennyi területéről érkeznek. „Különösen jó" a Hesseni Híradó, ha a munkaerőhelyzetről közöl riportot (tartja 88 százalék), vagy az egészségügyről (tartja 73 százalék). A nézők 87 százaléka fontosnak érzi a fogyasztói javaslatokat, 66 százalék az autós tanácsadást. Az adás szervízjellege tehát világosan érezhető.

A televíziókutatók közlése szerint a körzeti információ iránt különösen érdeklődő emberek átlagosan többségben vannak a kisebb községekben és a kisvárosokban (akik, mint már megállapítottuk, viszonylag nagyobb részt az idősebb népességrétegekhez tartoznak). A körzeti szenzációk iránti előszeretet különösen erős (82 százalék), továbbá a körzeti vagy helyi szintű aktuális politika és a helyi és körzeti szabású szórakoztató elemek.

A megkérdezett nézők 68 százaléka van azon a nézeten, hogy az adásban minden fontos csoportosulás szóhoz jut. 55 százalék szerint azonban a lakosság véleménye nem jut világosan kifejezésre. Ők az adásban inkább egy csoportérdek megnyilatkozását látják, mintsem a lakosságét. Ez továbbá abból is kitűnik, hogy a nézők több mint fele (54 százalék) az egyéni kezdeményezésekről szóló műsorokat kedveli.

STAPPERS, J. G.

Kábeltévé-kísérletek Hollandiában

Hollandiában a nyilvános kábelrendszerek igen elterjedtek, és meglehetősen kedveltek, főként a határközeli országrészek lakói között, mert megnövekednek lehetőségeik, hogy a két holland műsor mellett viszonylag nagy számú külföldi állomást is foghassanak. A nézők számára így átnyújtott „étlap" az országos kínálatot erősen megnöveli.

A nézői szokásokról most folyó kutatások azt mutatják, hogy ennek a megnövelt kínálatnak a tényleges használata ez idő szerint csekély ott, ahol holland műsorokat lehet fogni, vagyis, hogy ezek csak csekély konkurrenciát jelentenek. Az illetékes miniszter rendeletet adott ki, meghatározta a sugárzási feltételeket.

1. A sugárzási szabadalmat egy meghatározott körzetnek adják, éspedig reprezentatív kulturális intézménynek, nem pedig a kábelhálózat birtokosának.
2. A műsoroknak nem kell helyi vonatkozásokra korlátozódniuk.
3. A reklámozás tilos.

A kísérletek 1973 óta folynak. Kezdetben négy helység vett benne részt. Ebben a négy esetben a teljes, vagy majdnem a teljes közösséget bekábeleztük, és az volt a szándékunk, hogy minden lakosnak teremtsünk műsort.

A négy helység a következő volt: Herckenbosch, kis falu, mintegy 6000 lakossal: Goirle, nagyobb település, mintegy 16 000 lakossal, mindkét település nagy városok szomszédságában fekszik. A másik két település Zoetermeer, új város, amely öt év alatt 5000-ről 50 000 lakosra nőtt és végül 100 000-re fog nőni; utoljára pedig Dronten, egy olyan város, amelynek a helyén 15 éve még a tenger hullámzott.

A miniszter felszólított, hogy ezeken a helyeken végezzünk kutatást, amelyben fontos volna a következőket tudni:

Kik azok az emberek, akik a helyi adásokat használni akarják? Nézetünk szerint nagy különbség, hogy olyanokat lehet elérni a kábelezés által, akik más tömegkommunikációs eszköz által nem érhetők el, és megint más, ha valakit a többi tömegkommunikációs eszköz már elért. Az is fontos, hogy a használók új lakosok-e, vagy pedig az új jövevények azok, akik az új tömegkommunikációs eszközt nem használják.

Mit jelent egy új tömegkommunikációs eszköz bevezetése a vidék együttes tájékoztatási kínálata számára, milyen helyet foglal el a helyi adás a tömegkommunikációs eszközök között?

Mennyiben lehet a helyi adások célkitűzéseit megvalósítani? Az egyszerűség kedvéért ezeket a célkitűzéseket az ismeretek mennyiségi és minőségi megkövetelésekként lehet összefoglalni, a helyi események iránti érdeklődésként és az azokban való részvételként.

A műsorokat amatőrök készítik elő, valósítják meg, és sugározzák. Egy ideig Melickben hivatásos újságírók készítették a napi hírműsort. Az amatőrök, akik ilyen esetekben a kamerát kezelték, vagy a műsort vezették, nemsokára úgy találták, hogy ezek az újságírók a televízió területén ugyanolyan amatőrök voltak, mint ők maguk. A kérdés nem az, hogy vajon be kell-e vonni az amatőröket, hanem sokkal inkább az, hogy lehetséges-e az amatőrök mellett „hivatásosokat" is bevonni?

A műsorkészítők nincsenek nagyon érdekelve a show-kban és hasonlókban. Ők készek arra, hogy újra és újra helyi nagyságokat vigyenek a képernyőre csak azért, mert ez helyi jelleget ad. Gyakran választják a kvíz formát (jelenleg a legkedveltebb műsorforma Hollandiában, ha a műsorkészítőknek hinni lehet), akkor aztán kvíznek kell lennie az egyes helyi közösségek között, vagy a helyi történelem ismeretéből, más szóval egy többé-kevésbé tájékoztató műsor, több játékos elemmel.

Goirlében és Melickben lehetséges volt, hogy a községi tanács üléseit közvetítsék. Az első kísérletek után ez szabályos havi műsorszám lett. Maga a tény, hogy az üléseket állandóan közvetítik, szinte minden községi tanácsból eltávolította az ellenvetéseket.

De nemcsak a tanácsülések azok, amelyek a televízióműsorok tartalmát adják. Goirle és Melick helyi televíziójában a helyi problémák is igen nagy figyelmet keltenek. Az olyan műsorok, mint egy politikai kávéház, olyan pótműsorok, mint egy ipari üzem küszöbön álló bezárása, várható helyi politikai döntések elővitái, mint pl. a fejlesztési és a szanálási tervek, amelyekben a különböző pártok szót kapnak, nagy visszhangra találnak.

Hetenként kb. 1 órányi az adásidő efféle tájékoztató műsorokkal és/vagy vitaformájúakkal. Ezeket a műsorokat, amelyeket többnyire vasárnap délután sugároznak, amelynek előkészítéséhez a munkatársak szabad szombatjukat állítják rendelkezésre, hétköznap megismétlik. Emellett gyakran vannak pótadások, tanácsülések, hirtelen fellépő események és hasonlók. A mi kutatásaink szerint a műsort — akár az első sugárzást, akár az ismétlést — Goirle lakóinak átlag 30%-a nézte. Melickben és Drontenben ez a szám 30 és 25 között mozog, Zoetermeerben úgy 20 százalék körül. A nézőszámok kb. ugyanakkorák, mint az országos televízió tájékoztató műsorainál.

A helyi adások sikeresebbek, ha egy egész területet kábeleztek be. Ha a lakosság egy részét a vétel lehetőségéből kizárták, még nem teszi a műsort sajátságosan „helyi" jellegűvé.

A vételi körzetek ideális nagyságáról megoszlanak a nézetek. Abban egyet lehet érteni, hogy egy terület nem lehet túlságosan kicsi — ebben az esetben a nyilvános vita „ad hominem"-vitává válhat; itt a pénzügyi megterhelés is túl nagy lehet, és nem teremt elég helyi tehetséget, hogy azok a különféle funkciókat ellássák. Másrészt viszont túl nagy sem lehet a körzet, mert ez esetben hiányzik a teljes lakosság szövetsége.

SEYR, HUGO

A körzeti és a helyi televízió Olaszországban

A helyzetet Olaszországban ez idő szerint két tényező jellemzi: a rádió és televízió megszüntetett monopóliuma és a számtalan magán-televízióállomás tevékenysége.

Olaszországban az Alkotmánybíróság 1974-es és 1976-os ítélete merőben új helyzetet teremtett. Első ítéletével alkotmányellenesnek nyilvánított minden olyan határozatot, amely a kábeltelevízió monopóliumát az államinak elébe helyezi. Két évvel később megváltoztatta döntését olyanképpen, hogy a rádiózást és a televíziózást helyi téren és függetlenül a továbbítás módjától a magánkezdeményezés számára szabaddá tette. Egyidejűleg az Alkotmánybíróság két dolgot is hangoztatott: egyrészt a rádió- és televíziómonopólium összállami alapon maradását, másrészt a magánkezdeményezés törvényes szabályozásának szükségességét.

1979-ben Olaszországban pont 300 televízióállomás működött, amelyek közül 173 rendszeresen, a többi pedig megszakításokkal sugárzott. Az élen Róma áll és a fővárost környező Latium 61 állomással (20,4 százalék), ezt követi Szicília 34 (11,4 százalék), Lombardia 31 (10,7 százalék) állomással, a negyedik helyen Campania áll 27 televízióadóval, és az ötödiken Toscana 25-tel. A Trentino—dél-tiroli körzetben három állomás van: kezdetben Trentinoban egy adó volt, amely magát „Alpok-Televíziónak" nevezte, ezt követte Bolzanoban a „Tele Bolzano". A körzeti műsorok gyakran steril és közönségidegen RAI-műsorok ellenében keletkeztek, valódi versenytársaikat pedig a többi magánkézben levő adóban találják meg. Három filmmel az esti műsorban, szexshow-val és pornófilmekkel kísérlik meg, hogy a nézőt a saját hullámhosszukhoz láncolják. Csak példaként említsünk olyan címeket, mint a „Playboy éjfélkor" vagy a „Vetkőzzünk együtt".

A helyi krónika számára a levelezőhálózat kiépítése túl drága, a nemzetközi hírek számukra úgyis elérhetetlenek, az olasz ANSA Hírügynökség még vonakodik, hogy szállítson-e magánadóknak, (másrészt ezek nem is várnak a nemzetközi televíziós kínálatra, még ha egyáltalán be is rendezkedtek ezek vételére).

A RAI harmadik televízióműsora kiegészítő és nem választékfunkciót tölt be a már működő két műsor mellett. A körzetek kulturális és társadalmi valóságát kell tükröznie.

Szerkezetileg a harmadik műsor lényegét mozgékony, a körzeti stúdiókra oszló szervezetben keresi. Olyan műsorszerkezetben, amely másféle műsorérdeklődést elégít ki, mint a két jelenlegi műsor; mind a műsor és a tájékoztatás tartalmában, mind pedig formájában. A műsorok három fajtája:

1. olyan körzeti adások, amelyeket a körzeti stúdiók gondoltak ki, terveztek és valósítottak meg; amelyek a jelenlegi területek különös érdeklődését és problémáit figyelembe veszik;
2. a körzeti stúdiók által készített, de az ország területén sugárzásra szánt adások;
3. ún. beépítendő adások, amelyeket a központi műsorszerkesztőség valósít meg.

Ami az adásformákat illeti, a harmadik műsor teljesen önálló. Ez a híradón és a sporthíreken kívül riportokat, filmeket, televíziófilmeket, dokumentumfilmeket, sorozatműsorokat és mindenféle kulturális feldolgozást tartalmaz. Egyetlen korlátozás: a filmeket, tv-filmeket, tv-játékokat csak az első vagy második műsortól, illetve külföldi televíziós intézményektől vásárolhatják meg vagy kölcsönözhetik, maga a harmadik műsor ezeket nem készítheti.

A Híradó Szerkesztőség 20 perenyi napi híradóért felelős. Ez híreket ad a bel- és külpolitikából, a nemzetközi eseményekről és természetesen a tartományi krónikából, ehhez járul még a sport. A bel- és külpolitikai hírek számára egy négy fős szerkesztőségük van Rómában. A tartományi krónika alkotja a 6 fős bolzanói szerkesztőséget, amely

emellett még az aktuális heti adásokat gondozza, a sporthíradót, a Fekete-Fehéren sajtószemlét, a Gyújtópontot, amelyik aktuális krónikaadás, és a Kerekasztal című televízióvitát.

A többi műsort megvásárolják. A saját és a megbízásos termékek többnyire filmek. Csak a színdarabok, tv-játékok és a viták felvételére jön havonta egyszer egy színes kocsi, egy nagyobb RAI stúdióból néhány napra Bolzanóba, az egyik bérelt színházba.

MARTELANC, TOMO

Decentralizált televízió Jugoszláviában

A jugoszláv rádió és televízió szervezete az alkotmányával azonos felépítést tükrözi, tehát hat köztársasági és két tartományi állomásból áll. Minden köztársaságnak és tartománynak megvan a maga saját rádiószervezete, amely a saját területe népességének külön rádió- és televízióműsort sugároz.

Az együttműködést és a cserét a JRT műsorbizottsága szervezi és gondozza a televízió számára; a bizottság az összes nemzeti televízióállomás igazgatójából és műsorszerkesztési felelősből áll.

A televíziós műsorbizottság egyhangúlag dönt a műsorközlés és -szerkezet általános irányvonaláról, amely elég lesz ahhoz, hogy a nemzeti műsorok specifikus adásai beleférjenek. Az egyetlen „megszentelt" pont valamennyi időtervben, amelyet minden televízióállomásnak tekintetbe kell venni, 19.30, az esti hírműsor kezdési ideje.

A szerb-horvát nyelvű körzeten belül (amelyek az összes jugoszláv államterület 80 százalékát teszik ki) a stúdiók műsorának nagy része azonos. Ez sokkal kisebb mértékben érvényes a ljubljanai és a skopje-i televízióra, amely a maga területén (Szlovénia és Macedónia) a műsorok nagy részét a saját nyelvén szólaltatja meg.

A híradások a köztársaságoknak és az autonóm tartományoknak ismét specifikus politikai, társadalmi-gazdasági és kulturális jellegzetességeket adnak, hiszen minden televízióállomás saját hírműsort készít. Különösen az első hírműsor, 18 órakor, túlnyomórészt helyi hírekből áll. A külföldi hírek és az összjugoszláv hírek nagy része 19.30-kor kerül adásba. A hírek Jugoszlávia egyes részeiről vagy a saját levelezőktől, vagy a JRT hírcseréjéből (igen hasonlóan az Eurovízió hírcseréjéhez) származnak. Van a JRT-nek egy gyűjtőállomása, amely a fontosabb híreket napjában háromszor közli a televízióállomásokkal, hogy felhasználhassák azt saját hírműsorukhoz.

A kultúrpolitika legfőbb jellemzője kétségkívül a jugoszláv televízióhálózat soknemzetiségű jellege.

Így pl. az Újvidéki Tévérendszer a műsorát öt nyelven sugározza (szerb-horvátul, magyarul, szlovákul, ruténul és románul), a Tévé Pristina 3 nyelven (az albán mellett szerb-horvátul és törökül), a Tévé Koper Capodistra két nyelven (az olasz mellett szlovénül is), a Tévé Ljubljana két nyelven (a szlovén mellett magyarul), a Tévé Belgrád 3 nyelven (a szerb-horvát mellett albánul és magyarul).

Szonda

Két rossz közül az egyik

Az amerikai elnökválasztás hazai visszhangja

1981. január 20-án ünnepélyes külsőségek közepette beiktatták tisztségébe Ronald Reagant, az Egyesült Államok negyvenedik elnökét. Az esemény világpolitikai jelentőségét mutatta, hogy a tömegkommunikációs eszközök szerte a világon kiemelt helyet biztosítottak a választási kampánynak, az elnökválasztásnak és a beiktatásnak.

1980 decemberében a magyar városi lakosság 93%-a mondta, hogy hallott az amerikai elnökválasztásról, és 73%-uk tudta, hogy Reagan lett az Egyesült Államok új elnöke. Az információk képi megjelenítésének a jelentőségét mutatja, hogy amikor a megkérdezetteknek fényképek alapján kellett megmondaniuk, hogy kit választottak meg elnöknek, a helyes válaszok aránya 5%-kal emelkedett.[1]

Az iskolai végzettség alapvetően befolyásolta a válaszokat. A 8 általánosnál kevesebbet végzettek 41%-a mondta Reagant győztesnek, a főiskolai, ill. egyetemi végzettséggel rendelkezőknek pedig 91%-a.

Az elnök személyére vonatkozó viszonylag magas ismeretszint érezhetően csökkent, amikor ennél „nehezebb" kérdést feltéve arról tudakozódtunk, melyik párt jelöltje volt a megválasztott elnök. Kérdezettjeink 35%-a nem tudott a kérdésre felelni. (A válaszolók 64%-a mondta republikánusnak Reagant, 18% demokratának tartotta, 18% pedig más pártot említett.) Az iskolai végzettség itt is egyértelműen hatott a válaszokra: a 8 általánosnál kevesebbet végzettek 62%-a nem tudott felelni a kérdésre, míg ez az arány az egyetemi végzettségűeknél 15% volt. Az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél viszonylag magas azok száma, akik más pártot említettek, ami szintén a tájékozottság kisebb fokára utal.

A városi lakosság úgy látta, hogy Magyarország számára Reagan megválasztása volt a kedvezőbb, bár az eredmények bizonytalanságot tükröznek. Reagant a válaszolók 35%-a tartotta kedvezőbbnek, 21% viszont azt mondta, hogy Carter jobb lett volna nekünk. Magas (31%) volt azok aránya, akik úgy látták, hogy a mi szempontunkból mindegy, melyikük lett az elnök. Ez a bizonytalanság valószínűleg összefügg azzal a képpel, amelyet a tájékoztatási eszközök adtak az amerikai elnökválasztásról: hogy tudniillik az amerikaiak „két rossz közül az egyiket" fogják megválasztani. A válaszokhoz fűzött indoklások arra utalnak, hogy akik Reagant vélték jobbnak, azok sem igazán benne bíztak, hanem inkább a carteri politika folytatásától tartottak. („Az még kérdéses, hogy ki a jobb számukra, de Carter nem volt jó, mert nem az enyhülés politikáját folytatta.") A válaszok iskolai végzettség szerinti bontása is a tájékoztatási eszközök állásfoglalásának a hiányára utal. A magasabb iskolai végzettségűek csoportjában (ahol az ismeretszint magasabb) Reagant 28%, Cartert 25% tartotta jobbnak. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelke-

[1] Kérdéseinket a városi lakosságot reprezentáló 437 fős mintának tettük fel, rögtön az elnökválasztást követő napokban.

zőknél viszont érvényesült a „ha őt választották, biztos ő a jobb" hatása. Ez utóbbi csoportban kétszer annyian mondták Reagant kedvezőbbnek, mint Cartert.

A megválasztott elnök előtt álló feladatok között a városi lakosság többsége egyaránt említett bel- és külpolitikai kérdéseket. A belpolitikai kérdések közül a többség a munkanélküliséget tartotta a legnagyobb problémának (52%); a második helyre a gazdasági nehézségek (infláció, életszínvonal stb.) kerültek (22%), a harmadikra pedig az energiakérdés (5%). A nemzetközi kérdések közül általában a kelet-nyugati kapcsolatokat és a SALT-szerződést említették a leggyakrabban (54%). A túsz-ügyre 16%, a közel-keleti problémákra pedig 13% utalt.

A vizsgálat időpontjában a szovjet-amerikai kapcsolatokat a városi lakosság többsége közepesnek tartotta (56%). Mindössze 1% vélte úgy, hogy ezek a kapcsolatok nagyon jók, és 3% úgy, hogy nagyon rosszak. Elég jónak 1%, elég rossznak pedig 33% minősítette a két nagyhatalom egymáshoz való viszonyát. A mérleg nyelve tehát határozottan a rosszabb kapcsolatok felé billent. A vélemények megoszlásában jelentős szerepet játszott az iskolai végzettség. Elég rossznak, illetve nagyon rossznak inkább a magas iskolai végzettségűek tartották a szovjet—amerikai viszonyt. Így például az egyetemet végzettek többsége (58%) az „elég rosszak" alternatívát választotta, míg a 8 általános alatti végzettségűeknek csak 29%-a válaszolt így.

Ha a most kapott adatokat a korábbi hasonló kérdésekre adott válaszokkal összehasonlítjuk, egyértelműen megállapítható, hogy 1980-ban a két nagyhatalom viszonyát határozottan rosszabbnak ítélték az emberek, mint a korábbi években.

A szovjet-amerikai kapcsolatok „iskolai osztályzata" (súlyozott átlag):[2]

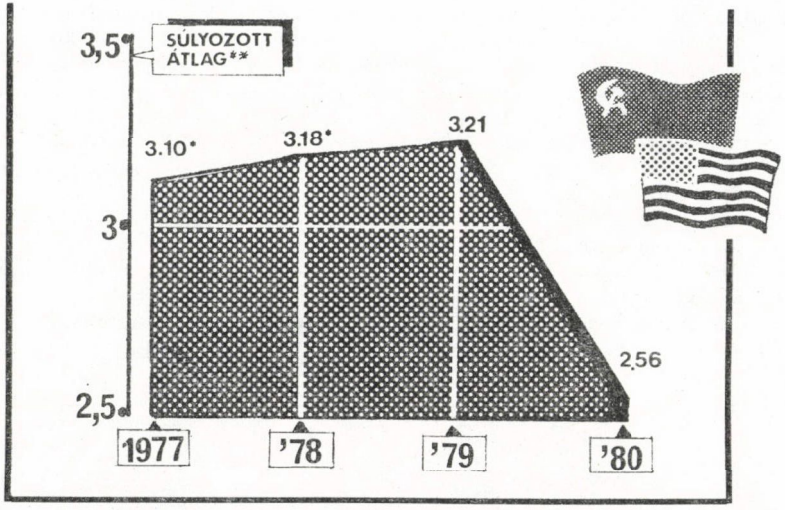

[2] A súlyozott átlagot úgy számoltuk ki, hogy — az iskolai osztályozás analógiájára — a „nagyon jó" válaszhoz 5-ös, a „nagyon rossz" válaszhoz 1-es értéket rendeltünk, a közöttük lévő értékelések kapták a 4-es, 3-as, 2-es értéket. Az így kapott értékekkel szoroztuk meg a válaszok számát, és a kapott összeget osztottuk a válaszadók számával. (Az 1977-es és 1978-as adatok országos reprezentatív mintára, az 1979-es és 1980-as adatok pedig bp-i reprezentatívmintára vonatkoznak.)

Ami a szovjet-amerikai kapcsolatok jövőjét illeti, a városi lakosság többsége (63%) azt gondolta, hogy ezek a következő hónapokban javulni fognak; 32% úgy vélte, hogy változatlanok maradnak, 5%-a pedig úgy, hogy romlani fognak. A következő éveket tekintve a megítélés összességében optimistább. A kapcsolatok javulására a városi lakosság 79%-a, romlásukra pedig mindössze 5%-a számított. Úgy tűnik, hogy a szovjet-amerikai viszony javulását az emberek olyan folyamatnak tekintik, amely bizonyos fokig független a megválasztott elnök személyétől. Ezt mutatja, hogy 70%-uk szerint a szovjet-amerikai kapcsolatok alakulása nem függ attól, hogy ki az amerikai elnök.

□

Az ország gazdagabb, mint én

A városi lakosság reméli, hogy nem romlik az életszínvonal

Az emberekben egyre inkább tudatosodik, hogy az országnak gazdasági nehézségekkel kell szembenéznie: 1980 decemberében a magyar városi lakosság minden eddiginél magasabb, 87%-os arányban mondta, hogy Magyarországnak vannak gazdasági nehézségei.[1] Ez a felismerés állhat amögött is, hogy az embereknek mindössze 16%-a nyilatkozott úgy, hogy 1980-ban a népgazdaság jó évet zárt, a legnagyobb részük, 64%-uk úgy látta, hogy ez a gazdasági év közepes eredményeket hozott, és 13% volt a kifejezetten rossz évre utaló válaszok aránya. Nagy eltérés mutatkozott a vidéki városokban lakók és a budapestiek véleménye között. A vidékiek 23%-a nyilatkozott úgy, hogy az 1980-as év eredményes volt a népgazdaság számára, a fővárosiak között pedig ez a arány mindössze 9% volt és megfordítva, a vidéki városok lakosságának 9%-a, és a budapestiek 28%-a mondta azt, hogy a magyar gazdaság rossz évet zárt.

Az 1980 júniusában végzett vizsgálat megállapította, hogy az 1979-es mélyponthoz képest mind a személyes, mind az országos gazdasági helyzet megítélése pozitívabb lett. Ez a tendencia az év második felében is folytatódott. A derűlátó vélemények aránya tovább emelkedett, bár még mindig nem érte el az 1978 áprilisában tapasztalt szintet. E véleményváltozások okait kutatva elmondható, hogy 1980-ban nem volt olyan központi gazdasági intézkedés, amely az 1979-es évi ábrázolásokhoz hasonlóan alapvetően és mélyen érintette volna a lakosság életszínvonalát, és a korábbi tapasztalatok szerint az ilyen periódusokban általában növekszik a derűlátó vélemények aránya.

[1] A vizsgálat mintája az ország városokban élő felnőtt lakosságát reprezentálja. A sikeres interjúk száma 448 volt.
[2] A mutatók értéke azt tükrözi, hogy az országos, illetve a személyes helyzet megítéléséhez tartozó négy, illetve három kérdésben milyen az optimista, illetve a pesszimista vélemények átlagos különbsége. A mínusz előjel a pesszimista, a plusz előjel az optimista vélemények túlsúlyát jelöli.

Budapestiek és vidéki városlakók véleménye az országos gazdasági és személyes anyagi helyzetről

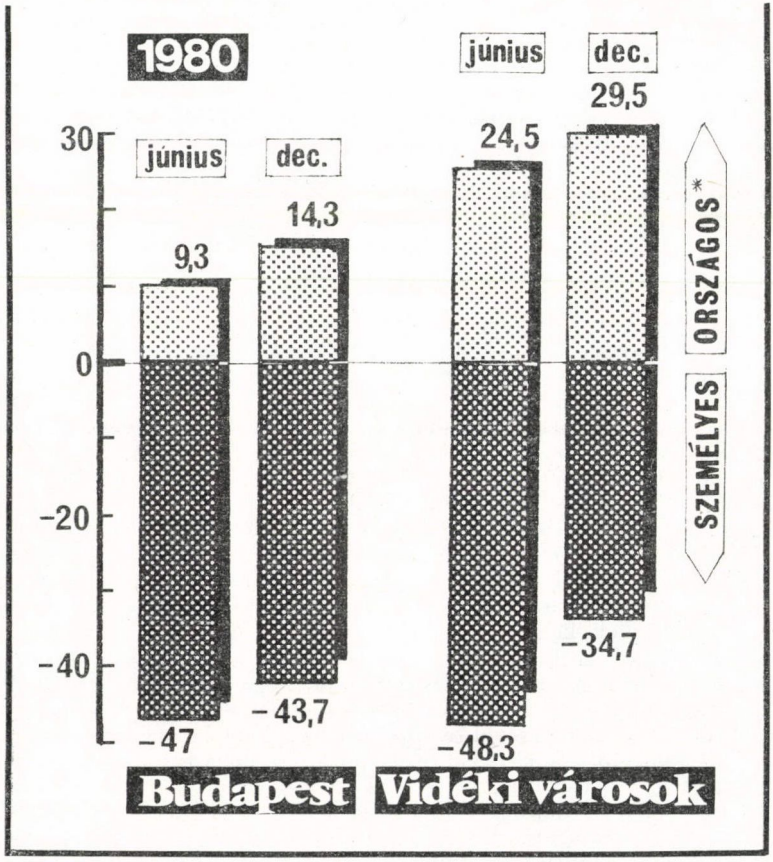

A táblázatból látható a már említett pozitív irányú változás, ami az országos* gazdasági helyzet megítélésében kifejezetten derűlátó válaszok arányának a növekedéséből adódott, a családi vagy személyes anyagi helyzet megítélésében pedig abból, hogy csökkent a kimondottan borúlátó vélemények aránya, de nem a javulást, hanem a változatlanságot jelentő vélemények javára. Jelen esetben is a fővárosiak voltak a pesszimistábbak; a legerőteljesebben a vidéki városi lakosságnak a személyes anyagi helyzetről alkotott véleménye változott meg pozitív irányban. Ezek a változások nem módosították a vélemények alapvető vonásait, nevezetesen azt, hogy az ország gazdasági helyzetét a közvélemény — és ezen belül a városi lakosság — jobbnak látja saját anyagi helyzeténél, ez utóbbit továbbra is a pesszimista vélemények túlsúlya jellemzi.

Az elkövetkező 1—2 évtől a városi lakosság az ország gazdasági helyzetének javulását várja, az életszínvonalat illetően pedig abban bízik, hogy nem fog romlani.

* Az országos helyzetmegítélés mutatójához tartozó egyik kérdés, amely az életszínvonal alakulására vonatkozott, megváltozott. A korábbi kérdés az életszínvonal emelkedésének ütemét határolta be, az újabb pedig a jelenlegi gazdasági helyzetnek és az életszínvonalpolitikának megfelelően azt vizsgálja, hogy „az életszínvonal a következő 1—2 évben emelkedik, változatlan marad vagy csökken." A kérdésfelvetés változása a mutatók értékeinek közvetlen összehasonlítását nem teszi lehetővé (emiatt szerepel csak két adatsor a táblázatban).

Mit hoz a holnap?

Az emberek többsége, 68%-a reményekkel nézett az 1981-es év elébe, 22%-a pedig aggodalommal — derül ki abból a közvéleménykutatásból, amelyet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont végzett 1980 decemberében a magyar városi lakosság körében. Ebben az időpontban a megkérdezettek 57%-a rendelkezett konkrét tervekkel az 1981-es évre, 43%-ának pedig nem voltak határozott tervei (ezen belül a 8 általánosnál kevesebbet végzettek 58%-ának, a magasabb iskolai végzettségűek 30—40%-ának).

Ami a távolabbi perspektívát, a 2000. évig bekövetkező változásokat illeti, a következőképpen ítélték meg a városiak az ország lakosságát közvetlenül érintő néhány probléma megoldásának esélyeit: a lakáshelyzet alakulását általában optimistán látták, 81%-uk javulást várt ezen a téren, 12%-uk stagnálásra számított, és mindössze 7% gondolt a helyzet rosszabbodására. A magasabb iskolai végzettségűek kevésbé voltak derűlátóak, mint az alacsonyabb végzettségűek, így például a 8 általánosnál kevesebbet végzettek 88%-a számított a lakáshelyzet javulására, az egyetemet végzetteknek csak 68%-a. Ha a borúlátó válaszok arányát nézzük, a diplomások 16%-a tartott a lakáshelyzet romlásától, míg ennél az alacsonyabb végzettségűek között ez az arány csak 4—5% volt.

A városi lakosok 42%-a úgy vélte, hogy 2000-ig növekedni fognak az emberek közötti anyagi különbségek. Azok aránya, akik a különbségek csökkenésére, illetve a jelenlegi helyzet fennmaradására számítottak, 29—29% volt. A városi lakosságnak több mint a fele (60%) azt tartaná jónak, ha ezek a különbségek csökkennének, 20—20% pedig azt, ha növekednének, illetve változatlanok maradnának. A különbségek növekedésére a diplomások 35%-a szavazott, míg a 8 osztálynál alacsonyabb végzettségűek között ez az arány csak 15% volt.

És mire számít a városi lakosság a munkaidő terén? Túlnyomó többségük (76%) arra, hogy csökkenni fog, 20%-uk azt gondolja, hogy nem változik, 4%-uk pedig azt, hogy növekedni fog. A 8 általánost vagy ennél kevesebbet végzettek 73%-a számol a munkaidő csökkenésével, a diplomásoknak pedig már 87%-a.

A városi lakosság 45%-a úgy válaszolt, hogy az ezredfordulóig az emberek erkölcse romlani fog Magyarországon és csak 20%-a mondta ennek az ellenkezőjét. Ebben a tekintetben a 8 általánossal rendelkezők voltak a legborúlátóbbak (51%-uk számított az erkölcs romlására), az egyetemi végzettségűek körében ez az arány csak 31% volt. Hasonló tendenciák érvényesültek az emberek egymáshoz való viszonyának megítélésében: 41% úgy vélte, hogy ez a viszony romlani fog és csak 33% hitt a javulásában (26% nem várt változást ezen a téren).

A városi lakosságnak több mint a fele (58%) arra számított, hogy az ezredfordulóig csökken a vallásos emberek száma Magyarországon, de ezt már csak 36%-uk tartaná jónak. 15%-uk úgy gondolta, hogy a vallásosak száma megnövekszik, és ezt majdnem kétszeresük (28%) jónak is tartaná. (27% nem tételezett föl változást ezen a téren, és 36% szeretné, ha erre nem is kerülne sor.)

Azt, hogy a világ sorsa hogyan alakul az ezredfordulóig, a magyar városi lakosság többnyire kedvezően látja. Jelentős részük optimistán nyilatkozott a fejlett és fejletlen országok közötti különbségek (60%), a tömeges éhezések (56%) a szocialista és a kapitalista országok közötti feszültségek (53%) és a szegények és a gazdagok közötti különbségek (41%) megszűnésének kilátásairól. Ugyanakkor 60%-uk az energiagondok, 38%-uk pedig a háborús veszélyek további növekedésével számolt.

A világ tudományos-technikai fejlődésének megítélésénél a fővárosiak és a magasabb iskolai végzettségűek jobban kételkedtek a nagy pozitív változások lehetőségében. A ma még gyógyíthatatlan betegségek, mint pl. a rák ellenszerének feltalálásában az emberek többsége bízott (76%). Az időjárás pontos előrejelzését és az emberi munka automatizálását ugyanannyian tartották lehetségesnek, mint ahá-

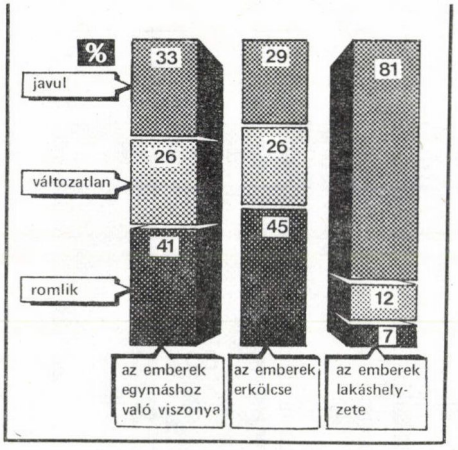

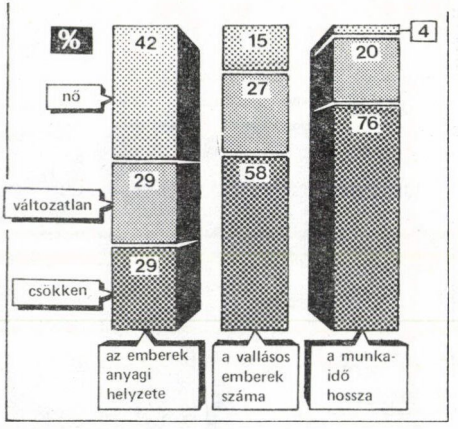

nyan lehetetlennek (50—50%). Az automatizálás lehetőségét az alacsony iskolai végzettségűek nagyobb arányban (68%) fogadták el, mint a diplomások (35%). A környezetszennyeződés megszüntetését az egyetemet végzettek szintén jóval kisebb hányadban (19%) tartották lehetségesnek, mint a 8 általános alattiak (62%), összességében azonban a városi lakosság 42%-a ezen a téren is pozitív változásokat remélt.

V. E.

□

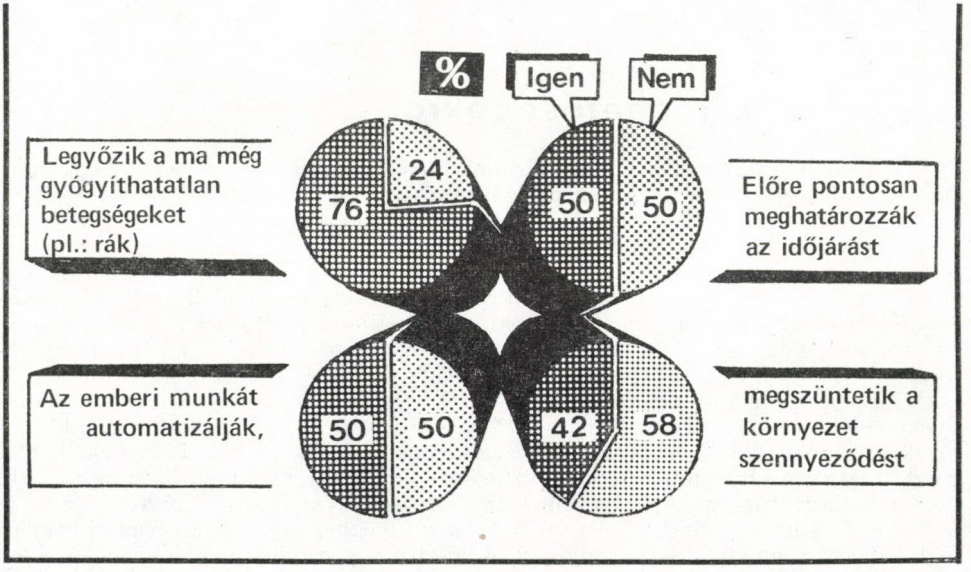

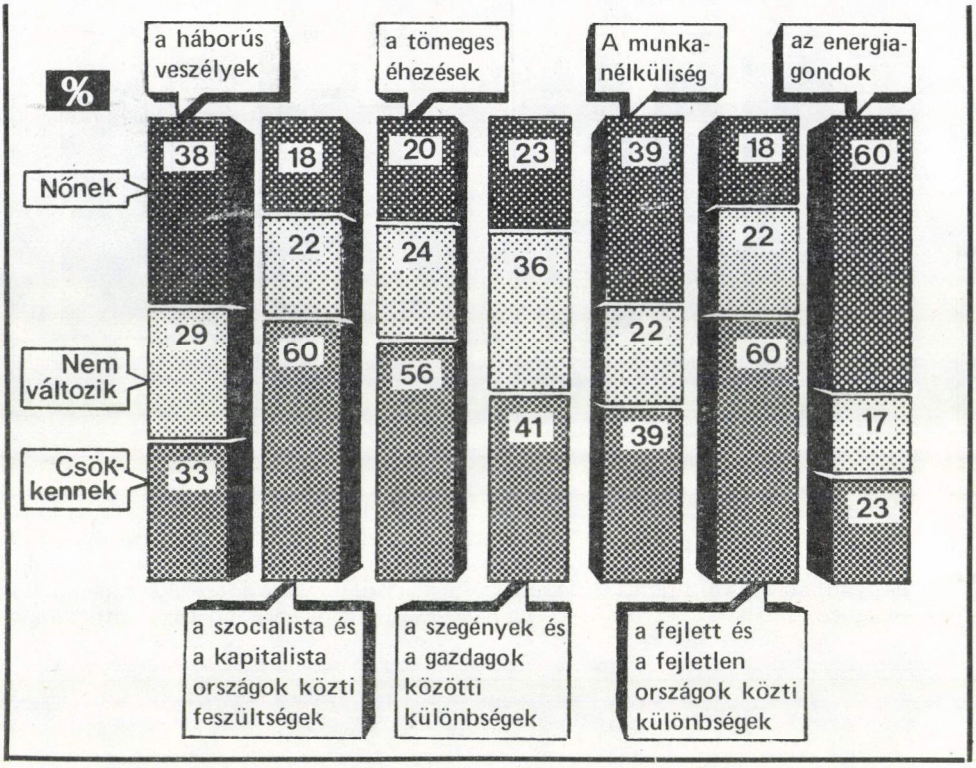

A művelődési lehetőségekről

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont közvéleménykutatást végzett a felnőtt lakosság körében a művelődési lehetőségekről. Az emberek többsége (54%-a) fogadta el azt a megállapítást, hogy ma Magyarországon mindenkinek egyforma lehetősége van arra, hogy művelődjék, és 44%-uk értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy egyeseknek több, másoknak kevesebb lehetőségük van a művelődésre. Viszont azoknak, akik úgy vélték, hogy mindenki egyforma lehetőségekkel rendelkezik, mindössze egyötöd része (21%-a) látta úgy, hogy ki is használják ezeket a lehetőségeket (ez az egész lakosság 12%-a); 41%-uk azt mondta, hogy egyesek élnek a művelődési lehetőségekkel, mások nem, 34%-uk pedig azt, hogy az emberek általában nem használják ki a lehetőségeiket. Amikor ennek okairól beszéltek, sokan olyan külső körülményeket említettek, amelyek a különböző társadalmi helyzetből fakadó egyenlőtlenségekre utalnak. Akik például a nehéz munkáról, a fáradtságról beszéltek, aligha gondolhattak többre, mint jogilag biztosított egyenlőségre, amikor azt állították, hogy ma Magyarországon mindenkinek egyforma lehetősége van a művelődésre.

A lakóhely urbanizáltsága jelentős mértékben meghatározza, hogy valaki hogyan foglal állást a művelődési egyenlőség kérdésében: a szűkösebb vidéki lehetőségek

segítik az egyenlőtlenség felismerését, olyannyira, hogy a falusi lakosság körében azok vannak többségben, akik szerint társadalmunkban a művelődési lehetőségek nem egyformák. A munkamegosztásban elfoglalt hely is befolyásolja az állásfoglalást, mégpedig összetett módon; a foglalkozási hierarchia alsóbb régióiban elhelyezkedők — segédmunkások, mezőgazdasági fizikai dolgozók — az átlagosnál nagyobb arányban beszélnek egyenlőtlen művelődési lehetőségekről, s nyilván azért, mert saját helyzetük hátrányait érzékelik. Másfelől az értelmiségiek, vezető állásúak között is többségben vannak azok, akik így vélekednek — az ő társadalmi érzékenységük valószínűleg a nagyobb.

Kik azok, akiknek az átlagosnál több és akiknek kevesebb lehetőségük van a művelődésre? E két kérdésre válaszolván az emberek elsősorban a város és a falu kulturális ellátottságában, illetve a városi és a falusi életmódban lévő különbségekre, másodsorban pedig az életszínvonal különbségeire mutattak rá. Számottevő arányban említették még a szellemi és a fizikai dolgozók életmódjában és műveltségi szintjében mutatkozó eltéréseket.

Saját magáról szólva a lakosság negyedrésze (24%) úgy véli, hogy az átlagosnál több lehetőséggel rendelkezik, több, mint a fele (56%) pedig kevesli művelődési lehetőségeit. A saját helyzet megítélésében mindenekelőtt az iskolai végzettség játszik meghatározó szerepet: minél iskolázottabb valaki, annál valószínűbb, hogy az átlagosnál kedvezőbbnek ítéli saját művelődési esélyeit. Hasonlóképpen a kedvezőbb jövedelmi helyzet is a lehetőségek előnyösebb megítélését eredményezi. A két tényező egymással összefüggésben, egymást erősítve hat: a legmagasabb jövedelmi kategóriába tartozók közül a felsőfokú végzettségűek kétharmada (67%-a) sorolta magát az átlagosnál kedvezőbb helyzetűek közé. Végül ugyancsak árnyalja a képet a lakóhely jellege. A falusi lakosságnak kétszer akkora része tartja önmagát hátrányos helyzetűnek, mint a budapestiek és — megfordítva, — a budapestiek több, mint

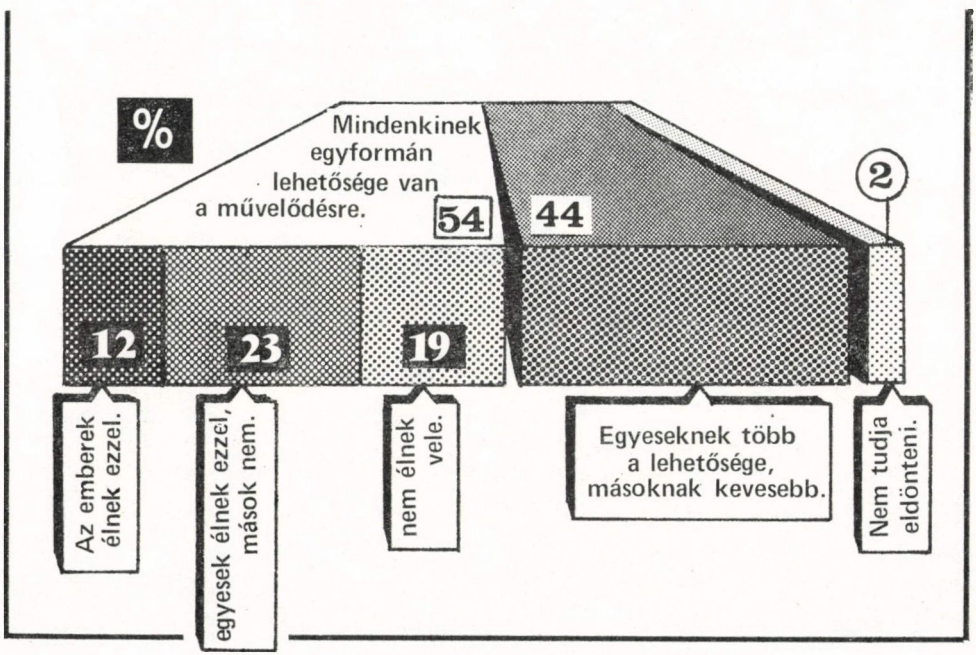

kétszer annyian sorolták magukat az átlagosnál kedvezőbb helyzetűek közé, mint a falusiak.

Az emberek közel fele (48%) nyilatkozott úgy, hogy van művelődési lehetőség a munkahelyén, de csak mintegy harmadrészük (36%) tartotta azt elegendőnek; 12%-uk keveselte. A kérdezettek másik fele azt mondta, hogy a munkahelyén nincs művelődési-kulturális lehetőség, és ez a csoport is ketté oszlott azokra, akik azt mondták, hogy szükség lenne erre (25%) és azokra, akiknek nem volt ilyen igényük (24%). A lakóhely vonatkozásában jobb volt a helyzet: kétharmad mondta azt, hogy a lakóhelyén vannak művelődési-kulturális lehetőségek, és 42% elegendőnek is tartotta ezeket. Természetes, hogy a fővárosiak nagyobb arányban számolhattak be ilyen lehetőségekről, mint a vidékiek, főleg a falusiak. Az viszont már jórészt szubjektív ítélet — a válaszadó igényét is tükrözi —, hogy ezeket elegendőnek vagy kevésnek tartja-e. Ebben megfigyelhető bizonyos lépcsőzetesség: a falusiak többsége arról panaszkodott, hogy a lakóhelyén egyáltalán nincs művelődési lehetősége, a vidéki városban lakók pedig a meglévő lehetőséget kevesellték viszonylag nagy arányban. És hogy itt nem kizárólag az objektív körülmények, hanem az azokhoz való tudati viszony is szerepet játszik az ítéletalkotásban, az is jelzi, hogy az emberek iskolai végzettség szerint is különböztek abban, ahogy a lakóhelyi művelődési lehetőségeket minősítették. Érdekes, hogy a két szélső (a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolázottságú) csoport reagált hasonlóan: az iskolázottabbak valószínűleg azért érzik elegendőnek a lehetőségeket, mert viszonylag könnyebben felismerik, gyakorlottabban tudnak élni velük, az iskolázatlanabbak között pedig feltehetően azért több az elégedett, mert jórészüknek kevesebb az igénye, és a meglévő lehetőségeket is kevésbé használják ki.

Kordokumentumok a hidegháborúból

Robert E. Summers (szerk.): America's Weapons of Psychological Warfare — Arno Press, New York 1972, 206 old.

Az Arno Press, a New York Times egyik leányvállalata híres a változatlan utánnyomásokból összeállított sorozatairól. 1972-ben például 31 kötetes gyűjteményt adott ki „Nemzetközi propaganda és kommunikáció" címmel. A könyvek eredetileg 1920—1962 között, zömben a 30—40-es években jelentek meg, és az 1914—1956 közötti időszak eseményeivel foglalkoztak. A nemzetközi enyhülés napfényes szakaszában felélesztett kötetek egyikemásika mára sajnálatos időszerűséget kapott, akár ez a hidegháború csúcsidőszakával foglalkozó — eredetileg 1951-es — kordokumentum is. A mai olvasó hálás lenne egy újkeletű bevezetőért, magyarázó lábjegyzetekért, mert ezek nélkül nehezebben áll össze egységes kép a hullámzó színvonalú anyagokból.

Ennek ellenére nehéz letenni a gyűjteményt. Különösen azoknak, akik érdeklődnek az Egyesült Államok nemzetközi propaganda-stratégiájának történeti változásai iránt, vagy akár a tömegkommunikáció elmélettörténetének társadalmi meghatározóit kutatják. S bármely furcsán hangzik is, a kötet a korabeli Magyarország egy s más vonásainak megértését is szolgálja.

Az antifasiszta koalíció felbomlását, a hidegháborút jelző külpolitikai, katonai, gazdasági tények meglehetősen közismertek. A nemzetközi kommunikáció átalakulásáról viszont aligha lehet ezt állítani. Az Egyesült Államok a II. világháború idején tette az első lépéseket a külpropaganda terén: az amerikai kormányszervek rádióállomásai már ekkor is sugároztak műsorokat néhány kelet-európai ország s a Szovjetunió népeinek nyelvén. (Az Amerika Hangja például napi 60 percet adott oroszul.) 1945 augusztusa után a kormányzati körök némi bizonytalanságot árultak el afelől, hogy békeidőben mi legyen a nemzetközi propaganda háború alatt kiépített szervezetével. 1948 januárjában azután a kongresszus elfogadta a Smith—Mundt törvényt, hogy „segítsék az Egyesült Államok iránti megértést más országokban". Ezzel az amerikai törvényhozás „jogilag is elismerte a propagandát — amelyet tájékoztatásnak neveztek — a külkapcsolatok irányításának egyik eszközeként". E törvény alapján hozták létre többek között a külügyminisztérium alá tartozó Nemzetközi Információs Irodát (OII, később USIA, mai nevén ICA). Az ezt követő tartalmi változások mértékét jelzi, hogy Visinszkij szovjet külügyminiszter 1949 novemberében az ENSZ-ben tiltakozott az éterben zajló „propaganda-háború" ellen.

1950 februárjában Truman elnök meghirdette az ún. „igazság-kampányt": „mondjuk el a világ népeinek az igazságot az Egyesült Államokról. . . . Ez ugyanolyan fontos, mint a katonai erő és a gazdasági segély." A koreai háború kitörése után az elnök közel 90 millió dollárt kért a kongresszustól külföldi propagandára — az érvényes költségvetési kereteken felül. (A külpropagandának tulajdonított fontosságot jelzi, hogy 1950-ben mintegy 80 millió dollárt adott a költségvetés ilyen célra, 1951-ben már 94 milliót, a következő évben pedig 124-et.) 1950 nyarán a külpolitikai apparátus és a szenátori lobbyk követeltek még támadóbb külföldi propagandát, s ennek nyomán létrehozták a „tárcaközi" koordinálás feladatával megbízott NPSB-t[1] a Külügyminisztérium, a Pentagon,

[1] National Psychological Strategy Borad (Országos Pszichológiai Stratégia Bizottság)

a Nemzetbiztonsági Tanács és a CIA képviselőiből.

A kötet anyagaiból kirajzolódik a nemzetközi propaganda változatos eszközöket kínáló fegyvertára a kiállításoktól, vásároktól a röpcédulaszóró léggömbökig, az oktatási csereegyezményektől a tömegkommunikációig. Legfontosabbnak az Amerika Hangja műsorait tartották. (1952-ben az AH-nak jutott a külpropagandára szánt összegek kerek egyharmad része. Egyébiránt a Szabad Európa Rádióról a kötetben még csak egyetlen, rövid anyag szól, mivel e „magánvállalkozás" csak 1950 júliusában kezdett sugározni.) 1950-ben az AH naponta — az angolon kívül — kereken 20 órányi új műsoranyagot készített a legkülönfélébb nyelveken. (A legtöbb új anyag oroszul hangzott el, napi 3 órában, s ebből ismétlések révén napi 24 órás non-stop orosz nyelvű adás készült. Ebben az időszakban a magyar nyelvű új műsorok napi 45 percet tettek ki.) A túlnyomórészt állami irányítású külpropagandában jelentős szerepet tulajdonítottak más, elsődlegesen nem politikai célzatú közlési csatornáknak is, például a kereskedelmi reklámnak. A „selling America through advertising" (adjuk el Amerikát hirdetésekkel) jelszó a kötet visszatérő motívumai közé tartozik, ami csak akkor válik érthetővé, ha nem feledkezünk meg az Egyesült Államok külpropagandájának — s ezen belül az AH tevékenységének — kettős irányultságáról. Az „eszmék világának Marshall-terve" nem csupán a „vasfüggöny mögött élő rab nemzeteket" tekintette célközönségnek, hanem Nyugat-Európát, Latin-Amerikát s Ázsia bizonyos régióit is. A külpropagandát ugyanúgy globális feladatnak tartották, mint az általa is szolgált külpolitikát, s ezen belül kapott elsőbbséget a szocialista- és szovjetellenes tevékenység.

„Nos, a közönség ismeretében a propagandistának az a feladata, hogy a rendelkezésére álló tényeket beillessze a leghatékonyabb propaganda-stílusba. E feladatnak része, hogy azokat a sajátos tényeket válassza ki, amelyek leginkább vonzzák a közönséget s egyszersmind a leghatékonyabban mondják el azt, amit a propagandista közölni óhajt." A kötet szerkesztőjének e tétele több vonatkozásban is rávilágít a külpropaganda gyenge pontjaira. A közönség ismeretéről ekkoriban még a Nyugat-Európának sugárzott műsorok esetében sem igen lehet szó, a „vasfüggöny mögötti" hallgatóságról pedig még kevésbé. Az olyasfajta állításokat, hogy a célterületeken „naponta elérjük a rádiótulajdonosok 80 százalékát", feltehetőleg az AH vezetői maguk sem gondolták komolyan, s a kötetben közölt anyagok épp az akkor használatos mérési eszközök alacsony hatékonyságát hozzák felszínre. (E tekintetben persze a válogatás nem tartozik a legautentikusabb források közé. Azóta számos — 1950—51-ben bizalmas anyagként kezelt — elemzés látott napvilágot az amerikai propaganda kelet-európai hatékonyságáról, amelyek áttekintésével és elemzésével azonban még adós a magyar tömegkommunikáció-kutatás.) A közönségismeret hézagait előítéletek, sztereotip nemzet- és kultúraképek töltötték ki, kiindulópontnak véve például az „ázsiaiak veleszületett balos hajlandóságait", az „egységes európai gondolkodás" fikcióját stb. Ehhez társult egy önreflexióra képtelen, sajátos amerikai felsőbbségtudat. Ahol „mások tökéletlensége iránti türelmet" lehet sürgetni, s annak megértését követelni, hogy „a kevésbé fejlett népek miért nem érték még el a mi politikai érettségünk fázisát", ott sejthetően baj van a propaganda stratégiájával és gyakorlati kivitelezésével. Különösen, ha a tömeges hírszórás hatékonysága iránti naiv hit támasztja alá. A fiatal televízióról szóló egyetlen írás szerzője például így vélekedett: „Megkockáztatom azt az állítást, hogy külföldön élő farmereknek sugárzott, jól átgondolt mezőgazdasági segélynyújtó műsorok révén már működésünk első évében bármely területen 10—20 százalékkal lehetne növelni a gazdaságok termelését."

Ma talán az a legérdekesebb, hogy miféle stratégia alapján is dolgozott 1950—51-ben az amerikai külpropaganda, s miféle korrekciókat sürgettek a kortárs kritikusok.

A propaganda említett kettős irányultságát tartalmilag az kapcsolja össze, hogy az „igazság kampány" elsődlegesen az ún. „nagy hazugság" — a szovjet külpolitika és külpropaganda — leleplezését célozta. A „szabad világban" az egység, elhatározottság és bizalom szellemét kellett táplálnia, „el kellett ültetnie más népekben az Amerikával való együttműködés készségét és óhaját". A „vasfüggöny mögött" a cél a „szabadság vágyának ébren tartása", a Szovjetunióval szembeni ellenséges magatartás bátorítása, a vezetők és tömegek közti szakadék mélyítése, a rendszerellenes tevékenységre való felkészítés — anélkül, hogy „a túl korai lázadással öngyilkosságra késztetnénk őket". S az általános irány tettekre váltásával kapcsolatban, ama újságírói kérdésre, hogy „mégis, mit várunk az orosz hallgatóktól, mit tegyenek az ottani helyzetben?", Mundt

szenátor így válaszolt. „Sok mindent, amit megtehetnek. Az egyik nagyon határozottan az, hogy jelenleg ne lázadjanak fel, de igenis várjuk tőlük azt, hogy katonaként viselkedjenek munkahelyükön. Lassítsák a védelmi tevékenységet, ne teljesítsék az ötéves terveket, amelyek növelnék a mezőgazdaság és a gyárak termelését. Azt várjuk, hogy alkalomadtán szökjenek el Oroszországból . . . és jöjjenek ide, hogy megtudhassuk a tájékozottaktól, milyen védelmi berendezések épülnek az Ural mögött s Oroszország védelmi központjaiban."

Kelet-Európában ismeretesek az ilyen — politika rangjára emelt — hozzá nem értő, naiv elképzelések kemény következményei. A kortárs amerikai kritika azonban jóval szkeptikusabb volt még abban is, hogy akár a propaganda-erőfeszítések fokozása esetén is elérhetőek lennének számukra a kelet-európai tömegek. (Ma már csak kuriózum, de a kötet első kiadása idején gyakorta javasolták, sőt pénzalapokkal támogatták azt az ötletet, hogy az AH hallgatóinak szaporítása végett százezres tételekben kellene rádiókészülékeket küldeni a szocialista országokba.)

A külpropagandát bírálók az „igazság kampány" elvi alapjait is kétségesnek tartották, végiggondoltságát méginkább. A tisztán csak „ellen" propaganda (szovjetellenes, szocialistaellenes) korlátozott hatékonyságára éppúgy rámutattak, mint annak a rejtett kiindulópontnak a naivitására, hogy akár csak a nyugat-európai országok lakói is úgy szeretnének élni, gondolkodni, mint az amerikai átlagember. Az amerikai és nyugat-európai életszínvonal közti hatalmas különbség egyébként is eleve kétes hitelűnek mutatta az amerikai életforma tárgyi feltételeiről szóló híreket. És szokatlanul lényeglátónak számít, legalábbis e kötetben, az a gondolat, hogy a világ számos országában — a mai értelemben vett III. világban — a külpropagandában bemutatott amerikai demokrácia nemhogy nem ideál, de képtelen volna a valós társadalmi problémákra választ adni. A kritikák fogadtatásáról, hatásosságáról a könyv már nem tudósít. Függelékében azonban még tartogat egy csemegét azoknak, akik a külpropaganda irányításának módszereiről dokumentumokból akarnak tájékozódni. Közli ugyanis azt a szigorúan bizalmas utasítást, melyet az amerikai külügyminisztérium adott ki arra az esetre, ha Tajvan elesne. A hírmenedzselés e részletes és szakszerű terméke s a kötet egészének színvonala között olyan különbség van, amely az érdeklődőt újabb keletű, alaposabb elemzések keresésére ösztönzi.

Jakab Zoltán

Szín és kommunikáció

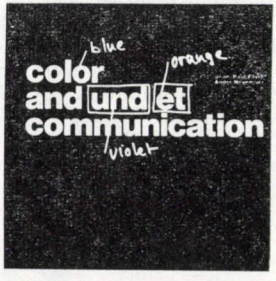

Jean-Paul Favre és André November: Color and (und et) communication
ABC Verlag, Zürich (180 oldal, 140 illusztráció; angol, német és francia nyelven)

A szerzőpáros műve sokat ígérő címe ellenére — már terjedelmi okok miatt is — csak a téma egy vékony „szeletét" elemzi (azt viszont alaposan): a reklám területén vizsgálja a színek szerepét. Mivel a könyv gyakorlati célzattal, elsősorban szakemberek, megrendelők és reklámkészítők számára íródott, helyenként kézikönyv jellegű; összefoglalja a más, színpszichológiai és színdinamikai munkákból ismert alapfogalmakat is.

A mű legizgalmasabb kérdésfeltevése — amelyet a szerzők részben az általuk összeválogatott, nemzetközi színvonalú reklámreprodukciók és elemző képszövegek segítségével válaszolnak meg — a következő: *melyek azok az előnyök, amelyeket a színhasználat nyújt a reklámkommunikációban*

(hirdetés — plakát — csomagolás) a fekete-fehér nyomtatással szemben; *milyen tartalmi momentumokat képes a szín* önmagában *közvetíteni?*

(A problémakör azután került napirendre, hogy a svájci napilapok jelentős része az ofszeteljárás bevezetésével képessé vált színes hirdetések közzétételére is. Nálunk a vidéki napilapok jelentős része már alkalmas volna kétszínű nyomatok közlésére, a színes, mélynyomású magazinok pedig nagyobb mennyiségben hozhatnának — ha volnának — négyszínnyomású hirdetéseket.)

Számos színdinamikai munka tárgyalja a színek *karakterét;* közismert a színek *szimbolikus jelentése* (vörös = a szerelem vagy a forradalom színe, zöld = remény). Kevésbé ismert, hogy egyes színkombinációk *ízlelési* asszociációk (sós, édes, savanyú stb.), mások *illat*ra, illetve *halmazállapot*ra vonatkozó képzetek kiváltására alkalmasak. Ezeket a tulajdonságokat a csomagolások tervezői hasznosítják.

A színek fokozott figyelemfelkeltő hatásúak, s — a fekete-fehér hirdetésekhez viszonyítva — jobban befolyásolják az emlékezetbe vésést és megőrzést.

A színek mint a *vállalati kommunikáció eszközei* jelennek meg akkor, amikor a marketing a márkastratégia érdekében kidolgozza a cégre jellemző (grafikai és) színkombinációt. A gyártó-, illetve az elárusítóhely (pl. szupermarket-hálózat) jellegzetes színösszeállítása a vevő számára szempillantás alatt támpontokat ad az áru eredetére vonatkozólag, s bizonyos, már kialakult magatartási minták, tapasztalatok, szokások alapján befolyásolja, irányítja a cselekvést, a vásárlást.

A színek szuggesztív erejét mi sem bizonyítja jobban, mint Henkel und Cie (Düsseldorf) immár klasszikus vizsgálata. Azonos hirdetéseket mutattak kísérleti személyeknek, melyeken csak a mosószeres doboz színe különbözött. Az alábbiakban néhány kiragadott adatot közlünk a felmérés eredményéből.

De az eltérő színű dobozokban tesztelésre kiadott azonos mosóport is különböző tulajdonságúnak és minőségűnek ítélték a háziasszonyok — a csomagolás hatására!

A hirdetés minősítése	A doboz		
	vörös	kék	sárga
informatív	44	35	30
modern	41	24	24
hihető	40	28	30
tudományos	36	32	23
élénk	33	4	19
attraktív	31	6	15

A színek figyelemfelkeltő szerepét a fekete és kísérő színnel nyomott hirdetésekben a *márkanév, a termék képe* illetve a *legfontosabb mondanivaló* kiemelésére használják. A négyszínnyomású hirdetésekben természetesen még jobban kihasználható a szín. Hangsúlyozható a *termék jellegzetes színe;* biztosítja a reklámozott *áru* valósághű bemutatását és helyet kaphat mint a *gyártó cégre jellemző színes grafikai védjegy.*

A megkomponált, fotóval is kombinált hirdetés *kísérőszínének asszociációs tartalma* visszasugárzik a reklámozott tárgyra: a Dunhill cigaretta reklámjának burgundi vöröse luxust és eleganciát közvetít, s a cigaretta előkelőségét, exkluzivitását hangsúlyozza.

A hirdetés színvilága — metaforikusan — a tárgy megjelenése nélkül is utalhat a termékre: a jellegzetes kékkel nyomott Levi's hirdetés nézője könnyedén asszociál a farmer öltözékre.

Az üdítőital-reklám sárgája a napsütötte délen termett gyümölcsre emlékeztet; a tisztítószerek kék árnyalattal dolgozó hirdetése a szín konvencionális használatára épít. A jellegzetes színkompozíciók pl. a Lufthansa propagandaanyagain szereplő fotók kék-sárga színei a cégre vonatkozó korábbi emlékeket képesek felidézni.

A könyv — anélkül, hogy konkrét recepteket adna — az elméleti tételek és a gazdag képanyag segítségével segít a reklámkommunikáció színvilágának megtervezésében. Az igen magas színvonalon reprodukált illusztrációk (svájci, francia, egyesült államokbeli és nyugatnémet tervezők munkái) egyértelműen bizonyítják a nálunk egyelőre még ritka, színdramaturgiailag is jól megtervezett reklámkommunikáció sürgető szükségességét.

Ritter P. Tibor

Tömegkommunikációkutatás Skandináviában

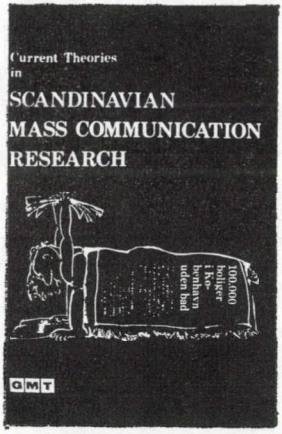

Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research. Ed. by Berg, Mie et. al., GMT kiadása, Dánia, 1977.

Ez a könyv tizenöt tanulmányt tartalmaz. Szerkesztői úgy vélik, hogy „nagyon nehéz volna bármilyen közös jegyet kiemelni — kivéve talán a változatosságot és az elméletek széles körét." Ugyanakkor a skandináviai kutatásokat az is jellemzi, hogy igen fogékonyak és nyitottak a külföldi kutatások iránt, ami — ezeknek az országoknak a nyelvi orientációja következtében is — elsősorban az amerikai szakirodalmat jelenti. Mint sok más gyűjteményes kötet, ez sem nyújt teljes képet, s például a (szerencsénkre nálunk már amúgy is jobban ismert) finn marxista kutatások alig kapnak benne helyet. Az egyetlen felfedezhető szerkesztői koncepció az, hogy a 15-ből hat tanulmány az egyes országok tömegkommunikációs rendszerét elemzi.

A nemzeti iskolák áttekintése

E hat tanulmány egyaránt érinti az intézményrendszert és a tömegkommunikációs kutatásokat. A kötet összeállítója nyilvánvalóan félszemmel az amerikai olvasóközönségre tekintett, amikor a számunkra ismertebb európai „állami monopóliumot" képviselő tömegkommunikációs intézmények sajátosságait igyekezett bemutatni — a lehető legszélesebb körben, de olykor a sajátos problémák mellőzésével. Ezek az írások nélkülözhetetlenek a tömegkommunikáció nemzetközi kutatója számára, jóllehet ismereteim szerint a négy ország tömegkommunikációs kutatásairól részletesebb és főleg szélesebben dokumentált tájékoztatók is léteznek — akár angol nyelven is.

Két írás foglalkozik a tömegkommunikáció hatásaival: az egyik inkább elméleti és általános (Veikko Pietilä: A tömegkommunikációs eszközök hatásairól: néhány konceptuális szempont), a másik már konkrét (Otto Ottesen: A válasz-funkció: egy árut reklámozó kommunikáció ismétlésének rövidtávú hatása — ahogyan azt a reklám példázza), amely a tömegkommunikáció kutatói mellett feltehetően a piackutatók és a reklámfilmkészítők érdeklődésére is számíthat, mivel új szempontokat is felvet (például: az ismételt reklámozás csökkenő hatást vált ki; vagy azonnal, illetve néhány reklám után vásárol a fogyasztó, vagy egyáltalán nem — tehát nincs értelme az ismétlésnek. Továbbá: a szerző szerint a nem tartós fogyasztási cikkek esetében a hirdetés hatása csekély, perifériku s, mivel a célba vett csoportok kicsinyek).

Fehér foltok

Az információ fehér foltjaitól a kommunikációs potenciálig — ezt a címet viseli a svéd Kjell Nowak tanulmánya, amely — mint sokatmondó címe is sejteti — értékes tanulságokkal szolgálhat mindazoknak a kulturális intézményeknek, melyek az „információ fehér foltjai"-nak a felszámolásán fáradoznak. A szerző a társadalmon belüli egyenlőtlenség sokféle változóját, de elsősorban a kommunikatív megnyilvánulásokkal kapcsolatos tényezőket, illetve azok egymásra hatását elemzi. „A tudás hatalom" idézi és két fő területen vizsgálja a „tudás" (információ) elosztását: a hírszolgáltatásban és az „állampolgári információk" terén (ez utóbbi az állampolgárok jogainak, kötelességeinek az ismeretét, az intézményekkel kapcsolatos tudnivalókat stb. jelenti; a téma nálunk is hiányzó „tantárgy" a középiskolákban és másutt). „Az információs fehér foltok társadalmi egyenlőtlenségeket jelentenek, ezért ki kell küszöbölnünk vagy csökkentenünk kell őket", írja a szerző.

A tanulmány sokféle (természetesen olykor megválaszolatlanul hagyott) kérdéséből íme egy, amely közvetlenül kapcsolódhat hazai (tömeg) kommunikációs, művészeti-kulturális vitáinkhoz: „melyik tudás a fontos?" Mi a fontosabb: elvinni az egyénhez a „központi", az általános „kultúrát" (például a művészeti alkotásokat) vagy pedig az egyén „saját, már meglevő kultúráját ápolni, fejleszteni"? A szerző szerint az egyének számára „sokkal fontosabb az olyan eszközök és lehetőségek biztosítása, amelyek révén saját kultúrájuk kifejezéseit teremtik meg és fejlesztik, mint az, hogy kívülről jövő kulturális termékek befogadására neveljük őket", majd hangsúlyozza az önmegvalósítás és az önfejlesztés fontosságát.

Az újságírók és a politikai intézmények kapcsolatával, illetve általában az újságírói foglalkozás intézményesülésével, változásaival foglalkozik Svennik Hyer és Paal Lorentzen tanulmánya. A skandináv országokban az újságok jelentős része politikai pártokhoz vagy vezető csoportokhoz kapcsolódik, de a sajtót az állam is támogatja. A fejlettebb országok gyakorlatát követve a skandináv sajtóban felfedezhetők az újságírói foglalkozás ismert jellegzetességei:

1. a szakma főfoglalkozássá válik;
2. kialakul egyetemi szintű oktatása;
3. szakmai szervezetek alakulnak;
4. etikai kódexet fejlesztenek ki.

A szerzők érintik az újságírás bürokratizálódási folyamatát, majd a „skandináv újságírás szakmai értéknormáiról" szólnak. Javasolják a norvég példa követését, ahol számos fiatal újságíró nem tekinti fontosnak a politikai gyakorlatot és a pártokkal való kapcsolatot, jóllehet a pályán való előrejutásnak továbbra is fontos kritériumai ezek. Újságírók között végzett felmérések tájékoztatnak arról, hogy maguk az újságírók mit tekintenek fontosnak az újságírói pályán. (100% = egy kérdésre adott összes válaszadó)

a) az etikai kódex betartása (65%)
b) a szakmai szervezetekben való tagság (29%)
c) újságírói iskolai végzettség, képesítés (15%)
d) általános műveltség, oktatás (23%)
e) bizonyos személyi tulajdonságok pl. alkotókészség, közvetlenség (66%)
f) politikai gyakorlat (2%)

E legutóbbi számadat a szerzőket is meglepi, és úgy vélik, hogy ellentmond az újságírói pályán való előrehaladás tényleges gyakorlatának.

Tartalomelemzés

Két egymáshoz kapcsolódó dán tanulmány (Peter Madsen: Az intelligencia, a kultúra és a tömegkommunikációs eszközök kritikája. Ideológiai kritika a tömegkommunikáció-kutatásban: társadalmi és módszertani szempontok és Frands Mortensen: A polgári közélet — egy dán tömegkommunikációs kutatási terv) koncepciójában és módszerében eltér az angolszász tömegkommunikációs elmélet fő tendenciáitól, ezért és haladó világnézetű tartalmuk miatt számunkra különösen figyelemre méltóak. Madsen a marxi tükrözéselméletet továbbfejlesztve azt veti fel, hogy a tartalomelemzések „a specifikus osztálytudat további átalakulását" tárják fel, amit úgy is megfogalmazhatnánk, hogy felfedik „a burzsoá ideológia látens megnyilvánulásait". Következésképpen olyan tömegkommunikációs termékeket elemeznek, amelyek látszólag nem „politikusak", illetve olykor az „objektivitás" látszatával lépnek fel (avagy a szórakoztatóipar termékei). Például az esti tízórai rádióhírek „objektivitása" mögött feltárják az állammonopolkapitalista ideológiát, illetve felvetik, hogy e hírek gyakran csak a „beavatottakhoz" szólnak.

Palm híres Indoktrináció Svédországban című könyve után, s a hatvanas évek baloldali értelmiségi kritikája során először a politika terén tárták fel a skandináv országok értelmiségi kutatói a burzsoá ideológia jelenlétét, s a „semlegesség" illúzióját. A tömegkommunikációs kutatás azonban áttért az ideológiai szféránál talán nagyobb tömeghatású szórakoztatás és reklám hasonló elemzésére, aminek a követése a mi feladatunk is.

Szekeres Péter

A bolond lelke

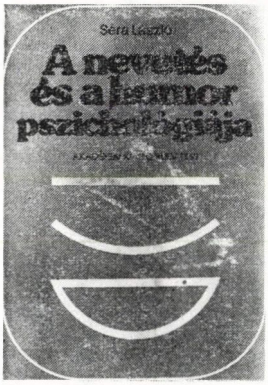

Séra László: A nevetés és a humor pszichológiája. Akadémiai Kiadó, 1980. 208 o.

A természettudós csak a torzulást veszi észre a nevető ember arcán. A filozófus (Bergson) kérdése, hogy „miféle egyezést találhatnánk egy pojáca fintora, egy szójáték, egy bohózati félreértés és egy nagy vígjátéki jelenet között?" És a pszichológus feladata, hogy e kérdésre megtalálja az elméletileg megalapozott, empirikusan megnyugtatóan bizonyított választ. Ennek a feladatnak a jegyében fogant Séra Lászlónak a nevetés és a humor pszichológiájával foglalkozó könyve.

A szerző hatalmas (az irodalomjegyzékben feltüntetett mintegy 450 hivatkozásnál feltehetően jóval nagyobb kiterjedésű) szakirodalmat tekintett át, hogy összefoglaló képet nyújtson az olvasónak arról, hogy ki, min, mikor és miért nevet. Szerényen háttérbe húzódik, s figyeli olvasója birkózását a bemutatott tengernyi adattal, elméleti forgáccsal, értelmezési próbálkozással. Nem könnyű dolog végigolvasni a könyvet. Az olvasáshoz jelentős pszichológiai, szociológiai ismeretek birtokában foghatunk csak hozzá, miközben jegyzetelve, töprengve merenghetünk egy-egy kísérlet, gondolatmenet érvényéről, megbízhatóságáról, korlátairól.

Időközben vesszük észre, hogy magárahagyottságunk látszólagos. A szerző egy pillanatra sem engedi el olvasója kezét. A könyv szigorú logikája, az ismeretanyag imponáló megszerkesztettsége, a gondolkodtatás igénye és előre megszabott medre nem enged teret a kalandozásra, az önkényes értelmezési szeszélyre. Az olvasótól megkövetelt ismeretek sem holt anyagként kérődztetnek vissza, hanem aktív alkalmazásukra van szükség, miközben bevezetést nyerünk a nevetés és a humor pszichológiájába, tárgyat és módszert egyaránt tanulunk, mondhatnánk újra tanulunk.

Bár szeretnénk a szerzővel többször találkozni a műben, hiszen párszavas, pármondatos minősítő széljegyzeteiből kitűnik: ragyogó esszét is tudna írni — tudós maszkja mögül ritkán tekint ki. Persze e maszk már egymagában irónia. Végül is a humorról beszél halálkomolyan, ami — már a mottóból kitetszhetően — ugye *nonszensz*.

Alapkérdés: kiderül-e a könyvből valami olyan a nevetésről és a humorról, amit ne tudnánk intuitíve, mint a humor gyakorló áldozatai és munkásai? Ez a probléma általános szinte minden pszichológiai mű esetében. Életünk olyan köznapi tárgyai, mint a féltékenység, gyávaság, hiúság, barátság és még ezernyi más jelenség a maguk közvetlenségében kikényszerítik a hétköznapi reflexiók tömkelegét. A kulturális közeg is, melyben ez életjelenségek zajlanak, a maga több ezer éves reflexeivel ugyancsak bővében van a magyarázatoknak. A humor jelenségére visszafordítva a szót, elvégre nem kisebb szaktekintélyekkel találkozunk nap mint nap — ha keressük a találkozást —, mint Arisztophanész, Shakespeare, Buster Keaton vagy Karinthy Frigyes.

A tudományos pszichológia ereje és gyengesége abból fakad — miként Séra humorról szóló korszerűen tudományos könyvéből is látható —, hogy szakítva a köznapi tárgyakat magyarázó-értelmező konvenciókkal, intuitív igazságokkal, felhalmozott tapasztalattal, megpróbál a marslakó szenvedélymentes, előfeltétel nélküli, kutató beállítottságával közelíteni a szóban forgó jelenséghez.

De talán sehol nem olyan kockázatos ez a magatartás, mint éppen a humornál, mely — miként ikertestvére, a tragikum is — az emberi feltétel alapszövetébe ágyazott, s onnan kioperálva, éltető nedveitől elvágva, bizony éppen nevetségtelenségében nevetséges tárgy. Séra könyvének érdeme, hogy ezt a fajta nevetségességet — mottója s némely kommentárja segítségével — elkerüli. Bölcsen tisztában van azzal, hogy az arcba csapódó habostorta látványán kacagó gyermek többet tud a humorról, mint megannyi tudós szerző. De a tudomány célja sosem lehet fegyverletétel a jelenség előtt — legyen az mégoly bonyolult —, hanem ostromolnia kell, mégha a vár bevehetetlen is.

E módszertani paradoxon buktatóján túl mit tudunk meg a könyvből? Rengeteget. A kötet két részből áll. Az első rész a humor kutatásának elméleti előfeltevéseivel foglalkozik, a második rész pedig a humor kutatásával kapcsolatos eredményekről számol be. A két rész szabályosan összeillik, miként az egyes fejezetek is logikai szükségszerűséggel követik egymást.

Az első rész sokat elárul a nevetéssel együttjáró fiziológiai jelenségekről, a nevetés törzsfejlődési és egyedfejlődési előzményeiről. Megismerkedhetünk a humorelméletek két nagy családjával, melyek közül az egyik a humor forrását a *fölény* kinyilvánításában, megszilárdításában látja („kinevetés"), a másik pedig össze nem illő szerkezetek hirtelen — csak éppen azonnal nem adódó — összeillesztését látja a humorban.

A modern pszichológiának is van mondanivalója e tárgyról. A pszichoanalízis a humorban — miként az álomban is — a tudat felfeslését látja, mely mögül egy pillanatra kiszökken az elsődleges (tudattalan) folyamat tiltott vágyaktól mérgezett párája, az alkotó erő egyik forrása. Az alaklélektan a humort a világ megismerésének, új egységbe szervezésének eszközeként tárgyalja. A behaviorista indíttatású modern motivációs elméletek pedig a humort a világban való méltó részvétel egyik — egyszerre motivációs és megismerési — alkalmaként magyarázzák.

A második részből kiderül, hogy igaza van a pszichoanalitikus elméletnek. A tudattalan késztetések hatására valóban azon nevettünk, amit tudatosan belátva éber pillanatainkban borzongva fogadnánk. Igaza van az alaklélektannak is abban, amit a humor „technikai" oldaláról megfogalmaz. Akkor — és csak akkor — nevetünk, ha a szóban forgó inger megfelelően, azaz inkongruenciába van „csomagolva". Két elefánt házassága még nem vicces, de a téma azzá válik, mihelyt az egyik fél — egér. S az aktivációs elméletek sem tévednek, hiszen a humoros hatás mindig érzelmi változással jár együtt, mégha a kiváltó ingerhelyzet megismerést, gondolkozást is kíván. Érzelem és gondolat ilyetén való egysége a humorkutatások egyik legfontosabb konklúziója.

Tanulságos, bár rendkívül hézagos, amit a humor élvezésének fejlődéslélektana mond arról, hogy miként jut el a gyermek az egyre raffináltabb humorhelyzetek felfogásához. Nagy kár, hogy a humorkutatók nem mélyedtek el Piaget, Wallon, Vigotszkij életművében, s nem ágyazták be kutatásaikat eléggé a fejlődéslélektan elméleti építményeinek valamelyikébe. Ezért az eredmények elszigeteltek, egymásnak ellentmondók és nem meggyőzőek. Hasonlóan negatív tanulságokkal szolgál a humor élvezete és a személyiségtényezők, illetve a csoportlélektani és társadalmi tényezők összefüggéseit taglaló fejezet. A meglehetősen átgondolatlan kutatások banális eredményeket hoznak. „A humoros cselekvés tehát nyilvánvalóan szociális viselkedés." „Mulatságosak azok a viccek, amelyek tartalmukban a személyek vonatkozási csoportjait nagyra becsülik és minden csoporton kívülit lenéznek." Ilyen és ehhez hasonló állításokkal ismerkedhetünk meg, melyek önmagukban közhelyek, és arra következtetnek, hogy a kulturális antropológiának, a kommunikációelméletnek, a pszicholingvisztikának, a csoportlélektannak, a tudásszociológiának komolyan kellene foglalkoznia a humorral — ami kiváló integrációs alkalmat is jelenthet a különböző társadalomtudományok számára.

Séra László a humorkutatás jelenlegi állapotának bemutatásánál többre nem vállalkozhatott. Egészen más kérdés, hogy végül is mi a nevetés és a humor. A pszichológia jelenleg, úgy tűnik, inkább eltorlaszolja, mintsem megnyitja az utat a humor valóságos megértése előtt. A pszichológiától önmagában nem kapunk választ arra a bergsoni problémára, hogy miért specifikusan *emberi* (sem nem állati, sem nem gépi) jelenség a humor? De sok más kérdés is adódik. Ugyanazon a dolgon miért nevetünk egyszer, s másszor miért nem? Honnan a hajszálnyi szakadék, mely a humorost a tragikustól, a mosolyt a sikolytól elválasztja? Mikor hétköznapi, s mikor művészi eszköz a humor? Miért halálkomoly a zsarnok arca, s honnan a derű a félelem nélküli élet arcán? Végül, de nem utolsósorban egy morális (de ha úgy tetszik ismeretelméleti) kérdés: miért *nem* hazudhatunk a humor által?

Egyelőre tehát, ha a bolondozásról többet akarunk tudni a pszichológia adta ismereteknél, jobb, ha egyenesen magához a Bolondhoz fordulunk (Lear király, II. 4.):

„. . . . . a bolond marad,
Míg a bölcs fut tova.
Futó bolonddá lesz a gaz,
Gazzá bolond soha."

Csepeli György

Seb az arcon

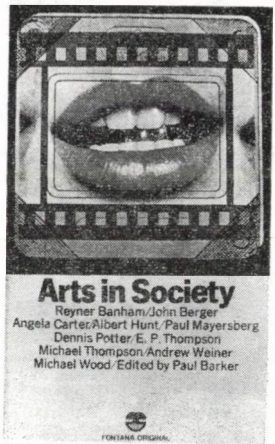

Arts in Society. R. Banham, J. Berger, A. Carter, A. Hunt, P. Mayersberg, D. Potter, E. P. Thompson, A. Weiner, M. Wood. Edited by Paul Barker. Fontana Communication Series 1977.

Milyen művészi élményekkel találkozunk nap mint nap, milyen rejtett tartalmat hordoznak mindennapi tárgyaink, öltözködésünk, kozmetikánk, bútoraink? És persze a filmek, az újságok, a színház, a televízió, a plakátok, fényképek? Milyen értékek szivárognak át észrevétlenül tudatunkba, miközben egy népszerű táncdalénekes műsorán szórakozunk? Ezeket a kérdéseket kívánja közelíteni, részben megoldani és pontosabban megfogalmazni ez a tanulmánygyűjtemény. A válogatás a New Society című folyóiratban 1965—75 közt megjelent írásokból készült. A tanulmányok tematikai csoportosításban kerülnek az olvasó elé: művészeti áganként.

A tanulmányok színvonala és érvényessége meglehetősen ingadozó, mégis érdemes néhány órát áldozni tanulmányozásukra. Ugyanis abban manapság már mindenki egyetért, hogy a hatvanas évek vége, a hetvenes évek eleje sok szempontból meghatározó változásokat hozott az emberek életében, bárhol éljenek is Európában vagy az Európa által befolyásolt világban. A változások nemcsak gazdasági, politikai, „makro"-jellegűek, hanem érezhetők a mindennapi életben, a viselkedésben, az emberi kapcsolatok alakulásában is. A kötet tanulmányai ezeket a változásokat regisztrálják a mindennapi művészet területén és tettenérik azt a folyamatot, ahogy például az éppen divatos színű rúzs árnyalatváltozása kifejezi, ugyanakkor meghatározza a női ideálkép átalakulását. Mindegyik írás — legyen esszé, kritika vagy éppen elábrándozás egy szemüvegkeret formáján — megörökít valamit, ami már társadalmi gyakorlattá vált; hagyományként tisztelik, elfogadott viselkedésforma, stílus, szokás, és amit a hatvanas években még tűzzel-vassal irtottak, de legalábbis formabontónak számított.

Több tanulmány alaptémája a szexualitás képi megjelenése és ennek formái. Angela Carter a női szexmagazinok meztelen férfiábrázolásai és a festészet férfiaktjainak kapcsolatát keresi.

A filmekről szóló tanulmányok túlnyomórészt egy-egy film kritikái, de többnyire esszéformában megírva; általános érvényű elveket keresnek az alkotások értékeléséhez, és eközben fontos megállapításokat tesznek a filmről és a társadalmi körülményekről. Pl. *Paul Barker* Ken Loach Kes című (nálunk is bemutatott) filmje kapcsán kifejti véleményét az angol iskolarendszer hatásáról és hatékonyságáról. akárcsak *Paul Mayersberg* az „If. . ." (Ha . . .) ürügyén.

Barker tanulmánya Fellini Satyriconjáról kiemelkedik a kritikák közül. Nemcsak a film elemzése, a művész alkotásainak sorában való elhelyezése avatja azzá, hanem a mindenféle kritikusi sznobizmustól mentes, értő és értelmező, saját élményanyagát is feltáró őszinteség.

A zene területét érintő írások kivétel nélkül érdekesek számunkra is, mivel mindegyik egy-egy sztár születésének, karrierjének vagy éppen bukásának útját kíséri végig. David Cassidy sztárrá válásának okait keresi *Andrew Weiner* — és meg is találja a menedzserek világában. Másik írásában Tom Jones sikerét kutatja, amely elsősorban azért kelti fel érdeklődését, mert Tom Jonest egyaránt magáénak vallja a 15 éves kamaszlány és negyvenéves édesanyja is. A választ a szülők hálószobájában véli felfedezni.

A marketing és a design területéről szóló írások mind egy-egy termékcsoport divatjának, forma-, szín- és ízváltozásainak vonalát írják le.

*Angela Carter*nak a női arcfestés változásáról szóló tanulmánya a kötet egyik legjobb írása. A századfordulótól napjainkig végigveszi az arcfestés divatszíneinek, a megjelenés stílusainak változásait és közben kimutatja, hogyan függ ez össze a szépségről, a női vonzerőről, a divatos sztárok-

ról alkotott elképzeléssel. Hogy a nők a férfiak számára szépítik magukat, régi bölcsesség. De hogy mikor, hogyan és miért éppen úgy, az már nem ilyen nyilvánvaló.

A szemüvegkeretekről, fagylaltoskocsikról, székekről, tehát mindennapi tárgyainkról szóló írások közül kiemelkedik *Reyner Banham* írása a rósejbniről. Az angolszász nyelvterületek kedvenc ropogós ennivalójának szín-, forma-, ízváltozásait elemzi és magyarázza Banham, például a feltéphető csomagolás és az agresszivitás közti kapcsolat feltárásával.

A televízióról és színházról szóló írások legtöbbje számunkra csak mint tanulmány, esszé érdekes, mert tárgyukat, a filmeket, színdarabokat, sorozatokat általában nem ismerjük. Felfigyelünk mégis a bűnügyi sorozatok főszereplőit elemző tanulmányra (Andrew Weiner), mivel olyan társadalmi jelenségekre világít rá, ami számunkra sem érdektelen. A rendőrség, a bűnelkövetés és bűnleleplezés társadalmi helye, a kinek drukkoljunk kérdése. Kojak nyalókája és Columbo ballonja nemcsak tárgy, hanem szimbolikus értéket hordoz, és ennek elemzése számunkra is új kérdéseket fogalmazhat.

Az építészeti tanulmányok után olvashatjuk Angela Carter elemzését a hatvanas évek végén újra divatba jött D. H. Lawrenceről és a nőkről. A. Carter tudja, hogy mitől válik Lawrence nővé írásaiban. Az a mód, ahogy Lawrence leírja egy nő ruhatárát, őt magát is nővé változtatja. Olyan titkokat tud a nőkről, amit a nők maguk sem tudnak magukról. És ez egy nő számára ellenállhatatlanná teszi írásait.

Miért is érdemes számunkra, itt Közép-Európában kézbe venni ezt a nagyon is angol tanulmánykötetet? Nemcsak a szigetország bizonyos tagadhatatlan befolyásoló szerepe miatt, nemcsak a szellemes, tömör írások vonzereje miatt, hanem azért is, mert olyan jelenségeket örökít meg születésük pillanatában, melyek ma már a nosztalgiahullám taraján utaznak. A Beatles és Tom Jones, a miniszoknya, a Ha . . . bevonultak a klasszikusok közé és kiállítási tárgy lett belőlük. A vérpiros színű rúzsról pedig jobb, ha megjegyezzük, hogy nemcsak szépítőszer, hanem seb az arcon.

D. Hoffmann Márta

A fogyasztók és a televízió

Donald L. Guimary: Citizen's Groups and Broadcasting. New York: Praeger, 1979. 170 o.

A hetvenes években az Egyesült Államokban a rádió- és televízióadók és az állampolgárok közötti kapcsolat az amerikai kommunikációkutatás, publicisztika, közéleti viták és szervezett akciók középpontjába került.

△ Hogyan képviselik az adók a különböző lakóhelyi közösségek, társadalmi rétegek, csoportok érdekeit az Egyesült Államokban, ahol sok száz televíziós és sok ezer rádióadó működik?

△ Hogyan fejezhetik ki a nézők különböző csoportjai elégedettségüket vagy elégedetlenségüket a kereskedelmi adók műsoraival?

△ Résztvegyen-e a közönség — s milyen mértékben és formában — a programokkal kapcsolatos döntésekben?

△ Milyen kritériumok alapján állapítsa meg az FCC (a szövetségi kormány kommunikációs főhatósága) a rádió- és televízióállomások működési engedélyének kiadását, illetve megújítását?

Ilyen és hasonló kérdésekre keres választ Guimary könyve, mely a húszas évektől kezdve követi nyomon a sokféle szervezet tevékenységét és az állampolgárok részvételét a tömegkommunikációban. Elsősorban az állampolgárok szervezett akcióival foglalkozik és csak érinti a törvényhozás, a bíróságok, az FCC, valamint az adók tulajdonosainak álláspontját.

Az Egyesült Államokban a rádió-, de különösen a televízióadók fő értékét nem technikai felszerelésük, épületük vagy személyzetük jelenti, hanem maga a működési engedély, amelyet a szövetségi kormány illetékes főhatósága bocsát ki, illetve újít meg. Elvileg ez a szerv a helyi adók működésének kritériumává tette, hogy a „közérdeket", a lakóhelyi közösséget, a különböző rétegeket szolgálják. Így akadt is példa arra, hogy helyi és országos szervezetek sikerrel léptek fel egy-egy engedély kiadása ellen, illetve egyes adókat kisebb változtatásokra kényszerítettek programjuk és dolgozóik összetételében. A „közérdeket" azonban ugyanolyan nehéz a konkrét hatalmi viszonyoktól függetlenül meghatározni, mint az amerikai demokrácia sok más szólamát, ezért a gyakorlatban nagyon ritkán került sor állampolgárok sikeres akciójára e téren. Ennek fő oka az, hogy az engedélyek több millió dollárt érnek (a televíziós adók közismerten igen magas profittal dolgoznak), s aki e „természetes monopóliumot" élvezi, az nehezen adja ki a kezéből.

„Adjuk meg a közönségnek, amit akar" fogalmazzák meg sokan hamisan az álkulturális demokráciát, és a „többség" nevében, a közvéleménykutatások és az „egy dollár = egy szavazat" félrevezető eredményei és koncepciói nevében úgy vélik, hogy végső soron a „nagy többség" kiszolgálása kielégítő kritériuma annak, hogy egy-egy adó egyaránt szolgálja a közérdeket és a lakóhelyi közösséget. A szerző ismert kritikusok elemzéseit idézve száll vitába a kizárólag nagy többségre koncentráló műsorpolitikával. Viszont ennek gazdasági meghatározottságát egyértelműen megfogalmazza: a versengő kereskedelmi vállalatok elsősorban — ha nem is kizárólag — a gazdasági szempontokat tartják szem előtt, így minden esetben a lehető legszélesebb közönséghez fordulnak. „Ez azt jelenti, hogy a kisebbségek igényeit — csoportjuk nagyságától függetlenül — tendenciaszerűen figyelmen kívül hagyják. A lehető legnagyobb közönség megnyerése azt jelenti, hogy olyan programokat nyújtanak, amelyek elkerülik a kritikus témákat, illetve az olyanokat, amelyek »sértik« a legszélesebb közönséget (illetve a reklámot fizető nagyvállalatokat)."

Szintén gazdasági szempontok miatt a helyi adók többsége a három országos hálózat programjait veszi át, ahelyett, hogy maga készítene műsorokat az adott helyi közösséget érintő témákról. Így megtakarítják a saját alkotógárda fizetését!

Az adók vezetői elsősorban a közvéleménykutatások és az őket finanszírozó intézmények jelzéseire figyelnek, s csak azért tesznek kisebb engedményeket, mert el kívánják kerülni a fogyasztók ellenük irányuló, szervezett akcióit — különösen az engedélyek megújításának időszakában. Ráadásul — mivel a frekvencia használati jogának sok millió dollár az értéke — az adók vezetői mindent elkövetnek a „fenyegetés" megelőzésére a Kongresszuson, a szövetségi kormányon s a helyi állami vezetésen keresztül.

Az amerikai államhatalomnak közismerten több, egymás mellé és fölé rendelt intézménye illetékes az állampolgárok (fogyasztók) akciói esetében állást foglalni, őket védeni, illetve konfliktusok esetén hivatalos döntést hozni. Egyes esetekben (amelyekről a szerző, nyilván az ismert tényeket vázolva számunkra kissé szűkszavúan szól) valóban sikerrel lépnek fel bizonyos csoportok, s ilyenkor nagy publicitást kapnak ezek az akciók, részben bátorítva a közvéleményt, részben biztosítva az amerikai állampolgárt arról, hogy ha harcol, akkor győzhet a monopóliumok ellen. Akadtak látványos csetepaték, amikor a szövetségi kormány egy-egy vezető kommunikációs hivatalnoka látványosan lépett fel a tömegkommunikációs vállalatok ellen — de végül e hivatalnokok egyetemi előadókká, szűk körben olvasott könyvek szerzőivé, olykor egyetemi tanárokká váltak, ezzel is jól példázva akcióik sikertelenségét. S a vita tovább folyik — ugyanarról, évtizedek óta . . .

Ott, ahol 1975-ben 711 kereskedelmi televízió adó, s több mint 7000 rádióadó üzemelt, milyen változást jelenthet az, hogy — legjobb esetben néhány tucat adó esetében — a fogyasztók akciói részleges sikereket értek el?

Sajnálatos, hogy a szerző túlságosan megragad a felszíni tények világánál, nem tér ki azokra a közismert kapcsolatokra, amelyek a kongresszusi képviselőket, a szenátorokat és más politikai vezetőket a televíziós elektrotechnikai-tömegkommunikációs iparágakhoz fűzik. Mivel ezek a politikusok közvetlenül vagy közvetetten érdekelve vannak a magánvállalatok (jelen esetben az adók) tevékenységében, ter-

mészetes, hogy az állampolgárok szervezetei nem gyakorolnak hasonló mértékű befolyást rájuk, hiszen a politikusok anyagilag nem tőlük, hanem az adók tulajdonosaitól függnek. Pedig számos kommunikáció-kutató tárta fel e kapcsolatokat, melyek nélkül ma már múlt századi naivitás „állampolgárok akcióiról" beszélni. Akadnak persze olyan kivételek, mint Nicholas Johnson és más FCC-tagok esetei, akik ideig-óráig (ameddig pozíciójukban maradnak) erélyesen harcolnak a magánvállalatok érdekei ellen.

Arra sem tér ki a könyv, hogy miért nem támogatja a szövetségi kormány a helyi szerveket, az alulról jövő akciókat — ahogyan ezt olykor Nyugat-Európában is tapasztalhatjuk. A szerző egy eset idézésével illusztrálja ezt a jelenséget: 1972-ben Nixon megkülönböztetett barátsággal tárgyalt az adók vezetőinek harminc tagú küldöttségével, akik többek között azt követelték tőle, hogy számukra kedvező változtatást hozzanak az engedélyek megújításában, mert jelenleg az „engedélymegújítások elleni kihívások (ti. az állampolgárok akciói) az iparág stabilitását és profitját fenyegetik" (holott a gyakorlatban egy engedély visszavonása olyan ritka, mint a fehér holló), ugyanakkor több fogyasztói szervezetet képviselő küldöttséget Nixon nem fogadott. Valójában azonban nem az a probléma, hogy ebben az esetben nem fordulhattak a szövetségi kormányhoz, hanem az, hogy — a Watergate ügy fényében ez különösen világos! — nyilvánvalóvá vált, hogy a szövetségi kormány túlzott hatalma szélsőségesebb, jobboldali tendenciákat eredményez, tehát a progresszív erők nem apellálhatnak hozzá. Maradnak a bíróságok, amelyek egyes esetekben valóban az ő oldalukon lépnek fel, ezzel látványos, de nem lényeges sikereket hozva.

Guimary könyvének szemlélete jól ismert; az Egyesült Államokban manapság divatosak a fogyasztói akciók, amelyek természetesen sohasem juthatnak végső sikerre a monopolkapitalista nagyvállalatokkal szemben, azonban elég kisebb sikert érhetnek el ahhoz, hogy fenntartsák az elszigetelt csoportok és egyének sikeres akcióinak illúzióját. Természetesen a tömegkommunikáció terén valamivel nehezebb a fogyasztók dolga, mint egyes, tömegszériában gyártott termékek esetében (amikor a milliós szériák közepette az ezres, tízezres nagyságrendű veszteség alig érinti a vállalatot). A televízió esetében „vérre" megy a játék: az engedély milliókat ér, s még a műsoridő töredékének átengedése is veszteséget jelent.

A szerző nem foglal állást, s nem is kommentálja azt a tényt, hogy a valóságban attól, hogy egyes adóknál néhány százalékkal emelkedett a fekete bőrű munkatársak és a nők száma, vagy hogy egyes műsorokkal kisebb engedményeket tettek az etnikai és más kisebbségeknek, nem sokat változik a helyzet. Sőt, a gyakorlat azt mutatja, hogy a status quo inkább „abszorbeálja" saját ellenzékét; ahogyan azt az újabban divatos, néger szereplőkkel készült sorozatok példája mutatja: végső soron csak a szereplők bőrének a színe tér el a megszokott giccses, konformista sorozatoktól — megadva a fehér középosztálynak a „jótékonykodás" érzését: „Lám, beengedtünk titeket".

A fogyasztók mozgalma körülbelül annyi változást hozott, mint a trösztellenes törvények: látványos perek, nagy publicitás — és még nagyobb vállalatok. Guimary könyve ebben a környezetben a felszín tényeit rögzítő objektivitással inkább adalékokat szolgáltat; igaz, egy pillanatra sem áltatja az olvasót azzal, hogy az elmúlt ötven évben valóban sikeresek lettek volna az állampolgárok akciói a rádió- és televízióadók ellen.

Szekeres Péter

Találkoztam boldog főszerkesztőkkel is

Piero Ottone: Intervista sul giornalismo italiano, a cura di Paolo Murialdi. (Roma—Bari) Laterza, 1978.

A főszerkesztők boldogsága vagy boldogtalansága természetesen magánügy. Hogy mégis a boldogságot kellett címül választanom, annak magyarázata egy lényeges különbség: nem a magánemberi, hanem a hivatásbeli boldogságról, azaz a jó munka öröméről és az elégedettségről esik szó ebben a könyvben. A szerzőként megjelölt *Piero Ottone* — aki az interjút adta — maga is a *boldog* szót használja, s az interjút készítő kollégája, *Paolo Murialdi* (jelenleg egy tömegkommunikációs folyóirat főszerkesztője, korábban pedig napilapok munkatársa) ebben semmi kivetnivalót nem talál. Az interjúkönyv végső soron azért született, mert az olasz sajtónak e már-már történelmi intézménye, az északolaszországi — főleg lombardiai — nagypolgárság konzervatív lapja, a *Corriere della Sera* éppen Ottone főszerkesztése alatt (1972 és 1977 között) forradalmi változásokon ment keresztül. A legismertebb olasz napilap szerkezeti és politikai átváltozása egybeesett az egész társadalom forrongásával. A mi szempontunkból azonban sokkal érdekesebb az ember és munkája, egyszerűbben szólva: *egy újságíró egyénisége*. Lássuk hát, ki is ez a Piero Ottone és miért volt boldog főszerkesztő?

A fiatal újságíró első évei Torinóban, a *Gazzetta del Popolo* szerkesztőségében, illetve annak tudósítójaként Londonban és Nyugat-Németországban teltek el. Később visszatért szülővárosába, Genovába, ahol 44 éves korában először lett főszerkesztő az *Il Secolo XIX.* című napilapnál.

A londoni évek igen nagy hatást gyakoroltak Ottonéra, akit ma is úgy emlegetnek, mint afféle *angol liberálist*. Tudósítói évei után végzett otthoni munkájában, majd főszerkesztői elképzeléseiben és vezetési gyakorlatában sokat átvett ebből az angol liberalizmusból. Újságírói egyéniségének jellemző vonása az az elv, hogy *a hír szent, a kommentár szabad*. Vagyis tudatosan törekedett arra, hogy mindenkori lapjánál világosan elkülönítsék egymástól a híreket és a velük kapcsolatos újságírói véleményeket. Jómagam nem helyeslem ennek az abszolutizálását (és nem is tartom mindig lehetségesnek), de mindenképpen tiszteletre méltónak találom, hogy valaki ennyire következetesen kiáll elvei mellett. Könnyebb helyeselni neki például akkor, amikor azt mondja, hogy *az újság az olvasóért van*. S hogy ezt egyáltalán nem porhintésnek szánta, annak meggyőző bizonyítéka, hogy a Corriere della Sera élén állva magasabb rangra emelte az olvasóleveleket. Ezek közlése már önmagában is nagy újítás volt abban a szerkesztőségben, de Ottone megtoldotta valami igazán szokatlannal: azoknak a leveleknek is publicitást adott, amelyeknek írói vitatkoztak egy-egy cikkíró megállapításaival vagy bizonyos politikai nézetekkel. A főszerkesztő ugyanis úgy vélte, hogy tiszteletkörökre — egyetértő állásfoglalásokra — nincs szüksége a lapnak. És azt is elvetette, hogy a bíráló észrevételeket szerkesztőségi megjegyzéssel „tegyék helyre". Ottone ugyanis tisztában volt azzal, hogy egy lapnál így is, úgy is *az újságírók vannak fölényben* az olvasó ellenében; tehát szükségtelen dolog ezt még a véleményt mondó olvasók megleckéztetésével is jelezni.

A Corriere megújulásának bizonysága volt az is, hogy — tördelési, címadási és szerkezeti-szerkesztési változtatások mellett — egyre gyakrabban jelentek meg a lap hasábjain a legkülönbözőbb politikai nézeteket valló — tehát nemcsak konzervatív vagy liberális, hanem *marxista gondolkodású* — szerzők cikkei, tárcái időszerű kérdésekről. Addig csak szakmai körökben ismert közgazdászok tettek így szert országos névre, nagyra becsült írók, művészetkritikusok, szociológusok kaptak szót a lap *Nyílt szószék* című rovatában, ahol rend-

szeresen megjelentek *Pier Paolo Pasolini* írásai is.

Bármilyen hihetetlenül hangzik is, Ottone *szabadon valósíthatta meg* a lapcsinálásról folyamatosan kialakított elképzeléseit; a tulajdonosok szabad utat engedtek újító törekvéseinek mind a genovai lapnál, mind a Corriere szerkesztőségében. Milánóban, a Via Solferinón új szokásokat, új rendet vezetett be. Minden reggel 8 és fél 9 között ment be a szerkesztőségébe, ahol délelőtt fél 12-kor tartotta az első rovatvezetői értekezletet. Ezen a körülbelül háromnegyed órás összejövetelen értékelték az előző napi munkát, összehasonlították saját lapjukat a többivel; mindenkinek lehetősége volt arra, hogy *bírálatot mondjon* valamelyik kollégája vagy főnöke utasításáról, intézkedéséről, a lapkészítés némelyik mozzanatáról. A szerkesztőségi életnek ez az újdonsága azonban vegyes visszhangot keltett. Egyrészt azért, mert a munkatársak közül sokan hiába várták, hogy az együttműködésnek és a demokratikus életnek ez a fóruma kiterjedjen a rovatokra is.

Ottone elhatározta, hogy a vezércikkírásra jogosultak körét kitágítja. Létrehozott egy *vezércikkíró stábot*, amelyben tehetséges fiatalok is helyet kaptak. Amikor ez a törekvése láthatóvá vált, némi malíciával jegyezte meg egyszer *Indro Montanelli*, a „nagy nevek" és a főfoglalkozású kiküldött munkatársak egyike: „Ottone megíratja a vezércikket a legelső kollégával, akit a folyosón talál". Egyébként kétféle vezércikk volt: az aláírás nélküli szerkesztőségi állásfoglalás és a névvel jelzett. Az előbbi úgy készült, hogy a megírásra kijelölt kolléga megkapta a „szempontokat", s — amint Ottone elmondja — sorról sorra összehangolták a cikk tartalmát, mivel az ilyen vezércikkért a teljes felelősséget a főszerkesztő viseli. Saját cikkei egyébként nem nagyon jelentek meg a lapjában, mert az volt a véleménye, hogy a lap irányítása mellett *a főszerkesztőnek nem lehet ideje az írásra*. Ha mégis írt, cikke aláírás nélkül jelent meg.

Az eddigiek alapján azt gondolhatná az olvasó, hogy ez a boldog főszerkesztő túlságosan szerény, netán lágyszívű ember volt. Erről szó sincs. Bármennyire komolyan vette is a demokratikus elveket, a szerkesztőségi bizottsággal (az újságírók érdekvédelmi szervezetével) szemben is megvédte jogait. Meggyőződése szerint a főszerkesztő hatáskörébe tartozik a munkatársak kiválasztása és felvétele, a cikkek tartalmának meghatározása, a hírek kiválasztása. Nem hagyta, hogy a bizottság ezekbe az ügyekbe beleszóljon — kivéve, ha úgy látszott, hogy egy bizonyos hír azért nem jelent meg a lapban, mert valakinek (ti. az érintetteknek) az érdekeit sértette volna a közlés.

Első — és legnagyobb horderejű — újítása az volt, hogy meghallgatta — és közölte — nemcsak a hatalom, a hivatalos körök véleményét, hanem a másik felet: a szakszervezeteket, általában a baloldalt is. Ottone szerint ezért váltak bizalmatlanokká a kereszténydemokraták, s ezért alakult ki az a benyomásuk, hogy a Corriere baloldali lap lett. A legkonzervatívabb nagypolgári körökben egyenesen *vörösnek* nevezték a Corriere della Serát és főszerkesztőjét. De táplálhatta ezt a bizalmatlanságot a főszerkesztő egyik alapelve is: az, hogy az újság elsődleges feladata nem annyira a véleménynyilvánítás, mint inkább a tények felfedezése és feltárása, anélkül, hogy ezekből bármit is elrejtene. Ugyanakkor ezzel az „angol liberalizmussal" magyarázható az a túlzott elnézés is, amit Ottone táplál *a pártlapok* iránt.

Piero Ottone, a boldog főszerkesztő a mai olasz újságírás nem mindennapi alakja. Nem híve a tekintélyelvűségnek, ezért nem fél kimondani a véleményét akkor sem, ha tudja, hogy mások — jó- vagy rosszhiszeműen — ellentmondanak neki. „Ha az újság arra törekszik, hogy meggyőzze az olvasókat egy bizonyos vélemény igazáról, megpróbálja egyedül azt a bizonyos véleményt kifejteni és az összes többit nem. De — szerintem — nem ez az újság funkciója. Az igazi funkció az, hogy segítse az olvasót, hogy *maga* alakíthassa ki véleményét, választási lehetőséget adva neki" — mondja Ottone, amikor arról beszél, hogy miért hozta létre a Nyílt szószék című rovatot.

Az interjúkötetből sok érdekességet tudunk meg a szerkesztőségek belső életéről és a Corriere della Sera nagy port fölvert tulajdonosceseréiről, meg ennek kapcsán *a sajtó koncentrációjáról*. Szó esik az olasz sajtó rossz hagyományairól, a pénzügyi nehézségek okairól, *a pártok és a sajtó viszonyáról*, meg sok más témáról is. Az egész könyv elolvasása után megerősödik az olvasóban az a meggyőződés, hogy a bajok, nehézségek, elkedvetlenítő helyzetek közepette erőt és kitartást merít az újságíró, ha nagynéha találkozik céljaikat elérő, eredményeket fölmutató, egyszóval boldog főszerkesztőkkel is.

Todero Frigyes

LAPOKBÓL

The Economist

AZ ELEKTRONIKA FARKASA ÉS A TÁJÉKOZTATÁS NAGYMAMÁJA

A nálunk leginkább áramvonalas versenyautóiról ismert, ám valójában világpiaci jelentőséggel bíró hadifelszereléseket gyártó mammutvállalat, a Matra, múlt év decemberében az érintettek számára is váratlanul és meglepő módon „bekebelezte" a patinás Hachette céget, Európa legnagyobb nyomtatvány-, kiadó- és sajtóvállalatát. A lapokban azonnal megindult a lázas találgatás; mi rejlik az évszázad egyik legnagyobb tőzsdei manővere mögött, amelynek során „az elektronika ifjú farkasa bekapta a tájékoztatás nagymamáját". (Le Nouvel Observateur). A francia üzleti élet történetében egyébként nem újdonság, hogy egy-egy kapitalista nagyvállalkozó „zsebre tegyen" egy sajtóvállalatot. (Ugyanezt tette a parfümös Coty a Figaro-val, a cukorgyáros Beghin a Paris Soir-ral stb.) Ilyen méretű akcióra azonban még nem volt példa, ezért az a kérdés is fölmerült, vajon a Matra-vezér Jean-Luc Lagardére a saját intenciójára, vagy pedig a kormány titkos sugallatára cselekedett-e, amikor a Hachette-birodalom részvényeit fölvásárolta.

A Matra részvétele a különböző televízió- és sajtóérdekeltségekben nem egészen újkeletű. Érdekeltségi körébe tartozik például a kitűnő Europe 1 francia reklámhálózat, és jövő tavasszal az elzászi Vélizy-ben akarja megindítani Télétel-kísérletét, egy olyan telematikus rendszer kipróbálását, amely egy tévékészülékkel, egy telefonnal és egy koordinátorral kombinálva lehetővé teszi, hogy az előfizető képernyőjére kérje a kívánt információkat. (Mivel ehhez a helyi sajtóorgánumra is szüksége van, megvette a Derniéres Nouvelles d'Alsace-t.) Ahhoz az igazi nagy tervhez azonban, hogy a Matra hírközlési nagyhatalommá váljék, ennyi még nem elég. A modern információ nem képzelhető el a műholdak közvetítette kifogástalan minőségű kép- és hanganyag nélkül, amelynek anyagát adatbankok szolgáltatják, s a mikroprocesszorok kis keresőfejei válogatják. Megjelenési formájuk pedig elsősorban nem a betű, hanem a televízió, a video képernyője.

A Matra hardware (hadi felszerelés, űrtechnika, távközlés, vezérlés és automatika, informatika, auto-elektronika, óragyártás stb.) nem nélkülözheti a Hachette-software „szürkeállományát" (könyvkiadás, húsz jelentős sajtótermék, köztük az Elle, a Journal du Dimanche, Párizs egyetlen vasárnapi lapja, a Télé-Sept-Jours, érdekeltsége a Radio Luxembourg-nál, valamint a Hachette-Audiovisuel, a Télé-Hachette és a Channel 80). A Hachette kosarában tehát mindaz benne van — beleértve a jól képzett és gyakorlott kitűnő újságíró gárdát is — amire a Matrának csak szüksége lehet, hogy hírgyártó és -szóró gépezetét a legújabb technikával és teljes sebességre kapcsolva megindítsa. Azaz valami azért még hiányzik.

Ha nem gátolja előre nem látott akadály, 1983—84-re jöhet létre Franciaországban a televízió negyedik lánca, ha sikerül végre fellőni a nyugatnémet—francia kooprodukciós Ariane hordozórakétát, amely a T. D. F. 1 első francia műhold pályájára tér, s lehetővé teszi a földi adótól független közvetlen televíziózást. S bár addig még legjobb esetben is három év van hátra, a helyezkedés és a felkészülés a startra már most elkezdődött. A negyedik lánc tulajdonjogára ugyanis három lehetséges elképzelés van; az államé lesz, egy konzorcium kapja, vagy pedig egy magántársaságnak adják bérbe. Ez utóbbi megoldás azért aggasztaná a vezető köröket, mivel a francia államnak monopoljoga van a rádió- és televízió adások területén. Kézenfekvő megoldás lenne viszont a Matra, annál is inkább, mivel Jean-Luc Lagardére a kormány teljes bizalmát élvezi. „His master's voice" címen ezért is fejti ki aggodalmait a The Economist, hogy ha a Matra-Hachette fúzió által létrejött hírközlési nagyhatalom mögött a Giscard-kormány áll — ahogy az ilyen nagyméretű akciónál föltételezhető —, úgy az államhatalom egycsapásra két legyet üt: az információ irányítását és átekinthetőségét úgy tartja fönn magának, hogy a francia hírközlés modernizációját a Matra-ra bízza.

Nagyszabású, modern kísérletnek készül a már említett Télétel-akció is, mivel a sajtó által egyre inkább nélkülözhetetlen új

technika fogyasztói kipróbálásra vár; hogyan válik be a telematika, a video-szövegek és a „tele"-másolás a rendszeres használatban.

A francia sajtó fölszisszenése teljesen érthető, talán éppen egy létjogosultságukat megkérdőjelező folyamat megindulásáról adnak hírt; a Nouvel Observateur cikkírója, Josette Alia egyenesen attól tart, hogy Lagardére telematizációba vetett hite átalakíthatja és elfeledtetheti a klasszikus hírközlés módozatait, a lapokat és a közlönyöket, de még a könyveket és a kézikönyveket is.

ÓRIÁSOK KÜZDELME A MIKRÓK PIACÁÉRT

A mikroelektronikai áramkörök gyártói most vívják legnagyobb csatájukat. A küzdelem majd eldönti, hogy ki lesz az úr a 16 bites mikroprocesszor piacán. Ez az eszköz ma a maga nemében a legtökéletesebb: ezek a parányi szilíciumlapocskák fogják átalakítani a hivatalok és az ipari folyamatok rutinmunkáit.

A tét nagy. Jelenleg a 16 bites mikroprocesszorokra esik a 800 000 dolláros évi piac nem egészen 17 százaléka; 1990-re azonban a várható 6 milliárdos piac felét fogják kitenni. Ezek az eszközök drágák — ma közel 15-ször drágábbak, mint a 8 bites mikroprocesszorok. Jó kihasználásukhoz jóval több kísérőberendezés szükséges — 30 kísérő elemet is igényelhetnek, míg a 8 bites mikroprocesszorokhoz átlag 5 kísérő áramköri elem is elegendő — előnyük azonban rendkívüli.

A legügyesebb „alkalmazott"

Egyik képességük, hogy igen gyorsan összegeznek számokat. Ez különösen előnyös olyan helyeken, ahol több különböző változó érték rendkívül gyors feldolgozására van szükség (pl. gyors ipari folyamatok szabályozásában). Még vonzóbb a jelentősen nagyobb információtároló képességük. A 8 bites mikroprocesszor mintegy 64 000 adattételt tud kezelni; a 16 bites 8 milliót vagy még többet.

Ezek a tulajdonságok teszik majd a 16 bites mikroprocesszort a jövő hivatalainak legügyesebb „alkalmazottjává", legfontosabb elektronikus eszközévé.

Az ilyen processzorokat használó szófeldolgozó berendezések szókincse nagyobb és jobbak a szövegkezelő jellemzői. A vállalati telefonközpontok, ahol ezek dolgoznak, több vonalat tudnak kapcsolni, emellett egyéb szolgáltatásokat is nyújtanak. Asztali méretű számítógépek ilyen feldolgozó-egységekkel olyan feladatok megoldására is alkalmasak, amelyeket eddig csak sokkal nagyobb méretű gépek tudtak megoldani.

A 16 bitesek piacáért folytatott küzdelem azonban nemcsak az áramkör műszaki jellemzőitől függ. A gyakorlatban a legtöbb vásárlónak segítségre van szüksége ahhoz, hogy az új miniszámítógépeket be tudja illeszteni berendezéseibe és jól ki tudja használni a teljesítményüket. Előtérbe kerül a software (végső soron a feladatok elvégzésének módját leíró programok) és a kísérő berendezések kiválasztása.

Kétféle stratégia lehetséges. Az egyik az, hogy szabvány mikroprocesszort gyártanak és ezután gondoskodnak olcsó software-csomagokról, amelyek alkalmassá teszik valamilyen feladat elvégzésére — tehát programozzák, mint egy számítógépet. Nagyjából ezzel a stratégiával versenyez az amerikai Texas Instruments és az Intel vállalat.

A másik stratégia az, hogy az egyedi felhasználó igényeire szabott mikroprocesszort készítenek — ezáltal elkerülhető a gyártás utáni programozás szükségessége. Mivel e téren az európai gyártóknak nagyobb a tapasztalatuk, mint az amerikaiaknak, eséllyel indulnak a piaci versenyben.

1972-ben kezdődött

A szabvány áramkörök területén ma az amerikaiak a piac urai. Ez nem meglepő. Az első mikroprocesszor, melyet az Intel cégnél Ted Hoff fejlesztett ki 1971-ben, egy adott probléma megoldására készült. Az akkortájt még kezdő társaság hatalmas megrendelést kapott egy zsebszámológépeket gyártó japán cégtől, s mivel ezt az igényt úgy akarta kielégíteni, hogy ne kerüljön túlságosan függő viszonyba ezzel az egy vásárlóval szemben, ezért egy szabványosított áramkörrel jelent meg a piacon, amely más vevőknél más feladatokra volt programozható.

Azóta sok minden történt. Az első mikroprocesszorok az utasításokat csak olyan „szavak"-ban fogadták el, amelyek szavanként négy digitális jelet tartalmaznak. Ezeket a processzorokat gyorsan beépítették az olyan egyszerű berendezésekbe, mint amilyenek az elektronikus játékszerek és a közlekedési jelzőlámpák. Még 1971-ben és megint csak az Intel, készített olyan mikroprocesszorokat, amelyek 8 bites szavakat tudtak kezelni és bonyolul-

tabb feladatok (pl. szófeldolgozás) elvégzésére is alkalmasak voltak. Öt évvel később, 1976-ban jelent meg a Texas Instruments az első 16 bites mikrochippel, két évvel megelőzve vetélytársait. De meg is fizette ennek az árát: az új generáció kifejlesztése a vártnál több időt vett igénybe, s ez lefaragott az elsőbbség előnyéből, miközben a 8 bites mikroprocesszorok piaca figyelemreméltóan rugalmasnak bizonyult.

A vevőnek átlag két évébe került a 16 bites mikroprocesszorok betervezése az új termékeibe, csak ezután kezdhettek hozzá új termékeik tömeggyártásához. A mikroelektronikai iparban két év hosszú idő. 1978-ban megjelent a piacon a Texas Instruments első vetélytársa, az Intel, és őket követte 1979-ben a Motorola és az Exxon leányvállalata, a Zilog. Az ő termékei gyorsabbak, könnyebben használhatók voltak, mint a Texas Instruments 16 bites mikroprocesszora.

Meg kell jegyezni, hogy a statisztikák nem mutatják a későbben érkezők előnyét: 1980 első negyedévében pl. a Texas Instruments 130 ezer 16 bites mikroprocesszort adott el, közvetlen vetélytársa, az Intel pedig csak 32 ezret.

És most mi lesz?

Természetesen a Texas Instruments nem nyugszik bele, hogy legyőzhetik. Tervezi a jelenleg 9900 néven ismert, de nem elég gyors, 16 bites mikroprocesszor új változatát. Felépítése ugyanazt a tervezői igényt követi, mint a miniszámítógépeké — a cél az volt, hogy megkíméljék a számítógépek eddigi felhasználóit software-jük adaptálásának költségétől, hogy a meglevő programokat használhassák a mikroprocesszorokhoz is.

A Texas Instruments a legtöbb vetélytársánál jobban fel van készülve arra, hogy csökkentse annak a software-fejlesztésnek a terhét, amelyet a 16 bites mikroprocesszorok alkalmazása a felhasználókra ró. Az új chipeket gyorsabban lehet programozni, könnyen megtanulható nyelveken, de teljes software-je még így is több mint öt millió dollár! Kevés vásárlónak van ennyi pénze, kevesen jártasak a programozásban, világszerte súlyos a szakemberhiány: a vásárlóknak tehát szabványosított software-építőelemekre van szükségük. Az Intel becslése szerint az ilyen software-segítség a vásárló költségét 80 százalékkal csökkentheti.

Az Intel azt is elismeri, vetélytársának legalább fél év előnye van az ilyen szabványosított software-építőelemek kidolgozásában. Az Intel viszont mindenkinél több 8 bites mikroprocesszort adott el. Az Intel másik előnye, hogy sokkal több szabadalomátvevője van, az USA-ban az Advanced Micro Devices és a Mostek, Japánban a Nippon Electric Company, és Európában a Siemens gyártja az Intel termékeit, míg a Texas Instrumentsét csak kettő: az ITT International és az American Microsystems.

Az Intelnek pszichológiai előnye is van, mivel őt tartják a mikroprocesszor-ipar technikai vezetőjének, pedig a legbonyolultabb 16 bites áramköröket a Motorola és a Zilog cég fejlesztette ki. Viszont már az Intel hirdeti az első 32 bites mikroprocesszort, ami tovább fokozza hírnevét — ha üzleti forgalmát egyelőre nem is érinti.

A verseny természetesen nem kétszemélyes, a Motorola és a Zilog lefölözheti a piac egy részét. És a National Semiconductor? Vezetői vállvonogatással fogadták azt a véleményt, hogy 1981 túl késő lesz ahhoz, hogy a vállalat kibocsássa a maga 16 bites mikroprocesszorait — váltig állították, hogy az ilyen eszközök piaca potenciálisan olyan nagy, hogy jó terméknek jut hely.

Mikroprocesszor — rendelésre

Az európai vállalatok közül csak a Philips fejlesztett ki saját 16 bites mikroprocesszort, a többi európai óriás pedig — a GEL, Ferranti, Plessey, a Thomson-CSF, a Siemens — viszont a meghatározott célra készített, különleges képességű mikroprocesszorokra specializálódik. Ezeket az áramköröket már a gyártás során egy adott feladatra „szabják", ezért általában nem kell őket programozni, viszont drágák, mivel a tervezési és fejlesztési költségek egyre nagyobbak. De amíg az 1970-es évek kezdetén a chipek 100 logikai feladat ellátására voltak alkalmasak, az 1980-as évek meghatározott célra készülő áramkörei már 100 000-re!

A speciális funkciójú chipek legfontosabb előnye, hogy kiküszöbölik a programozást. Érdekes, hogy maga a mikroprocesszor hozza létre a speciális chipek iránti igényt, a szabványos mikrók kísérő áramköreibe — amelyek szükségesek ahhoz, hogy a mikroprocesszor használható legyen — ezekre van szükség.

A mikroprocesszorok teljesítményének növekedésével mindenfajta termék — pl. számítógép, telefonközpont, sztereoberendezés — felépíthető egy maréknyi elektronikus eszközből. Ilyen helyen előnyösek a „méretre szabott" elemek, ezért a felhasználók egyre inkább érdeklődnek iránt.

Különleges célokra is — híradástechnika, gépkocsi — nagy mennyiségű speciális áramkör gyártható.

Az európaiaknak nagyobb a tapasztalatuk a „méretre készülő" mikrók gyártásában. De az amerikaiaknak általában három éves előnyük van a mikroprocesszorokra alapozott termékek és technológiák fejlesztésében! Az amerikaiak és a japánok egymás után jelentik be szabadalmaikat a mikrók alkalmazására.

A világ mikroprocesszor-gyártói között folyó csata tétje azonban sokkal nagyobb annál, hogysem e cégek ügye legyen. Az ipari hatalom holnapi egyensúlyában kritikus szerepe lesz annak, hogy melyik társaság nyer és melyik veszít.

A KÖZÖS PIAC ÚJ STRATÉGIÁJA AZ INFORMATIKA FEJLESZTÉSÉBEN

Az EGK 1979-ben nagy hűhóval vadonatúj stratégiát jelentett be, amelynek fő célja, hogy a tagországok utolérjék az Egyesült Államokat és Japánt a számítógépek, a mikroelektronika és a telekommunikáció kombinálására épülő „telématique" technika fejlesztésében, 1980 nyarán pedig kirukkolt a részletes javaslatokkal is. Ezek már sokkal szerényebbek, mint az eredeti elképzelések és jobban megfelelnek a valóságnak. E szerényebb terv lényege a következő:

— Rávenni Európa nagyvállalatait, hogy közösen finanszírozzanak egyetemi kutatásokat az egyre bonyolultabb mikrochipek számítógépes tervezésére.

— Meggyorsítani a mikrochipek újabb generációit gyártó gépek fejlesztését Európában, hogy az európai felhasználók ne kényszerüljenek várni, míg Amerikában megvehetik a felszerelést.

— Elősegíteni a fejlett kommunikáció európai hálózatának kiépítését — ami lehetővé teszi, hogy a számítógépekhez kapcsolt különböző típusú terminálok „beszéljenek" egymással. Az egyes nemzetek beszerzési politikáját felszabadítják annak érdekében, hogy e terminálokra vonatkozóan az egész EGK-t átfogó piac jöjjön létre.

Bár ez a terv megvalósíthatónak tűnik, nem valószínű, hogy osztatlan elismerést arat. A franciák szerint a terv túl szelíd ahhoz, hogy valami haszna legyen, viszont a brit kormány ellenségesen fogad bármilyen beavatkozást az ipar életébe. Egy nehéz döntés, amely felett a brit kormány hosszú ideje töpreng, jól illusztrálja a problémát:

A brit kabinet dilemmájának középpontjában az adóbehajtási rendszer számítógépesítését célzó 350 millió dolláros szerződés áll. A kormány megteheti, hogy a megrendelést az angol számítógépgyártó vállalatnak, az ICL-nek juttatja, anélkül, hogy ajánlatot kérne más szállítóktól. És a megrendelést csakugyan az ICL kapta volna — ha az Adóügyi Hivatal közbe nem szól, de az adóhivatal tart attól, hogy ők is a számítógéphibák szövevényébe bonyolódnak, mint a legutóbb számítógépesített gépkocsi- és jogosítvány-nyilvántartó központ, ezért nyílt versenytárgyalást követel. Elsősorban attól fél, hogy az ICL nem tudja ellátni a 12 nagy regionális számítógép, a körzeti irodákban felállítandó 584 kis számítógép, valamint az adóügyi hivatalnokoknak szánt 20 ezer terminál közötti bonyolult összeköttetési és irányítási feladatokat.

Az adóügyiek megszerezték a pénzügyminisztérium, és ami még fontosabb, Mrs. Thatcher támogatását. A másik oldalon az ICL mögött sorakozik fel mindkét párt parlamenti képviselőinek többsége, valamint a szakszervezetek, azzal érvelve, hogy ha a szerződést külföldi vállalattal kötnék meg, akkor a vállalat pozíciója a nemzetközi piacokon erősen megromlana. A multinacionális vállalatok pedig csak szítják a tüzet, hogy rákérdeztek: a számítógép brit exportjával (pl. 1979-ben az IBM 8—17 millió font, a Burroughs 7 millió font értékben exportált), nem tettek-e ők már annyit az ország javára, mint a brit tulajdonban levő ICL?

A kabinet gazdasági bizottsága megvitatta a kérdést, de nem tudott dűlőre jutni. A legjobb megoldás az lenne, ha az ICL kapná a megrendelést a nagy számítógépekre, a kisebb egységekre pedig nyílt versenytárgyalást írnának ki. A kettéosztás — mondják a számítógépszakértők — nem lenne könnyű, de nem is lehetetlen, ha jól előkészítik. Ha aztán az ICL a hálózatra vonatkozó részre kiírt versenytárgyalást is meg tudja nyerni, annál jobb.

A brit vonakodás e diestelen történetéből Európa számára az a tanulságos, hogy egyetlen más *európai* számítógépgyártó sincs a megrendelésért küzdők között — elsősorban azért, mert nincs elég önbizalmuk. Most ezt majd az EGK jóvoltából megszerzik — legalább a következő számítógépgeneráció legyen versenyképes.

Egészséges és kellően szerény javaslatok ezek. De nem érkeznek-e túl későn ahhoz, hogy valóra váltsák Európa számítógépes álmait?

TOLVAJFOGÁS TELEVÍZIÓVAL

Amerikában egyre nő a kábeltelevízió iránt az érdeklődés és ezzel együtt az előfizetők száma is. Jelenleg 17,5 millió háztartás vesz benne részt, s ez a szám bármikor 32 millióval növelhető, ha igény mutatkozik. Két nagy tévétársaság, a CBS és az ABC most keres alvállalkozókat, hogy külön programokat készíttessen — a bevált példákat követve — főként művészeti témakörben. A CBS külön társaságot hozott létre pop-art műsorok készítésére is, ezek sugárzása közben a reklám óránként 7 perc, szemben a normál műsorok 12 perces reklámjával. Az előfizetők száma máris másfél millió. A vezetékes televízió — mint a fenti számok is jelzik — nagy üzlet.

Az ABC a Warner—Amex-szel együtt (Warner Communication és az American Express közös vállalkozása) esti programokat készít. Mivel azonban többféle igénynek is eleget akarnak tenni, a BBC programok exkluzív első forgalmazására is egyességet kötöttek a British Broadcasting Corporation-nel.

A vezetékes televízió piacképessége nyilvánvalóan a célszerűen megválasztott reklám függvénye. A Cable News Network hírszolgálat és az ESPN sportcsatorna például öt éves szerződés keretében Amerika legnagyobb sörgyárának termékeit reklámozta, s ez igen kifizetődő üzletnek bizonyult.

Los Angeles-ben már olyan kábelrendszereket is kidolgoztak, amelyek több mint 100 csatornával rendelkeznek. A vezetékes televízió az új kábelrendszer nagyobb kapacitása révén egyéb szolgáltatásaival is növelheti a keresletet (mint például betöréskor a helyi rendőrőrs riasztása).

Az első műholdak megjelenésekor úgy gondolták, hogy ez majd csökkenti a kábeltelevízió népszerűségét. Nem így történt. Az FCC (Federal Communications Comission) lehetővé tette az amerikai műholdiparnak, hogy kapacitását 1980 közepétől megháromszorozza. Jelenleg 8 műhold sugároz adást (három a Comsat tulajdona és az AT & T bérli, három a Western Unioné, kettő pedig az RCA-é), a kilencedik a Satellite Business Systems, az IBM leányvállalatának tulajdona és éppen mostanában kezdi meg működését.

A kábeltelevíziót másképp érinti a műhold. A Comsat egy alvállalata 1980 decemberében az FCC-től azt kérte, hogy adjon engedélyt műholdak használatára, hogy ezzel a direkt adások egyenesen a házakba tálalják műsorukat.

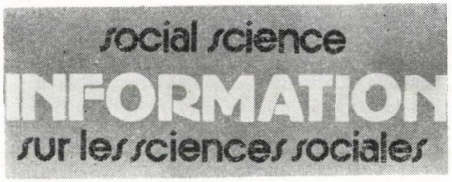

CSIPETNYI GONDOLKODÓ GÉP
MIT ÍGÉRNEK A MIKROPROCESSZOROK?

A mikroprocesszoroknál elért „kicsinység" az intelligens fegyverek (rakéták, irányított lövedékek) és a speciális holdjárművek igényéből született. A hétköznapi emberi környezet nem igényel ilyen mérvű miniatürizálást. Egy billentyűzet az ujjaink méreteihez kötött, egy nyomtatógép vagy egy megjelenítő ernyő a szemünk olvasó képességét kell, hogy figyelembe vegye.

A mikroprocesszorokat leggyakrabban aszerint ítélik meg, hogy mennyire tudja módosítani és tökéletesíteni az ember viselkedését és tevékenységét. És itt már intellektuális tevékenységekre kell gondolnunk, ami szokatlan. A mikrók még gépek, talán a legfejlettebbek az eddigiek között, rendkívül gazdaságosak, kis méretük fordított arányban áll teljesítményükkel. Kevesen tudják elképzelni, hogy mire képesek ezek az oly kicsiny és oly bonyolult szerkezetek, amelyek abban különböznek minden más géptől, hogy többé nem az emberi cselekvést, hanem az emberi gondolkodást utánozzák!

A mikroprocesszor olyan elektronikus működési egység, amely közvetlenül hozzáférhetetlen az ember számára — mérete és cselekvési sebessége miatt. Automatikus gép tehát, amelynek az ember szabja meg feladatait, kódolt parancsok segítségével.

A mikrókat először óriás számítógépekben és kis számológépecskékben használták.

A második lépésben a programozható feldolgozó egységet külső memóriával kombinálták, amiben a végrehajtandó utasításokat helyezték el. Ezzel a fogással kiküszöbölhető a kétféle műveleti sebesség közötti különbség, ugyanis az embernek a vezérléshez vagy az olvasáshoz szüksé-

másodpercekre van szüksége, míg az áramkör a végrehajtást is milliomod másodpercek alatt befejezi. A ROM memóriák közvetítő szerepet töltenek be a mechanikai, az optikai világ „lassú" jelenségei és a mikroprocesszorok gyors működése között.

A memóriák és a mikroprocesszorok ilyen összekapcsolása elméletileg műszakilag egyenlővé teszi a legkisebb mikroszámítógépeket és a legnagyobb gépeket. A mikroprocesszor igazi feladata, hogy az információkat kényelmesen hozzáférhetővé tegye az ember számára, segítse az információk gyors és célszerű használatát.

Amikor az USA Honvédelmi Minisztériuma és egyik speciális hivatala meghatározott célokra mikroprocesszorokat követelt, példa nélküli szigorúsággal szabta meg a jellemzőket, s így kezdetben nagy menynyiségű selejt keletkezett: előfordult, hogy 95 százalékot visszautasítottak.

Ez volt a mikroprocesszor-gyártás kezdete; ezekből a visszautasított áramkörökből készültek az első elektromos órák, a kisméretű számítógépek és a különböző tudományos készülékek. Amikor azután a sorozatgyártás lehetővé tette a megbízható minőséget és csökkent az ár is, az alkalmazók felbátorodtak, és néhány év múlva megszületett a mikroszámítógép, a chipek behatoltak a tegnap még kizárólag emberi területekre, az érzékelés, a viselkedés területeire is.

Anélkül, hogy túl messzire mennénk, meg kell állapítanunk, hogy a mikroprocesszorok radikálisan módosítják az ember érzékelését, jól illusztrálja ezt a mikroáramkörös óra, amely pontosabb, kényelmesebb, mint mechanikus elődje. A mikroprocesszor „tökéletesíti" az emberi képességeket, jelentősen kiterjeszti az érzékeink számára hozzáférhető területet. Műszaki kifejezésekkel élve a pontszerű, töredékes, szétszórt adatokat integrált mérésekkel lehet helyettesíteni, amelyek folyamatosak, tárolhatók, statisztikusan hitelesíthetők.

Másodfokon a mikroprocesszorok az emberi viselkedést érintik, az ember cselekvését és reagálását adott helyzetekben. Az intelligens gép gyorsabban alkalmazkodik a körülményekhez, mint ahogy az ember tudna, ennek ipari felhasználása a robotokban ölt testet, de ma már találkozhatunk „mikroprocesszorral ellenőrzött" autókkal, „programozható" háztartási készülékekkel, „intelligens" fotókészülékekkel stb. Úgy tűnik, hogy itt az ember már megtalálta számítását: a mikroprocesszor egyidejűleg sokszorozza meg értelmét és mozdulatait.

TÉVÉ UTÁNI KORSZAK?

A lengyel folyóirat cikke arra keresi a választ, hogy valóra váltak-e a remények, amelyeket az új elektronikus eszközök — a kábeltelevízió, a képmagnó, a képlemez és a videokazetta — megjelenéséhez fűztek. Idézi McLuhant, az elektronikus korszak prófétáját és vele szemben két másik, szélsőséges álláspontra helyezkedő kutatót, akik az egész „elektronikus forradalmat" a tájékoztatási technika egyszerű, a tartalmi jegyekre nem ható módosulásának tekintik.

A szerző már a cikk elején válaszol a címben feltett kérdésre: szó sincs arról, hogy leáldozott volna a televízió napja. Igaz ugyan, hogy 1971-ben Cannes-ban az audiovizuális eszközök első nemzetközi vásárán határtalan derűlátás uralkodott: a rendezvényen 65 cég vett részt a világ minden részéből. A következő évben azonban az International Publisher's Audiovisual Association elnöke keserűen nyilatkozta: „Ma már tudjuk, hogy a múlt esztendőben feltárt aranybánya merő illúzió". Az új technika nem terjedt el a kívánt és várt mértékben. Sok kutató szerint a képmagnó és társai csak akkor lesznek igazán népszerűek, ha a piac már mindenütt telítődött a színes televízióval. A kábeltévé sem hódította még meg a közönséget. A korábbi, borúlátó jóslatoktól eltérően a hagyományos televízió még sokáig megőrzi hadállásait. A szerző úgy véli, hogy a képmagnó és -lemez elsősorban az iskolai oktatásban hasznosítható.

A Nagy versenyek kis képernyőn című írás a modern sport és a tömegtájékoztató eszközök kapcsolatát elemzi. Ennek a kapcsolatnak vannak előnyei és hátrányai. A televízió előnyére szolgált például, hogy a sportközvetítésekkel izgalmas műsorokat tud sugározni viszonylag nem nagy összegekért. Negatívum viszont, hogy a látványosságok minden áron való hajszolása került előtérbe. (Ez a törekvés például sok játékszabály módosításához vezetett.) A leglényegesebb változás azonban, hogy a

sport „hivatássá" vált és a sztárkultusz mértéktelenül elharapódzott. Ma már szinte csak az eredmény számít. Az, hogy az eredményt miként, milyen erőfeszítések és lemondások árán éri el a sportoló, mellékessé vált.

Az Egyesült Államok rádiózását ismertető cikk hangsúlyozza, hogy a tömegtájékoztatás társadalmi szerepét vizsgáló tanulmányok jóval nagyobb teret szentelnek a televíziónak és a vele összefüggő kérdéseknek, mint a rádiónak. Pedig az utóbbi időben a rádió sok helyütt kezdi visszahódítani a közönséget. A televízió hosszú ideig tartó, töretlennek látszó egyeduralma után keresni kezdték a rádió társadalmi szerepének megőrzésére és versenyképességének növelésére irányuló új formákat, adásmódokat. Hogy ezek a törekvések eredményesek lehetnek, jól példázza az Egyesült Államok esete. A statisztikai adatok szerint ebben az országban egy lakosra két készülék jut — 1975-ben 216 millió lakosnak összesen 402 millió rádiója volt. Nincs még egy olyan ország a földön, ahol a rádiókészülékek száma meghaladná a lakosság lélekszámát.

A szerző alapos elemzést nyújt arról, hogy mi a szerepe ma a rádiónak az USA-ban, kik tartják kezükben a rádióállomásokat és meddig terjednek a rádió tevékenységének határai. Bírálja „az információk felparcellázását", szabványosítását, a közszükségleti cikkek csomagolására emlékeztető tálalását. Ez a módszer — fárasztó egyhangúsága következtében — megnehezíti a hallgató számára a fontos, a gondolkodást és a jelenségek értékelését megkövetelő, nehezen felfogható információk feldolgozását, értelmezését. A társadalmi jelenségek és események a hallgató tudatában a jelentéktelenség látszatát keltik. Ennek hatását, következményeit pedig nem nehéz felmérni: a hallgatónak igen kevés esélye marad a közölt tények értelmezésére — a szabványosítás és a híranyag nyomasztó mennyisége a társadalmi tudat manipulálásához vezet.

DER SPIEGEL

SVÁJC AZ ŰRBE KÉSZÜL...

A műholdas televízió világűrhódító versenyéből Svájc sem akar kimaradni. Egy 14 tagból álló sajtómenedzser-csoport a bázeli Jean-Claude Nicole (La Suisse) vezetésével a 41 éves Margrith Trappét bízta meg a Tel-Sat AG irányításával; ez a vállalat angol pénzügyi és műszaki támogatással már 1984-től sport- és szórakoztató adásokat kíván sugározni műhold segítségével Közép-Európa számára. A tervek szerint az egyenlítő fölött 36 ezer kilométerrel elhelyezkedő műhold 70 millió európai számára fog három nyelven műsort sugározni. A program vételét díjmentesnek szánják; a költségeket óránként 7 perc reklámmal kívánják fedezni.

A tervnek ez idő szerint két alapfeltétele van: pénz és állami jóváhagyás. Az előbbi előteremtését egy részvénytársaságra bízták, a pénzt műholdak vételére (darabja 80 millió frank) és egy nagy televíziógyár építésére kell fordítani. A második feltétel, az adáskoncesszió megszerzése viszont egyelőre húzódik, jóllehet az angol műhold-gyártó Aerospace céggel kötött szerződésben az is benne van, hogy a műholdak minél több alkatrészét Svájcban kell előállítani. Ez évi 15 millió frank bevételt jelentene az országnak, amiben a Schweizerische Bankgesellschaft mellett a genfi Contraves SA, a zürichi Bührle fegyver- és gépgyártó konszern leányvállalata is érdekelt. Ezért aztán mind a konzervatív Svájci Néppárt, mind a vállalkozásokat támogató szabadelvű Demokrata Párt melegen ajánlja a kormánynak a koncesszió megadását. Ez azonban többek között azért is várat magára, mert az ágazat együttes koncepcióján, jogi és tartalmi alapkérdéseinek rögzítésén most dolgozik egy szakértői bizottság.

Amíg a politikusok a nézőt a reklámpropaganda „teljesen elhülyítő" hatásától féltik, a Tel-Sat AG véleménye szerint „... mivel a műhold-televíziót úgysem tudjuk megakadályozni, legalább éljünk a lehetőségével" ami azt jelenti, hogy ha mód van rá, meg kell előzni a franciák, luxemburgiak és németek betörését az adástérbe.

ROBOTOK A GYERMEK ELLEN

Az olasz gyermekek délutánonként rendszerint japán rajzfilmsorozatokat néznek a tévében. A „Goldrake", a „Mazinga" és egyéb sorozatokban robotok harcolnak — atomfegyverrel, lézerrel, rakétákkal. A filmek egy hatalmi harcokkal terhes, feudális társadalom képét sugározzák a gyermekeknek.

A távolkeleti trükkfilmeket a RAI, az állami televízió tette népszerűvé Olaszor-

ságban, hamarosan csatlakoztak azonban a magánadók is az ifjú közönség rémisztgetéséhez. Emilia Romagna tartományban pl. 1980. április 14-én 13 és 20 óra között szünet nélkül mentek a robotfilmek. Ugyanitt valamiféle ellenállási mozgalom alakult ki a szülők körében e tévéimport ellen. Az egyik városkában 620 aláírással nyílt levélben fordultak a parlamenti televízió bizottsághoz, követelve a filmdömping csökkentését. „Ha gyermekeink állandóan ezeket a filmeket nézik, nemcsak erőszakossá válnak, hanem elbutulnak, mint az állatok, melyeket szüntelenül jóllakatnak." — írják a szülők, akik tiltakozásukkal Olaszországban példátlan vitát robbantottak ki „a gyermek és a televízió" kérdésében.

Aligha lehet azonban kiszorítani a robotokat a televízióból, mivel a sorozatok rendkívül olcsók és nagy nézettséget garantálnak. A RAI szerkesztői szerint a tévérobotok erőszakos cselekedetei egészen absztraktak és ártalmatlanok, a tanítók és az egyetemi professzorok azonban más véleményen vannak. Az pedig kétségtelen, hogy a gyermekek egyre több időt töltenek a képernyő előtt — egy RAI-vizsgálat szerint a 4—10 évesek 81%-a naponta tévézik. A „Panorama" c. magazin szerint „új társadalmi betegség van terjedőben: a képernyőkór". A „beteg" gyermekek kedvenc tévéhőseiket (a robotokat) ábrázoló játékokat kérnek szüleiktől, róluk szóló képregényeket olvasnak. Egy zenetanárnő aggódva írta az „Unitá"-ban, hogy amikor a ritmusgyakorlatok alkalmával a gyerekeknek zenére kell mozogniok, önkéntelenül Mazinga sztakkató-lépéseit utánozzák.

Persze, a gyermekek robotmániájáért nemcsak a tévé, hanem a szülők is felelősek. Ahogyan egy pszichológusnő mondta: „Órákra egyedül hagyják gyermekeiket a képernyő előtt, utána pedig a Mazingát szidják". A pszichológusok és a pszichiáterek azt tanácsolják a szülőknek, hogy ne sajnálják az időt, s néha vegyenek részt a gyermek televíziós szórakozásában, a kommunista párti Antonio Bernardi, a RAI parlamenti felügyelő bizottságának tagja pedig azt mondja: „Inkább menjünk horgászni a gyerekkel."

Media Perspektiven

PÁRBESZÉD A KÉPERNYŐVEL

A hetvenes évek első felében számtalan eufórikus jóslat látott napvilágot a kétirányú közlés lehetőségét felkínáló kábeltelevízióról s az általa kibontakozó társadalmi párbeszéd jótéteményeiről. Manapság viszont a kétirányú kábeltévéről folyó nyilvános vitákban gyakorta úgy érvelnek, mintha e rendszereket elsősorban a hagyományos műsorszórás változataként kellene és lehetne elterjeszteni. A sok politikai, szervezeti és egyéb érdektől színezett publikáció távolról sem tette érthetővé, áttekinthetővé a nagyközönség számára, milyen lehetőségek is rejlenek a számítógéppel folytatott párbeszédben.

A helyzet felmérése már csak azért is szükséges, mert a kétirányú, ún. interaktív rendszerek legkülönfélébb fajtái igen gyorsan szaporodnak. Amit a kábeltévé prófétái tegnap ígértek, az úgy látszik, holnap már csakugyan kézzelfogható valóság lesz, legalábbis a képszöveges interaktív rendszerek tekintetében. A különféle megoldások és márkanevek között már ma is elég nehéz eligazodni.

Az egyik alapvető műszaki megoldás — a jelátvitel módja — szerint háromféle képszöveges rendszert különböztethetünk meg: a jelek kisugározhatók 1. a hagyományos televízió-adóhálózat révén, a képpontok közötti hézagokban; 2. eljuttathatók az előfizetőkhöz keskenysávú átviteli csatornákon (pl. telefonvezetékeken); 3. vagy szélessávú kábelhálózaton.

A keskenysávú jelcsatornákat hasznosító, nyilvánosan hozzáférhető rendszerek fejlődése és terjedése gyors ütemű. Ennek magyarázataként többek között az új közlésmód iránti — kezdetben, persze, kialakítandó — szükségleteket, az új piacok

iránti gazdasági érdeklődést, a technikafejlesztési beruházások formájában a magángazdaságnak nyújtott állami támogatást szokták emlegetni. Eközben az eltérő rendszerek összeegyeztethetőségével nem sokat törődnek, ami most még talán nem is aggasztó, hiszen egy-egy hálózat országos elterjedését is túlságosan korai volna kérdésként feltenni. Nem egységes a fejlesztés fő stratégiai iránya sem. Japánban, az Egyesült Államokban és Kanadában (az utóbbi kínálja a jelenlegi legjobb technikai minőségű szolgáltatást) szoros összefonódás figyelhető meg a szélessávú kábelhálózatokra épülő rendszerekkel.

A képszöveges rendszerek sokfajta információt nyújtanak: a skála a statikus szöveg közvetítésétől az állóképen és grafikai anyagokon át a hangos mozgóképig terjed. Különös megoldásokat fejlesztettek ki a felhasználó és a rendszer közti párbeszédre is. A kis mennyiségű, előreszerkesztett információs egységek közüli *választás* áll az egyik végponton, a rendszer és felhasználója közti *dialógus* tetszőleges, meglehetősen kötetlen formája a közbülső típus, míg a másik pólust a felhasználók — rendszer által közvetített — beszélgetése képviseli.

Felhasználásukat nézve is többféle képszöveges rendszert fejlesztettek ki illetve terveznek. A szakinformációs tájékoztató rendszerre példa az amerikai Országos Orvostudományi Könyvtárban 1964 óta működő MEDLARS nevű szolgálat, amely 1978-ban közel 3 millió szakpublikáció feldolgozott anyagát kínálta. A nyilvános tájékoztatási rendszerek közül Európában talán a CEEFAC-ORACLE és a PRESTEL a legismertebb. A széles sávú kábelhálózatra épülő, integrált nagyrendszerek legelső példája Tokió közelében, Tama-Newtonban épült fel.

Hosszú történetük van már a mindinkább számottevő oktatási információs rendszereknek. Az illinoisi egyetemen mintegy 20 éve kezdték fejleszteni a programozott tanulást szolgáló PLATO-t. Az eltelt idő alatt messze meghaladták az eredeti célkitűzéseket, s napjainkra a PLATO már a résztvevők párbeszédét is lehetővé tevő, szöveges és grafikai információkkal dolgozó kommunikációs rendszerré vált. Három észak-amerikai és egy nyugat-európai egyetem PLATO berendezéseihez 85 egyetem körülbelül 3500 terminálja csatlakozik. A központi számítógépekbe mintegy 12 000 „leckét" tápláltak be.

Az interaktív rendszerek továbbfejlődésének, terjedésének és használhatóságának az a kulcskérdése, hogy a felhasználó miképp tudja a dialógust lefolytatni. Jól mutatja ezt, hogy a felhasználók még a PRESTEL hierarchikus keresőfa-eljárását is igen bonyolultnak tartják. De ennél jóval összetettebb problémák is megoldásra várnak. A beszélt nyelvet megértő számítógépek sem jelenthetik a kívánt információkhoz jutás megoldását, mert még ebben a rendszerben is bizonytalansági tényező, hogy mennyire képes a felhasználó világosan kifejezni: mire is van szüksége, mi lehet a kérdései helyes és pontos megválaszolásához szükséges információk köre. További kutatásokra van szükség ahhoz, hogy felderíthessék, milyen dialógus-struktúrákat ajánlatos alkalmazni a különböző célú rendszerekben. Az oktatásban kipróbált információs rendszerek jó néhány kudarca például arra vezethető vissza, hogy a hagyományos neveléstudományi és didaktikai elvekből levezetett dialógusformákat közvetlenül, szinte változtatás nélkül kívánták alkalmazni az új közegben.

KÉSIK A KOMMUNIKÁCIÓS FORRADALOM!

A kommunikációs forradalom — a képmagnó, a kétirányú kábeltévé és a közvetlen műsorszóró műholdak viharos fejlődésének — látnokai a 70-es évek elején, közepén harsogták világgá leglángolóbb próféciáikat. Akkoriban csak a hivatalból konzervatív bürokraták s a marketingszagú prognózisok iránt kétkedők mertek szkeptikus véleményeket hangoztatni. Azóta mindhárom közléstechnikai rendszer sokat fejlődött, bár nem olyan gyorsan s nem épp abban az irányban, ahogy azt a jósok vélték.

Napjainkban egyetlen olyan kétirányú kábeltévé-rendszer létezik a világon, amely már nem kísérleti jellegű. Körülbelül 30 ezer háztartáshoz csatlakozik az Erie tótól délre fekvő Ohio állam fővárosában, Columbus-ban. A város kábeltévé piacán négy társaság osztozik, ám csupán a Warner Communications nevű transznacionális társaság televíziója, a Qube épített ki kétirányú hálózatot. E hálózat központjában két nagyteljesítményű számítógép működik. Az egyik vevőkészülékenként rögzít minden egyes ki- és bekapcsolást, valamint a „visszabeszélő" csatorna használatát, a másik pedig az így kapott adatokat dolgozza fel. A kétirányú hálózat előfizetőinek 30 csatorna áll rendelkezésére; visszajelzésekre 5 gomb szolgál. A programok közül 10 használatát — a havi 11 dolláros előfizetésen felül — külön is felszám-

lázzák, a nézés időtartamától függően. Ezek közül 8 csatornán közvetítenek filmeket (2,50—4,00 dollárért), egy csatornán különféle tanfolyamok láthatók, egyen pedig folyamatos műsorismertetést adnak. A többi 20 program nézése benne van az alapdíjban. Ízelítő a kínálatból: gyermekműsorok, sport, tudományos ismeretterjesztés, helyi hírek, vásárlói tanácsadás, élő közvetítés a washingtoni kongresszusból, „örökzöld" filmek és tévé-showk, vallásos adások, oktató műsorok, a 4 országos tévéhálózat műsorai, helyi műsorok. Mindezeken felül van 1 (!) ún. közösségi csatorna amatőr műsorkészítők közleményei számára, napi 2—3 órányi adásidővel, valamint 1 (!) interaktív (visszabeszélő) csatorna.

A kommunikációs forradalom híveit ez utóbbi lelkesítette leginkább, s éppen a Qube eddigi tapasztalatai keseríthetik meg legjobban a szájuk ízét. A 30 ezer háztartásból 50—100 visszajelzés érkezett az oktatóműsorokban feltett kérdésekre, az egyik vásárlói tanácsadó műsorban fellépő Ralph Nader 700 személytől kapott visszajelzést. A csúcsot egy Carter-beszéd értékelésekor érték el — 8000 gombnyomással. A „visszabeszélő" csatorna igen-igen alacsony szintű használatát az jelzi legjobban, hogy a bekapcsolási adatokat szigorú üzleti titokként kezelik.

A technikai lehetőség s a tényleges közlői viszonyok közti óriási különbségre vet fényt a képmagnó NSZK-beli használatáról végzett vizsgálat is. 1979 elején a Bonn—München—Hamburg háromszögben 500 ezer háztartásban volt elektromágneses képrögzítő, ami 2,5 százalékos — az USA-belinél magasabb — ellátottsági szintnek felelt meg. (A prognózisok szerint 1985-ben 20, 1990-ben pedig már 50 százalékos ellátottsággal lehet majd számolni.)

A két nyugatnémet tévéközpont, az ARD és a ZDF közös megbízására előbb egy intenzív interjúra alapozott próbavizsgálat, majd pedig egy 10 ezres országos felmérés zajlott le a képmagnósok ma még szekta nagyságú csoportjának megismerése végett. Az első eredmények — a várakozásnak megfelelően — az átlagosnál magasabb jövedelmű, diplomás férfiakat mutatták a képrögzítés lelkes híveiként. S ami ehhez még hozzátehető: átlagosnál kedvezőbb beállítódás a televízióval kapcsolatban, lelkesedés mindenféle technikai újdonság iránt, s a lakóhelyen fogható külföldi tévéprogramok nagy száma. Az átlagosnál magasabb életszínvonalú képmagnó-tulajdonosok pontosan ugyanazt kedvelik, mint a többi polgár. Így aztán aligha meglepő, hogy a képmagnót mindenekelőtt a filmek, tévéjátékok rögzítésére használják, s a saját kamerával felvett anyagok visszajátszása körükben is csak a jövő zenéje. A már rögzített műsort tartalmazó műsorkazetták vásárlása, bérlete, kölcsönzése kivételes esetnek tekinthető.

A képmagnók jelenleg elsősorban arra szolgálnak, hogy a család rugalmasabban alakíthassa napirendjét. Másrészt, az amúgy is tömegműsornak számító adások tényleges közönségét bővítik. A képmagnóval meg kell tanulni együttélni, ami hosszú társadalmi folyamat lesz, s remélhetőleg sikeresebb, mint a televízió esetében.

1980-ban két szélesebb körű konferenciát is rendeztek Nyugat-Európában a műholdas műsorszórásról; az egyiket Genfben, a másikat Münchenben. Míg az ipari és a műszaki érdekeltek mindkét alkalommal nagy érdeklődést és magabiztosságot árultak el, addig a kommunikáció politikai kérdéseivel illetve vizsgálatával foglalkozók inkább kétségüknek adtak hangot.

Európában jelenleg öt közvetlen műsorszórásra szolgáló tervezet ismeretes. A német—francia, a skandináv, a luxemburgi, a brit—svájci és az Európai Világűrbizottság tervezete közül azonban még csak a legelső jutott el az államközi megállapodások szintjére. (Újabb értesülések szerint a brit-svájci együttműködésre nem kerül sor. — A szerk.) Ilyenformán a közvetlenül sugárzó tévéműholdak kora 1985 körül veszi Európában kezdetét. Mértéktartó reklámpiaci becslések szerint földrészünkön a nagyobb országok sem tudnak majd 4—4 programnál többet gazdaságossá tenni, legalábbis kereskedelmi alapon. A közléspolitikai szakértők már foglalkoznak azzal a kérdéssel, miképp lehet majd létrehozni egy közös nyugat-európai tévéprogramot. Fokozatosan — mondják. A kutatók pedig azt kérdik a „kommunikáció aranykorának" egykoron kikiáltott időszakáról, hogy mivel is fogják kitölteni — a pártpolitikai küzdelmek, diplomáciai huzavonák erőterében bizonyára létrejövő — műholdas tévéprogramokat. S miközben ezt vetik fel, arra is utalnak, hogy a befogadók érdekei ismét csak elhanyagolható nagyságrendként maradnak ki a számításokból. Nem ez lenne az első ilyen eset a modern tömegkommunikáció történetében.

l'Humanité
ORGANE CENTRAL DU PARTI COMMUNISTE FRANÇAIS

AUDIOVIZUÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS

A műholdas televízióról szóló francia—német megállapodás az NSZK előnyét ismeri el. A megállapodás két kísérleti műhold, a TDF 1. és a TV-Sat kidolgozását és megépítését tervezi, és egy harmadik cseremodellt is kilátásba helyez.

A két műholdat Ariane rakétával fogják felbocsátani 1983 végén — 1984 elején, és ezzel lehetővé válik a műsorok egyenes vétele. Mindkét országnak lesz saját műholdja három csatornával.

A program költsége, amely Franciaországban az „Aerospatiale"-t és a „Thomson CSF"-et, Németországban pedig az MBB-t és az AEG-et terheli majd, 1 300 000 frankot tesz ki.

A német fél előnyét maga Giscard D'Estaing is jóváhagyta (54% a 46%-os franciával szemben), és a terv kidolgozását a Messerschmidt—Bolkow—Blohm cégre bízták.

Emlékeztetnünk kell arra, hogy az audiovizuális és műholdipar jövőjéről folyó tárgyalások a legnagyobb titokban történnek, és a résztvevők sohasem nyilatkozhattak ezzel kapcsolatban. Ugyanez vonatkozik a művelet céljára is. Azt tudjuk, hogy a francia műholdnak három csatornája lesz: az első a TF 1-é, a második az Antenne 2-é, a harmadik pedig a francia negyedik műsoré lesz; az FR 3 továbbra is a földi hálózatot fogja használni.

A szóban forgó negyedik műsor magánkézben lesz. Ezzel veszélybe kerül a közszolgáltatás, hiszen magánjellegűvé válik a műsorkészítés és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások.

A monopólium végét jelentik-e a műholdak? Norbert Segard, a francia posta államtitkára és a „Télédiffusion de France" új főnöke a TF 1-ben a következő választ adta a kérdésre. „Egyáltalán nem. Ha közszolgáltatás akarunk maradni, meg kell őrizni a monopóliumot a földi televíziós hálózat felett. A többi, vagyis a termékek kereskedelmi forgalmazása a magánszektortól függ majd."

Másként fogalmazva: a műholdprogramot a Télédiffusion de France-hoz csatolták, és ez azt jelenti, hogy állami ellenőrzés alá kerül, de egyre több „kereskedelmileg forgalmazott" termékkel fogja növelni a magánszektor profitját. Tehát a vezetés a televízió közszolgáltatási jellegének megszüntetésére törekszik, és egy nap — minden parlamentáris vita nélkül — hatalmas hálózat születhet: egy magánkézen lévő műsorgyártó cég, amelyet az állam ellenőriz.

Hallgatottság szempontjából Franciaország első rádióállomása az Europe 1., amelyet a SOFIRAD ellenőriz, és ahol a Matra termékek kötik le a tőke legnagyobb részét. Az Europe 1 terveket dolgozott ki a műholdas televíziózás perspektívájával kapcsolatban, pl. a közeljövőben megvalósuló helyi adók műsorellátásáról.

PARIS MATCH

A FRANCIA TELEVÍZIÓ MEGHÓDÍTJA EURÓPÁT

Két, technikai szempontból fontos hír újabb lendületet adott a jövő televíziójáról folyó vitának.

Az egyik a műsorszórást érinti. Franciaország eddig a határokon túl Liverpool, Hollandia, Bajorország, Piemont és Katalónia térségébe juttathatott el műhold segítségével képet. A műszaki fejlődés azonban ma már ott tart, hogy a francia programok ennél sokkal szélesebb területen lesznek vehetők: a kör magába foglalná a brit szigeteket, mindkét Németországot, egész Olaszországot és Spanyolországot, több kelet-európai államot, közöttük minden bizonnyal Magyarországot is és Ausztriát is. A francia műhold 300 millió ember számára tenné lehetővé, hogy minden nap ízelítőt kapjon a francia kultúrából.

A másik hír egy nagyszerű ötleten alapszik: a jövő technikájával meg lehetne oldani, hogy egy adott műsort három nyelven sugározzanak, a választás pedig már a néző dolga. A műhold egyidejűleg angol, francia és német szöveggel ellátott képekkel szórja be a teljes mezőt, ennélfogva a nyelv többé nem jelent akadályt a tévékommunikáció számára. Még az is lehetségesnek látszik, hogy a néző egy kapcsolódobozt tartson a kezében, és a karosszékéből válassza ki a neki megfelelő nyelvet vagy képaláírást. Az az európai például, aki az adott három nyelv egyikét sem beszéli, egyszerűen megnyom egy gombot,

s a kép alatt azonnal megjelenik a flamand, a holland, az olasz vagy a spanyol — és talán nem túlzás, egy napon a katalán vagy a baszk — nyelvű felirat. És ez valóban forradalmi újítás lenne.

Erről a pontról már könnyen elképzelhető, micsoda távlatokat nyithat a jövő a francia kultúra terjesztésében. Ez persze óriási felelősséget ró a franciákra. Arthur Conte szerint legalább háromféle szempontból nagyon alaposan végig kell gondolni a teendőket.

Először is: ez az elképesztően óriási távlat egyetlen pillanatra sem feledtetheti el a szülőföldet. Meg kell őrizni a hazai területek eredetiségét, hogy megóvjon a nézőpontok vagy a gondolatok uniformizálódásától. Bármilyen egyetemesítő legyen is, a műhold nem akadályozhatja meg a regionális kultúrák ápolását. Mi több, ez lesz az a pillanat, amikor lényegretörően és okosan kell hozzálátni a helyi rádiók és televízióállomások fejlesztéséhez.

Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy az ún. francia kultúra komoly versenytársakat kap, hiszen előbb-utóbb a többi országnak is lesz saját műholdja, amely Franciaországot igyekszik műsorral ellátni, mégpedig francia nyelven. Bejönnek a külföldi magántelevízió-társaságok, reklámok . . . Egy szép napon, 1985-ben vagy 1990-ben, egyenesben lehet venni az angol vagy francia nyelvű amerikai programokat is, tehát a két hazai műholdas csatornát, a TF 1-et és az Antenne 2-t erővel, minőséggel kell felruházni, hogy állja a versenyt. Át kell gondolni, mit jelent valójában a „közönségszolgálat" fogalma, amely ma ezerszer fontosabb a „monopólium" fogalmánál. A „közönségszolgálat" illetve a „francia szolgálat" érdekében elsődleges fontosságúnak tűnik az 1. és a 2. csatorna egyesítése vagy összehangolása. Nyilvánvaló, hogy egymástól elszigetelten, elkülönülten működve végzetesen meggyengülnének, csakhamar revetségessé válnának, s végül teljesen tönkremennének. Ám közös munkával, rugalmas műsorszerkesztéssel visszanyerhetik erejüket és életképességüket. És ezen a ponton lép be az elnök és a rádiós-televíziós szakszervezet felelősségvállalásának igénye.

Végül pedig fel kell készülni az igazi Eurovízióra, az „európa televízióra", mivel elvben a francia műhold három csatornára fog berendezkedni. Az elsőt a TF 1 programjának továbbítására szánják, a másodikat az Antenne 2 műsoraira (a France-Régions 3 szükségszerűen továbbra is a hagyományos hálózatban marad). Mi akadálya lenne tehát annak, hogy a harmadik csatornán az „európai" televízió sugározzon műsort? Ez annál is inkább lehetségesnek látszik, mert többé nem jelentenének gondot a nyelvi akadályok. Hasznosítani lehetne például a Télé-Luxembourghoz hasonló, életerős tévéállomások tapasztalatait az erőforrások, a programok és az irányítás technikájának terén. A monopólium kérdését néhány éven belül nyilvánvalóan le kell zárni, nem beszélve arról, hogy akkora területen, mint Franciaország, monopólium amúgysem létezhet többé. Természetesen meg kell tenni a szükséges intézkedéseket is, elsősorban pénzügyi vonatkozásban. A kormánynak és a parlamentnek óriási részt kell vállalnia a társaság létrehozásában, legalábbis kezdetben. Egy ilyen komoly terv talpraállításához a „jogi" formulákat is meg kell sokszorozni. A Télé-, Inter- és Europe-féle létesítményeknek még más előnyeik is lennének: saját programjaik, bemondóik és rendezőik olyan új „színpadot" találnának Franciaország határain kívül, amely felvenné a versenyt az amerikai konkurrenciával, s megteremtené a produkciók és koprodukciók nagyszerű európai piacát. Még kereskedelmi téren is kisebb lenne a konkurrencia, hiszen az erőforrásokat az egész, óriási kiterjedésű európai terület szolgáltatná. Ez a csatorna bizonyos értelemben nem francia, hanem európai költségvetésre támaszkodhatna. Meg kell tenni tehát a szükséges lépéseket, mielőtt túl késő lenne!

A MOZI VÁLSÁGA

Olaszországban jelenleg sok szó esik a mozi válságáról, amelyet kizárólag a televízió létezésének és működésének tulajdonítanak. Az olasz televízió egyik munkatársának cikke azonban azt bizonygatja,

hogy maga a film mint szórakoztató műfaj került válságba — 1974—1978 között több mint 40 százalékkal csökkent a mozik látogatottsága. A szerző ezt a körülményt csak kis mértékben tulajdonítja a televíziónak. Sokkal inkább annak, hogy jelentős változások következtek be a társadalmi szokásokban és az emberi viselkedésben. Ezt a helyzetet csak súlyosbítja, hogy a magántelevíziós állomások száma 4—500-ra emelkedett.

A cikkíró szigorúan felrója a mozifilmek készítőinek, hogy nem tanulmányozták más európai országok helyzetét, pedig abból jelentős következtetéseket vonhattak volna le a maguk számára: így történt, hogy Olaszországban sem fordítottak kellő figyelmet az újításokra, a fejlesztés érdekességeire, hanem megmaradtak a filmkészítés hagyományos és részben unottá vált módszerei mellett. Ugyanakkor a televízió sok tekintetben újszerű megoldásokat alkalmazott és ez még jobban kihozta a hagyományos filmkészítés elmaradottságát.

A moziktól való távolmaradásnak és az „otthoni fogyasztásnak" egyéb okai is lehetnek — teszi hozzá a szerző. Például az, hogy az otthonmaradók elkerülik a bűnhullám, a fenyegető terrorizmus megnyilvánulásait.

A mozi és a televízió a hagyományos filmek tekintetében elég jól kiegészíti egymást, így például a filmek egy részét — amelyet a mozihálózatok nem tartanak alkalmasnak a bemutatásra — általában átveszi a televízió és ezzel bizonyos fokig gyógykezeli a filmipar válságos helyzetét. Ez persze azzal is jár, hogy a kevésbé színvonalas filmek sokkal nagyobb tömegek előtt válnak ismertté, mint a jónak tartott alkotások, mivel a nézettségi arányokban nagy különbségek vannak a televízió javára. A szerző kritikus hangnemben szól a filmfesztiválokról, elsősorban az olasz szempontból jelentős Velencei Filmfesztiválról. Értelmetlennek és elég ízléstelennek tartja, hogy egyes emberek — akik magukat mások szóvívőjének tekintik — időről időre egyik helyről a másikra utaznak, hogy olyan filmeket lássanak, amelyeket később nagyon kevesen nézhetnek meg.

TÖRTÉNELEM ÉS FANTÁZIA

Az IBA nevű angol televíziós társaság igazgatóhelyettese a valóságot és a képzeletet vegyítő dokumentum-dráma műfajáról ír. Két filmet emel ki, amelyek körül elég nagy vihar kerekedett. Az egyik „A hercegnő halála". Mint ismeretes, ez a film egy szaud-arábiai hercegnő történetét eleveníti meg, aki házasságon kívüli szerelmi viszonyt folytatott egy férfival, az ügyre fény derült, és szerelmükért mindketten halállal bűnhődtek. A film bemutatása nagy port vert fel az angol közvéleményben, és messzemenő politikai, diplomáciai kihatásai is voltak. A szaud-arábiai kormányt nem lehetett meggyőzni arról, hogy a film nem tükrözi az angol kormány nézetét (valójában a kormány részéről megkísérelték lebeszélni az IBA-t a bemutatásról), így aztán egy időre a két ország között megszakadt a diplomáciai viszony és az angol szempontból nem mellékes gazdasági kapcsolatok is kárát vallották ennek. Azóta a helyzet normalizálódott, de az emlékek megmaradtak.

A másik film, „A rettenthetetlen ember", 3 részből álló, 6 órás sorozat. A hasonló című könyv alapján készült, a II. világháború idején Európában kialakuló ellenállási mozgalmakkal foglalkozott. Mivel a valóságos körülmények és személyek keveredtek az írói fantáziával, a történelmi hűség csorbát szenvedett, és a sorozat sokakban csalódást és rossz érzéseket keltett. Végül sikerült az ügyet néhány levéllel rendezni, így például Lady Plowden, az IBA elnöke levélben kért elnézést a londoni dán nagykövettől a valóságnak részben nem megfelelő bemutatásért és ígéretet tett, hogy ez soha többet nem fog előfordulni.

A szerző más filmeket is említ (a Gyökereket, a Holocaustot), amelyek társadalmi, politikai kérdésekkel, történésekkel, a valóság és a képzelet vegyítésével függenek össze. Az ilyen filmek esetében mindig fennáll a lehetőség, hogy a mondanivaló meghaladja a valóságot vagy esetleg elmarad attól. Idézi Grigorjenko tábornokot, volt szovjet hivatásos katonát, aki megnézte a róla szóló filmet és azt mondta, hogy az valóban őt ábrázolta, de a körülményeket súlyosabbnak ítélte, mint azt a film mutatta, holott a film készítői attól tartottak, hogy talán túlzásba estek.

newscientist

VESZÉLYBEN A HANGLEMEZ?

A lemezgyártó vállalatok a könnyen elérhető és olcsó szalagos kazetták terjedését okolják csökkenő eladásaikért, noha a lemezvásárló közönség szokásai ennek határozottan az ellenkezőjét bizonyítják.

Naiv és félrevezető az iparnak az a gyakorlata, hogy az eladott üres kazetták számából (ez évente 30—40 millió) indul ki a lemezeladási veszteség felbecsülésénél (ami 150 millió font, az ipar forgalmának egyharmada). Sok ember ugyanis arra használja a szalagot, hogy rögzítse saját lemezei válogatott részleteit azért, hogy autóban vagy összejöveteleken ezeket használja, és kímélje az értékes eredetit. Az US Copyright Royalty Tribunal megbízásából végzett felmérés egyébként is azt bizonyította, hogy akik a legtöbb szalagot veszik, egyben a legtöbb lemezt is vásárolják.

A lemezek potenciálisan jobb hangminőséget nyújtanak, mint a szalagok, könnyebb megtalálni az egyes részeket, és a széles borítólap több információt tartalmaz, mint a keskeny kazettás doboz. De ha a préselés hibás, akkor minden előny eltűnik. Sok gyár olyan silány terméket állít elő, hogy az embereknek elment a kedvük az alkalomszerű lemezvásárlástól.

A lemezgyártó vállalatok számára a digitális lemez jelentené a fordulópontot, amely *lényegesen* jobb minőséget nyújt —, de ennek ára van. A vállalatok állítása szerint a javasolt digitális lemez fő előnye, hogy tömegesen gyártható, méghozzá olyan módszerrel, amit a hagyományos lemezeknél is használnak, csakhogy körülbelül százszor nagyobb pontosságra van szükség, mint a hagyományos, mikrobarázdás lemezeknél.

A modern mikrobarázdás LP-lemezeknek körülbelül egy kilométer barázda van mindkét oldalán. Ebben a tekintetben az LP lemez valószínűleg a legprecízebben megformált tömegtermék, amely műanyagból készül.

Minden video és digitális lemezrendszer, amelyet eddig javasoltak, magába foglalja a műanyagból préselt lemezek használatát. A Philips cég optikai lemeze, amelynek visszaverő-felületét lézer tapogatja le, érzéketlen az ujjlenyomatokra a visszaverő-felületen. De hang- és képvisszaadási minősége teljes mértékben attól függ, hogy milyen pontosan nyomták az információt hordozó mélyedéseket a visszaverő felület alatt a műanyag felületbe.

Ahhoz, hogy digitális lemezeket sikeresen lehessen előállítani, a vállalatoknak olyan gyárakra lesz szükségük, amelyek tisztábbak a kórház műtőinél, s amelyekben a munkások szinte űrruhába vannak öltöztetve. Az egyetlen így épített üzem, amely Philips típusú videolemezeket gyárt, az MCA Kaliforniában, és még soha egyetlen látogatót sem engedtek be ide. Az MCA termelés selejtszázaléka állítólag 90 százalék felett van, de a lemezek megvásárolható 10 százaléka is gyakran hibás.

Januárban kezdte meg a Philips egy gyár felszerelését Blackburnben, ahol video és digitális hanglemezeket fog gyártani. Az angol cégek ehhez nem tudják előteremteni a szükséges tőkét, vagy egyszerűen struccpolitikát folytatnak, de a világ más részeiben, például Japánban, a digitális lemezek gyártásával kapcsolatos tervek már igencsak előrehaladtak.

Newsweek

ÚJ ZENEI HANGOK

Négy évvel ezelőtt Lorin Maazel karmester, amikor ellátogatott Japánba, részt vett egy szokatlan kísérletben. Függöny mögött egy hegedűs játszott, majd digitális lemezről hallott zenét, és meg kellett mondania, hogy melyik volt a felvett és melyik az „élő" zene. Nem tudta. „Ezen a felvételen annyira érezni lehetett az ember jelenlétét, hogy még a lélegzetét is hallottam" — mondta Maazel. — „Amikor először hallgattam digitális zenét, rájöttem, hogy akusztikus forradalom van kibontakozóban."

A digitális lemezek néhány évvel ezelőtt indultak hódító útjukra az Egyesült Államokban, és annak ellenére, hogy még elég sokba kerülnek, a lemezrajongók valósággal megőrülnek érte. „Nincs elég kapacitásunk ahhoz, hogy lépést tartsunk az igényekkel" — nyilatkozik a CBS lemezgyártó vállalat alelnöke.

A digitális lemezek megjelenése az egyik legfontosabb esemény a hang történetében, mióta Edison elindította a gramofonját. Az így rögzített információ sohasem kopik el. A digitális eljárással mindegyik másolat ugyanolyan jó, mint az eredeti.

Azonban amit a mai lemezeken lehet hallani, csak félig digitális. Amíg meg nem jelennek a digitális lemezjátszók — feltehetően még ebben az évtizedben — amelyek valószínűleg lézersugárral olvassák majd le a miniatűr lemezeket, a digitális hangot át kell alakítani a szabvány LP formára, hogy hagyományos készülékeken le lehessen játszani, következésképpen éppen úgy ki van téve a felületi zörejeknek

és hibás préselésnek, mint a régi megszokott lemezek.

A legjobb hibrid digitális felvételek azért mégis mutatnak már valami különbséget: csodálatosan tiszta anyagszerkezetet és élesen kivehető részleteket, valamint az ablakokat (és a jószomszédi viszonyt) veszélyeztető hangerőt.

Végül érdemes megemlíteni a Vanguard érdekes kettős felvételét — a lemez egyik oldala digitális, a másik hagyományos—, amelyet Haydn „Katona szimfónia"-járól készített. A Vanguard kérésére a vevők beküldték véleményüket: 25 százalékuknak a hagyományos felvétel tetszett jobban, 25 százalékuk a digitálisra szavazott, és 50 százalékuk nem hallott különbséget a kettő között. De az érzelemmel telített Haydn-előadásban valószínűleg mindenki rendkívüli élvezetet talált.

SCIENCE & VIE

KÉPMAGNÓK AZ EURÓPAI PIACON

A kép- és hangrögzítők első generációját felváltotta a nagyobb lehetőségekkel rendelkező második: programozhatóság nyolc vagy több napra, a kép lassítása vagy megállítása, képellenőrzés nagyobb sebesség mellett is stb. A harmadik generáció sem fog sokat váratni magára: ide tartoznak a V2000 Philips, BASF és Toshiba rendszerek.

Európa nagyon szeretné visszaszerezni a japánoktól a video-piacot. A japánok — ugyanúgy, mint a hi-fi-ben —, elárasztották a piacot tagadhatatlanul jó termékeikkel. Jelenleg a VHS és a Bétamax rendszerek a képmagnetofon-eladás 85%-át teszik ki; az európai rendszerek, a VCR és az SVR csak 15%-ot.

A *Bétamax:* A Sony nagyközönségnek szánt gyártmánya. Elsősorban a megbízhatóság hiányát vethetjük szemére, pedig felépítése erősnek látszik. Másik hibája, hogy két Béta készülék nem illeszkedik egymáshoz tökéletesen. A Bétamax állandó fejlődésben van. Már most élesebb, pontosabb képet ad, és alacsonyabb a torzítási szintje, hordozható változata azonban valamivel nehezebb és kényelmetlenebb, mint a VHS-é.

Az új Sony SL C7 vagy SL J7 már több előnyös tulajdonsággal rendelkezik a régi SL 8080-nal szemben: állítható a sebessége és tovább növelték a 4 és fél órás kazetták időtartamát. Az előre- vagy hátratekerésnél a nagy sebesség mellett is látható marad a kép. Képenként is lejátszható. Tizenöt napra előre tizenkét programot lehet tárolni. Infravörös fénnyel pedig távirányítható.

A *VHSF:* a JVC Nivico 1976-ban hozta létre a Video Home System-et. Jelenleg a legjobban forgalmazott, legkelendőbb rendszer a videokészülékek francia piacán. Franciaországban az Akainak és a Continental Edison-nak komoly vevőszolgálata van. A kazetta-sokszorosítók többsége a VHS-t és ennek napról napra növekvő műsor- valamint filmkatalógusát választotta. A legtöbb japán, amerikai és európai nagy cég ebbe a rendszerbe fektetett be. Ebből a rendszerből havi 100 000 egységet gyártanak. Az első SECAM normájú VHS képmagnók 1978-ban érkeztek a piacra, valamivel a futball világbajnokság előtt. Azóta rendszeresen érkeznek az új modellek, melyeknek egyre nagyobb a teljesítménye és a felhasználási lehetőségei.

A legutolsó JVC HR 3660 modell, ami 1979 végén jelent meg, a következő tulajdonságokkal rendelkezik: képmegállító, a sebesség gyorsítása vagy lassítása távirányítással, a képek egyenkénti lejátszása. Többféle műsoridejű kazetta tartozik hozzá: harmincpercestől egészen négyórásig. Egyes készülékeken a sebesség csökkentésével nyolc órára növelhető a felvételi időtartam. A francia piacon kapható legtöbb készüléken automatikus képszámláló és kiválasztó is van és nyolc napra előre programozható. A VHS hordozható változata nagyon alkalmas riportok készítésére. A hozzátartozó színes kamera ára 5—7000 frank.

A *V 2000* a Philips új modellje (kialakításában a Grundig is részt vett); felválthatja az európai piacon a japán Béta és VHS rendszereket. Ugyanakkor már indulásnál felismerhető két hátránya: a piacon két év késésben van, a súlya és az ára nagyobb, mint a VHS és a Béta rendszereké. Előnye viszont:

— A kazetta ugyanolyan elv alapján működik, mint a magnetofonkazetták, tehát megfordítható. A fél hüvelyk széles szalag így két sávra oszlik.

— A beépített DTF dinamikus sávdetektor megakadályozza, hogy a felére csökkent szalagsebesség és a szalag hosszúsága minőségromlást okozzon.

Automatikus elemző egység biztosítja a kép- és hangfelvevő fejek összehangolását.

Az átlagos szériamodell képes egyebek között önállóan 8 órás felvétel készítésére, 24 beállítás tárolására, 16 napos progra-

mozásra, (5 különböző program alapján), egy DNS nevű dinamikus zajcsökkentő segítségével a háttérzaj mérséklésére. Előkészületben van egy speciális modell is, amely automatikusan cseréli és megfordítja a kazettákat. Később piacra kerül egy hat kazettából álló teljesen automatikus rendszer is, ami negyvennyolc órás nonstop „önállóságot" fog biztosítani. SECAM változata várhatóan 1981 április vagy májusban kerül piacra, kb. 8500 frankos áron.

A *BASF LVR* (longitudinális video rögzítő) megjelenésének ideje még bizonytalan. Az LVR felvételi rendszere teljesen eltérő a Bétamax, a VHS és V2000-étől. Rendszerét longitudinálisnak nevezik, mivel felvételkor a szalag nagy sebességgel halad el az álló fej előtt. A fej többsávos és amikor a szalag véget ér, a kazetta vagy a szalagorsó automatikusan megindul a másik irányba, hogy a második sávot is lejátssza. A BASF LVR-jén a lejátszás iránya 40 másodpercenként változik. A mágneses fejnek 72 párhuzamos sávja van, vízszintesen rögzített.

Valahányszor a szalag véget ér, a fej egy egységnyit emelkedik vagy süllyed függőleges tengelyén. Ez háromórás felvételi időtartamot biztosít. Ez jelenleg a legkisebb video-kazetta a piacon. A hangfelvétel kitűnő, sztereo hang felvételére alkalmas. A dupla hangsáv lehetőséget nyújt pl. kétnyelvű kommentár felvételére is. A BASF modellnek másik előnye: a képmagnetofonrész könnyen elválasztható a turner+programozó+ellátó résztől, és alig nagyobb és súlyosabb (5 kg), mint egy kazettás magnetofon. Önállóan, akkumulátorról vagy telepről is működtethető. A képmagnetofon ára 4500 frank körül lesz. Egyik változata négy tévé-csatorna 99 napos beprogramozását teszi lehetővé. A készülék 12 csatorna vételére alkalmas. A szalagsokszorosítást gazdaságossá teszi, hogy a 72 sávon a három órányi műsort egyszerre vehetjük fel, azonos sebességgel, 2 perc 30 másodperc alatt, és mechanikus kapcsoló segítségével bármelyik sávot kiválaszthatjuk a 72 közül.

A *Toshiba LVR* ugyanúgy, mint a BASF, rögzített fejű rendszer és a kazettába zárt szalag vízszintesen nagy sebességgel fut. A fej 220 video-sávot olvas le, és a szalag lejátszási iránya 16,7 másodpercenként változik. A fej helyzetét és az egyik sávról a másikra váltást mikroprocesszor ellenőrzi. A 12,7 mm szélességű végtelenített szalag egyelőre 100 méter hosszú, és egyórás felvételt biztosít. A készülék prototípusa „szalon" változatban mutatkozott be, ennek csak egy hangsávja van. A hosszanti elrendezés egyszerűsítette a készüléket, de a szalagnak a nagy sebesség miatt nagyon ellenállónak kell lennie.

A házi képmagnetofonok harmadik generációjának modelljei esetében még semmi nem végleges. Ha az európai kínálatban nem is érhet bennünket meglepetés, a japánok bizonyára még nem mondták ki az utolsó szót a képmagnók tervezésében.

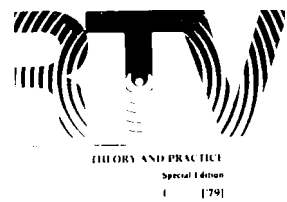

„REGGELI KÖPKÖDÉSI VERSENY"

A jugoszláv Teorija i praksa első angol nyelvű különszáma a közelmúltban megjelent cikkekből válogatva mutatja be a jugoszláviai rádiós és televíziós szervezetek felépítését, tevékenységét, műsorpolitikáját és tömegkommunikációs kutatásait.

A bevezető két írás ismerteti a kilenc jugoszláviai rádiós és televíziós szervezet legfontosabb adatait, a közel kétszáz helyi rádióállomás tevékenységét, az országos szintű szervezetek és műsorpolitikai bizottságok összetételét. A rádiózás 55, a televízió 25 éves múltra tekinthet vissza Jugoszláviában; feladatuk, hogy „az információtovábbítás szerepén túllépve, mindinkább a véleménycsere eszközévé váljanak a társadalmi kommunikáció történelmileg új folyamatában". A nyilvános tájékoztatásról szóló, újonnan módosított törvény értelmében nagyobb szerep jut a tömegkommunikációs szervezetek tanácsainak a műsortervek kialakításában és a szerkesztői munka nyilvánossá tételében.

A rádiózásnak szentelt rovatban helyet kapott a folyóirat szerkesztőségében lezajlott kerekasztal-beszélgetés jegyzőkönyve. A vita a rádió tevékenységének hiányosságairól folyt: még mindig túlságosan tekintélyelvű, a közönséget amorf tömegként és nem személyekként kezeli; nem tiszteli eléggé a hallgatók személyiségét, méltóságát és jogát az önálló ítéletalkotásra, nem kellőképpen él technikai lehetőségeivel; a gyors és pontos tájékoztatással szemben még mindig túltengenek a hivatalos közlések, pedig a rádió nem a hivatalos

igazság forrása, hanem csak a társadalmi kommunikáció egyik csatornája, melynek arra kell törekednie, hogy a hallgatókat a műsorok társszerzőivé avassa.

Reggel 5 és 8 óra között a rádió monopolhelyzetet élvez. Az álmosan öltözködő, kapkodva reggelizö és munkába rohanó ember vár-e mást a rádiótól, mint időjárásjelentést és a pontos idő gyakori közlését? A folyóirat egyik cikke a zágrábi rádió tapasztalatai alapján elemzi a reggeli műsor lehetőségeit és feladatát: közönsége 150 ezerről 354 ezerre nőtt, amióta a hallgatók is a műsor szerkesztőivé váltak. A rádió élőben közvetíti a közönség telefonhívásait — tájékoztató, a rádió bejelentéseit helyesbítő vagy a környezetükben észlelt visszásságokat bíráló híreiket. A műsor kiérdemelte ugyan a „reggeli köpködési verseny" címet, mindazonáltal tény, hogy a hallgatóktól még nem érkezett pontatlan vagy hamis információ. A kölcsönösség érdekében a rádió nemcsak a kész döntésekről tájékoztat, hanem igyekszik minden szükséges tájékoztatást megadni hallgatóinak ahhoz, hogy részt vehessenek a döntési folyamatokban.

A Jugoszláv Rádió és Televízió előző évi fesztiválján vitát rendeztek „A televízió mai problémái" címmel. Középpontjában az önigazgatásnak és a jugoszláv társadalom integrálásának az összeegyeztetése állt: a jövőben fokozni kívánják az egyes köztársaságok és tömegkommunikációs szervezeteik együttműködését, a televízió társadalmi identitást erősítő tevékenységét.

Érdekes tanulmány foglalkozik a televízió mint kifejezési forma sajátosságaival. Az irodalom korát — a néma vagy hangos képekkel dolgozó film átmeneti szakasza után — mára már felváltotta a televíziós elektronikus kép kora. Ennek témája már nem a mítosz, hanem a mindennapi élet. „Lényegét tekintve a televízióban minden dokumentum jellegű". A tévé megszabadít az esztétikai mércék zsarnokságától, és mindent információvá alakít át.

A Szerb Köztársaságban évente kétszer felmérést készítenek a hallgatók és a nézők társadalmi összetételéről. A kéthetes vizsgálat során a 15 évesnél idősebb lakosságból naponta más-más 1000 embert kérdeznek meg arról, hogy az előző napon milyen műsort hallgatott vagy nézett és mennyi ideig. A felmérés után tíz nappal a feldolgozott adatok már a szerkesztők asztalán vannak. A tömegkommunikáció szempontjából két tényező bizonyult döntő jelentőségűnek: az életkor és az iskolázottság. A leghűségesebb közönség a 15—19 éves korosztály; a rendszeres rádiózók és tévénézők száma pedig az iskolai végzettség függvényében nő.

A folyóirat önálló rovatot szentel a rádió- és tévékritikának. Egyik cikke ismerteti azt a körkérdést, melyet a televíziós szakembereknek és a napi- és hetilapok kritikusainak tettek fel a tévékritika címzettjeiről, hatásáról és szakértelméről. Végül érdekes tanulmány elemzi a rádióban és a televízióban használt nyelvet. A tévének lakonikus, közmondásszerű formára kell hoznia a beszélt nyelvet, ha nem akar ellentmondásba kerülni a képekkel. A műsorok olyan elektronikus könyvek, melyeknek lapjain a dramatizált élet, a konfliktus nyelve szólal meg.

Journal of Broadcasting

KÉPMAGNÓ AZ AMERIKAI OTTHONOKBAN

Piackutatók becslései szerint egy évvel ezelőtt 850 ezer amerikai háztartásban volt képmagnó. Tizenhat nagyváros lakóiból vettek véletlen mintát, ezen 1,5%-os ellátottságot mértek. De a kutatókat elsősorban nem az ellátottság, hanem az elektromágneses képrögzítők használata érdekelte. (247 család — tévékészülékenként külön-külön vezetett — egyhetes nézési naplóiból szűrték ki a vizsgálati alapadatokat.) Tapasztalataik szerint a háztartásokban átlagosan heti 3—4 alkalommal néztek meg olyan anyagot, melyet otthon vettel fel, s ennek 49%-át mozi-, illetve tévéfilm, helyzetkomédia és családi sorozat adta. Az egyes családokban a visszajátszások tartalmilag igen hasonlóak voltak, akár a kevés, akár az átlagot jóval meghaladó rögzítések esetén. A képkazettára felvett anyagok jó háromnegyed része a három nagy televíziós hálózat műsorából származott.

A képmagnót használó háztartások a magas jövedelmű rétegekbe tartoznak ugyan, ám nézési szokásaikon ez kevéssé látszik, ugyanazokat a nagyon népszerű adásokat nézik, mint a kevésbé tehetősek, csak számukra kényelmesebb, időben kötetlenebb körülmények közepette. A képrögzítők tehát végső soron a nagy társaságok — s a hálózatukon hirdetők — piaci helyzetét erősítik.

TÉVÉZÉS SZÜLŐI FELÜGYELETTEL

Számos kutató jutott már arra az eredményre, hogy jóval hasznosabb, ha a gyerek szülei társaságában nézi a televíziót, mint ha egyedül ül le a képernyő elé. A műsorok feszültsége által keltett szorongás így mérséklődik, a gyerek magyarázatot kérhet a szülőtől a mondanivaló megértéséhez stb. Ugyanakkor Svédországtól Olaszországig, a Szovjetuniótól az Egyesült Államokig egyaránt az tapasztalható, hogy a családi tévézés, s egyáltalán a gyermek televíziózásának ellenőrzése a társadalom kisebb részére jellemző. Egészében véve ma még elég hiányosak az ismeretek arról, miképp készítik fel gyermekeiket a szülők a televízióval való együttélésre.

Egy Los Angeles körzetében végzett vizsgálat során azt a — más eredmények fényében meglepő — tapasztalatot szerezték, hogy a szülők társadalmi státusa nem befolyásolta a 3—12 éves gyermekek televíziózása feletti ellenőrzést. (Korábbi kutatások szerint a szülői kontroll az iskolai végzettséggel együtt emelkedő tendenciát mutat.) Két — egymástól bizonyára nem független — tényező, a családban lévő gyermekek száma s a háztartásban használt készülékek száma bizonyult a szülői ellenőrzést leginkább gátló tényezőnek. Ugyanakkor azok a szülők, akik sok időt töltenek el a képernyő előtt, sokkal inkább törekedtek a gyermekek — különösen a fiatalabbak illetve a lányok — tévézésének, ellenőrzésére, mint a ritkábban nézők. E tapasztalat is elég váratlannak mondható, legalábbis a köznapi gondolkodásban élő feltételezések szempontjából.

RÖVIDRE FOGVA

Csökkentsék a tévéközvetítések díját — szólítja fel a tagországokat az UNESCO 21. Általános Konferenciáján, Belgrádban elfogadott két határozat. Az első — melyet Algéria, Kuba, Irak, Nigéria, Pakisztán, Sri Lanka, Jugoszlávia, Tunézia és Venezuela terjesztett elő — számos javaslatot és ajánlást tartalmazott, többek között azt, hogy az UNESCO tagállamok a legfelsőbb szinten hozzanak döntést a tarifák ésszerű csökkentéséről a televíziós, telex, és telefon híranyagok továbbításában. Hasonló jelentőségű volt a francia javaslat is, mely azt ajánlotta, hogy tegyenek meg minden lépést a különböző földi és műholdas tömegkommunikációs rendszerek díjszabásának csökkentésére. E két határozat célja elsősorban az, hogy a világméretű információáramlás egyre kevésbé függjön az egyes országok anyagi lehetőségeitől.

IPTC News

Műholdas újságok. Egyre több újság alkalmazza a legújabb elektronikus technológiát az előállításban és a terjesztésben. Az International Herald Tribune egyik száma a párizsi „főhadiszállás"-ról műhold segítségével továbbított fakszimile alapján jelent meg Hong Kongban. Ez az első ilyen kísérlet, mely a műhold igénybevételével távoli országok között teszi lehetővé az azonos időben való megjelenést. Néhány éve a Herald Tribune képtávírón továbbított fakszimile segítségével egy napon jelent meg Londonban és Zürichben — gyors és széles körű európai terjesztést téve így lehetővé. Műholdat használ fel a terjesztéshez a New York Times is; 15 perccel a New York-i megjelenés után az újság Chicagóban is az olvasók kezében van. A Herald Tribune szeretne az első olyan újság lenni, mely az egész világon egyszerre jelenik meg, s ez az ambíció is közel van a megvalósuláshoz: elkészültek a tervek az újságnak Észak-Amerikába és Közép-Keletre történő műholdas továbbítására is.

IPTC News

Csökken a nézettség. Több európai és amerikai vizsgálat foglalkozott az utóbbi időben azzal, milyen hatást gyakorolnak az új technológiák: video kazetták és lemezek, távközlési műholdak, kábelszolgáltatások stb. a tévénézőkre és a hirdetésekre. Az amerikai J. Walter Thompson hirdetési ügynökség vizsgálata szerint az elkövetkező tíz évben a főidőbeni nézett-

ség körülbelül 20%-kal esik majd vissza. Egy másik ügynökség szerint a hagyományos hálózattól épp azok fordulnak majd el először — a gazdagabbak és a fiatalabbak —, akiknek a megnyerésére a reklámok elsősorban törekednek. Ezt támasztják alá azok az adatok, amelyek az elkövetkező öt éven belül az új sugárzási módok közel tíz százalékos növekedését vetítik előre. Az Egyesült Királyságban végzett vizsgálatok különbséget tettek az „információt keresők" és a „szórakozást keresők" között. A Granada TV számításai szerint az első kategóriában csak 1%, a másodikban már 10% lesz a veszteség, de ez kevésbé befolyásolja a hirdetések hatékonyságát. Egy vezető reklámügynökség, a D'Arcy—Mac Manus and Masius, vizsgálatai alapján arra következtet, hogy az országos távközlés nagyobb lehetőségei miatt nehéz helyzetbe kerülnek majd a regionális televíziók. A technikai fejlődés gyorsabb a politikainál és egy liberálisabb kommunikációs és hirdetési politika irányába halad.

Inter Media

Rádiósok, rendőrök és közlekedési szakemberek részvételével konferenciát tartott Genfben az European Broadcasting Union (Európai Rádiós Szövetség). A kétnapos konferencia tárgya az volt, hogyan lehetne javítani a közlekedést segítő információs tevékenységet. A megvitatott témák között szerepelt a közlekedési információ gyorsasága és pontossága, valamint a rádiósok felelőssége e téren. A résztvevők szükségesnek tartották egy közös, európai információs politika kidolgozását és az információtovábbítás technikájának fejlesztését.

EBU Review

Új lapot indított az Újságírók Nemzetközi Szervezete 1980-ban. A Prágában kiadott IOJ Newsletter elsősorban e szervezet tevékenységével foglalkozik, de helyt ad más újságíró szervezetek tevékenységéről szóló anyagoknak, könyvismertetésnek és híreknek is.

Communication Perspectives

Emelni kell az előfizetési díjakat 1983-tól kezdődően — így nyilatkozott a ZDF felügyelője. A képernyő-szöveg szolgáltatások, a többcsatornás hangrendszer, az ARD-vel kiéleződött verseny a harmadik műsor kiépítésében, a kábeles és a műholdas műsorszórás, valamint az adóközpont 1984. szeptemberére tervezett üzembehelyezése 1984-ben várhatóan 453,1 millió DM hiányt eredményez. A reklámdíjakat a ZDF 1982. illetve 1984. január 1-vel 10—10 százalékkal kívánja emelni.

AZ Mainz

Reggeli tv-műsort kapnak a britek 1983-tól — így döntött az IBA, Nagy-Britannia független műsorszóró hatósága, amely a kereskedelmi televízió felügyeleti szerve. A reggeli tévé naponta 6.15-től 9.15-ig hírekkel és a napi eseményekről szóló tudósításokkal látja majd el a közönséget. Az új szolgáltatás kezdési időpontja még bizonytalan, annál is inkább, mivel a BBC néhány hónappal meg akarja előzni riválisát a reggeli műsor országos sugárzásában.

Medienspiegel

Svéd távközlési műhold jelenik meg 1985-ben az űrben. A svéd program így egy évvel a francia és a nyugatnémet program után indulna meg. Ezzel, úgy tűnik, nem csupán a közös nyugateurópai, hanem a tervezett északi műholdas távközlési rendszer kiépítése is veszélybe kerül. Egyre több ország hajlik saját rendszerének kiépítésére, vagy kisebb országok esetében egy szomszédos országos rendszerrel való kétoldalú kapcsolat kiépítésére, esetleg távközlő csatorna bérbevételére.

Inter Media

Népszerű Moszkvában a tévé „Információs irodája", amelyet a 2. programon immár tíz éve sugároznak a moszkvaiak és a környéken lakók számára. A 15 perces műsor hetente kétszer jelentkezik, és sikerét annak köszönheti, hogy a mindennapi élet problémáit segít megoldani. Információt nyújt, tanácsot ad, és ha az ügy úgy kívánja, intézkedni is megpróbál. Naprakészen tájékoztat arról, hogy a nézőknek fontos árucikkeket hol lehet beszerezni, pályaválasztási tanácsokat ad különböző szakmák, munkahelyek bemutatásával, klubokat, sportköröket mutat be, ahová az érdeklődő néző beléphet, de nem idegen a műsortól a divat-tanácsadás és a gyermeknevelési problémák megoldása sem. A műsorkészítők szándéka az, hogy a lakosság ezreinek időt takarítsanak meg és megszabadítsák őket a felesleges gondoktól.

Svet Televize

Ingyen kapott rádiót 7000 család Tanzánia mezőgazdasági vidékein azzal a szándékkal, hogy ily módon is segítsék egy fontos cél, a teljes körű általános iskolai és felnőttoktatás megvalósítását. Ez az akció a 4 évvel ezelőtt kidolgozott kormányprogram egyik kulcsfontosságú része volt. A kormány célja az, hogy minden iskolás korú gyermek 7 éven keresztül ingyenes általános iskolai oktatásban részesüljön, és csökkenjen az írástudatlanság a felnőttek körében is. A rádión keresztül történő oktatás kísérletet tesz az ország szociális és kulturális egyenlőtlenségeinek csökkentésére.

World Broadcast News

Franciául és angolul sugárzó új kereskedelmi adó kezdte meg kísérleti működését Marokkóban: a Radio Mediterranee International. A hosszúhullámon sugárzó új adó, melyet Marokkó és egy francia konzorcium közösen létesített 24 millió dollárért, 1982-re lesz teljesen készen. A Rabatban és Casablancában felállítandó stúdiókat, valamint az adót a konzorcium egyik tagja, a Thomson CSF készíti.

World Broadcast News

Rádió a betelepülteknek. Abu Dhabiban, a Perzsa öböl leggazdagabb, de egyben legkonzervatívabb emirátusában megkezdte adását az első angol nyelvű kereskedelmi adó. A Fővárosi Rádió nevet viselő adó 12 órát sugároz naponta, elsősorban a térség lakosságának 80 százalékát kitevő betelepültek számára. A rádióállomás vezetői elsőrendű célnak a közösségi szellem kialakítását tekintik, ez azonban nehéz feladat ennyire különböző hallgatók esetén. A közönség ugyanis azokból áll, akiket az olajipar Egyiptomból, Szíriából, Jordániából, Indiából, Pakisztánból, Nyugat-Európából és Amerikából vonzott ide. A rádióállomás elsősorban popzenét sugároz hír-blokkokkal és komoly zenei összeállításokkal megszakítva. A rádióhirdetés még új jelenség e térségben, idejét 9 percben maximálták minden sugárzott óra után. A kereskedelmi adónak nehézségekkel kell számolnia: e konzervatív arab országban sok a tabu, ilyen pl. az alkohol és a vallás, bizonyos művészek pedig (pl. Barbra Streisand, Elton John) politikai okok miatt esnek cenzúra alá.

World Broadcast News

Pedálos tévé! Egy amerikai orvos azzal korlátozta családja tévénézését, hogy a készülék számára az áramot egy kerékpár által hajtott generátor szolgáltatja. Állítólag azóta a család egészségesebb — de kevesebbet is tévézik.

Irish Broadcasting Review

Nem segítik az egyenjogúságot a svéd tömegkommunikációs eszközök sem. Nemzetközi vizsgálatok bizonyították, hogy a tömegkommunikációs eszközök a hagyományos nemi szerepeket konzerválják. 1979-ben a svéd iskolatelevízió vizsgálatot végzett arról, hogyan ábrázolódnak a nemi szerepek oktató és nevelő műsoraikban. Két hét adását; összesen 63 műsort elemeztek, és azt állapították meg, hogy a 63 műsorból csak 16 „segítette elő" a nemek közötti egyenlőség megvalósulását, 11 műsorról ez csak részben mondható el, 36 műsor pedig kifejezetten a hagyományos nemi szerepek konzerválásában járt élen.

Audience and Programme Research

Nemzetközi popzene-kutató konferenciát rendeznek Amszterdamban 1981 júniusában. A konferencia elsősorban a kutatások céljaival és a kutatási módszerekkel foglalkozik majd. Ezzel egyidőben tervezik egy nemzetközi popzenekutató társaság megalakítását is. A cél: állandó, friss információk nyújtása e társaság tagjainak a kutatási területen elért eredményekről, ezenkívül kutatási beszámolók gyűjtése és konferenciák megszervezése.

Mediacult

Reklám: gyerekeknek. Évente 20 000 tévéreklámot néz meg a tipikus amerikai gyermek. A reklámok közül sok egyenesen a gyerekek meggyőzésére készült. Széles körű vélemény, hogy a kisgyereknek nehezére esik az érdemi program és a reklám megkülönböztetése. Azoknak a kutatásoknak a nyomán, amelyek kimutatták a reklámoknak a gyerek gondolkodásában játszott negatív szerepét, két ország is drámai lépéseket tett, hogy megvédje a gyermekeket a hirdetőktől. Svédországban minden gyermekműsorból száműzték a reklámot. Nagy-Britannia kereskedelmi adója beleegyezett, hogy nyolc éven aluliak számára nem közöl hirdetést, a nagyobbaknak szólókat pedig a program végére teszi, hogy megkönnyítse a tényleges program és a reklám megkülönböztetését. Az

Egyesült Államokban ugyanakkor olyan reklámokat is sugároznak gyerekeknek, amelyeknek tárgya ártalmas lehet számukra. Bizonyos korlátozásokat ugyan már bevezettek (például tűzijáték felszerelést nem szabad hirdetni), de ez még távolról sem elegendő.

React.

30 óra a képernyő előtt. A legutolsó, 1980. februári Nielsen-felmérés szerint az amerikai gyerekek és tizenévesek minden eddiginél több időt töltenek tévénézéssel: átlagban heti 30 órát. Az arányok a következőképpen oszlanak meg:

2—5. év közötti gyerekek:	32 óra 47 p.
6—11. év közötti gyerekek:	29 óra 3 p.
kamaszlányok:	27 óra 11 p.
kamaszfiúk:	24 óra 3 p.

React.

Kétharmad a színes. 1980 végén az NSZK-ban kereken 21 millió tévékészüléket és 23 millió rádiót tartottak nyilván. A nyugatnémet háztartások 95,3 százalékának van tévékészüléke, 67,4 százalékának színes televíziója. Jelenleg a világon 364 millió tévékészülék üzemel, ebből 78 millió az USA-ban.

AV Report

Harc a nézőkért. Az átlagos olasz család naponta 4 óra 7 percet tölt a képernyő előtt. Magán-tévéállomások műsorát nézi már a közönség 20 százaléka. Jelenleg 508 magánadó harcol az olaszok kegyeiért. Egyedül Rómában 20 adó sugározza műsorát.

Aktueller Mediendienst

Múzeumot kap a televízió Párizsban. Az állami felügyelet alatt működő Institut National de l'Audiovisuel (Nemzeti Audiovizuális Intézet), mely a rádióarchívumot is kezeli, „tévétékát" nyit a Palais de Chaillot-ban. A múzeum vetítőtermében a napi programot 30 év 60 ezer programjából fogják összeállítani. Kényelmes vetítőtermek várják majd a francia tévéműsorok potenciális vásárlóit, de nem felejtkezik meg az intézet a külvárosok lakóiról sem: Bagnoletban, Párizs egyik külvárosában is bérel vetítésre alkalmas termet az INA.

World Broadcast News

Kínai színes tévé. Kína most építi azokat az ipartelepeit, ahol — a tervek szerint — évi 60 000 színes tévékészüléket gyártanak majd. Jelenleg importból szerzik be a színes televíziókat, s ezek ára igen magas. Az 1980-as év első felében Sanghajban 428 000 fekete-fehér készüléket gyártottak; ez 55 százalékkal több, mint az előző év azonos időszakában. A kínai fekete-fehér televíziós készülékeknek összesen 40 típusa van.

World Broadcast News

Adóztatják a kazettákat. A lemezipar évente kb. 2 millió dollárt veszít a világon amiatt, hogy a potenciális vevők maguk készítik otthon a felvételt üres kazettákra. A lemezforgalom pl. Angliában 1975 óta 20 százalékkal, Nyugat-Németországban 1978 óta 7,5 százalékkal és ugyanezen idő óta Ausztriában 10 százalékkal csökkent. A lemezipar úgy szeretett volna segíteni a helyzeten, hogy nagyon magas vagy nagyon alacsony frekvenciájú, az átvételt lehetetlenné tevő jelet visz fel a lemezekre. Miután az ilyen kísérletek kudarcba fulladtak, arra akarják rávenni a kormányokat, hogy adóztassa meg az üres kazettákat. Elsőként Ausztriában vezetik be ezt a rendszert: minden üres kazetta eladása után 5 cent adót kell befizetni, az ily módon befolyt összeg 60 százalékát a szerzők, 20 százalékát az előadók és 20 százalékát a lemeztársaságok kapják meg az eladott lemezek számával összhangban. Angliában és még néhány országban létezik olyan törvény, mely illegális tevékenységnek minősíti még a személyes használatra történő átjátszást is, de ez a törvény végrehajthatatlan. A lemezipar itt is a kazetták megadóztatásával kap vissza valamennyit az elvesztett jövedelemből. Belgiumban, Franciaországban, Svédországban és Japánban is valószínűleg ilyen rendszert fognak bevezetni az elkövetkezendő években.

The Economist

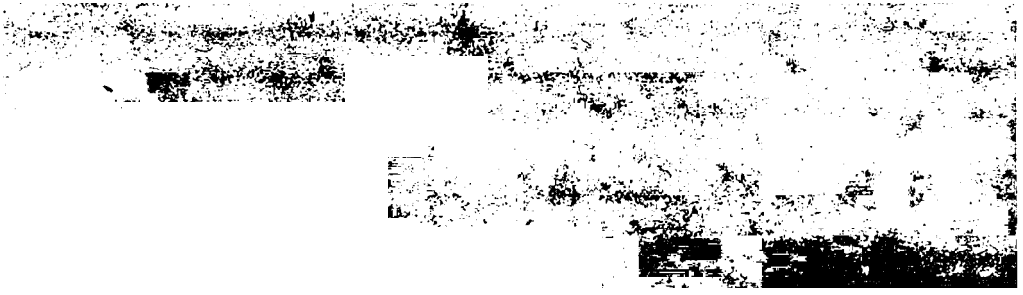

Kína szindróma

James Bridges 1978-ban készült filmje jól illeszkedik abba a sorozatba, mely napjainkban oly divatos az amerikai filmgyártásban. Akárcsak a Jel-Kép 1980/2-es számában ismertetett „Network" (Hálózat), a „Kína szindróma" is a televíziót, ez esetben egy Los Angeles-i tévéállomás hírszerkesztőségét használja eszközként, hogy betekintést nyerjen a nagyobb közösség: a társadalom ellentmondásainak sűrűjébe. A televíziók feszült, kiélezett világa, a nyilvánosságra hozás és az eltussolás iszonyú felelőssége, az öldöklő harc a népszerűségért, az élő adásban kimondható igazságok és hazugságok mindent elsöprő hatása — egyszóval a tévézió maga — egyre gyakoribb témája a különféle műalkotásoknak. A televíziós figurák rendszerint végletesebbek, mint néhány évtizeddel korábban sajtóbéli elődjeik voltak, a főnökség rendszerint igen gonosz vagy igen gyáva, a riporterek igen együgyűek vagy igen merészek, és így még nagyobb súlyt kölcsönöznek azoknak a témáknak, melybe sokszor véletlenül belebotlanak.

A „Kína szindróma" központi témája egy atomerőmű, illetve annak biztonsága. Jó fogadtatását nagymértékben segítette, hogy bemutatása után alig pár nappal az amerikai Harrisburg-ben egy reaktor elromlott és az országban kis híján atompánik tört ki. Ez abban is segített, hogy a film egyébként elég szerencsétlenül megválasztott címét is közérthetővé tegye. A kifejezés — melyet többnyire csak a szűk szakma, tehát atomfizikusok, energetikusok ismertek — utalás arra, hogy egy esetleges nukleáris balesetnél olyan energiák szabadulhatnak fel, hogy szinte megolvad a föld, és az amerikai kontinens átcsúszik Kínába.

□

Az alábbiakban a magyar szinkronszövegből közlünk részleteket — Kálmán Éva fordításában.

A film egyik főszereplőnője Kimberly Wells (Jane Fonda) egy Los Angeles-i kis adó riporternője, aki meglehetősen semleges témákról tudósít délutáni magazinműsorokban. Forgat egy sorozatot is a kaliforniai energiahelyzetről, és ennek kapcsán jut el alkalmi stábjával: Richard-dal, az operatőrrel és Hectorral, a hangmérnökkel a Ventana-i atomerőműhöz, ahol Bill Gibson, a társaság sajtósa kalauzolja.

Bill: Ez egy urániumgolyó-utánzat. Pontosan az a méret, amely az üzemanyagrudaknál használatos. Ez a golyócska több energiát tartalmaz, mint hat teherautónyi szén.
Kimberly: Ó! (nevet)
Bill: Húsz millió ilyen golyócskánk van a reaktortartályban, azaz itt. Ezt zónának nevezzük. A mag körül természetesen víz kering, ami a hűtő szerepét tölti be.
Bill: A fűtőelem-kötegek között van még egy rúdsorozat, az úgynevezett szabályozó rudak. Ezek a rudak szabályozzák a nukleáris reakciót. Ha a szabályozó rudak felemelkednek, a nukleáris üzemanyagban láncreakció indul meg, félelmetes hőt képezve, amely felforralja a vizet, ez gőzzé válik, a gőz elindítja a turbinát, az meg a generátort, ami pedig áramot termel. Hát így.
Richard: Oké. Ez marad. Príma volt. Öö ö . . . Csinálunk egy vágóképet Kimberlyről.
Kimberly: Ne vegyük újra?
Richard: Ne. Jó volt.
Kimberly: Ahogy elmondta, egész egyszerűnek tűnt.
Richard: Igazán!
Bill: Köszönöm. Az is. Öö ö . . . ha tudnak egy percre nélkülözni, előhoznám a sisakjukat.
Richard: Persze.
Hector: Húzzam ide a lámpát?
Richard: Aha.
Kimberly: Bevisz minket a csarnok belsejébe?
Bill: Pontosan.
Kimberly: Nagyszerű!
Richard: Mi van, Kimbo? Felkészültél?
Kimberly: Uramisten . . .
Richard: Nincs itt semmi hiba.
Kimberly: Kellett nekem későig kimaradnom . . .
Richard: Haja, ja . . .
Kimberly: Tüntesd el a karikáimat, jó, Richard?
Richard: Igyekszem. Amit lehet, elkövetek.
Kimberly: Az kevés.
Richard: Így ni . . .
Kimberly: Mért bántod a hajamat?
Richard: Nyugi.
Richard: Vágókép Bill Gibsonhoz. Itt áll. Oké?
Kimberly: Figyelj csak . . . Megvan a golyó?
Richard: Szép közeli kép lesz. Figyelem, Kimbo!
Kimberly: Nem túl nagy csalás ez?

Richard: Nem. Abszolút hízelgő kép lesz. El leszel bűvölve. Aha. Gibson magyaráz, te hallgatod. Oké. Rém érdekes. A gőz elindítja a turbinát, a turbina a generátort, aztán bekerül a szar a ventillátorba. És milyen egyszerű az egész, ugye, Kimbo?

Hector: (nevet)

Richard: Na szép. Uránium?! Ebből ugye bombákat is csinálnak. Ejnye, no, ezt nem említette. Várj csak, amíg a szomszéd teremben elindul a sugárzás arra a szép kis testedre. Ragadj meg egy fekete golyócskát és szüret!

Kimberly: Ööö . . . Mister Gibson . . .

Bill: Kész?

Richard: Úgy tűnik.

Kimberly: Meghozta a sisakokat?

Hector: Köszönöm.

Bill: Tessék.

Richard: Filmezhetünk a csarnok területén?

Bill: Ööö . . . nem. Nem, mikor üzemben vagyunk.

Richard: Nem?

Bill: Fáradjanak utánam.

Richard: Ez megszolgálja a fizetését.

Kimberly: Ide figyelj! El ne cseszd a riportomat!

Richard: Hm?

Kimberly: Itt nincs kecmec. Amit nem szabad, azt nem szabad. Jó leszel?

Richard: Igyekszem.

Kimberly: Helyes.

A stáb végigvándorol az erőművön, és eljut a vezérlőterem fölötti kis folyosóra, ahonnét golyóbiztos, hang- és légszigetelt üvegablakon keresztül szemlélhetik, miként dolgozik békés rendben a reaktor szíve. A művezető, Jack Godell (Jack Lemmon) és társa, Ted Spindler (Wilford Brimley) mindennapos rutinmunkájukat végzik, miközben Kimberly megtudja Billtől, hogy a Gáz és Elektromos Társaság új atomerőművet készül nyitni Point Conception-ben és valószínűleg napokon belül megkapják az engedélyt. Közben a vezérlőteremben feszültté válik a légkör, Godell és Spindler egyre idegesebb . . . A tévések egy szót sem hallanak, de mindent látnak, és Richard titokban felveszi a jelenetet, a műszereket, az egyre növekvő pánikot, és a hangszórón bejelentett vészriadót követő fejvesztett szaladgálást. Mikor a riadó elmúlik, és a rend úgy ahogy visszaáll, Bill, a sajtós megpróbálja meggyőzni a tévéseket arról, hogy egy jelentéktelen kis üzemzavar szemtanúi voltak. Kimberly-t különösebben nem érdekli az egész. Operatőre azonban harcba indul a tévéállomás egyik vezetőjével, Don Jacovich-csal, hogy az leadja a filmet.

Richard: Mit beszél itt nekem? Le kell adnia! Lefilmeztem egy üzemzavart! Egy üzemzavart egy atomerőmű-telepen!

Jacovich: Nem tudom, hogy az üzemzavar a megfelelő kifejezés-e?

Richard: A legmegfelelőbb kifejezés! Kösz, hogy jöttél.

Kimberly: Késtem kicsit.
Richard: Ennek a pasasnak rongy van a gerince helyén.
Kimberly: Ezek szerint már döntött.
Jacovich: Kimberly, ne kezdje.
Kimberly: Nem kezdek semmit. Csak egy megjegyzést tettem.
Jacovich: Hadd olvassak fel valamit. Az atomerőműtelepek mint biztonsági létesítmények a Büntetőtörvénykönyv 18. bekezdésének védelme alá esnek. Engedély nélküli fotózásuk . . . idézem: engedély nélküli fotózásuk bűncselekmény. Gyakorlatilag már azért is bűnrészeseknek lehet mindnyájunkat tekinteni, amiért a film nálunk van.
Richard: Baromság! Ez az egész hanta! Ne rugdoss, nem fogom a számat tartani!
Kimberly: Ó . . . Richard, kérlek . . .
Richard: Idenézz! Láttad a hivatalos jelentést? „Előre nem látott apróság!"
Kimberly: Igen . . .
Richard: Üzemzavar volt, és rámehettünk volna!
Kimberly: Nem gondolod, hogy kicsit eltúlzod?
Richard: Méghogy én eltúlzom!?
Jacovich: A társaság szerint valójában nem forogtak veszélyben.
Kimberly: Don, én megértem magát. De ha ott lett volna, aligha hitte volna el, hogy nincs komoly veszély. Mutassuk meg a filmet egy szakembernek, mondjon ő véleményt.
Jacovich: Kimberly! Ez a film dobozban marad.
Richard: Az egész egy gyalázatos eltussolás. Kimberly tegnap felhívott, hogy látta magát beszélgetni Bill-el, a sajtósukkal.
Jacovich: Igen. Megmondtam, hogy nálunk van a film és hogy a raktárban marad.
Richard: Akkor hát ez egy konspiráció.
Jacovich: Nem konspiráció és nem eltussolás. A telep nem köteles a sajtót tájékoztatni.
Richard: Nem is tette volna, ha épp nem lettünk volna ott.
Jacovich: Pontosan azt tették, amit a törvény előír számukra. Leállították a telepet és kihívták az ellenőrző bizottságot vizsgálatra.
Richard: Míg a másik telep engedélyét várják! Olyan rohamvizsgálat lesz ez, amilyet még nem látott a világ.
Kimberly: Richard . . . Csillapodj. Ki vezeti a vizsgálatot?
Jacovich: A Nukleáris Ellenőrző Bizottság. Megkapjuk a teljes anyagát. Majd akkor és csakis akkor döntjük el, hogy mi legyen a film sorsa.

Richard: Neem . . . Ez nem lehet igaz. Itt tényleg megáll az ész . . . Egyszerűen . . . Te pedig öööö . . . csak ülsz a fenekeden és hallgatsz?

Jacovich: Ez nem az ő dolga. Ő nem politizál. Ő a stúdió riportere, és ehhez tartja magát. Igaz, Kimberly? Megérti, hogy vannak kényes területek és nem akarja, hogy egy zaftos sajtópert zúdítsanak a nyakunkba.

Richard: Magukat megzsarolták.

Jacovich: Nem zsaroltak meg.

Richard: De igen. Megzsarolták.

Jacovich: Maga hisztériás, Richard.

Richard: Maga meg egy beszari seggfej! (Richard elrohan, Kimberly utána)

Kimberly: Richard! Mire volt ez jó? Semmire se mégy vele!

Richard: Téged jól zsebrevágtak . . . Egy beszélő bútordarab . . .

Kimberly: Nézd . . .

Richard: Sose hittem volna rólad.

Kimberly: Mindössze azt remélhettük, hogy ráharapnak a szenzációra. Én is reméltem, te is, de ők nem tették. És igazuk van. Ráfáztak volna.

Richard: Hogyne, persze . . .

Kimberly: Nézd, nem szégyellem elismerni, hogy jó állásom van, amit feltett szándékom meg is tartani.

Richard: Helyes.

Kimberly: Sőt, ennél is többre szeretném vinni. Ha ez azt jelenti, hogy zsebrevágtak, akkor úgy is van. És ha jól emlékszem, te hívtál fel, hogy szeretnél egy darabig idebenn dolgozni, és hogy dobhatnék-e neked egy koncot.

Richard: Hálásan köszönöm a koncot.

Kimberly: Szívesen. Most vár a minikamerás kocsi. Az állatkertbe megyek, az egyik tigrisnek születésnapi zsúrja lesz.

A Nukleáris Ellenőrző Bizottság lefolytatja a rutinvizsgálatot, és Godell, valamint Spindler meghallgatása után elfogadja, hogy egyszerű üzemzavar volt, melyet egyik műszer hibája okozott. A művezető és beosztottja azonban egymás között tovább folytatja az események taglalását. Godell úgy érzi, hogy többről lehetett szó, és alaposabban utána kellene nézni, hogy mi is okozta az üzemzavart. Richard, az operatőr ennél már előbbre jár. Dobozba tett filmjét kicsempészte a tévéállomás raktárából, és elvitte Point Conceptionbe, ahol az atomerőmű megnyitásának nyilvános vitája zajlik. Ott Lowell mérnök megtekinti a jelenetsort és megállapítja, hogy a telep közel állott ahhoz, hogy a Kína szindróma bekövetkezzék. Kimberly Jacovich megbízásából megpróbálja visszaszerezni a filmet. Ez nem sikerül, viszont összefut Godellal, aki egyre bizonytalanabbul erősítgeti a „jelentéktelen üzemzavar" elméletét. Ő is magánnyomozásba kezd és rádöbben, hogy a telep építésekor a hegesztések röntgenvizsgálata igen felületes volt és katasztrófaveszély fenyeget. Felkeresi a telep építésében részt vevő műszaki embereket.

Godell: Jack Godell vagyok. Műszakfelügyelő a Ventanán.

Royce: Örvendek. Mit tehetek önért?

Godell: Volt egy problémánk a telepen pár nappal ezelőtt.

Royce: Igen, hallottam. De úgy tudom, mindent rendben találtak és mától újra üzemelnek.

Godell: Igen. Üzemelünk. Öö ö . . . Ön írta alá ezeket?

Royce: Igen, ez az én aláírásom. Miért?

Godell: Ez mind egy és ugyanaz a felvétel.

Royce: Minden hegesztés jó volt.

Godell: Honnan tudja, ha nem ellenőrizte?

Royce: Minden, amit ellenőriztem, jó volt.

Godell: Hányat nem ellenőrzött?

Royce: Azt mondtam, mind jó volt.

Godell: Hogy állíthatja, hogy mind jó? Lehet, hogy a telep nincs biztonságban.

Royce: A telep biztonságban van.

Godell: Idefigyeljen! Lehet, hogy komoly problémánk van, és nekem nincs időm végigröntgenezni minden egyes istenverte hegesztést! Egyenes választ akarok! Hányat nézett meg és melyeket?

Royce: Nem emlékszem.

Godell: Még jócskán van belőlük nálunk.

Royce: Ne gyerekeskedjen! Ismeri a gyakorlatot. Ne csináljon problémát ott, ahol nincs! Azok a hegesztések hat éve kitartanak és kitartanak még hatezereig!

Godell: Megyek a Nukleáris Ellenőrző Bizottsághoz!

Royce: Várjon! Várjon!

Godell: Hagyjon békén!

Royce: Gondolja meg! Ember! Maga nem tudja, mit beszél! Maga egymilliárd dolláros perről beszél! Még rám húznák a cinkosságot. Álljon már meg! Az istenit a fejének! Figyeljen! Ne akarjon bajt magának!

Godell: Vegye le a kezét rólam, senkiházi csibész!

Royce: Azt hiszi, holmi tyúkszaros közszolgáltatási üzemmel van dolga?!
Ez a Foster és Sullivan! A világ egyik legnagyobb építkezési vállalata. Megvannak a saját biztonsági embereink. Érti, mit mondok . . . Vagy fejtsem ki bővebben? Remélem, nem kell részleteznem.

Godell elrohan és nem veszi észre, hogy máris követik. Hazasiet, és nemsokára látogatók érkeznek. A már ismerős tévé-stáb.

Godell: Ki az?
Kimberly: Mister Godell . . . Kimberly Wells vagyok. Beszélnem kell magával. Nagyon fontos.
Godell: Tessék . . . Ó! Ki az ördög ez?!
Kimberly: Az operatőröm. Richard Adams. Nyugi.
Godell: Mi az isten . . . ?!
Kimberly: Maga tegnap este hazudott nekem, mikor azt mondta, hogy mindössze egy szelep ragadt be.
Godell: Micsoda?! Márpedig az történt!
Kimberly: Nem igaz!
Richard: Tud-e arról, hogy lefilmeztem?
Godell: Mit csinált?!
Richard: És a filmet elvittem Point Conceptionra és megmutattam egy nukleáris mérnöknek. Majdnem kiszárították az egész zónát.
Kimberly: Maga hazudott nekem tegnap. Addig nem megyünk el, míg el nem mondja az igazat.
Godell: Bármit mesélt is maguknak valami atomellenes fickó, nem szárítottunk ki semmilyen zónát. Időben megakadályoztuk egy egyszerű oknál fogva, amint mondtam is magának: mert a rendszer helytáll. Helytáll, az istenit, nem ez itt a probléma.
Richard: Hát akkor mi az anyám kínja a probléma?!
Godell: Nekem ez a telep az egész életem.
Kimberly: Mi a probléma?
Godell: A berezgés. Az az átkozott vibrálás izgat, amit a turbina-stop alatt éreztem. És biztos, hogy senki mást nem zavart. És mikor utánanéztem, kiderült, hogy egy idióta szélhámoskodott a hegesztési röntgenekkel, egyszerűen meghamisította az atomreaktor papírjait. Sose hittem volna, hogy ilyesmi lehetséges.
Richard: Na szép . . .
Kimberly: Vagyis a telep nem biztonságos?
Godell: A vibrálás figyelmeztető volt, hogy a telepet le kell állítani, és azokat a kritikus hegesztéseket egytől egyig újra meg kell röntgenezni. Ez persze dollármilliókba kerülne, de erről most ne beszéljünk. És senki se akar hinni nekem. De ha egyszer is túl nagy nyomást adnak arra a szivattyúra, és a csövek megrepednek . . .

Kimberly: Kína szindróma?
Godell: Lehetséges.
Kimberly: Elmondaná ezt a televízióban a nyilvánosságnak?
Godell: Egy órája, hogy feljelentéssel fenyegetőztem, életveszélyesen megfenyegettek.
Richard: Kicsoda?
Godell: A fickó, aki az építkező vállalatnak dolgozik. Annak, amelyik a Point Conceptiont is építette. Ha szereznék maguknak azokból a röntgenfelvételekből és én kimaradhatnék, fel tudnák használni bizonyítékul a bizottságnál?
Richard: Igen. Lowell kiállna vele.
Kimberly: Megtenné?
Richard: Igen. Beszélek vele.
Godell: Jó. És akkor én . . .
Kimberly: Én meg kibrusztolom, hogy odaküldjenek egy közvetítőkocsival. Így bizonyosra vehetjük, hogy le is adják.
Godell: Igen, de várjunk . . .
Kimberly: Úristen! Lekésem a hat órás adásomat!
Godell: Egy pillanat . . . ööö . . .
Richard: Este hívom, Mister Godell. De most rohanunk megszervezni az adást.
Godell: Egy pillanat . . . Most, hogy itt voltak, jobb, ha nem maguknak adom, lehet, hogy engem figyelnek. Kerítsenek valakit, akiben megbíznak. Holnap kora reggel ott leszek.
Kimberly: Rendben van. Rendben.
Richard: Köszönjük.
Godell: Majd hívjon. Jézus Mária . . .

Godell Hectornak, a hangmérnöknek adja át a leleplező röntgenfelvételeket, aki azonban sohasem érkezik meg Point Conception-be, mert egy teherautó az árokba borítja és életveszélyesen megsérül. Így a nyilvános meghallgatás, ahol az atomerőművet ellenzők és támogatók csapnak össze, egyre inkább a Gáz és Elektromos Társaság sikerét hozza, melynek vezetője, Evan MacCormak el is rendeli, hogy a ventanai erőművet délután háromkor indítsák be, ezzel is bizonyítva, hogy az tökéletesen megbízható. Az élő kapcsolást izgatottan váró Kimberly és Richard közli Godellel telefonon, hogy mi történt Hectorral, és kérik őt, hogy jöjjön személyesen Point Conception-be. Godell kocsiba ül és mikor üldözői megpróbálják eltenni láb alól, egérutat nyer. A közelebbi célpontot választja — az atomerőműhöz siet. Bemegy a vezérlőbe, megkaparintja a biztonsági őr fegyverét, mindenkit kiparancsol, az automatával lezárja az ajtót, és közli Herman De Younggal, a telep vezetőjével, hogy Kimberlyvel akar beszélni.

Godell: Oké, Herman, ha valaki játszadozni próbál a biztonsági hálózattal, vagyis, ha nem szólsz nekik, hogy azonnal kapcsolják ki, kinyitom a kisegítőszelepet és elárasztom a csarnok területét. Akkor aztán megnézhetitek magatokat!
Bill: Itt a hölgy.

MacCormack: Köszönöm, hogy eljött. Remélem, rá tudja venni, hogy kijöjjön. Gibson! Hívja a telefonhoz!
Bill: Igen.
Jack! Itt van Kimberly Wells.
Godell (telefonon): Jöjjön le, de egyedül.
Bill: Azt akarja, hogy menjen le egyedül.

Bill lekíséri Kimberlyt a vezérlőteremhez. Godell minden lépésüket figyelemmel kíséri a monitoron keresztül.

Godell: Bill! Úgy állj, hogy láthassalak!
Rendben.
(telefonon) Kimberly! Ha hallja a kattanást, lépjen be az ajtón, egyedül.
Bill: Tessék.

Kimberly belép a dupla, automatikusan nyitódó vasajtón.

Godell: Mi történt a barátjával?
Kimberly: Baleset érte.
Godell: Nem baleset volt.
Kimberly: Tudom. Eltűntek a felvételek.
Godell: A rohadékok! Követtek, és ide jöttem, mert ide nem jöhetnek be. Itt meg ezek az állatok teljes kapacitásra akartak ráállni, amit aligha bír el a szivattyú.
Kimberly: Mit akar tenni?
Godell: Amit tettem volna, ha el tudok jutni Point Conceptionre. Maga meginterjúvol engem.
Kimberly: Úgy érti, hogy, hogy itt?
Godell: Igen itt. És most.
Kimberly: Ööö . . . Beszélhetnék az operatőrömmel?
Godell: Igen.
Kimberly: Interjút akar adni.
Bill: Le kell beszélnie róla, Richard. Az ő érdekében. Nézze, eddig sikerült, hogy úgy mondjam, a családban tartani, de egy telefon kifelé, és máris itt a seriff a kommandósaival.
(az üvegfal mögött a folyosón):
MacCormack: Hajtsa ki őt onnan és nekünk mondjon el mindent. Nem akarjuk, hogy baj érje.
Richard: Kár a strapáért. Godell az imént mondta, hogy vagy nyilatkozhat a nyilvánosságnak, vagy elárasztja sugárzással a csarnokot.
MacCormack: Megteheti?
Herman: Meg, uram. Csak ki kell nyitnia a szelepeket. És most mindenre van lehetősége. És ha sugárzást ereszt a csarnokba, ön búcsút mondhat ennek a telepnek.

MacCormack: Mondja meg neki, felőlünk nyilatkozhat, amit akar.
Bill: De Mister MacCormack.
MacCormack: Pofa be, Gibson! Joe! Tartsd szemmel ezt az urat. Menjünk!
Richard Kimberlyhez: Oké. Belecgyeztek. És nemcsak a te stúdiódat hívom ide, hanem Los Angeles valamennyi tv-stúdióját.
Kimberly (Godellhez): Belecgyeztek.
Bill: Mister MacCormack! Nem vállalhatom ezért a felelősséget.
MacCormack: Tud valami jobbat? Hagyjuk, hogy elpusztítson egymilliárd dolláros befektetést? Így mégis időt nyerünk. Jó egy óra, míg a sajtó ideér.
Bill: Én nem számítanék erre.
MacCormack: Magára számítok, hogy elintézi azt az átkozott sajtót. Végezze a dolgát, a többit bízza rám.
Bill: Igen, uram.
MacCormack: Mi az ördögre várnak az emberei?
Herman: Mister MacCormack . . . Ön egy vagyont költött a hely biztonságára, főleg arra, hogy ne lehessen a vezérlőbe erőszakkal behatolni.
MacCormack: Az istenfáját, De Young! Unom hallgatni, hogy mi az, amit nem tehet. Azt mondja meg, hogy mit tehet!
Herman: Megpróbálunk vészleállítást teremteni. Ha megindítjuk a folyamatot Godell tudta nélkül, az automata jelzi, és ez lefoglalja őt, míg be tudunk hatolni.
MacCormack: Meg tudja tenni anélkül, hogy az az őrült rajtakapná?
Herman: Meg kell próbálni.
MacCormack: Akkor rajta, az Isten verje meg!

Párhuzamosan zajlanak ezután az események. Bent a vezérlőben Godell és Kimberly arra vár, hogy megérkezzen a tévé-stáb, mely majd a kinti folyosóról mutatja őket az üvegablakon át, a hang pedig a házi hangos utasító rendszeren keresztül válik hallhatóvá. Közben biztonsági emberek hada lepi el az épületet, megérkezik egy speciális kommandó is, mely majd akkor tör rá a vezérlőre, ha a mesterséges vészleállás bekövetkezik. Spindler és a többi szakember megfeszített erővel dolgozik, hogy ezt a vészleállást — mely a vezérlőből mindössze egy gombnyomás lenne — különböző kábelek rövidre zárásával és megszakításával létrehozza. Befutnak a tévések is, és élő műsorban megindul a riport, mely azonban igen döcögve halad, mert Godell — nyilván a kiállott izgalmak hatására — eléggé szétszórtan meséli el a történetet attól kezdve, hogy egy héttel korábban leállt az erőmű. Fejtegetéseiben nem jut el a tényleges hiba és felelőtlenség megjelöléséig, mikor létrejön az óriási hangzavarral járó vészleállás — ekkor a televíziós közvetítés is megszakad —, a kommandó tagjai feltörik az ajtót és agyonlövik Godellt. A turbinák az óriási terhelés miatt a hegesztési

hibáknál darabokra törnek és a katasztrófát csak az akadályozza meg, hogy a vészhelyzetet nem tényleges üzem idején produkálták.
A tévések kétségbeesetten próbálják visszaállítani az összeköttetést a helyszínnel. Pete Martin a stúdióban, a rendező a műszaki helyiségben és Kimberly a helyszínen is ezen igyekszik.

Martin: Hadd foglaljam össze pár szóval a történteket. Délután négy óra tájt a Ventana erőműtelep egy alkalmazottja, Jack Godell, fegyverrel a kezében hatalmába kerítette a vezérlőtermet, amint pár perccel ezelőtt láthatták.
1. riporter: Mister Gibson, elmondaná, mi történt?
Bill: Kérem, uraim, álljanak körém.
Riporterek: Hé, lassabban! — El az útból! — Ne tolakodjunk!
2. riporter: Azt szeretném tudni, hogy . . .
Bill: Egyelőre hadd olvassak fel egy közleményt önöknek:
Néhány perccel ezelőtt a helyzet odabenn rendeződött. A Ventana erőműtelep biztonságban van. Szeretném hangsúlyozni, hogy a lakosság egy percig sem forgott veszedelemben.

Kimberly beszélget a közvetítőkocsi mellett főnökével.

Kimberly: Ment valami adásba?
MacChurchill: Ahhoz elég, hogy Godellt őrültnek higgyék.
Bill: Ha kis türelemmel lesznek, rövidesen sajtótájékoztatót kapnak. És szeretném újra aláhúzni, hogy a lakosság egy percig sem forgott veszedelemben.
Riporterek: (*óriási hangzavar*) Történt valami károsodás? — Megrongált valamit? — Mikor mehetünk be a kamerákkal?
Bill: Némi károsodás érte a telepet, de lényegtelen, és máris rendbehoztuk.
Riporter: Dehát mi történt?
Bill: Egy labilis idegrendszerű alkalmazottunknak sikerült pár percig a helyzetet ellenőrzése alatt tartania.
Riporterek: Hogy csinálta? — Miért csinálta? — Mi ütött belé? — Ivott?
Bill: Igen. Mint tudomásunkra jutott, erősen ivott.
Riporterek: Milyen károkat okozott? — Hogy tudott behatolni a vezérlőterembe? — Hogy tudták ártalmatlanná tenni?
Bill: Uraim, hadd mutassam be önöknek Herman De Youngot és Ted Spindlert. Mister De Young a telep főfelügyelője

és Mister Spindler volt az akció kivitelezője.

Riporterek: Miért szakadt meg a televíziós adás? — Miért ment el a kép?

Hang: Minikamera, vigyázz a képre! Ne hagyd magad! Ott van Kimberly!

Kimberly: Eresszenek! Mister De Young . . .

Riporter: Kimberly Wells, egy pillanat . . . Maga benn volt. Mi történt ott?

Kimberly: Mister De Young. Kérdeznék valamit.

Riporter: Kim! Mondja el nekünk, mi történt odabenn.

Kimberly: Hagyjanak! Egy kérdést akarok feltenni.

Riporter: Csak annyit, hogy . . .

Tv-rendező: Vigyázz, minikamera, tartsd a képet!

Kimberly: Hagyjanak, hagyjanak! Kérdeznem kell valamit!

Tv-rendező: A másik oldalra!

Kimberly: Pár perccel ezelőtt a szemem láttára agyonlőtték Jack Godellt.

Riporterek: Mikor? — Miért? — Hol? — Agyonlőtték?

2. riporter: Mi a csuda? Mikor?

Riporter: Mister De Young . . .

Kimberly: Miért? Miért ölték meg?!

Herman: Nézze . . . Nézze . . . Pillanat, pillanat, Miss Wells . . . Az egy bomlott agyú ember volt, és én mondom magának . . .

Kimberly: Ki küldte a kommandósokat a vezérlőterembe?

Herman: Miss Wells, megmondtam, ez az ember nem volt beszámítható és nem volt más választásunk.

Kimberly: Mister Spindler, egyetért ezzel? Jack Godell háborodott volt? Az volt?

Spindler: Nem tudom.

Kimberly: Mister Gibson azt mondta, ivott. Igaz, ez?

Spindler: Nem tudom.

Kimberly: Nem?! Mivel magyarázza Godell viselkedését? Mit mondott önnek, Mister Spindler?

Bill: Köszönjük, Mister Spindler, Mister De Young. Végeztünk.

Kimberly: Mister Spindler! Mit mondott önnek?

Spindler: Hogy le kell állítani a telepet.

Kimberly: Ön szerint is le kell állítani?

Spindler: Nem az én dolgom ezt megítélni.

Kimberly: Ha nem az öné, Mister Spindler, akkor kié?

Bill: Ted, mennünk kell.

Kimberly: Kié? Mister Gibson, ha nincs mit titkolniuk, hagyja beszélni! Kinek a dolga, Mister Spindler?!

Herman: Elég, Ted, menjünk.

Kimberly: Kinek a dolga?!

Riporter: Feleljen!

Riporterek: Hagyja beszélni! — Mitől fél? — Miért nem válaszol? — Feleljen! — Miért lőtték agyon? — Hányszor lőttek rá?

Spindler: Várjanak! Jack Godell jóbarátom volt. Ezek itt valamennyien eszelősnek akarják lefesteni. Hát nem volt az. A leghiggadtabb ember volt, akit ismertem.

Kimberly: És okkal kételkedett a telep biztonságában?

Spindler: Igen. Igen. Ok nélkül nem ragadtatta volna magát erre a lépésre. Jack Godell nem az a fajta volt. Nem ismerem a részleteket, csak egy-két dolgot mondott el nekem. Ezúttal alapos kivizsgálás lesz. És kiderül az igazság, és mindenki megtudja, hogy Godell nem volt őrült. Ő egy hős volt. Jack Godell hős volt. De most már mennem kell.

Riporterek: Mister Spindler, miért kellett őt agyonlőni? — Mister Spindler, tudna még valami információt adni róla? — Hisz a barátja volt. — Beszéljen a magánéletéről! — Nem, nem olyan szempontból! — Úgy értem . . . — A riporthoz kiegészítésül. — Mondjuk úgy, hogy csamagolásnak. — Érti, mire gondolok.

Bill: Ted Spindler nyilatkozata magánjellegű volt. Nem képviseli a Gáz és Elektromos Társaságot.

Tv-rendező: Tovább! Gyerünk tovább! Élőadásban vagyunk!

Riporterek: Megtudhatnánk valamit a történtek hátteréről? — Úgy tűnik, bőségesen van ilyen. — Pár szót az előzményekről! — Mister Gibson . . . Szeretnénk további részleteket . . .

Bill: Jack Godell a legjobb barátja volt, így érthető, hogy nagyon feldúlta az eset . . .

Richard Gyerünk, Kimberly, gyerünk! Tarts ki!

(a közvetítőkocsiban):

Bill: . . . Akárcsak valamennyiünket. Mindazonáltal nyiatkozata nem képviseli a társaságot.

Riporterek: Mister Gibson, egy pillanatra! — Egyáltalán hogyan történt? — Megmondaná nekünk, miért kellett? . . . — Kicsit

sántít ez a dolog. — Mi történt azon a bizonyos hétfőn?

Bill: Hadd ismételjem meg: Ted Spindler csak egy alkalmazott, és nem a Kaliforniai Gáz és Elektromos Társaság nevében beszélt.

Martin: Minikamera, figyelmeztesd Kimberlyt, hogy még adásban vagyunk.

Riporter: Miért lőtték agyon?

Martin: Gyerünk, Kimberly, nyomás, adásban vagyunk.

Kimberly: Én beszéltem Jack-kel.

Martin: Adásban vagyunk.

Kimberly: Két nappal ezelőtt beszéltem Jack Godellel és meggyőződésem, hogy ami itt történt, nem egy részeg vagy egy őrült ténykedése volt. Godell bizonyítékot akart prezentálni, amelynek alapján le kellett volna állítani ezt a telepet. Reméljük, hogy ezzel az eseménnyel az ügy még nem ért véget. Itt Kimberly Wells beszélt a hármas csatorna műsorában.

Tv-rendező: Bedobunk egy reklámot, Pete. Utána vissza.

Technikus: Egyes kamera felkészül.

Martin: Most következő reklámunk után visszatérünk a Ventana erőműtelep megszállásának részleteire.

Technikus: Emblémát!

Tv-rendező: Bemondó!

Bemondó: Itt hármas csatorna, Los Angeles.

Technikus: Fantasztikus . . .

Jacovich: Óriásit produkált ez a lány. Meg kell mondanom, egy csöppet sem lep meg.

Reklámbemondó: Hölgyeim, kapcsolják be a sütőjüket! Sharp bemutatja mikrohullámú szupersütőjét. . .

Riporter: (reklám alatt a másik monitoron, egy másik adó műsorában) Ma este megöltek egy embert odabenn. Nem tudjuk pontosan, hogy hogyan és miért történt, de tudjuk, hogy a kommandósok behatoltak a vezérlőterembe és valami történt ott, ami az akciót elindította. Mister Godell ennek a telepnek a vezérlőtermében lelte halálát. Itt Val Klenard a hetes csatornától. Jóéjszakát.

Bemondó: Kedves nézőink, híreket hallottak. Most ismertetjük további műsorainkat . . .

(Vége)

JEL kép

СОДЕРЖАНИЕ

Тамаш Сечкэ: Похвала профессионалности 3
«Люди сильно желают личностей» — Разговор с Имре Пожгаи, министром просвещения 5
9-го мая на телеэкране 11

Форум

Иштван З. Ваш: Положение спортивной журналистики в Венгрии 26
Высказывания: Миклош Бочак (еженедельник «Мадьяр Ифюшаг»), Карой Молнар («еженедельник «Уй Тюкёр»), Иштван Сэкэрэш (газета Непшпорт»), Роберт Жолт («Мадьяр Немзэт») 34

В центре внимания

Миклош Томка: ТВ и радио в жизни старых людей 44
Б. А. Грушин: Обе половины правды 50

Мастерские, методы

Тамаш Витраи: Сердечный тон — происхождение фильма-портрета 54
Терпение, уважение такт — Разговор с журналистом Петэр Руффи 68
Шандор Гачи: От журналистики до радиожурналистики 77

Прошлое

200 лет газете «Венгерский Вестник» 85
Домокош Кошари: Зарождение венгерской печати 86
Дёрдь Кокаи: Первые венгерские газеты и стремления академии 90
Миклош Сабо: Фашистская оккупация Венгерского Радио 93

JEL Kép

В память

Иштван Визингер: В память МэкЛуэна 99

Крупным планом

5 лет областному телевидению в г-е Печ 104

Зонд

Венгерский отклик американских выборов 118
Страна богаче меня 120
Что принесет завтрашний день 122
О культурных возможностях 124

Выборщик

О книгах 127
Из журналов 141
Коротко 158

Дзя чтения

Синдром «Китай» — Отрывки из венгерского монтажного листа американского фильма 163

JEL Kép

CONTENTS

Tamás Szecskő: Praising Professionalism 3
„People Call for Personality" — An interview with Imre Pozsgay, Minister of Culture 5
May 9 on the Screen 11

Forum

István Zoltán Vass: Shadow-boxing — or Sports Juronalism in the Hungarian Way 26
Contributions: Miklós Bocsák, Magyar Ifjúság 34
Károly Molnár, Új tökör; István Szekeres, Népsport; Róbert Zsolt, Magyar Nemzet

Focus

Miklós Tomka: Television and Radio in the Life of Old People 44
Boris Grushin: Both Sides of the Truth 50

Workshops, methods

Tamás Vitray: Heart Sounds — The Birth of a Portrait Film 54
Tolerance, Respect, Tact — Tamás Nádor conversates with journalist Péter Ruffy 68
Sándor Gácsi: From Newspaper Journalism to Radio Journalism 77

Media history

The Hungarian Courier Is 200 Years Old 85
Domokos Kosáry: The Birth of the Hungarian Press 86
György Kókay: The First Hungarian Newspapers and the Academic Efforts 90
Miklós Szabó: „Solemn, but not Mournful Music!" — The German Invasion of Hungary Seen from the Radio 93

JEL kép

In memoriam

István Wisinger: McLuhanarium 99

Close—up

Sándor Békés: The Regional Television Studio of Pécs is Five Years Old 104
Local Radio and Television Stations Abroad 110

Public opinion

One of Two Evils — The Hungarian Repercution of the American Presidential Elections 118
The Country Is Richer than Me 120
What Has the Morrow in Store for Us? 122
About the Possibilities of Education 124

Periscope

Book Reviews 127
From Periodicals 141
News in Brief 158

Browsing

China Syndrome 163

Terjeszti a Magyar Posta
Felelős kiadó: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatója
Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Postafiók 149.). Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál történik, átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7 számú számlájára.
A JEL-KÉP a Szovjetunióban, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában kizárólag a helyi postahivatalokban fizethető elő.

HU ISSN 0209—584x

81. 11693 Petőfi Nyomda, Kecskemét
INDEX: 25 421